58 kop.

Näitleja

Vaino Vahing

Vaino Vahing

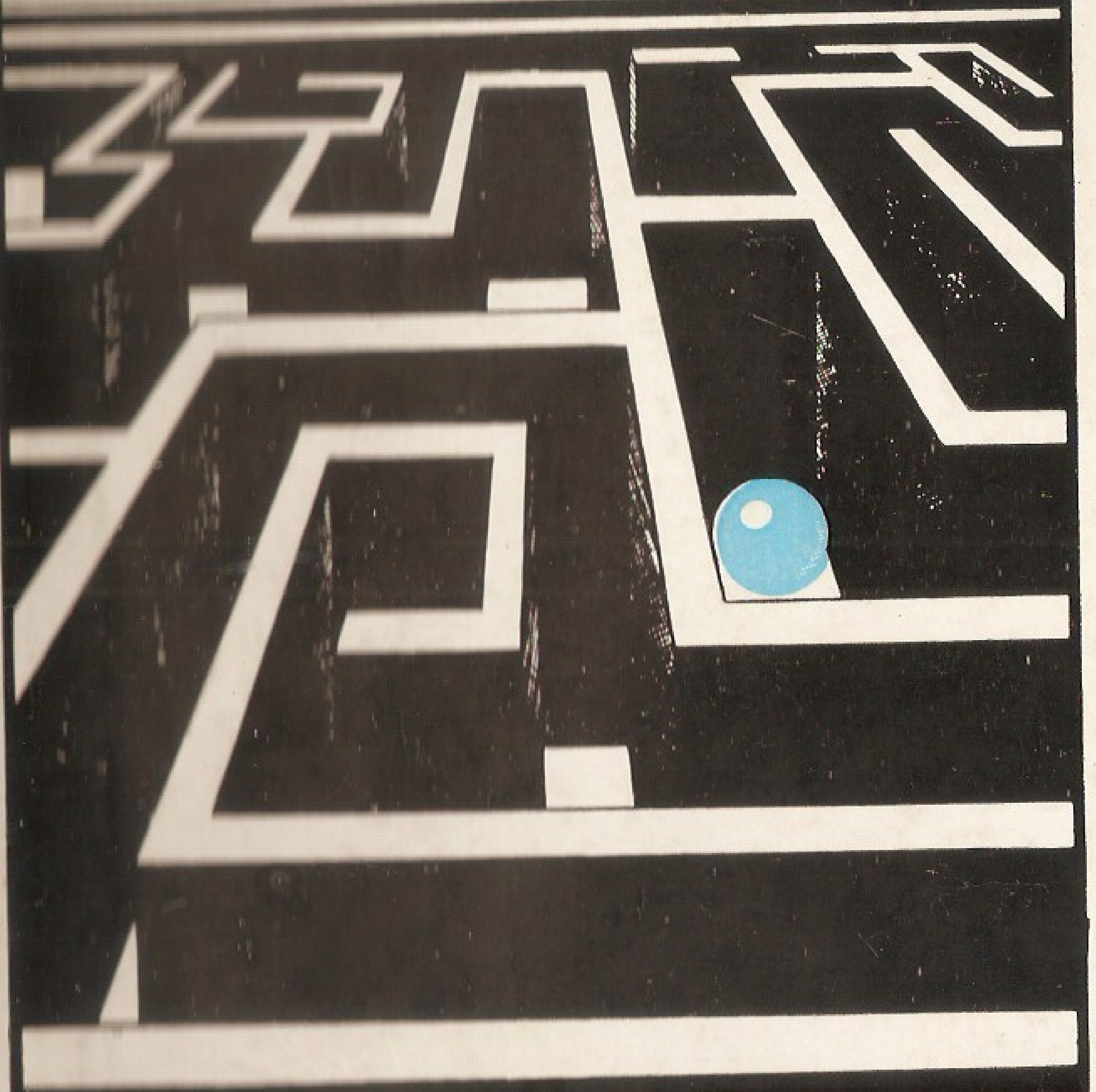

Näitleja

VAINO VAHING

Näitleja

Jutte ja näidendeid

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1976

E
V 07

Kujundanud E. Valdov

V 70805—484 / M 901(16)—76 TL—5—19—76

© «Eesti Raamat» 1976

Lugu

Meie aeg pole küllalt
isikuline ja intiim,
et end paljastada
ilma tagamõtteta.
F. Tuglas,
jaanipäeval 1920

Kuslap helistas Leningradi, et teatada oponendile kaitsmise edasilükkamisest. Professorit ei olnud kohal. Kuslapit ei häirinud, et väitekirja kaitsmine sügise peale edasi lükati ja et ta professorit kätte ei saanud — ta oli jälle Katist mõtlema hakanud. Nädala eest, kui ta temalt veidi imeliku kirja sai, oli ta dissertatsiooni viimistlemisega niivõrd ametis, et rohkem aimas kui luges kirjast välja, et Kati on kellegi leidnud. Nüüd, kus mured edasi lükkusid, tekkis taas tühik. Kuslap tellis Leningradi talongiga Tõstamaa kõne. Ja nagu ta Kati häält kuulis, mõistis ta kohe, et kartus on tõeks osutunud. Piisas veel küsida, mis uudist, kui Kati pahvatas:

— Kavatsen mehele minna.

— Kuhugi sa ei lähe, vastas Kuslap järsult, nagu oleks ta seda oodanud.

— Mis mul üle jääb, sina ju mind ei taha.

— Sa pead talle kohe ära ütlema.

— Hilja juba, vastas Kati teeseldud kergusega.

— Kes ta selline on?

— Insener, maaparandaja . . .

— Maaparandaja . . . on sul temaga juba midagi olnud? ei hoolinud Kuslap keskjaamast.

— Me leppisime kokku, et abiellume . . .

— Ma juba ütlesin, et jääb ära.

— Mis ma siis teen?

— Sõidad siia.

— Ei saa, mind ei lasta.

— Töölt ei lasta?

— Tema ei lase.

— Tuled üheks ööks.

— Ma ei tule . . . kindlasti kohe ei tule.

— Sõidan siis ise Tõstamaale ja toon su ära, ärritus Kuslap.

— Ära sõida!

— Saame siis Pärnus kokku. Ootan sind pühapäeval postkontori ees... noh, näiteks kell kolm?

— Sa võid ju oodata...

— Ütle, et tuled, muidu sõidan täna Tõstamaale.

— Ma ei luba midagi, vastas Kati kõhklevalt.

— Sa pead temaga juba täna kõik ära lõpetama, ära ütlema.

— Ma ei saa...

Kaugejaam katkestas kõne, nad olid niigi kaks minutit kauem rääkinud. Kuslap läks töölt ära, läks telegraafi ja saatis Katile telegrammi, et ootab teda pühapäeval Pärnus. Kiri ei oleks enam kätte jõudnud, ometi kirjutas Kuslap ka kirja. Palavikuliselt pihtis ta, et pole kedagi nii armastanud kui Katit, et nad kohe abielluvad. Ja tal hakkas parem.

Õhtul läks Kuslap restorani, oli seal kesköönі, jõi palju. Tulnud koju, luges ta varavalgeni Kati kirju.

Reedel oli ühel töökaaslasel sünnipäev ja juba lõuna ajal pakkus ta kohvi ja veini. Õhtuks kutsus sünnipäevalaps Kuslapi enda poole. Ta oli üksik naine, varakult leseks jäänud. Kutsutud olid ka kolm abielus sõbrannat, kõik ilma meesteta. Kuslap ja sünnipäevalapse vend pidid nelja naist lõbustama. Ta sattus kõrvuti Mirjamiga, kes palju vatras ja tantsida tahtis. Esialgu Kuslap tantsitaski teda, siis aga hakkas talle Aili meeldima. Kuslap istus tema juurde. Mirjam solvus, ja nii sai Kuslap teada, et Ailiga ei tohtivat niisama hullata, ta olevat purjuspäi eriti meeletu ja hiljem kahetsevat. Mirjam andis veel mõista, et Kuslapi edu olevat rohkem Aili täitmatusest tingitud. Keskööl toodi seltskonda ka naabrimees, kes ennast kiiresti täis jõi ja peagi täisväärtusliku seltskonnaliikmena esines. Vastu hommikut tõi perenaine välja pornograafilised fotod. Elekter oli liiaks, kuid ka koiduvalgusest oli vähe, et pilte vaadata. Seepärast pandi keset lauda jäme küünal. Värisevas küünlavalguses ja koiduhelenduses hakkasid pildid elama, aktid ja poosid mõjusid pealetükkivalt. Kuslap tahtis põgeneda, kuid teda ei lastud. Ainult Aili abiga õnnestus tal tagaukse kaudu lahkuda. Tänaval hakkas Kuslap Ailit suudlema, see oli nõus kaasa tulema. Siis tuli kisaga Mirjam, hakkas midagi meenutama ning Ailit Kuslapi käte vahelt ära tirima. Ma viin Aili koju, ütles Kuslap ja tõukas Mirjami eemale, see lõi taaruma, kuid ei taganenud. Tuli vaba takso ja Kuslap vedas Aili teisele teeservale. Taksos ütles Aili, et Mirjam olevat üks jälgimaid kujusid, keda ta üldse teab. Aili palus, et Kuslap ta täna rahule jätaks. Ta oli nõus mõni teine kord, kui nii purjus ei ole. Kuslap nõustus ja sõidutas Aili koju. Kui ta jälle oma tuppa jõudis, tõusis päike.

Laupäeval mõtles Kuslap, et ta pole enam ammu Kastani tänaval käinud. Seal elas temast vanem laborant, kes tal väitekirja kirjutamisel abiks oli ja kelle juures Kuslap neil õhtutel, kui ta eriti väsinud oli, juttu ajamas oli käinud. Vahel jõid nad ka konjakit, kuid kunagi ei jäänud Kuslap ta juurde ööseks, ei teinud katsetki. Kastani tänaval oleks teda sel õhtul nagu oodatud. Oli poolik pudel konjakit ja veini. Kuslap jõi esimesed pitsid ahnelt, siis hakkas konjak vastu. Nad klatšisid töökaaslasi, eriti ülemusi, ja kui Kuslap tegi ettepaneku magama minna, oli naine nõus. Et tal oli ainult üks tuba, siis kustutas naine tule ja Kuslap puges esimesena voodisse. Naine kohmitses veel kaua, käis kahel korral köögis ja pesi ennast, tõi ka konjakipudeli voodi juurde. Kuslap hakkas naist kohe tülitama. Naine ütles, et ta hea meelega ei tahaks. Kuslap ei hoolinud. Seda suurem oli Kuslapi imestus, kui ta leidis naise süütu olevat.

— Sa ei olegi dotsendiga maganud? küsis Kuslap.

— Ei, kust sa seda võtad?

— Ja Kanepiga ka mitte? usutles Kuslap.

— Ka Kanepiga mitte, ei saa ju nii, et ühega ja teisega, seletas naine lihtsalt.

— Kõik oleks nagu jalad ülespoole, kas sa ei tunne? küsis Kuslap.

— Ei tunne, vastas naine.

— Isegi laud, toolid ja riidekapp on muutunud võrreldes sellega, kui ma täna siia tulin.

— Ei või olla! ehmatas naine.

— On küll, jäi Kuslap kindlaks. Tal hakkas korraga kiire. Naine keelitas teda jääma, oli valmis isegi värsket kohvi keetma, Kuslap aga läks.

Koju jõudis Kuslap juba kainena. Ta ei läinud enam magama. Jõi paar pitsi valget viina, luges ajalehti, mis eelmisel päeval vaatamata jäid, ning jälle kirju.

Pool viis sõitis Kuslap esimese bussiga Pärnu. Seal läks ta kohe randa, käis kolm korda ujumas ning tukkus siis keskpäevani liival.

Kati oli täpne. Ta tuli samas kreemjas kostüümis, mis tal ülikooli lõpetamisel seljas oli. Nad teretasid kättpidi.

— Ütle, et see kõik on väljamõeldis!

— Miks väljamõeldis? tegi Kati imestunud näo.

— Ei saa ju kolme nädalaga tuttavaks saada ja kohe abielluda.

— Aga kui sina mind ei tahtnud?

— Oled sa temaga juba maganud? küsis Kuslap, kui nad parki jõudsid.

— Me abiellume...

— Nad leppisid kokku, et abielluvad... ma ei usu...

— Ära usu, ma ei saa seda kuidagi tõestada.

— Kuidas sa lubasid ta enda juurde, sinna kapi taha?

— Ma jäin esimesel õhtul tema poole, vastas Kati.

— Ja sul oli sama hea kui minuga?

— Nii hea ei olnud, aga halb ka mitte.

— Sa mõtled sel ajal ju minu peale.

— Ega ma kaua enam ei mõtle. Ära looda, et sinust eluks ajaks peaks jätkuma.

— Ma ei tunne sind ära, ütles Kuslap nukralt. Ta esialgne enesekindlus hakkas kaduma.

— Ka mina ei tundnud sind kuu aega tagasi ära, kui sa mulle jõledusi näkku puistasid. Kuidas sa ikka võisid...

— Ma ei mäleta.

— Tuleta meelde, mis sa rääkisid.

— Ei mäleta, ütle, palun.

— Noh, et sul on ükskõik, kellega sa oled. Soovitasid ka mul mõne armukese otsida ja sel teel armastusest üle saada.

— See ei olnud nii mõeldud...

— Aga sa ikkagi ütlesid.

— Ja edasi, lausus Kuslap ja langetas pea.

— Olin nädal aega nagu lummuses. Püüdsin endale selgeks teha seda, mida sina juba ammu olid selgeks teinud, ja mulle tundus, et oleme teineteisele võõraks jäänud, et oled mu unustanud.

— Ja siis ta tuli ning võttis sind. Kah Apollo!

— Ära toorutse, ta on mu vastu taktitundeline.

— Ta peab olema...

— Midagi ei pea.

— Ta on kaval, kasutas su kahevaheloleku ära ja võrgutas su nagu muuseas.

— Ära tee mulle etteheiteid.

— Mulle on kõik lubatud, sest ma armastan sind ja sina armastad mind. Kuidas sa ikka võisid temaga voodisse ronida, ennast riidest lahti võtta?

Kati ei vastanud. Ta istus, pea põlvede vahel, ja Kuslap ei näinud ta nägu.

— Ega sa ei pea vastama, aga siiski? küsis Kuslap jälle.

— Ta käis mul mitu päeva järel, ei jäänud sammugi maha. Sinult aga ei olnud kirja ega kõnet. Ja siis veel kiri, milles sa andsid mõista, et minust loobumine olevat sulle koguni vajalik.

— Sa mõtled professorit?

— Nii sa kirjutasid, et tema olevat sul soovitanud naistejandid jätta ja väitekiri lõpetada.

— Muide, ta mõtles konkreetselt sind.

— Kui meeldiv. Nii et ta ikkagi keelas sul abiellumise ära?

— Ta soovitas enne dotsendiks saada.

— Sa saad selleks, Kuslap.

— Hea küll, nüüd aga sõidame kohe minu juurde, ütles Kuslap otsustavalt.

— Ei, ma pean kell viis Tõstamaale sõitma.

— Tuled täna Tartusse, homme helistame direktorile, et jäid haigeks. Õigem oleks, kui sa hoopis puhkuse võtaksid.

— Ta teab, et me täna kokku saime, ma ei saa teda nii inetult petta.

— Sa ei saa teda petta, ja seda räägid sa mulle!

— Ma ütlesin sulle, et ära sõida.

— Me abiellume nagunii, ole nüüd mõistlik, muutus Kuslap leebemaks.

— Ma ei usu sind, sa oled mulle väga palju valetanud.

— Ma olen alati rääkinud, mida tundsin, pomises Kuslap.

— Ei või olla, miski sundis sind maikuus ütlema, et sa mind ei armasta. Sa ei tahtnud mulle valu teha?

— Ma ei oska seda seletada.

— Näed nüüd, saad ise ka aru, et ma ei tohi täna sinuga sõita.

— Sa ju armastad mind.

— Ma armastasin sind kaks aastat.

— Sa ei tohi temaga abielluda.

— Ma ei taha enam Tõstamaale jääda, päevakski mitte...

— Ma toon su kohe Tartusse.
— Ma ei usu sind.
Kati sõitis, nagu lubas, kell viis Tõstamaale ja Kuslap lendas lennukiga Tartusse. Ta suutis siiski Katit veenda, et see mõned päevad puhkust võtab ja kolmapäeval Tartusse sõidab.
Nagu halb unenägu püsis pühapäevane kohtumine Kuslapil meeles. Kaks päeva möödusid piinavas ootuses. Ta tegi tööd nagu muuseas. Kolmapäeval peeti teda töö juures kaua kinni ja ta ei jõudnud Katile vastu minna. Kati leidis võtme ja pääses tuppa. Kui Kuslap hilisõhtul piki Tähe tänavat tuli ja oma akent avatuna nägi, pistis ta jooksma. Oli lämmatav ja tibutas vihma. Koputamata tormas ta tuppa ja haaras Kati embusse. Kaua suudlesid nad vaikides ja vaikides hakkas Kuslap Katit lahti riietama. Ta käed värisesid, kui ta Kati alasti keha puudutas.
— Ole mu vastu õrn, palus Kati, kui Kuslap ta voodisse tõstis, — ma pean sinuga jälle harjuma.
Kaua õrnutses Kuslap, enne kui ta Katit võttis.
— Ikka on sinuga parem, ütles Kati, kui nad juba kõrvuti lebasid.
— Ta ei hoolinud vist millestki? küsis Kuslap mõne aja pärast. Ise oli ta ettevaatlik olnud, kartis, et Kati võib rasedaks jääda.
— Ei hoolinud, aga ikkagi oli sinuga palju kordi parem.
Kuslap suudles teda jälle. Nii lebasid nad mitu tundi, ilma et oleksid midagi olulist öelnud. Siis tõusis Kati voodist ja ütles, et ta enam ei suuda, tahab jalutada. Kuslap oli väsinud ja ajas ennast vastumeelselt püsti. Oli veel valge. Nad läksid piki Emajõe kallast linnast välja, mööda räpastest prahi mahapaneku kohtadest. Kuslap ei olnud enam õrn, ta oli Katit jälle tundnud, teda valdas väsimus ja ükskõiksus. Kati aga päris kogu tee, mis nüüd saab. Kuslap vastas loiult, et kõik jääb nii, nagu ta juba Pärnus rääkis, et nad abielluvad. Millal aga Kati Tartusse kolib, ei olevat veel teada, võib-olla pärast väitekirja kaitsmist.
— Õigem oleks, kui sa mind siinsamas prahihunnikute vahel maha lööksid, ütles Kati, kui ta unist ja nõutut Kuslapit enam välja ei kannatanud.
— Saatis ta sind Pärnu? küsis Kuslap.
— Jah saatis, on sul sellest kergem? Ta on mats, ah, kuidas ma ootasin, et ta mu vägisi taksosse tiriks ja koju tagasi sõidutaks. Tema aga targutas vesiste silmadega, kuhu oma valu matma minna. Tegi veel nalja, et mul kergem oleks.
— Ta on oma võidus nii kindel, et ei vaevu midagi meeletut tegema.
— Kui ma juba lennukis olin, soovisin kangesti, et midagi juhtuks, eriti Võrtsjärve kohal... seal olid laiud, saared ja laiud...
— Karta on, et saad temalt lapse, ütles Kuslap, kes oli ametis oma mõtetega.
— Võib-olla, vastas Kati rahulikult.
— Vaata ette, et sa endale midagi sisse ei võta...
— Juba ema pärast ei tee ma midagi sellist, kuigi olen mõelnud isegi seda varianti, ütles Kati nagu muuseas ja jätkas torisedes, — nüüd ta siis purjutab kuskil, mul on temast hale, nagu mul pühapäeval sinust hale oli, kui sa mind Tõstamaa bussile saatsid. Olin siis veendunud, et sinuga enam kunagi ei kohtu...
— Ära ole ta vastu ülekohtune...
Nad tulid tagasi alles pärast keskööd ja heitsid kohe magama. Kui Kuslap hommikul tööle läks, jäi Kati voodisse. Kuslap unustas isegi öelda, et Kati talle helistaks, ta pidas seda endastmõistetavaks. Tema arvates oli kõik otsustatud. Kati aga ei helistanud ja see tegi Kuslapi peagi ärevaks. Hea meelega oleks ta koju tormanud, kuid oli edasilükkamatuid asju ajada. Seepärast tuletas ta meelde kõiki eelmise õhtu kõnelusi ja tegi endale etteheiteid mõne repliigi pärast. Kell kaksteist sõi Kuslap lõunat ja muutus seejärel rahulikumaks, jäi isegi laua äärde tukkuma, võpatades telefonihelina peale. Talle oli mitu kõnet, kuid Kati ei helistanud. Küll helistas professor, kes kutsus Kuslapi kella üheks enda juurde. Kohe, kui ta professori juurest vabanes, tellis Kuslap kesklinnast takso ja sõitis koju. Toas oli kõik endine, voodi üles tehtud, isegi tolm ära pühitud. Lauale oli tekkinud suur roosiõis. Kuslap tormas eesriide taha ja leidis sealt värske kurgi ja maasikaid. Kirja ei olnud vajagi, talle oli niigi kõik selge. Kuslap tormas tänavale, sai sealt kohe ka takso ja sõitis lennuagentuuri. Päris seal hingeldades, kas Kati ostis pileti Pärnu lennukile. Enne kui vastati, küsiti talt, kas ta otsib oma naist, ja alles siis öeldi, et Katile piletit müüdud ei ole. Tal soovitati veel lennuvälja kassast järele pärida, ja

Kuslap tegigi nii. Ka sealt vastati eitavalt, öeldi, et polevat mõtet lennuväljale sõita, kuna lennuk pidi mõne minuti pärast tõusma. Kuslap oli takso ära lasknud ja tal tuli joostes bussijaama minna. Selgus, et päeval ei läinud Tõstamaale ühtegi bussi, ka väljuvas Pärnu bussis Katit polnud. Ta sõitis Tallinna kaudu, järeldas Kuslap, läks telegraafi ja saatis Katile telegrammi. Jooksnud nii kõik kohad läbi, läks ta tagasi koju. Jõi teeklaasitäie konjakit ja hakkas Katile kirja kirjutama. Ta sõimas, meelitas, armastas ja vihkas, ning kõik tuli loomulikult välja. Ta polnud kunagi oma armastuses nii kindel olnud, mitte millegi eest nii tõsiselt seisnud, kui nüüd Kati eest. Ta oli valmis taksoga Tõstamaale sõitma, kui ainult teaks, et Kati sinna teel on. Kati võis ka Viljandisse oma vanemate juurde sõita, kuhu ei saanud helistada, ja Kuslap ei teadnud ka aadressi, sest ta polnud kunagi Kati vanemate pool käinud.

Pool kaheksa, kui Kuslap valmistus restorani minema, tuli telegramm:

— Väljun Tallinnast pool seitse. Kati.

Kuslap hakkas kõvasti naerma, konjakiuim andis järele. Kiirustamata pani ta selga puhta särgi ja valis lipsu. Tal oli veel kaks tundi aega, sest pool seitse väljuv Tallinna buss pidi Tartusse jõudma alles enne kümmet. Kuslap käis juuksuril, laskis habet ajada ja juukseid tublisti lühemaks kärpida. Ikkagi jäi veel pool tundi bussi tulekuni. Ta jalutas Emajõe kaldal, ja alles siis, kui kaks «Ikarust» teineteise kannul mööda Oktoobri puiesteed bussijaama poole sõitsid, läks ka Kuslap sinna. Kati hüppas esimeste seas bussist välja, nagu poleks midagi juhtunud.

— Tulin lõbusõidult, ütles ta.

— Näita, palun, oma passi! küsis Kuslap tõsiselt.

— Milleks, seal ei ole veel midagi, või sa ei usalda mind enam?

— Näita ikka, ma niisama...

Kati võttis käekotist passi ja ulatas selle Kuslapile.

— Nii, nüüd ei saa sa passi enne kätte, kui ma ise sul ära sõita luban, ütles Kuslap ja pistis Kati passi põuetasku.

— Sa oled hirmus kallis, ütles Kati ja võttis Kuslapil piha ümbert kinni. Nii jalutasid nad bussijaamast minema.

— Lähme sööma, ütles Kuslap.

— Lähme, lähme, mul ükskõik, kuhu.

— Oled sa väga näljane?

— Väga, ma tahan hästi palju süüa, palju ja head.

— Ma söödan sind, Kati.

— Mis sa tegid pärast seda, kui mu telegrammi said? küsis Kati.

— Juuksuri juures käisin, lasksin habet ajada.

— Veel?

— Saatsin sulle Tõstamaale telegrammi, kirjutasin kirja...

— Kohutavalt kallis, ütles Kati ja tõmbas Kuslapi endale hästi lähedale. Nad kaotasid tasakaalu ja pidid kukkuma.

— Kohe aga, kui telegrammi sain, tagusin rusikaga vastu seina ja ahju.

— Veel, veel, räägi kõigest!

— Räägi parem sina, sai Kuslap küsimise õiguse enda kätte.

— Ostsin sulle roosi, tulin bussijaama, et Pärnu sõita. Buss aga pidi väljuma alles kell neli, ja ma ei ostnud piletit, kartsin, et mul ei jätku nii kauaks meelekindlust, et otsin su enne üles, ja siis ei sõida ma enam kuhugi...

— Kust sa värsket kurki ostsid? segas Kuslap vahele.

— Turult, ka maasikad ostsin turult. Need tuli koju viia, ja nii ma siis läksin jälle mööda Tähe tänavat. Komisjonikaupluse kohal tulid meelde hapukurgid, mis sa sügisel ostsid, ja kõik hakkas otsast peale... ma ei teadnud enam, kuhu joosta.

— Miks sa Tallinna sõitsid?

— See oli esimene buss, mis momendil väljus, kui ma jälle bussijaama tagasi jõudsin. Enne väljasõitu sain veel ühe lollusega hakkama.

— Millisega?

— Nägin ühte sõbrannat ja rääkisin talle kõik ära. Ta ei saanud vist millestki aru, sest soovitas mul sinu juurde jääda. Ma oleksin vist ükskõik kellele oma mure ära rääkinud.

— Mis sa Tallinnas tegid?

— Ostsin kella seitsmesele Tõstamaa bussile pileti ja läksin kaubamajja. Varsti olin aga bussijaamas tagasi, ostsin uue pileti Tartu bussile, saatsin sulle telegrammi, ja siin ma siis olen.

— Saatsid telegrammi, et väljud Tallinnast.

— Aga kuidas siis teisiti? küsis Kati.

— Väljun Tallinnast, kordas Kuslap.
Nad jõudsid restorani ette. Kui šveitser Kati kaubamajast ostetud pakki nagisse riputas, küsis ta, kas nad mitte rongiga ei tulnud.
— Rong tuleb varem, ütles Kuslap, — Kati tuli bussiga.
— Tallinn—Tartu rongiga oli õnnetus, lehm oli rööbastele jäänud, sellepärast ma küsisingi, arvasin, et olete rongilt.
— Kas mõni surma ka sai? küsis Kati.
— Ei tea, äsja teatati, et vedur ja kaks vagunit olid rööbastelt välja jooksnud.
— Tunned sa šveitserit? küsis Kati, kui nad saalis ringi vaatasid.
— Ei tunne, vastas Kuslap.
— Aga miks sa siis ütlesid, et Kati tuli bussiga?
— Ära parem küsi, vastas Kuslap.
Nad tellisid veini ja palju süüa. Mõlemad jäid kiiresti purju. Kati võttis Kuslapiga võrdselt.
— Jõudsid sa ka täna mõelda, mismoodi me elama hakkame? küsis Kati.
— Las see jääb sinu mureks, vastas Kuslap.
— Aga siiski, kus me elama hakkame?
— Küll me kuhugi ära mahume.
— Sulle öeldakse su praegune korter sügisel üles?
— Ehk annab perenaisega rääkida.
— Millal sa väitekirja kaitsed? huvitus Kati.
— Septembri keskel.
— Võin ma kaitsmisele tulla?
— Loomulikult.
— Ja kuidas siis Ungari-sõiduga jääb?
— Tahaks enne kaitsmist ära käia, arvas Kuslap, kuigi ta ei olnud Ungari komandeeringust viimasel ajal tõsiselt mõelnud. Kati tuletas seda nagu meelde.
— Ma lihtsalt ei usu, et hakkan sinu juures elama.
— Sa ikka usu...
— Usun, usun, ma tunnen ennast väga hästi. Vii mind, palun, tantsima.
— Kas sa väsinud ei ole?
— Ei ole, tantsita mind.

Hommikul võttis Kuslap siiski Kati passi kaasa.
— Ära tee nalja... või tee, kui see sulle meeldib, tee, tee... võta kaasa, mis mul on, pobises Kati poolunes, kui Kuslap habet ajas.
— Ma ei usalda enam ennast, vastas Kuslap.
Kati magas kaua, koristas siis toa ja vaatas üle Kuslapi pesu. Ajas vee spiraaliga soojaks, pesi Kuslapi püksid ja särgid puhtaks. Pesukauss oli väike ja pulbrit napilt, osa pesu oleks tulnud keeta. Kati oli veel mures, et valgendajat ei ole, ja hõõrus usinusest sõrmenukid katki. Alles kell kolm jõudis ta pesuga valmis, riputas need tuppa kuivama ja läks siis linna. Helistas Kuslapile ja see tuli töölt ära.
Laupäeval ja pühapäeval ei käinud nad kordagi linnas. Kordagi ei tuletanud Kati Teda meelde ja Kuslap ei pärinud isegi ta nime.
Esmaspäeval pidi Kati ära sõitma. Hommikul sadas ja Pärnu lennuk ei saanud kaua lennuluba. Kati helistas kahel korral lennuväljalt ja ütles, et tunneb ennast väga halvasti.
— Ära sõida, ma helistan Tõstamaale, ütlen, et jäid haigeks.
— Ma kardan sinna tagasi sõita.
— Tuleb ta sulle vastu?
— Ei tea, vaevalt...
— Sul ei ole talle ju enam midagi öelda...
— Ma tean seda, aga ikkagi...
— Sa pead talle kohe ära ütlema, täna õhtul juba, nii nagu me rääkisime. Mine ise tema poole.
— Seda pole vaja, ta tuleb nagunii...
— Ära lase teda enda poole, mine ise, läks Kuslap ärevile. Jälle oleks ta tahtnud tõusta ja lennuväljale tormata.
— Ära karda, ma ei lase.
— Ma ei taha, et ta sinu tuppa tuleb, ütles Kuslap kurjalt.
— Ah sa ei taha, lausus Kati vaikselt ja ohkas, — ka sina oled kartma hakanud, ütles ta juba valjemini.
— Mis sa sellega öelda tahad?
Kati ei vastanud. Kuslap puhus kuuldetorru, ta ei saanud aru, kas toru pandi ära või ei.
— Kati, sa helista mulle juba täna, kohe kui koju jõuad.
— Mul on süda paha, vastas Kati, ta oli vaikselt toru otsas kuulatanud.

— Jään täna kauemaks tööle... võin ka ööseks oma kabinetti jääda, et sa helistada saaksid.
— Ma olen vist külma saanud, rääkis Kati oma juttu edasi.
— Vannu, et sa tallę juba täna ära ütled!
— Ütlen, kindlasti ütlen, palun ära muutu naeruväärseks.
— Ma ei saa rahu, enne kui sa helistad.
— Ma helistan, ehk öösel... ütles Kati ja pani toru hargile.
Poole tunni pärast, kui Kuslap lennuväljaga lõpuks ühenduse sai, oli vihm lakanud, ja talle öeldi, et lennuk on juba õhku tõusnud. Kuslap saatis jällegi telegrammi, et Kati õhtul kindlasti helistaks. Kati ei helistanud.

* * *

«Nägin ühe lehe peal sinu allkirja, kui dokumente vastu võtsin, ja jäin tükiks ajaks vahtima neid paari rida, ikkagi sinu sõnad, ise pobisesin sinu nime. Teised vist mõtlevad, et olen tobe.»

* * *

«Mulle meeldib sinus kõik, ka see, et sa mõnikord väljendusi ei vali, ainult sina oled mulle hea.»

* * *

«Oled mulle hästi mõjunud, mõtlen sinule suure õrnusega, või piinab mind jälle meeletu igatsus, aga alati tunnen rõõmu sellest, et me üldse olemas oleme.»

* * *

«Kallis, sa ei ole jõhkard. Oma kirjades sa hellitad mind, oled õrn. Mäletad, see pani sind ennastki imestama, tookord siin, kui sinu kirju lugesime. Kui aga koos oleme, siis kardad sa õrn olla, oled sihilikult liiga julm — mina muidugi pistan siis õige kähku nutma.»

* * *

«Ei, ega ma midagi intiimset ei lobisenud, ma lihtsalt niisama, et Kuslap ütles nii ja nii, ja mul oli kergem ja parem, kui su nime sain öelda.»

* * *

«Kui hea kiri! Tunnen, et see kõik, mis seal on, tuleb sinu südamest, on lõpuni siiras, vist esimest korda tunnen seda nii. Kui hästi sa mind mõistad ja oskad toetada, kui vaja. Esialgu ma aga nutan veidi, kuid tunnen, et rõõm sinust toob praegused pisarad.»

* * *

«Kuid ometi on meie vahekord minu jaoks midagi enneolematut. Püüan endale selgeks teha selle perspektiivitust, aga ma lihtsalt ei usu, et võiksime teineteisest loobuda. Midagi sellist pole ma varem tundnud, kuid ometi pole ma ka kunagi varem tundnud kedagi nii täpselt minu jaoks olevat kui sina...»

* * *

«Lõpuks sain ma aru, et vanemad peavad mind täiskasvanuks, ainult mina ise ei ole seda senini tunnistanud ja käitun nagu tita nende ees.»

* * *

«Seda enam seisab meeles üks sinu küsimus: kas oli meile vaja seda armastust? Palun usu, mulle oli vaja. Tahan juba ammu, tahtsin tunnetada, et mina armastan. Ootasin seda nii kaua, kartsin, et ehk ei tulegi. Nüüd võid sina selle muuta tõeliseks, kestvaks või hävitada hoopis.»

* * *

«Vähe on siiski inimesele vaja, ainult lahket sõna ja lahket nägu, aga seda siis juba alati.»

* * *

«Ta ei taipa kõige tähtsamat, seda, et mis ka ei juhtuks, olen ikkagi õnnelik, et sinu leidsin, et armastama hakkasin.»

* * *

«Tahaksin korraks sinu embusse, kas või üheks hetkeks tunda end sinu vastas, oleksin hiirvait, silmad hoiaksin kõvasti kinni, ei vastaks, ainult oma kehaga tajuksin sind.»

* * *

Siis tuli kaheksa päeva pärast Kati kiri:

«Juba eile õhtul hakkasin sulle kirjutama, kuid ei tulnud midagi välja, hakkasin nutma, tint läks laiali, nuttes läksin ka magama. Ema, kes juba nädal aega minu juures elab, saab kõigest aru. Juba täna pean kirjutama, sest pole enam kuhugi edasi lükata. Tõde on selles, et homme hommikul sõidan Pärnu, anname avaldused sisse. Nimed on juba kirjas. Kõik toimub kahekümne viiendal juulil, kell neli. Ma ei tea, miks ma seda teen, tean, et armastan sind, et selline tunne mu elus ei kordu, ainult sulle tahtsin kõik anda, sulle, keda ma kunagi ei häbenenud. Mäletan kõike, mis meil ilusat on olnud, hoian seda endale, säilitan alatiseks. Sinule mõtlemine teeb valu ja nii jääb see vist ka edaspidi. Olen õnnelik, et sa mul oled olnud, et ma ikkagi sain tunda, mis on armastus. Oleksid sa ometi praegu siin. Miks ma seda teen, usu mind, ma tõesti ei tea. Miks ei suutnud me oma armastust hoida?»

Kell oli pool neli, kui Kuslap kirja sai. Tal kulus rohkem kui tund, enne kui ta suutis ühe taksojuhi ära veenda, et see Tõstamaale sõidaks. Ta lubas kõvasti peale maksta. Juht ei hoolinud lisatasust, ta kartis, et tee võib kohati halb olla. Nad sõitsid viis tundi. Kuslap tukkus tagaistmel. Kahel korral tegid nad peatuse, juht kallas vett radiaatorisse ja lisas õli. Oli juba hämar, kui nad Tõstamaale jõudsid. Kuslap sõitis Kati maja ette ja palus juhil oodata. Ta maksis, nagu oli lubanud. Ukse avas Kati ema, keda Kuslap esimest korda nägi. Ema oli lühikest kasvu, haiglaselt kollase nahaga ja kõhn. Midagi temas ei meenutanud Katit, kuid ometi tundis Kuslap ta kohe ära.

— Kas Kati on kodus? küsis Kuslap.

— On küll, vastas ema ja taipas kohe, kellega tegemist on.

— Ma olen Kuslap, tahan Katit näha, sundis miski Kuslapit ennast tutvustama.

— Kohe kutsun, ütles ema, ta hääl värises.

Kuslapit tuppa ei kutsutud, ta jäi trepile ootama. Oli jälle sadama hakanud. Kati ei tulnud kohe. Toast kostis juttu. Kuslap muutus kärsituks, ta vaatas õues ringi, mõtles juba, et läheb aeda. Siis ta tuli.

— Ma teadsin, et sa tuled, ütles Kati ukselt. Ütles seda naeratades, ja Kuslapile tundus, et Kati tunneb oma oletuse täideminekust isegi veidi head meelt. Seepärast ei vastanud ta kohe.

— Sa oled hullumeelne, Kuslap.

— Sõidad nüüd minuga kohe kaasa, takso ootab . . . ma tulin taksoga . . .

— Ma ei saa, ta on siin, vastas Kati rahulikult.

— Seda parem, mul ongi vaja talle midagi öelda.

— Sa pead kohe ära minema, te ei tohi kokku saada, lõi Kati kartma.

— Tahan teda näha, ütles Kuslap lausa välja.

— Ta tapab su ära . . .

Tuli Edgar, lükkas Kati ukselt kõrvale ja jäi Kuslapile otsa vaatama. Ta ei teretanud ega öelnud kaua aega midagi. See mõjus rusuvalt.

— Kuslap. Loodan, et Kati on minust rääkinud, tutvustas Kuslap ennast juba teist korda.

Edgar ei vastanud, ta nägu tõmbles ja Kuslap astus sammu tagasi, vihma kätte.

— Mine tuppa, Edgar! käratas Kati ja kiskus teda toa poole. Kuslap seisis liikumatult ja vahtis ainiti Edgarit, näol kerge muie, millest oli raske aru saada.

— Mis tal vaja on? sai Edgar lõpuks esimesed sõnad suust.

— Ma tulin Katile järele, vastas Kuslap ja astus sammu tare poole. Ema oli vahepeal õue tulnud ja seisis vaikides räästa all.

— Tulge vähemalt tuppa, ütles ta vaikselt.

— Meil on vaja rääkida, ei hoolinud Kuslap emast. Kui Edgar ka nüüd ei vastanud, ütles Kuslap, et õigem oleks vist tõesti toas vestelda.

— Meil ei ole millestki rääkida, vastas Edgar ja võttis Kati ümbert kinni.

— Ma tahaksin Katilt küsida, kumba ta meist armastab, ütles Kuslap. Ta oli läbimärg, vesi voolas mööda põski alla ja krae vahele. Tal oli keep kaasas, kuid see oli autosse jäänud.

— Kati on oma arvamuse juba öelnud, ta on ammu otsustanud, sõnas Edgar, nüüd juba ähvardavalt.
— Ma tahan seda Kati suust kuulda.
— Ma juba ütlesin, et abiellun Edgariga, vastas Kati ja tõmbus Edgarist eemale.
— Tahan Edgariga nelja silma all rääkida, ütles Kuslap otsustavalt. Edgar astus trepiastmelt murule ja näis, et ta on nõus Kuslapit ära kuulama.
— Ma ei lase sind, Edgar, hüüdis Kati ja hoidis Edgarit tagasi, anudes emalt silmadega abi. Ema pööras pea kõrvale ja hakkas nutma. Kuslap ei kavatsenudki taganeda, ja seepärast hüüdis Kati uuesti:
— Ära puutu teda, Edgar!
— Sa pole ikka veel öelnud, kumba sa meist armastad.
— Mine ära, ma ei palu sult midagi muud, jäta meid rahule!
— Ma tahaksin Edgarile su viimaseid kirju näidata.
— Mind ei huvita need kirjad, ütles Edgar kiiresti.
— Sa ei tohi seda teha, ütles Kati kähku ja vihaselt.
— Ma loen siis emale, ta mõistab mind paremini, pöördus Kuslap ema poole.
— Jäta ema rahule, lausa karjus Kati, jooksis ema juurde ning talutas ta esikusse. Edgar jäi momendiks üksi Kuslapi vastu seisma.
— Ma tahan teiega nii väga rääkida, ütles Kuslap alandlikult, — asi peab selgeks saama.
— Mul ei ole teiega millestki rääkida.
— Ta ei armasta teid, naeris Kuslap.
Tuli Kati ja seisis jällegi meeste vahele.
— Kui sa kohe ei lahku, lasen ma peremehe koera sulle kallale, ütles ta ja puhkes nutma. — Mis ma olen sulle teinud, et sa mind nii piinad.
Autojuht andis signaali, ta ei teadnud, mida teha.
— Juht ootab, ütles Kuslap.
— Ma saan Edgarilt lapse, peaaegu sosistas Kati.
— Ma ei hooli sellest.
Edgar, kes kõike pealt oli kuulnud, ei kannatanud enam välja ja tormas tuppa.
— Vaata ema järele! hõikas Kati talle, — ma tulen kohe!
— Sa ju armastad mind? küsis Kuslap.
— Ei, see ei ole vist enam armastus, mul on sinust lihtsalt kahju kui inimesest.

— Sa armastad mind.
— Ei, ma haletsen sind, kuidas sa ei mõista?
— Mispärast sa siis sellise kirja saatsid?
— Ma ei tea. Tol õhtul ma mõtlesin, et kui sa tuleksid ja mind ära viiksid, saadaksin kõik kuradile. Edgarit ei olnud siin, emal olid valud ja vihma pärast läks vara pimedaks, nagu täna. Nutsin kogu öö ja pooluimasena, endalegi aru andmata lasksin kirja posti.
— Ma tahan su emaga rääkida, ta meeldib mulle väga.
— Ka sina meeldid talle, aga ikkagi ei lase ma sind tema juurde.
— Sa kardad mind.
Juht tuli autost välja, käis korraks ümber masina, vaatas maja poole ja istus siis uuesti rooli taha. Ta oli valjemaid repliike katkendlikult kuulnud. Ta ei teadnud, mida teha.
— Ma tahan Edgariga rääkida, alustas Kuslap otsast peale.
— Ta tapab su ära.
— Ta elas kogu aeg sinu juures?
— Jah.
— Ta elas need neli päeva siin?
— Sa teadsid, mis sa siis imestad?
— Edgar elas neli päeva sinu juures?
— On sul halb? küsis Kati murelikult.
— Ei, ma niisama, mulle ei tule kõik need neli päeva tervenisti meelde.
Kati ei vastanud, ta oli rahunenud. Sadu hakkas järele andma ja õues läks isegi valgemaks.
— Arvad, et ma peaksin minema? küsis Kuslap, kui nad olid tükk aega vaikinud.
— On sul Tartu takso?
— Jah.
— On sul tagasisõiduks raha?
— On küll . . .
— Sõida siis, ole nii kena.

Kätt andmata tuli Kuslap ära. Istus autosse juhi kõrvale, ja nad sõitsid tagasi. Juht ei küsinud midagi. Ta ei võtnud ka tagasisõidu eest raha. Kuslap oli niigi hästi maksnud.

Järgmisel hommikul helistas Kati. Ta ütles, et tahab Kuslapit veel kord näha, et ta ei saanud eile ikkagi kõigest nii nagu vaja rääkida. Kutsus Kuslapi pühapäevaks Pärnu. Kuslap oli nõus.

Nad käisid mööda mereranda. Muul oli kaugele selja taha jäänud. Kohati päevitasid üksikud perekonnad ja paarikesed. Kati käis paljajalu. Liival käies tulid ta ümarad puusad hästi esile. Kuslap ei suutnud oma iha varjata. See võis ka magamatusest olla.

— Ma tahan sind, ütles ta.

— Sa ikka tahad mind . . . ikka veel?. . .

— Otsime mõne kuivema koha, käis Kuslap peale.

— Siia võidakse tulla, meid pannakse kinni, ajas Kati vastu.

— Ehk on sul Pärnus sõbrannasid, kelle poole saaks minna?

— On, aga ma pole ammu nende pool käinud ja ega me enam ei jõuakski neid üles otsida. Sul on vaja ära sõita ja mul ka.

— Nii et täna ei ole meil kuhugi minna.

— Täna ei ole, aga edaspidi võib ju korraldada, kui sa mind veel tahad.

— Ma tahan sind täna, kordas Kuslap kangekaelselt. Katil hakkas hirm, aga millegipärast hoidis ta Kuslapile hästi lähedale. Ta pani kingad jalga ja vaatas üha sagedamini üle õla tagasi.

Lõpuks leidsid nad kuiva koha kõrge heina sees. Kuslap laotas ajalehed liivale, neile oma nailonmantli, ja nad heitsid pikali. Kati oli nõus, kuid liiga ärevil, et aru saada, mis toimub, ja kui nad jällegi püsti tõusid, puhkes ta valju häälega nutma.

— Nagu loomad, ütles ta nuuksudes.

— Tema hakkab sind iga päev võtma.

— Sa võtsid mind nagu looma, kauaks ajaks ette, lausus Kati vappudes, tal käisid külmavärinad.

— Tema võib sind alati võtta, kui ainult soovi on.

— Ma ei taha teda, aga ma ei saa ka enam midagi muuta.

— Tahad sa nii kangesti temalt last saada?

— See ei ole kõige tähtsam, kuidas sa sellest aru ei saa, ja kui nii võtta, kes meist siis last ei taha?

— See on ju tema laps, me ei unustaks seda kunagi.

— Mis sellest, ta on ka minu laps. Novembris tahtsin ma nii väga sinult last saada. Sa ei olnud nõus, ei unustanud ennast isegi purjus peaga.

— Su tulevane oli kaval, nagu ma arvasin. Ta tegi sulle lapse kohe pärast seda, kui sa minu juures käisid.

— Ma ei tea, millal, sest ta ei hoidnud kunagi tagasi, juba esimesest õhtust alates.

— Miks sa mu täna Pärnu kutsusid? küsis Kuslap ja läitis sigareti.

— Paku mulle ka.

— Mispärast?

— Mõtlesin, et ehk oled nõus ta last kasvatama.

— Mitte kunagi.

— Seda ma arvasin.

— Kuidas sa võisid nii mõelda?

— Naise aru, muigas Kati.

Neil jäi veel aega lõunat süüa. Kuslapil ei olnud isu, kuid ta läks Katiga kaasa. Kati maksis arve, ta oli emalt pulmadeks raha laenanud. Pool viis sõitis Kati Tõstamaale ja Kuslap tund aega hiljem lennukiga Tartusse.

Hommikul sõitis Kuslap vanematekoju. Ta läks kohe brigaadikeskusse, lootes sealt ema leida. Ema oligi seal.

— Tulin koju, ütles Kuslap tervituseks.

— On näha jah, et sa tulid. On midagi lahti?

— Tuled sa varsti koju? küsis Kuslap ringi vaadates. Ta häbenes teisi kolhoosnikuid.

— Juhtus midagi?

— Ei, ma niisama küsisin.

— Mine koju, tädi on seal, ta otsib sulle midagi süüa.

— Kus isa on?

— Heinal.

— Tuled sa ikka lõunaks koju? päris Kuslap jälle.

— Mine, mine, ma tulen varsti.

Kuslap hakkas üle heinamaa minema. Tavaliselt oli ta ikka mööda külavaheteed läinud. Kui ta võsasse kasvanud kallastega kraavini jõudis, viskus ta rohu sisse pikali ja hakkas kõva häälega nutma. Nuttis kaua ja häbenes siis nutetud silmadega koju minna. Nii jõudis ema enne teda koju ja oli juba mures. Tädi ei olnud Kuslapit näinud.

— Jalutasin metsas, valetas Kuslap.

— On sul kõht tühi? küsis ema.

— Mitte eriti, ma tahan sulle midagi rääkida, ütles Kuslap ja vaatas ka koduõuel ringi, nagu kedagi häbenedes.

— Lähme aeda, ütles ema ja võttis pojal käe alt kinni.

Esialgu käisid nad vaikides ühe õunapuu alt teise alla, siis kõneles ema kidurast marjasaagist, ja ootas, millal Kuslap oma murest rääkima hakkab.

— Ma ei tea, kuidas sulle öelda . . . asi on lühidalt selles, et mind jättis üks naine maha.

— Tõstamaalt? küsis ema.

— Ta tahab nüüd mehele minna, ütles Kuslap ja hakkas nutma.

— Mis sa siis kohe nii!

Ema polnud palju aastaid poega nutmas näinud.

— Ma ei saa teisiti.

— Mispärast ta siis mehele läheb?

— Ma jätsin ta esialgu maha, nüüd jättis tema mind.

— Mis sa mängid nende naistega, ütles ema ja puhkes ka nutma. Nii nutsid nad mõlemad longuvajunud õunapuu all. Tädi oli taibanud, et emal ja pojal on omavahel midagi tõsist rääkida, ja hoidus eemale.

— Veel kaks nädalat tagasi kirjutas, et tuleb minu juurde, ütles Kuslap ja ulatas emale Kati kirja. Ema luges ja nuttis.

— Ma ei taha enam midagi teha, ma ei taha elada . . .

— Ära aja jaburat juttu, ütles ema, keeras Kati kirja kokku ja kuivatas pisarad.

— Lugesid ju, mis ta kirjutab? otsis Kuslap emalt tuge.

— Ega ta ainuke naine pole, küll leiad endale uue ja veel parema.

— Temast paremat ei leia.

— Miks sa ta siis ära ajasid, kui ta nii hea on?

— Ma ei tea isegi, ma vist kartsin teda, ütles Kuslap tasa.

— Lähme tuppa, joo natukene viina.

— Ma ei taha juua.

— Tuleb juua, lähed rahulikumaks. Sa näed väga halb välja.

— Ma ei taha tuppa minna, oleme aias . . .

— Sa peaksid sööma.

— Ära räägi mulle söögist.

— Millal sa ära sõidad?

— Õhtuse bussiga.

— Täna ei sõida sa kuhugi.

— Ma käisin neljapäeval tema juures Tõstamaal.

— Naise juures?

— Jah, ta tulevane mees oli ka seal. See tahtis mind ära tappa.

— Sa oled hull, nii on varemgi mehi ära tapetud, ütles ema ja puhkes jälle nutma.

— Pärast tuli veel naise ema, jätkas Kuslap.

— Mis naine ta küll selline on?

— Mind ei lastud ka emaga kokku.

— Ära parem rohkem räägi, palus ema.

— Ma ei usu tänaseni, et ta seda meest armastab.

— Seda pole vajagi.

— Ta ei tea, kumba valida . . .

— Ära hädalda, küll näed, ta on varsti jällegi sinu juures, püüdis ema poega lohutada.

— Ta ei tule tagasi, ta on teisest rase, ütles Kuslap, ja nad läksid tuppa. Mõne tunni pärast sõitis Kuslap linna, ükskõik, kuidas ema ka ei keelitanud.

Sina

MA TEAN, ET SA OLED NÄINUD MIND PEEGLI EES ...seismas. Sa oled mind nii seiranud, et mina sellest teadlik pole olnud. Endasse armunud narrina olen ma rinna kummi ajanud, imetlenud kõõrdpilguga oma sirget profiili, püüdnud kuklasse sirutatud peaga varjata oma lõuatust. Ja siis oled sa näinud, kuidas ma oma väikese kitsahuulelise suu nurgad lõdvaks olen lasknud, nii et on kumerdunud õel kaar... Surunud keele vastu alumist hammastekaart ja lurinal hinge tõmmanud...

Sina olid see, kes juba mitu aastat tagasi mulle nekroloogi kirjutas. Kirjutasid, et õppisid mind tundma Kirjanike Majas, sulle olevat tehtud ülesandeks anda ülevaade minu loomingust. Just enne seda oli sind hoiatatud, et ma ise olen ka kohal. Ma istusin Karikoski kõrval, hallis ülikonnas, aetud habemega, hästi pestud ja muljetele aldis. Hetkeks istusid sinagi minu juurde ja Karikoski tutvustas meid. Ja siis sa rääkisid minu jutustusest «Blues». Aga hiljem — kirjutasid sa nekroloogis — hakkas langus, võidukas ja hale ühtlasi. Ma olin täis poeetilist elujanu ja raskeid üksindusmeeleolusid, esitades inimestele maksimaalseid nõudeid, armastades meeletult oma kaunist, kuid kergemeelset naist. Mu looming olnud aususe ja meeletuse sulam, ma tahtnud näha uut maailma, aga alati lootusetu tundega, et see saabub vaid unetul ööl...

Sellega su nekroloog lõppeski, sest tollal polnud sul rohkemaks jõudu. Polnud ka vajadust, sest ma jäin elama, sest mu lemmikajaviiteks on sisendada inimestele hüpohondriat. Eredates värvides jutustada asjaomasele ta haiguse parandamatusest, surmast, kirjeldada inimest kirstus, unustamata isegi vaklu meenutada. Ja seda kõike teha näoga, nagu oleks mul kõnealusest kahju.

Ma pöörasin sulle lihtsalt selja, või sörkisin mõne teise sabas, ei mäleta enam täpselt, kuid võin vanduda, et Martens ise hakkas lõunalauas ämmast rääkima. Martens ütles, et ta kardab neid söömaaegu, ja kui ma veel teda toetasin, öeldes, et toidupressi pärast olen ma võimeline

ämma isegi... tapma, ulatas Martens mulle üle laua käe...

Ütlesin Martensile, et olen metsajärve ääres kasvanud, suvitanud — ja metsajärvetalu sugugi mitte selleks välja mõelnud, et ämma vihastada. Ja kui ma oleksingi metsajärvetalu välja mõelnud, poleks see liialdus... koha suhtes mitte, sest just metsajärvetallu tulid nad sulle järele. Nad tulid meie ellu nii häbematult, harimatult ja nii tuttavlikult nagu vahistama... Ma tean, et ma pole erand, ja Martens pole erand. Olen loomult siiski niivõrd hea, et ma ei taha tülisid, kuid kord peab kõik ära rääkima. Miks nad täna jälle metsajärvetallu tulid? Tahtsid meid tülli ajada? Ei tahtnud, aga mida siis? Nädala eest käisid nad sinul järel, tulid sulle järele nagu söödale antud lambale, utekesele... Meie puhkame oma puhkust, ja järsku on nemad siin, leiavad, et tütar peab kodus, vanematekodus puhkama... pealinnas suvitama. Põgenesin metsa tol korral nädala eest, ja nad sõitsid tühjalt tagasi. Jõudsite ise omavahel kokkuleppele, et sina tuled kolmekümnendal koos minuga linna. Ja täna, kahekümne teisel kuupäeval, on nad jälle siin. Miks nad mind alandavad? Kas ma tõesti ei suuda oma naist linna transportida... Tartusse? Tallinna? Ei suuda jah, sest sul ei olevat isegi botikuid kaasas! Hea küll, viige ta ära, viigu nad sind ära, viige Tallinna, sest seal on veel parem kui meil, metsajärvetalus, rääkimata Tartust, kus rooste nõudesse jääb. Viige ta täna ära! Aga miks te teda koos minuga juulis Tartusse ei lasknud, just meie puhkuse algul? Ja möödunud aastal, mäletad, võtsid sa ämma käsul kuu aega palgata puhkust. Kui ma sulle helistasin, vastasid sa, et ema on haige... raskesti haige. Kui ma aga mõne tunni pärast Tallinna jõudsin, oli ta tööl! Ämm soovitas valetada. Hea on valetada, kui ema seda soovitab, käsib...

Need on jälgid seigad! See ei ole enam tavaline emaarmastus, see on...

Sest ta lahkus meie suvetoast, nägu naerul... Mõistad? Pärast seda, kui ma ta luudeni läbi olin sõimanud, ise kaotajaks jäädes, läks ta, nägu naerul, sest ta taipas, et ma lasen sul niikuinii nendega minna. Ja lasksingi...

Sind ootas Tallinnas soe vesi; soe vesi ootab kõiki, kes pealinna jõuavad. Taksod ootavad jaamahoone ees, takso ootab igat pealinna tüdrukut, kes tartlasega, eriti aga

setuga abielus, sest setu pole pealinlase jaoks inimene... Istusid emaga tagaistmele, silmad mõlemal läikimas nagu vasikatel, ja juba autos silitas ta su põlvi, mingi ettekäändega muidugi. Nii teevad kõik emad, silitavad tütre külmakartlikke põlvi, katsuvad pihta, suudlevad arglikult... Kodus aga ootab vannitäis sooja vett. Nad pesevad sind, masseerivad su kangeks jäänud ristluid, kuivatavad sind hulganisti ja hoolega, ja siis lähete magama, ühte voodisse muidugi. Sa võtad paljude paksude tagumikkude ümbert kinni ja uinud, suu sülge täis...

Aga juunis, mäletad? Magasime suures toas, siis käis ta viis või kuus korda öö jooksul meid vaatamas, küll akent sulgemas — olid hulgakesi küll akende kallal, küll raamatut otsimas. Viimast korda tulid nad jällegi hulgakesi, ja just siis, kui me vahekorras olime... Oli alles elamus!

Ei, juhus see ei olnud... Nii oli see ka Pärnus, Viljandis, Jõhvis, Kohtla-Järvel, isegi Valgas, selles nukras ja mahajäetud linnas...

Aga augustis, kui me jälle kahekesi pealinnas olime ja kui sa palavikus olid, tulid nad pärast kesköödö, arvates, et ma juba magan... tulid sulle järele, öeldes, et kui ikka väga halb on ja valud ka, siis tulgu sa nende juurde, seal olevat alati soe... Tule meie kaissu! ütlesid nad koos. Ma ei maganud, nii nagu ma ei maganud tol korral takso tagaistmel. Ma pole oma ema kakskümmend aastat kombineeväel näinud, neid näen aga ainult kombinees, alati, kui nad meile tulevad. Alati on neil palav, alati kardab neist keegi kleiti kortsutada...

Kui sa nutad, siis nuta ennast Tallinna — vanni! Nuta nii, nagu sa soovitasid mul ennast tagasi talve nutta. Mäletad, sa ütlesid algul, et nutku ma ennast tagasi talve, siis aga taipasid, kui kohatu see on, ja soovitasid, et naergu ma ennast tagasi talve... Ha-haa... ma naeran ennast tagasi talve. See on alles mõte, kuid ma ei naera mitte ennast, vaid teisi, sind, su ema, Pootsmanit... Kuid nii pea ma ei naera. Naeran alles siis, kui hakkan kogu kolmikut — fakti, eksperimenti ja kirjeldust — mingis sügavamas seoses nägema, siis teen ma midagi suurt...

Selle asemel et soovitada mul ennast tagasi talve naerda, ennast või ükskõik keda, oleksid võinud mulle piibli kinkida, mitte niisama, vaid lapse asemel —

kingi mulle piibel sa soovimatu laps
tulid ilmale kui lepitusepant
oled sellest hingelt-kehalt sant
kingi mulle piibel sa soovimatu laps...

See polegi nii köle luule, sest mul pole poega vaja, mul on piiblit vaja. Poega oskab ja võib mulle iga emane kinkida, aga piiblit võid kinkida ainult sina, sina, mu armastus. Mina ei kingi sulle niikuinii midagi, mul pole usku, Jumalat ega isaarmastust, neid ei saa olla niisama, igal ajal, igaks juhuks. Meid aeti tülli veel enne, kui me tuttavaks saime. Kes ajas? Ei tea, aga aeti. Keegi kolmas varitseb meid pidevalt, kolmas on üle meie. On see Jumal? Kurat? Juudas, Kristuse sulane? Või lihtsalt muusika? Ei ole enam tähtiski. Kui naine kaua kahtleb, kõhkleb, ei armasta sind nii nagu vaja, siis lange ta ette põlvili ja nuuksu: kingi mulle laps, tahan ainult s i n u l t last saada, sa ju tead, kui palju naisi ma olen pidanud, ja üheltki neist pole ma last tahtnud, aga näed, nüüd tahan s i n u l t... Sa härdud, kingid mulle suudluse, keha ja lõpuks lapse. Oh seda õnnetut last, kes nii valel ajal sigitatud saab, jumala ja kuradi lepitusemärgiks. Milleks meile laps, kui me oleme nii lootusetult tülis, kingi mulle parem piibel, lepituseks...

Aga talvel, mäletad? Tulime Silvetta sünnipäevalt, ma olin kõvasti purjus, tagaistmel kössis, kuid mitte nii purjus, et mitte midagi kuulda ega taibata. Nad ütlesid sulle, et tulgu või mingu sa täna nende juurde magama. Sul hakkas häbi, sest sa teadsid, et ma võin ju magajat teeselda, ja sa vastasid kiiresti, et ei tule, lähen tema juurde... Jälle tahtsid nad sind minu juurest oma voodisse meelitada. Ja ka see oli juhus!

Sa ei mäleta muidugi seda juhust, mäletab ikka see, kes solvatult afektis.

Ma ei halasta vanade inimeste peale, sest neil just kihud välja löövadki. Neil võivad isegi aparaadid olla. Muidugi pole ma neid kunagi näinud, aga unes näen ma sind... Ma tunnen inimeste kihusid, ma saan kihude ärakuulamise eest palka, viletsat palka. Ekspertiisialustelt ma muud ei kuulegi kui ämm ja ämm... Alkohoolikud räägivad, et jooma hakkasid nad naise pärast, et lahku läksid joomise pärast ja et joovad nüüd meeletult just sellepärast, et lahku läksid ämma pärast... Sellistel

kordadel olen ma uurija, täpsustan detaile, teen märkmeid, salaja muidugi... Minu isiklikud kogemused pole kõige eredamad, on dramaatilisemaid. Mõned juhud lõpevad traagiliselt. Näiteks ei saa mees enam oma naise juurde, lõhub siis vihahoos ämmamaja akna, ämm kutsub militsa ja mees pannakse vangi... Ja jälle on inimesi, kes kinnitavad, et see on läbinisti sotsiaalne probleem. Mina usun neid alkohoolikuid, ma usun neid üldse vist kõige rohkem, sest kõike nad ometi välja ei mõtle, väsimatult ei suuda keegi valetada. Hea küll, üks alkohoolik räägib ämmast halvasti, teine... kolmas, aga kui mulle räägib kolmsada alkohoolikut ühte ja sama juttu? Muidugi, mu järeldused on primitiivsed, nende üle naerdakse; mis sest, mina olen neist õppinud, ja mina s i n u pärast — t e m a pärast ammugi mitte — jooma ei hakka. Minust alkohoolikut ei saa, see oleks neile liiga suur rõõm. Ei! Ma olen tugevam, ma pean sealt edasi minema, kus paljud ämmaohvrid jooma hakkavad. Ma paljastan ühe... palju bioloogilisi ämmasid, lesbilisi tütrerüvetajaid, ja teen sellega heateo... Minust joodikut ei saa!

Mis minust saab? Ei tea, veel ei tea. Tean aga seda, et sa pead pühadeks ära sõitma, ma tahan poeemi kirjutada... Kirjutama nagu suremagi peab üksi... Ma tahaksin ka armastada üksi...

Oleks minusuguseid egoiste rohkem, oleksid mõnedki maailmaprobleemid lihtsamad või poleks neid üldsegi olemas. Sõida juba! Ema on juba kohvikus, lobiseb seal tädidega. Nad kõik — Tallinna ämmad — on kohvikutes, mööda kohvikuid laiali, sest mõne lühikese tunni pärast kohtavad nad oma tütreid, oma armastust. Oh, kui hea on, kui sul on hea, ja ka sul on hea...

Tean seda omast käest. Kui ma kedagi meeleheitlikult armastan, siis... pole mul kuskil asu, isegi metsajärvetalus mitte. Olgu see armastatu naine või armuke. Olen siis enda vastu niivõrd siiras, et ei suuda teiste inimestega suhelda, ei lugeda ega kirjutada. Ma nagu kaotaksin kogu aeg midagi väärtuslikku. Sind olen ma igal pool igatsenud, seepärast ma ei taipagi, kuidas sa suudad nädalalõpud Tallinnas olla. Pime armastaja on vist geenius, ta mõtleb imeasju välja. Kunstriistad on selle kõrval tühiasi... ajalugu juba. Sa vist ei teagi, et Eugen Dühren on kunstriistadest terve peatüki kirjutanud? Dühren ei avardanud mu mõistust mitte vaksa võrra, nagu sa arvad,

vaid üle meetri, ja mitte ainult nende riistadega, vaid kogu oma raamatuga. Seni ma ei osanud arvatagi, et möödunud aegade seksuaaljõledused (pole eriti täpne väljendus), kõikvõimalikud väärastumised võivad hiljem... kaasajal... kedagi või midagi teenida, kas või siis, kui kirjanik nendega oma aja mandunud väikekodanlast (kes ta ikka on, kes ta küll selline on?) tahab sarjata... Aga kas ta ikka sarjab? Ja kui ta ei sarjagi, ikka võib markii de Sade'ist kui oma aja mandunud aadli paljastajast juba kirjutada. Võib ja peab! Markii de Sade'i suurus selles ongi, et ta ennast ise eriti suureks valgustajaks ei pidanud... Või pidas? Sade lihtsalt läks sealt edasi, kus väikekodanlane lõpetas... Kus väikekodanlane orgasmi sai, seal hakkas Sade alles tegutsema...

Ma muidugi ei kirjuta sellest ajalehes, ma ei viitsi...

Sõida ruttu, muidu muutun ma igavaks! Ma tahaksin juba lugema hakata, saaks kordki paar päeva järjest lugeda, märkmeid teha, kirjutada, ei oleks hiirejahti, liigesevalusid, seljavalusid...

Mida ma võiksin Tallinnast soovida?

Kirjutusvahendeid... kõikvõimalikke kantseleitarbeid, kummeeritud värvilist paberit, seda praegu Tartus ei ole. Ma veel ei tea, mis ma selle paberiga tegema hakkan. Hoian ehk niisama oma töölaual... kui ekspertiisialune siseneb, kui ta neid erksaid, puhtaid värve näeb, punast, kollast, musta ja teisi, hakkab tal ebamugav, sest eredaid värve nagu päikestki pole ta juba mitu kuud näinud, ainult halle vanglamüüre... halli ja räpasevõitu eeluurimiskambrit... Ja pastapliiatseid tahaks ka. Neid kannan ma iga päev kaasas, kaheteistkümnelist komplekti läbipaistvas plastikaatkotis. Ka pastapliiatsid on mul töölaual nagu kummeeritud pabergi, ja kõik kurjategijad aina uudistavad...

Sellepärast et juba ekspertiisi ajal hakkavad nad mõtlema, mida see mees — see tähendab mina — nende pastapliiatsitega küll teeb? Mis ekspert nendega siis teeb, kui nemad (tema, süüdistatav või kahtlustatav) jälle eeluurimiskambris on... üksi... Punased ja mustad kummeeritud paberilehed, sinised ja kollased pastapliiatsid mõjuvad kurjategija ilutundele...

Kummeeritud paberiga teeksin ma veel midagi. Võiksin sellega ehk suuri — meeter korda meeter — kuubikuid katta, iga tahk erineva värviga... kuigi seda on

juba tehtud... Paljud on seda väiksematel kuubikutel enne mind teinud... Kummeeritud paberit võib ka seinale kleepida, aitab kontsentreeruda, kui sind enam pole, mis sest, et sel teel erinevaid värvikombinatsioone ei leia, uusi üleminekuid ei näe, mis sest...

Ma ei usu sind, ei usu, et oled ka kantseleitarbeid armastama hakanud, — kui sa neid ajuti armastadki, siis ikka siis, kui vaja, sa ei armasta neid niisama, teadmatusest...

Too mulle Tallinnast veel märkmepaberit ja suuri ümbrikke heast valgest... tihedast paberist, ja liimi, kui on pintsliga potte, kaks odavat sulepead ka, sest eile öösel avastasin ma uue tindi: segasin punast ja rohelist — tuli veider pruun, värv, mis mind öösiti erutab, eriti allkirjade andmisel... Kollast tinti? Jah, seda kindlasti, kas või plakatitušši, kui vedelamat ei ole, see maksab nelikümmend kopikat pott... Jah, seda piiritusesegulist ja haihtuvat plakatitušši...

Ja ei midagi muud, sest su silmad reetsid sind. Millised nad ikka olid — need su silmad! Kao juba! Ruttu! Milline sära! Sa unustasid vist ennast, rääkisid minuga tühistest asjadest, kantseleitarvetest, samal ajal kui mina pean iga uut novelli õpipoisina alustama... Mina võin muidugi kantseleitarvetest terve ööpäeva rääkida, aga kui tühistest asjadest rääkisid sina, kes sa nädalaks ära sõidad! Pikad pühad oled sa jälle Tallinnas, nagu maipühad, need neli nutust päeva, mille jooksul ma ainult ühe poolteise lehekülje pikkuse jutu kirjutasin. Jutu igavikulisest nutust, mida ma juba kaheksateist aastat tagasi Burdenko tänaval alustasin, kui mulle midagi eredat kirgastus... Sina oled pikad pühad Tallinnas, oled juba ette nii õnnelik, et lubad, oled nõus tooma kohvritäie kantseleitarbeid. Koletis oled!

Mis me ka ei teeks, ikkagi on meie vahekord võlts. Me mõlemad ju soovime, et sa Tallinna sõidaksid. Ma tean, et sa tundide viisi seal peldikus istud, üksi... tõsiselt, lapsikult... Ma usun seda, sest sul pole seal ju midagi muud teha kui pirukaid süüa ja peldikus istuda, sinul, vanalinna lapsel... Luba, ma pildistan sind veel enne, kui sa lähed. Nii, nüüd, pärast pildistamist on palju rahulikum. Võid minna rahus, sest ma tean, et sul pole seal mujal olla kui puhtas ja soojas veekäimlas... Sa kleebi mu bussipilet seinale, noh, seesama, mille nad saatsid.

See oli jälle üks alandus, jälgilt leidlik nõks, saata mulle pilet Tartust Tallinna sõiduks...

Su kallis poiss ei tule sinuga kaasa, ei tule, kuid piletit ära maha ka müü! Jäta see mälestuseks!... Või müü minu pilet ja jäta oma pilet, pane see peldiku seinale ja kujuta ette, et see on minu pilet, see tähendab, et see on minu mahamüüdud pilet Tartust Tallinna... Ma olen ju vilets peldikukirjanik... kuigi mul on kavas kirjutada kunagi lai peldikupanoraam, ühiskonnakriitiline, ja miks ka mitte, kui mind on isegi tsiteeritud — üks professor tsiteeris peast mu lauset ühest novellist: «Kusele tahaks!»

Sa võid pileti maha müüa ja hiljem, Tallinnas juba, selle tagasi küsida. Ära müü mu piletit võõrale mehele, üliõpilasele ega reporterile. Ära müü, sest sa tead, et kunagi antakse selle kasutamata pileti eest kümnekordne hind... Seda ütlesin ma praegu unistavalt. Sajakordnegi ehk, hellusehoos tuhandekordnegi. Mina saan ju kord väga rikkaks, kord õhtul, kui tuled süüdatakse, ükskõik millises teatris... ka seda lisan ma unistavalt.

Aga reetsid sa mind hästi. Kuidas su silmad ikka särasid, see reeturlik sära: see on reetnud paljusid põrandaaluseid, omaste või varjajate silmades muidugi... See on puhas reeturlik vegetaatika, autonoomne närvisüsteem, mida naine ei valitse, küll aga nuhk, salapolitsei... Mul endal on vist sama häda, ma tundsin ju ka korraks õndsust, kui ma kantseleitarvetest rääkisin, sest tegelikult unistasin ma sel ajal ühest naisest... armukesest, keda ma homme näen... Imelik muidugi, et see meil nii resonantsi läks...

— Niisiis, iga päev on isemoodi, alustasid sa kunagi oma novelli, aga igal hommikul võtad sa kaasa oma värvilised pastapliiatsid. Kui hommik on idast selge, vilgub seal igasuguseid värve, õhk on kirgas, ja ei tule pähegi, et päev tuleb sama hall nagu ikka... Sama tunne võib olla ka peoks kaetud, veel puutumata lauda nähes või kuuldes sõpru uksele koputamas. Päev on ikka ühtemoodi hall... Õhtu on ilus, õhtuks on kargus tagasi ja kaugused on kättesaadavad. Aga orgiaõhtu on tühi... Iga päev on isemoodi, aga igal hommikul võtad sa kaasa oma värvilised pastapliiatsid. Rambel suvisel keskpäeval või tuulisel kalalõhnalisel varakevadel... lihtsalt kisub ja veab...

Sa jooksid nuttes bussile või rongile, kolistasid kohvriga minema. Mina hakkasin väikest lauda katma. Tõin valge liniku, pudeli konjakit ja palju väikesi pitse, ligi tosina pitse.

Valades konjakit klaasidesse, hakkasin ma kordama sinu novelli:

— Iga päev on isemoodi, aga igal hommikul võtad sa kaasa oma värvilised pastapliiatsid. Kui hommik on idast selge, vilgub seal igasuguseid värve, õhk on kirgas, ja ei tule pähegi, et päev tuleb sama hall nagu ikka. (Siinkohal sa mõtlesid, kui novelli lugesid, ja ka mina mõtlen nagu sina ennist.) — Sama tunne võib olla ka peoks kaetud, veel puutumata lauda nähes või kuuldes sõpru uksele koputamas... Päev on ikka ühtemoodi hall. (Siin katkestasin mina, mul pole praegu kedagi katkestada, ma pomisen nagu ennist.) — Õhtu on ilus, õhtuks on kargus tagasi ja kaugused kättesaadavad. Aga orgiaõhtu on tühi. (Siin hakkasid sa nutma, mina ei nuta, ma ei nuta kunagi.) — Iga päev on isemoodi, aga igal hommikul võtad sa kaasa oma värvilised pastapliiatsid... Rambel suvisel keskpäeval või tuulisel kalalõhnalisel varakevadel... lihtsalt kisub ja veab...

See oli s i n u novell. On mul hea mälu? On küll. Sul, mees, on hiilgav mälu, ainult sa lased tal niisama raisku minna, nii nurgeline ja laisk mees. Miks sa, Mari, oma novelli just täna näitasid? Võinuksid näärideni oodata, siis oleksime värvilisi küünlaid põletanud... Näärid, jah, on tõepoolest pagana kaugel...

Ma ei ole tavaline logard, ise sa ütlesid Pootsmanile, et minuealised mehed on liiga vanad selleks, et logelda, et nad kas joovad ennast põhja või tapavad ennast. Ja see sind häiriski, et ma kumbagi võimalust ei valinud. Mu head kombed mõjusid nii kahtlaselt, et neist hakati rääkima. Nii nagu räägiti sellest (kust sellest küll teada saadi, ei tea), kuidas ma jala Tallinnast, mitte päris Tallinnast, aga Kehrast tulema hakkasin. Jäin Tallinn—Pihkva rongist maha, sõitsin... kihutasin... taksoga Kehrasse, et rongile järele jõuda, kuid jäin hiljaks. Sisendasin endale ja juhile, et pean hommikul kell kaheksa Tartus olema... tingimata kell kaheksa, ja seepärast hakkasin Kehrast jala Tartu poole astuma. Polnud mul mingit vajadust tingimata hommikul Tartus olla... Oli oktoobriöö, hea tahe astuda. Vikipalust läbi kohtasin põtra. See rapsis põõsalt lehti. Ebamäärases hirmuhoos

jooksin raudteetammist alla, kuid kohe olin tammil tagasi, sest peast käis läbi hulljulge mõte: — Haa-haa, põder, kui õige viskaks sind paekilluga vastu plinkjat tagumikku.

Ei saanud minust · viskajat, hakkasin mööda liipreid edasi astuma, mõeldes: Haa-haa, põder, ei viska ma sind kiviga, ja kõik, ei viska… See polnud veel kõik. Mustjõelt läbi nägin ma jõekäärus heinakuhja, selle varjus mingit kogu, ei tea, kas posti või inimest. Kuid mul ei tulnud mõttessegi, et võiks ka inimest kiviga visata, küll tekkis mul juustepiirile võrutunne ja paar külmavärinat läbistas mu keha…

Mis sundis mind öösel Tallinnast põgenema? Ega ometi see, et ma iga uut juttu alustan õpipoisina? Jah, võib-olla ka see, sest see on hirmus tunne, sunnib alati uut vormi otsima, kui vaja, ennast isegi paljastama. Aga see pole veel kõige halvem mälunõrkus ja sel pole midagi ühist konservatiivse alkohooliku Pootsmani pihtimustega. Kuid *tolle* hommikuga on sel palju ühist.

Sa ütlesid tol hommikul, et peame mulle pintsaku ostma, just täna, kuigi äsja olime emalt telegrammi saanud, maalt, seega õigemini isalt. Läksime siiski kaubamajja ja proovisime seal kolme erinevat pintsakut, aga ükski neist ei meeldinud sulle. Ja kui ma ütlesin, et ei täna ega kunagi hiljem ei osta ma Tallinnast pintsakut, siis soovitasid sa malbelt veel ühest valmisriiete kauplusest läbi minna. Läksimegi, kuid ka selles kaupluses polnud sobivat pintsakut, ja juba olime teel kolmandasse. Siis taipasin, et sa kiusad mind sihilikult…

Kui ma sulle seda ütlesin, hakkasid sa nutma ja jooksid koju, ema juurde, Tallinna korterisse. Ise ma mäletasin, et kauplusse minnes oli mul mantel seljas ja portfell kaenlas ja et kauplusest — nüüd juba üksi — ei ostnud ma pintsakut, vaid millegipärast kingad. Veel on meeles peavalu, kerge ja juhuslik, ning bussipeatus. Ja siis kadus kõik — tuli see oodatud ja pikem mälulünk. Ärkasin taas sinu Tallinna korteris, kuid mantlita, portfellita ja kingadeta. Kuhu võisin ma need kaotada? Kingad olid hooletult kaenla all, seda ma mäletasin, nad võisid paberist välja libiseda, kuid mu sügismantel? Olin ema juures käinud, oma ema juures, mitte ämma juures. Ema oli voodis haige. Tema juurest ma mantli, portfelli ja kingad leidsingi, kõik puhtad ja terved. Leidsin muidugi mitu

päeva hiljem. — Tulin asjade järele, ema. — Ma tean, ma ootasin sind… Kuhu sa tookord küll kiirustasid? Tööle? — Ei… — Vanaema oleks öelnud, et sel mehel seisab ees pikk ja väsitav teekond… — Ära hirmuta, ema. Ma kohe… ma lähen jälle kohe, võtan asjad ja kohe… — Nii tormatakse ainult sõtta, hüüdis ema mulle järele. Põgenesin, hirm kihutas mind takka, hirm sellest teadmisest, et olin tol hommikul haiget ema vaatamas käinud, võib-olla just samal ajal, kui me sinuga koos mulle pintsakut otsisime, aga nii käinud, et isegi ei mäletanud enam… peavaluga, juhuslikuga. — Tule ikka jälle, kui aega saad, tule pikemaks ajaks, oli ema öelnud. Ma olin kauplusest tulnud, mantli seljast võtnud, selle mingi seletamatu vihaga seljast rebinud, portfelli ja kingad põrandale visanud ning sõnatult tuldud teed tagasi tormanud… Väljas aga oli juba oktoober, tol hommikul, kui me pintsakut otsisime. Vanaema oleks mind nähes muidugi ennustanud, et mul on ees pikk ja tundmatu teekond…

Sina ja ämm olite sel ajal, kui ma enda jaoks kadunud olin, naelu seina tagunud. Te olite kapi seinast eemale nihutanud, aga see pole tähtis, te olite naelu seina tagunud, omas korteris ja kõikvõimalikke naelu, papinaeltest neljatollisteni, ja jätnudki kapi seinast eemale. Hea küll, kapp jäi eemale, aga naelu oli ka uksepiidas! Milleks? Ikka selleks, et oleks, kuhu riideid riputada. Minu riideid? Ei, sinu riideid, kui sa jälle Tallinna tuled. Ja isegi üks kruvi oli uksepiita keeratud, tolline kruvi. Ma ei tea tänaseni, kust te selle leidsite, majas ju meest ei ole, isa sul pole, mul pole ka kunagi kruvi Tallinnas kaasas olnud. Ilmselt olid sul head kavatsused, sul ja ämmal ka, sest sa vaatasid mind — kahvatut, mantlita ja portfellita — kui külalist. Seisin tummalt, silmad aga otsisid tange võõras korteris. Justkui oleksid otsinud, sest tegelikult sorisin ma palavikuliselt mälus: oli midagi tuttavat, nii ammu kogetut ja hirmuäratavat, ja mul oli vaja seda meelde tuletada, et teile mõlemale seda näkku paisata, seda varem kogetut… Seni aga pidin ma vaikima, sest tegu oli nii kultuuritu, mis sest, et väga naiselik…

Sakslased! Nad tulid ja tagusid ka naelu seina. Parandasid küll ära akuraadio, tõid isegi seepi, kuid seda kõike tegid nad järgmistel päevadel… Jah, seepi tõid nad küll… metsalõhnalist. Neil oli vaja sineleid kuhugi

riputada, sineleid aga oli palju. Krohv oli pude, naelad logisesid juba samal õhtul, mõni neist vajus viltu, kukkus seinast välja. Ja lutikad olid kärmelt kohal, vist veel enne, kui kärbsed aukudesse muneda jõudsid. Osa naelu tõmmati pärast sakslasi välja, kuid augud jäid — lupja ei olnud ja kitti ka mitte. Kes augud kinni krohvis? Vist vanaisa; kuid mõned naelad jäid esimese sõjajärgse tapeedini...

Isa sul ju ei ole... Võinuksite kapi sisse taguda... — Ega me mustlased ei ole, vastasite te kooris, sina ja su ema, — nemad ei hooli kapist. — Kapp ikka oma... tee, mis tahad. — Mustlased! ütlesid sa nagu millestki ärganu ja puhkesid hüsteeriliselt naerma.

Naersid — ja soovitasid ka mul naerda. Just siis soovitasid sa mul naerda oma kõledat naeru, ja kuhu veel? Talve... tagasi talve. Ma naersingi — ja naerdes tormasin naelte kallale, paljaste kätega. Kangutasin neid, ja sein andis järele. Tapeeti jäid irvakil servadega augud, põrandale krohvipuru. Sõrmedega keerasin ka kruvi uksepiidast välja.

Sinelid seintel olid tinast nööpidega. Sinelid olid rohelised nagu leivalõikamiselaud, mis oli ka Saksamaalt kaasa võetud. Olin siis niivõrd poisikene, et ei teadnud ega tundnud huvi, kas sel mehel, kes ennast meie küünis varjas, üldse mingit relva oli, sinelit tal küll ei olnud. Ja pikki päevi, vahel isegi öid, lebas ta põhuvirnas, seamold turjal. Ja ikkagi ei tohi ma sellest teile rääkida, sest juba ammu leppisime kokku, et ei räägi enam sõjast, ei venelastest, sakslastest ega poolakatest... Sina olid see, kes ütles, et kui pole sõjas käinud, siis ära räägi, ära ka purjus peaga tiku rääkima. Ja ma ei rääkinudki, kuigi täna oleksin tahtnud. Täna — tol korral — soovitasid sa mul naerda, esimest korda naerda ennast tagasi talve. Aga miks mitte kaugemale? Naersin mina, naersid sina ja su ema, sa otsisid tangid ja hakkasid ka naelu välja kiskuma. Ainult su ema ei aidanud meid. Ta isegi ei naernud. Viimased naelad tõmbasid sa vaikides seinast välja, sest kuidas me ka ei naernud, iga väljatõmmatud naelaga süvenes su tumm viha mu vastu, ja kui sul viimane nael pihus oli, jäid sa trotsides mu ette seisma. Su suust tuli värske, sooja lehmapiima lõhna, su ninatiivad punetasid. Me mõlemad ootasime midagi ja su ema ka... Siis hin-

gasid sa sügavalt sisse, pidasid korraks hinge kinni ja sülitasid mulle lopsakalt näkku...

Mööda kihutas kaubarong. Jäin rongi ja metsa vahele, nii millegi vahele, et ängistav hakkas. Järgmise rongi eest jooksin metsa. Piilusin puu tagant. Ikka oli ebameeldiv tunne, kuigi mingi lootus jäi. Rongid olid pikad... Öö jooksul tuli neid rohkem vastu kui selja tagant, niisiis ikka Tallinna suunas. Möödus minust ka magav reisirong, paisates näkku imalaid lõhnu, midagi sooja ja lääget, aga ta jooks oli nõtkem kui kaubarongil. Ma ei roninud isegi tammilt alla.

Jõudsin ainult Aegviiduni, et oodata seal möödakihutavat sinist ekspressi, linnadevahelist — koos sinuga. Nii sa jõudsidki enne mind Tartusse, nagu ikka. Sest nagu ikka tuli Tallinn—Tartu kiirustamata, omal ajal. Peatus ka Aegviidus...

Jõudsid küll enne mind Tartusse, ma isegi nagu tundsin, et oled siin, kuid koju sa ei tulnud. Ei tulnud enne keskööd. Ütlesid, et olid kuskil... kas või järjekorras. Ütlesin, et sa valetad, et sa petad mind, igati, isegi võõraste meestega. Mul kadus viimanegi kriitikameel ja ma uskusin, et sa mind tõepoolest petsid, just sel ööl, veel enne ekspressile tulekut. Siis, kui ma Kehrast Aegviitu kõndisin. Mu tõestused olid nii ägedad ja loogilised, et sa hakkasid ka ise uskuma, et oled mind petnud, mind mõne teisega kas või võrrelnud. Sa jooksid kleidiväel tänavale, peitsid end kõrvalmaja puukuuri, ja mul tuli sind kaua otsida.

Mu hirm aga läks täide. Hirm unenäolise öö ees. Nägin unes, et tahan vahekorda astuda kellegi võõra naisega, noore ja inetuga. Too võõras ei olnud algul nõus, jooksis mu eest ära. Kui me lõpuks väsinuna diivanile heitsime, tõusis too võõras, virises ja läks teise tuppa, mina talle järele. Teises toas oli voodi, kus too võõras ennast emmata laskis, kuid mitte rohkem. Siis tõusis ta jälle ja läks diivanile. Olin rahulik, kõikemõistvalt kannatlik ja järgnesin talle ka diivanile, sest järsku oli mul tunne, et see võõras naine on serotoniinergiline (tegin sel ajal katseid loomadel, kassidel). Ja just sellega, et ta on serotoniinergiline, ma teda, võõrast naist, õigustasingi. Ja siis oli ta lõpuks nõus, kuid mina olin liiga väsinud. Palusin naist, et ta mind aitaks, õpetasin talle, kuidas seda teha tuleks. Naine aitaski mind unes ja me olime vahekorras, kuid

lühikest aega, sest ikkagi oli mul tunne, et see võõras naine on serotoniinergiline, et ta ei ole atsetüülkoliinergiline (ka atsetüülkoliiniga tegin ma kassidel katseid) ... lihtsalt koliinergiline. Oli mul ju teada, et kasside ajus kutsub atsetüülkoliin kui mediaator esile raevu, serotoniin aga ainult tugeva süljeerituse ja okse.

Järgmisel hommikul sa küsisid, mis ma öösel tegin. Ma muidugi teadsin, mis ma tegin, kuid olin siis mina süüdi? ...

Ajasin habet, panin ennast riidesse, kuid sina ei kavatsenudki tõusta. Sul ei olnud halb olla, sul oli mulle väike palve. Soovisid kuulda, ikka ja jälle, kui mitmendat korda, kuidas ma poisikesena vistrikkudega hädas olin... Vistrikud lõid mul noorelt välja ja olid visad kaduma. Veel kahekümnekolmeselt olid nad mul lõua piirkonnas, suunurkadest veidi allpool, ilmselt seal, kus rohkem rasvkudet naha all. Seal nad paisusid, ei tea millest. Võibolla pigistamisest; ja kui nad paisusid, siis olid nad koledad, mäda täis. Ja kui selline sinakas mädapaise juba küllalt küpseks sai, siis piisas ainult õrnast pigistusest, vajutusest, et mäda nahapoorist välja paiskuks. Iga vistrik sellega veel ei paranenud. Osa mäda jäi nahasisestesse või nahaalustesse käikudesse ja mõne aja pärast algas kõik jälle punetusest sinaka mügariku ja lodeva mädakotini. Märkasin, et olin vistrikkude pärast mures just heade sõprade seltsis, ja just Tartus. Tallinnas tundsin ennast vabamalt, unustasin vistrikud, mulle paistis, et mind ei jälgita seal nii kui Tartus. Kuid häbi oli ikkagi, see jäi...

Ka järgmisel õhtul ei tulnud und. Väsinud aju töötas nagu asi omaette. Kui ma sinu kõrval lebasin, tüütasid mind üsnagi labased, igapäevased mõtted. Ühed tulid, teised läksid. Suikusin alles koidikul, ja just siis hakkasin tundma su keha soojust. Siis, kui aknaava sinakaks tõmbus, hakkasin ma sind poolunes hellitama. Suikudes ja ärgates viisin ma nii sinu kui enda niikaugele, et olime võimelised vahekorda astuma. Koitis. Sa olid nõus. Sinagi kõikusid une ja ärkveloleku vahel. Sa küsisid, milleks see vajalik oli. Vastasin, et ära muretse, see oli rohkem metoodiline vahekord.

Just sel hommikul, rõskel ja pilvisel oktoobrihakul, oleksime pidanud ennekõike tõusma ja Taevaskotta minema. Aga ei. Alles ühel kevadisel hommikul hakka-

sin ma sulle peale käima, et sõidaksime Taevaskotta, et mina tahan Taevaskotta, seal ringi vaadata. Sa jäid nõusse...

Oli jahedavõitu maihommik. Ma ise erksam kui sina, kui kunagi varem, sest mul oli kindel eesmärk. See ehmatas sind, kuigi ma lohutasin, et midagi halba ei juhtu, mul ju eksperimentaatori kogemused. Seletasin sulle, et tahan kontrollida, kas inimene ikka on siin maailmas üksi. Mind olid ära tüüdanud need metafüüsilised targutused, et just kaasajal — meie ajal eriti — on inimene üksi; ma ei uskunud seda, mis sest, et vahel ka ise nii rääkisin ja mõtlesin. Mu eksperiment oli lihtne, labasevõitu asjatundmatule: ma hakkasin sind kiusama, provotseerisin kaklema, sest teadsin, et lapsena meeldis sulle poistega kakelda. Mul oli kindel stsenaarium, ma lõin sind mõned korrad meelega kõvemini, kui naist sobinuks. See ajas sind vihale... marru, sa lõid vastu, ja siis äigasin ma veelgi kõvemini, ning lõpuks murdsin su maha, toppisin sulle kulurohtu ja sammalt suhu. Sa rabelesid lahti, jooksid metsa. Mina aga karjusin, nagu jõudsin:
— Inimene on tõepoolest üksi! Sa jooksid puude vahele, nutsid seal. Hiljem kirjutasin ma sellest jutu, «etüüdi» nime all, kuid kirjeldasin juhtunut vastupidiselt — et enne jooksid sa metsa, jätsid mind üksi Suurde Taevaskotta, ja alles siis, kui sa tagasi tulid, toppisin ma sulle sammalt suhu... Lugejad oletasid, et olen selle jutu enda elust maha kirjutanud...

Sügisel ajasin su ühel hommikul jälle üles, õigemini öösel, ütlesin, et tuleb jälle midagi ära teha, midagi Taevaskoja-taolist... Sa tulid minuga meelsasti kaasa! Läksime jälle raudteejaama, ma ostsin piletid Tallinn—Pihkva rongile, esimesse jaama, ma ei mäletagi enam täpselt, kuhu. Sel korral polnud sind vaja rahustada, sa olid uudishimulik... Oli veel hämar, kui me kohale jõudsime. Nagu kokkulepitult hakkasime millegipärast mööda kastest jalgrada metsa poole minema. Mina ees, sina paar sammu taga. Sa ei pärinud midagi, sa ei kartnud kedagi. Metsa vahele jõudes haarasin sul järsku, hoiatamata õlgadest kinni ja küsisin, kas sa tahad minuga seksuaalvahekorda astuda. Sa ehmatasid. Ma polnud sind veel sellisena näinud. Sa pistsid instinktiivselt jooksu, jooksid härmas põõsaste vahele — oma mehe eest. Ma ei ajanud sind taga, ootasin, kuni sa lõõtsutades peatusid ja minu poole

tulema hakkasid. Ma ootasin sind väärikalt, huulil vist veider naeratus. Ma võidutsesin, sest olin veendunud (tänu eksperimendile), et ikka ei saa teist inimest vägistada. Tühi jutt! Isegi oma naist ei saa vägistada. Sa kuulasid mind värisedes ja küsisid, kas ma seda tahtsingi täpsustada. — Ei, mitte päris, vastasin ma, tahtsin veenduda, kas inimeste vahel saab olla vahetut kontakti... Ja ma veendusin, et ei saa. Olin tõesti veendunud, kuid kuulsin oma sõnu nagu kõrvalt, nad kõlasid võõralt, tühjalt, mitte kellelegi määratuna, — ja mind ei kuulatud enam. Kuid ikkagi ma jätkasin: — Nii nagu sa siiralt teise poole (kas või naise poole) pöördud, ükskõik kus, kas tänaval, autobussis või hommikuses metsas, pead sa tingimata midagi tahtma, midagi ühemõtteliselt... metsas loomulikult vägistada... — Saab küll vägistada, alustasid sa oma varahommikust monoloogi rongi ootel, — saab, ja saad ka sina. Mis sest, et mingis jaamas peatub ekspress Moskva—Vilnius, peatub kaheksa minutit ja kaob siis jälle... Sina ju jääd. Sa jääd kõhna mehena jaamahoone parempoolse tuulekoja uksele ja ootad. Tartus hakkaks mõni sind kahtlustama, kuid võõras linnas mitte kunagi. Seal sa siis seisad, kõhn ja kolletanud, ja sul on kassipoeg põues. Silitad kassipoega ja ootad kedagi. Kõik teised ootajad tunneli suudmes, tuulekojas, vahelduvad nagu rongidki, kuid mees kassipojaga jääb. Nõnda oodates võid sa igat saabujat, naist või last, nii teravalt ja nii kaua vaadata, kui soovid, sest sul on suur eelis — sul on kassipoeg põues... Sa tunned head meelt ja keegi ei pahanda, seisad nagu varjatud kaamera, kes kunagi kedagi ei jäädvusta. Tablool vahelduvad rongide nimed ja kellaajad... ronge sa ju ei näe. Silitad kassipoega, päris avalikult kohe, ja selline sihitu ootamine meenutab sulle parlamendipäevi, unistuse parlamendipäevi muidugi...

Ma kuulasin sind ära. Tagasiteel olin kõrgendatud meeleolus, sisendasin endale ja sulle, et kuigi vahetut kontakti inimeste vahel olla ei saa, ei saa ometi ka vägistada.

Kirjutasin jutu «Vägistaja». Kui see ilmus, ütlesid mõned, et olen selle kohtupraktikast maha kirjutanud. Olengi, tõepoolest oli selline juhus, kuid sinu peal kontrollisin ma eelkõige e n n a s t...

Hiljem olen ma olnud võõrastes tubades, kus kõik on võõras: voodi, riiulid, isegi keegi võõras mees laulab oma

laule. Ja õues märatseb äike... Sellistel kordadel on mul ikka hirm sinu pärast, ja ikka ma mõtlen, kas äike jääb alatiseks. Äikese ajal meenud sa mulle alati l a p s e s t t ä i s k a s v a n u d n a i s e n i, ja sealt veel edasi. Miks ei suuda ma sind kui last unustada?

Sellised on juba kord need võõrad toad, kus räpane laud, katkine peegel, konid... igal pool justkui minu, mittesuitsetaja jaoks haisvad konid, ja mis imelikud raamatud riiulitel — mitte ei mõista, milleks küll sellised raamatud! Mina istun, piiritusepudel ja punane kalamari ees, ümberringi aga magavad higised emaste ja isaste paarid. Võiksin ju nutta, nii nagu sina vahel Heidemanni tänaval nutsid, ainult minu jaoks, sest kõik on nagu nutmiseks loodud, kõik tingimused: mängutaldrikud reas, ainult pistongipüstolit pole... Ja kellegi mehe kiri kuskilt Eestimaa äärest... Kõik loodud selleks, et nutta... nii nagu mina kaheksateist aastat tagasi Burdenko tänaval, ühiselamus, vargsi teki all, neljateistaastasena, kui mind valdas järsku imeselge hirm — tõeline hirm — sisseastumiseksamite ajal, et mul enam kunagi ei saa olema ei isa ega ema. See oli väga selge tunnetus, mida pole suutnud korvata kõik mu hilisemad püüdlused veel kord vanematele läheneda. Vesi voolas tol ööl väljakäigupotis — nii harjumatu heli setupoisi kõrvale — ja palju muud oli mu ümber uut, mina aga nutsin teki all esimest mehenuttu, nuttu kogu edaspidiseks eluks, jätkuvat nuttu, mis ei vaja uusi meeldetuletusi... See oli suure nutu, üksinduse ja eraldatuse mehine algus. Hiljem olen isakoju viinud palju mehi ja naisi, sõpru, tuttavaid, või lihtsalt sõitnud sinna küll öösel, küll varahommikul, küll keskpäeval. Kuid miski pole aidanud, sest suure nutu alguses kirgastus midagi, mis kohe samas katkes, mida tegelikult olemaski polnud...

Siis, kui me mingit linnalähedast rongi ootasime, ja sulle järsku meenus hoopis Moskva—Vilniuse kiirrong, kuid ei meenunud vahejaam, siis ma alles tapsin kasse. Polnud siis ka veel võõrast tuba, rütmiliselt hingavaid paarikesi. Polnud ka sellist isaste kasside kisa, metslooma kisa pärast äikest.

Ma enam ei tea, on see hea või halb...

Nii ei teadnud ma siis, kes ma olen, mida ma teen. Kas ma kopeerin või fotografeerin elu, sest siis sa veel arva-

sid, et elust ma maha ei kirjuta, sest nii nagu teater pole elu, nii pole ka see, millest ma kirjutan, elu.

Pärast sinu monoloogi võõrast kiirrongist ja tohletanud mehest kassipojaga põues mingi tuulekoja uksel jätsin ma eksperimendid kasside kallal. Aga selleks ajaks olin ma neid tapnud üle saja...

Näen jälle kassi, see on hea...

Suur lohutus, et näen kassi (kasse) jälle kassina. Kodukass ei karda mind enam nagu aasta tagasi, küllap olen selle aastaga kassivere kätelt maha pesnud. Eelmised viis aastat oli kassiverd mu küünte all, nahapoorides, liigesekurdudes, ja kõige rohkem oli kassiverd mu silmavalgetes. Millest muust mu silmavalged siis väsinult punetasid? Ega ometi piiritusest, unetutest öödest, nutmisest... Ikka saja viiekümne tapetud kassi verest.

Doonoriks olen tahtnud hakata selle kergemeelse kassitapu-orgia pärast, aga jõudu jätkus ainult deserteerimiseks, eksperimentaalmeditsiinist lahkulöömiseks. Olen kasse kägistanud, dekapiteerinud, elektriga ja eetriga tapnud. Olen mitmeti kassijahti pidanud, küll üksi nukrana, küll kolleegidega, palgatud kassipüüdjatega, oma vanematega, naisega, armukestega, litsidega isegi — ja kõik nad on teataval etapil kassijahist vaimustatud olnud, küll päeval, öösel, vastu hommikut...

Nüüd aitab. Kunagi ei kanna ma kassijahti, kassipiinamist, kassitappu naistele üle. Liiga väeti on meie vaim, et elada ilma naisteta, ilma lasteta veel võib, ilma naisteta mitte...

Minu kui kohtueksperdi töö pole sind kunagi huvitanud. Küll aga teisi mu tuttavaid. Ma ei imestanud, kui minult küsiti, kas ma olen kedagi tappa ähvardanud. Mina ise, kohtuekspert! Sa viibisid selle jutuajamise juures, süüdistasid mind, et kord olevat ma s i n d tõsiselt tappa ähvardanud. Siis, kui sa Helsingist tulid ja mulle nägusa soome pussi tõid. Mina vaadanud siis pussi ja öelnud, et hea meelega sellist kingitust küll ei tahaks... et sellist pussi nähes tulevad tapmisemõtted... Nii sa siis uhkeldasid seltskonna ees, ja ma pidin seda juttu enda kaitseks veidi täpsustama. Küsisin ainult: kes ütles esimesena, et just mina... et mina võiksin sind selle soome pussiga tappa? Kes?... Ämm! Ta ei öelnud kohe (ta ütles kohe), kui sa talle Tallinnas mulle kingitud pussi näitasid, ja sa tunnistasid külalistele, et see oli tõepoolest nii.

— Veel natukene fantaasiat, ütlesin külalistele, — või lihtsalt seda ajalikku elu, ja ma võiksin väita, et mu naise (sinu) tapmist... surma, isegi oodatakse, sest sellised võikad mõtted, mis ämmal pähe tulid, saavad tekkida ikka ja ainult ootusest või lootusest. Seltskond tardus korraks, hiljem aga leidis, et mu tõestus polegi nii demagoogiline... Oled sa Tallinnas, kardad sa igat telefonihelinat või telegrammi Tartust, sest... sest ehk olen ma ennast juba tapnud. Mõni kuu tagasi, kui sa haiglas olid, tekkis ju s u l paaniline hirm, et minuga võib midagi juhtuda. Sa võtsid takso ja kihutasid haiglariietes koju — lootes, et ehk olen ma ennast üles poonud! Sa ju nägid nii selgesti, kuidas ma laes ripun? Tagatoa laes... Nii sa mulle ise rääkisid, et visioon olnud väga selge. Mina aga magasin...

Minu eksperdipraksisest huvitas sind ainult üks juhtum, ühe käega mehe lugu. See lugu kummitas ka minu peas, ma ei suutnud seda kuidagi realiseerida, isegi novelliks mitte. Mõte oli, kõik oli, aga vormitunnet pole, kompositsiooni ei näe, ainult meest ennast: ta suuri vesiseid ja ausaid silmi kontrastiks maskjale ja lõdvale näole... rippuvatele põskedele. Ta oli ühe käega. Poisikesena oli granaat tal vasaku käe küünarnukist saadik ära rebinud... Elas siis ühe käega mees kümme aastat oma naisega ja kahe lapsega, sai pensioni ja töötas veel sovhoosis öövahina, kuni hakkas tundma — just tundma hakkas ta kõigepealt —, et ta elu ei lähe nii nagu vaja, nii nagu teistel, et ta saab teistest tunduvalt vähem raha, et ta lapsed käivad halvasti riides, on naabrilastest kõhnemad, vaata et kannatavad koguni alatoitluse all... Sa küsisid, kas ta peksis naist nii nagu mina sind. Ei, mees ei peksnud naist, ei nii nagu mina ega kuidagi teisiti. Mina peksan küll, räägid sa kõigile, sest mul olevat maskikandja timuka nägu, ja mul olevat endiselt väike palk. Ja teised räägivad siis sulle, et sul on halb mees, peksab ja rõvetseb, kirjutab oma naisest lugusid. Peksan jah, peksan sind, aga väikese vahega, kui teiste meeste peksuga võrrelda. Ma peksan sealt edasi, kus teised mehed lõpetavad, algusest peale ei peksa ma kunagi. Ja ka seda pidid sa seltskonnale tunnistama, kui sa seda tõdesid, olid isegi uhke, sest kui ma peksaksin sind nii nagu teised mehed, algusest peale, siis poleks sind vist enam elus — need olid su enda sõnad. Ühe käega mees ei peksnud oma naist.

Aga ta ütles, et oma palga ja pensioni eest ei saaks ta kunagi autot osta, et kui ta kogukski raha, jookseks auto (hind muidugi) ikkagi tema eest ära... Ja ometi elasin ma ausat elu, ütles ühe käega mees. Sama võiksin ka mina öelda. Mind vapustas just see, et ühe käega mees elas ausalt, samal ajal kui teised hangeldasid, võtsid altkäemaksu, kui ainult pakuti... Midagi ei aidanud, lõpuks jäi ta ikkagi koju, istus voodiserval, suitsetas, ei joonud, pea muremõtteid täis. Ajuti ei tahtnud ta päevagi enam elada. Sa huvitusid ühe käega mehest niivõrd, et pärisid, mis temast siis lõpuks sai. Olin nõus teda enda poole koju kutsuma, et sa ise teda küsitleksid, kuid sa ei lubanud. Sa kartsid temas näha minu kaksikvenda — pesemata, kohe eeluurimiskambrist, räpast, ja mis kõige hullem: kurba... Ühekäeline proovis ennast mitu korda tappa. Kord jooksis ta kodunt ära, sõitis linna, ostis kaks pudelit valget viina, läks Toomele ja jõi need seal pikkamööda ära. Siis jooksis miilitsasse ja palus, et teda kainestusmajja pandaks. Teda vaadati üle: imelikult vaadatud tol korral tema peale, usutletud, peetud aru — kõigile paistis, et ta polegi purjus, ja alles pärast pikka palumist (siis juba kahtlast palumist) pandi ta kainestusmajja. Hommikul lasti ta välja, ta maksis arve ja sõitis koju tagasi. Selleks korraks aitas, aitas mitmeks nädalaks... Ta oli kergendust saanud. Peagi kordus kõik. Ta proovis paaril korral ennast isegi jõkke uputada, kuid endast hakkas kahju, ja ka vesi oli tol korral külm... Siis põgenes ühekäeline ema poole, tegi viimase katse, tahtis ennast peldikus püksirihmaga üles puua, ütles emale, seal ennast peldikus püksirihmaga üles puua, ütles emale, et ei taha enam elada. Kuid jälle hakkas tal endast kahju ja jälle sõitis ta tagasi koju. Kui naine sellest kuulda sai, tahtis ta meest vaimuhaiglasse viia. Hakkaski viima, aga just siis, kui naine taksojuhiga kokku oli leppinud, lipsas mees taksopeatusest kaubamajja, esimese kassa juurde, kus kassapidaja parajasti kümnelisi pakki ladus. Mees rahmas kümneliste paki ja hakkas rahulikult, kinnivõtmist oodates või nautides kaubamaja sisemusse astuma. Ja jälle tundis ta kergendust, kui ta samas kinni võeti ja vanglasse viidi. Nii sattuski ta minu juurde ekspertiisile, ja ma pidin kindlaks tegema, on ta vaimuhaige või mitte. Ma muidugi tunnistasin ta vaimuhaigeks ja lasksin ta haiglasse panna. Hiljem, kui me jälle kohtusime, küsis ühekäeline, miks ma ta vanglast välja lasksin. — Ma ei

ole sina, vastasin talle, — sina oled ikkagi kurjategija, ma ei armasta sind... Miks ma peaksingi sind armastama? Kurjategijat armastada võib ainult moeasjaks olla... — Seda enam poleks sa pidanud mind vanglast välja laskma, vaidles ühekäeline vastu. — Mina saan ka häbematult vähe palka, poolteist sada, kuigi olen peaaegu kogu meditsiinihierarhia läbi teinud, mul on isegi kraad... ja ka mina tean, et ma ei saa kunagi nii palju raha kokku, et võiksin naisele riided selga osta, et võiksin auto osta... Ühekäeline jäi vait.

Ja nüüd räägid sa igal pool, et ma olen haige, samasugune nagu ühekäeline. Hea küll, mina olen haige, ja võib-olla sellepärast, et ma eksperdiametist loobusin, et ma töölt ära tulin nagu ühekäeline... Kuid mina ei lähe sihilikult varastama, ainult selleks, et mind kinni pandaks, ei lähe! Kuigi mõned seda ehk ootavad. Las ootavad. Ja miks ei peaks nad seda ootamagi, kui mu lihased vanemad soovitavad mul altkäemaksud vastu võtta, vähem viriseda, elada nii, nagu elavad teised arstid. Sest ka nemad peavad mind, endist eksperti, haigeks. Ma ei ole haige, või kui olengi, siis ikkagi tugevam kui kurjategija, nii ma ka ütlesin ühekäelisele. — Sina, ühekäeline, oled vilets mees, nii vilets, et võid vabalt ka vaimuhaige olla. Sinu närvid, oletame, ei pidanud vastu, aga minu omad peavad, mina ei anna alla... Kui ühekäeline ka haiglas ennast tappa ähvardas, ütlesin talle näkku: — Tapa, oled mees, kui tapad ennast! Seda ainult oodataksegi, naistele ja lastele oled sa nagunii juba ammu vähihaige... juba mitu voodiserva-aastat, ja alles siis, kui sa ennast tapad, jääb midagi, mis kõigi kurbust leevendab, omakseid trööstib. See jääv on küll su eneseõigustus moonutatud kujul, kuid ka su au, su uhkus...

Selle peale arvas ühekäeline, et mis mul viga mõnitada, minult polevat midagi ära rebitud! See märkus läks mul kõrvust mööda, ma ainult täpsustasin mõningaid fakte, tuletasin talle meelde, et temal, ühekäelisel, — nii nagu minul, eksperdilgi, — on kümne aastaga ligi tuhat rubla kogutud. Ja et ta vargileminek oli mõistatus ehk tema naisele, mitte aga minule... Jah, mul on kümne tööaastaga tuhat rubla kõrvale pandud, ja nendest rubladest ma nüüd elan, harin ennast, kirjutan oma eelmisest elust, aga alla ei anna, varastama ei lähe! — Kunagi hakkan ma suuri rahasid saama, ütlesin ma ühekäelisele, — aga sina,

ühekäeline, ei saa kunagi rikkaks, sest sa ei pidanud vastu.

Sina mõistsid mind hukka, arvasid, et ma poleks tohtinud ühekäelisega nii karmilt rääkida. Miks mitte? Ma võisin temaga juba üksnes sellepärast nii rääkida ja käituda, et ma ei leidnud tema juhtumi... ta elukäigu jaoks sobivat kirjanduslikku vormi, ja ka sellepärast, et ta haiglast koju minna ei tahtnud, sest nüüd oli ta ka vaimuhaige, ametlikult, ja kurjategija ka...

Ma ei ole tänaseni ühekäelise elu jaoks õiget vormi leidnud, ma ei suuda seda ka edaspidi ilukirjanduslikult edasi anda. Loo pani ehk paika Pootsman. — Sentimentaalseks oled muutunud, ütles ta, — kasse peaksid rohkem tapma! — ... jälle tapma, täpsustasin mina. Ma ei saanud Pootsmani peale pahaseks, sest ma olin hakanud taas kasse nägema. Mina, vana kassitapja, eksperimentaator, nägin jälle kasse...

Näen jälle kassi kassina, kuid sõpru pole mul ikkagi. Suvi... Kas ongi sõpru vaja? On küll! Suvi on minu aastas võõrkeha, väljarebitud aastaaeg, ja teda on võimalik ületada ainult sõprade abiga, sest lorajutt, et me suvel puhkame. Et me üldse kunagi veel puhkame. Minu jaoks on puhkus õhupuudus lämmatavas ärklitoas — eneselohutusega, et kõik on tehtud, et aken on öö läbi lahti... Tegelikult on aken igal hommikul ikkagi kinni olnud, kogu öö kinni, avastan selle alles igal hommikul. Keegi ei oota mind. Olen ise kõik lembesuhted välja mõelnud, nad häda sunnil endale sisendanud, nagu päästerõngad vabadele valentsidele riputanud — ikka häda sunnil.

See polekski ehk moonaka elu — nagu mu eakaaslase Pootsmani elu —, kui poleks restorane, säravaid veiniklaase päikesepaistel nagu nikeldatud granaate. Kui poleks hästi riides ja laisku inimesi, kadedaid... Noorvõsud aga lõpetavad ülikoole, süveneb kõik... ka alkoholism, ja samas puhvetineiu, kel juurdlev vaim, kes areneb, tõsi küll, pikkamisi...

Mu elu on ikkagi moonaka elu, nagu Pootsmanilgi. Ta on mulle palju andnud, eeskujuks olnud. Ja ma tean, miks. Mitte arukuse pärast — ei, töökust, arukust ja palju muud ebamäärast olen ma isalt õppinud. Pootsmanilt õppisin ma aga kitsidust...

Jah, kitsidust, sest ta seisab, see Pootsman, seisab ja ta selja taga on Hamburg, Gibraltar või Locarno... Miks

järsku Locarno? võib Pootsman küsida. Ta võib küsida, miks on ta selja taga Locarno, miks on ta raudteevagunis teel Genfi. Aga see on ka kõik, mida ta võiks küsida. Tal polegi vaja rohkem mõista ega ennast õigustada, sest tal on vara veel kedagi või midagi õigustada. Pootsman kasutab ainult laiendamata lihtlauseid, kardab teha mõnda keeleviga, rumalust. Sest kitsidus, millest ta äsja kuulis, pöördub kohe tema kasuks, kuna minu arusaamad kitsidusest — Pootsmani kitsidusest — on läbi teinud evolutsiooni või metamorfoosi. Ma hakkasin Pootsmani kitsidust peagi kiitma.

S i n a, kuuldes mu jutuajamist Pootsmaniga, arvasid, et ma olen ennast üle lugenud. Muidugi viimasel ajal olen ma palju lugenud, kuid mida tegid sina sel ajal, kui mina lugesin? Sa ei vastanud kohe, sest sa kartsid... Esialgu ma ei mõistnud Pootsmanit, ei taibanud, miks ta hoiab neid välismaalt... välismaadelt saadud ja kogutud teadmisi endale, miks on Pootsman nii kitsi. Ma laimasin isegi teda kui lihtsameelset. Arvasin, et mu eakaaslane on tahumatu ja tuim nagu need turulitsilt ostetud värvilised diapositiivid, mis ta mulle eksootilistelt maadelt kaasa tõi. Hiljem sain teada, et see on kõigi Pootsmanite komme, nad lihtsalt kardavad lobiseda, kardavad järgmise viisa pärast! Kuid ka see oli eksiarvamus...

Sest Pootsman rääkis meile just nii palju, kui me ära olime teeninud. Alles seda tõde taibanud, ei teinud ma enam Pootsmanile kitsiduse pärast etteheiteid. Isegi anekdoodid, kuuldud siin ja seal, olid allpool meie vastuvõtlikkuse piiri, allpool ülemist piiri muidugi.

Jah, nüüd on Pootsman minuga nõus: ta oli sunnitud tunnistama, et nii poleks ta endast küll kunagi targutlenud, sellistele järeldustele tulnud. Muidugi ta lihtsalt ahvis teisi järele. Pärast oma viimast reisi, Austraalia-matka, mõjus ta väljapeetud kitsidus isegi värskendavalt, mulle veel lisaks lohutavaltki...

S i n a arvasid, et need on meie, meeste omavahelised asjad, kemplemised. Võib-olla... Arva, aga vasta, mida sa siiski tegid, kui Pootsman mööda maailma reisis, kuude kaupa... ja mina lugesin? Sa mõtlesid... mõtlesid ja ei osanudki vastata. Aga kõik ju teavad, et sel ajal saatsid sa Pootsmani tütrele marke minu ümbrikelt, just neilt ümbrikelt, mida ma välismaa kolleegidelt sain... Ma ei räägi kirjadest, ma räägin ümbrikkudest. Ja jällegi oli see

ka *s i n u* arvates tõepoolest nii — oli, aga mul polnud põhjust võidutseda. Sa tahtsid Pootsmani poolehoidu võita. Võitsidki, kuid nende markide saatmise pealt Pootsmani tütrele teenisin mina kolm-neli tunnistajat, mis sest, et alaealist, ja nii ei saa Pootsman kunagi tõsiselt minu vastu välja astuda, protsessi alustada, sinu poolel loomulikult...

Pootsman, kuuldes su enda suust, et sa oled ta tütrele tema ära olles välismaa marke saatnud, ütles minu kohta, et ma mõtlevat loogiliselt.

Aga Pootsman sattus joomahoogu. Kummutas pitsi pitsi järel, ja lõpuks hakkas konjak mõjuma. Juba hoidis ta ühe käega sinu ümbert kinni, hoidis tükk aega, nagu kaitseks ta minu eest ei tea keda. Ja sujuvalt — minu arvates muidugi — hakkas see Pootsmani kaitse amelemiseks üle minema, hästi varjatuks esialgu...

Joo ise ka, sõnas Pootsman, ei ole hea, kui keegi meist kaine on... kaineks jääb. Kes teab... mingi juhuslik kokkusattumus... kindlam, kui ainult sina kaine oled. *S i n u* all mõtles ta sind... *S i n a* aga kiljusid kahemõtteliselt.

Pootsmani joove süvenes... — Ma ei teinud ju midagi, ütles ta, kuid ameles juba tõsisemalt; ta käed töötasid nagu elukutselisel võrgutajal, mingi erilise programmi järgi, ja seda minu, eakaaslase nähes, sinu mehe nähes. Arvasin, et on tulnud aeg sinu novelli ette lugeda...

— Vara veel, ütles Pootsman hooletult, kuid kiiresti. Või oli see vastupidi, et ta ütles kiiresti, kuid hooletult. Sina tahtsid Pootsmani haardest vabaneda, haardest, mis sind pool õhtut oli kaitsnud, tol õhtul kohe pärast Pootsmani Austraaliast tulekut, kaitsnud nii vaimselt kui kehaliselt. Kuid Pootsman jätkas, püüdis juba mingi erilise, ilmselt välismaise võttega — mulle täiesti tundmatu võttega — sinu kleidinööpe rinna peal avada. Sa sõnasid selle peale... nagu nõidusid, et mehed, te kordate ennast.

— Kõik kordavad ennast, lällutas Pootsman, — kõik on üks suur Wiederholung... Augenblick ja Wiederholung... meie kordame neid, nemad meid... kordamises ongi lõbu...

Siinkohal Pootsman takerdus, mina aga jätkasin: — Kordamine on lõbu ema... lõbus on ema, ema on kordamises lõbus...

— Elajad, ütlesid sina jõuetult, — mida te ootate,

hakake juba pihta! Pootsman siis ehk kõigepealt... Seda sa, invaliid, — pöördusid sa minu poole, — seda sa ihaldad, invaliid selline! Pootsmani käed rahunesid, kuid ainult hetkeks, siis toimisid nad jälle masinlikult. — Miks te veel ei vägista? küsisid sina. — Ma ei tea, küsi Pootsmani käest, miks me ei vägista, kuigi sinu arvates juba võiks... — See oleks liiga tavaline... palju kordi loetud ja lavastatud. (Imelik, lavastatud! Pootsman rääkis midagi lavastamisest või lavastusest!) Sõna «lavastatud» kõlas Pootsmanil mingi erilise aktsendiga, mis tal purjus olles ikka välja lööb. — Mida te siis tahate? küsisid sina ikka. — Ma tõesti ei tea, küsi Pootsmani käest, tema teab... Ma olen millegipärast unustanud, unustanud, miks Pootsman täna õhtul meil on... Pikkade pühade eel... ja ajal logeleb vedel Pootsman meie diivanil...

Pootsman päästis lahti su rinnahoidja, tegi seda tavaliselt, lällutades...

— Pootsman on napp, väga hästi napp, justkui sina oma novellis, ütlesin ma vaikselt ja läksin kööki, sest mulle tundus, et ma peaksin su novelli köögis esitama. Köögis lugesingi kõigepealt su novelli, veidi teatraalselt ja valjusti, siis alustasin pikemat monoloogi, mille lõpetasin ei tea kus, mäletan ainult, et alustasin köögis ja jätkasin tänaval... Ka tol õhtul sadas...

— Nüüd, kus sind armastatakse, alustasin oma monoloogi, sest algus on mul hästi meeles, alati, — nüüd, kus sind armastatakse (tegelikult ma ei teadnud siis, ei tea seda praegu ega saa kunagi teada, mis toas toimus, mida Pootsman lõppude lõpuks tegi), oled sa päri. Aga sa avad mu kirju, oled mind palju aastaid ja palju kordi päris alasti näinud, kiusad mind süstemaatiliselt (pintsaku ostmine näiteks), läbimõeldult, tunned sellest mõnu... ja mina ei või nõuda, et sa ainult minu oma oleksid, ja ei kellegi teise oma. *S i n a* tungid ju minu kõige intiimsemate mõteteni, sina jõuad ju nendeni intuitiivselt — ja teed näo, nagu ei taipaks sa midagi, nagu ei püüakski sa mind mõista. Sa oled aga juba varastanud, sina ka: sa varastasid minult kärsituse, mäletad?

Vahel, jah, ainult vahel on mul tunne, et oled minult kärsituse varastanud. Oleks, et meeleolu, ei — veidi komplitseerituma hingeseisundi, keerulisema struktuuriga oleku. Ja miks ka mitte, sest mis on tühipaljas puhas nukrus või rõõm kärsituse kõrval? Mitte midagi erilist, vahest

klassikalisem seisund. Poolused — nukrus ja rõõm — on liiga igapäevased, nad on loomesteriilsed, nendest saab kirjutada alles siis, kui on tekkinud mingi distants, aga kuna nad kergesti ununevad, siis kaovad nad sageli, nagu tulid. Oleksid sa minult mõne mõtte või motiivi (käitumismotiivi) laenanud, võiks seda andestada, sest mõte jääb mõtteks, mõiste jääb mõiste sarnaseks ka kirjapandult (ükskõik kelle poolt), ja lugedes unustad, et su enda mõte on teise suu läbi või käe läbi kirja pandud. Jah, ka mõttevargus on veel siinpool esteetilist reetmist. Suuremeelsetele kindlasti. Millegi konkreetsega sa mind vaevalt reeta oleksid suutnud. Meie vahekord on juba kord selliseks kujunenud, et mingi pime (määratlematu) nõudlikkus, mingi vaikne salajane kokkulepe välistab igasuguse reetmise igapäevases mõttes. Mida sa pole ka reetmise sildi all teinud, ikka olen ma sulle andestanud, kaitsnud — põhjendusega, et see jääb veel esteetilise reetmise raamidesse. Kärsituse vargus on aga juba midagi muud, sest see pole mitte ainult nukruse või rõõmu vargus, vaid hoiaku vargus. Ja kui sa minu ees pidevalt hooplesid, uhkeldasid sulle nii igiomase hoiakuga, siis muutusin ma tähelepanelikuks. Esialgu ei öelnud ma sulle veel midagi: ole kärsitu, ole või näi huvitav, see aitab sul elada.

Kärsitust ei saa laenata, sa tead seda. Nii nagu ei saa muremõtteid laenata. Ja ometi on nad erinevad: mure ja kärsitus. Tavalisi mõtteid saab laenata — arvatakse nii —, kuid see on odav laen, ei vaja tagasimaksmist, ja mul (nagu ma juba ütlesin) on isegi hea meel, kui sa minult mõne mõtte laenad. See ei erine suurt leivatüki või joogivee laenamisest. Muidugi, võib ka muremõtteid laenata, kuid siis vist ainult sõnades, luules; tegelikult aga ei kujuta ma ette, kuidas ma võiksin sulle oma muremõtteid laenata.

Ja kõigele vaatamata on sinus palju varast, nii palju, et ma kardan sind. Kardan, et ühel päeval, kui sa tõelises loomekriisis oled, reedad sa mind mingil uuel viisil, mulle ja teistele ehk senitundmatul (tunnetamatul) viisil. Sa oled selleks küllalt leidlik, vajalikul määral üle egoismi. Võib-olla on see minu liiga julge oletus, kuid ajuti tunnen ma füüsiliselt (sinu läheduses viibides), et sa isegi ihaled ja otsid mingit reetmise moodust. Sa ei ole variser: kui sa selle mooduse leiad, reedad sa mind kohe, samal päeval. Nii me varitseme teineteist, teame teineteisest tavaliseks

reetmiseks liiga palju, kuid otsustava hoobi andmiseks liiga vähe.

Kuid kärsituse, sellisel kujul, nagu sa seda praegu oma austajatele serveerid, oled sa siiski minult laenanud. Ja samas sa ei teagi: sulle endale väga isikupärasest kärsitusest (mille pärast ma sulle mitu aastat kade olin) oleks jätkunud selle publiku jaoks, oleks ülegi jäänud. Minule omane, minult varastatud kärsitus poleks ehk nii silma torkama hakanudki, kui see poleks segunenud sinu hajevilolekuga. Sinu hajevilolek — pole tähtis, kas loomulik või teeseldud, — ja minu kärsitus andsid väga mõjuva sünteesi — heitlikkuse. See moesõna sai sinu käitumises... sinu käes parima kuju, vormi ja mõtte... Aga aitab sellest esialgu, sest varastanud minult kärsituse, alustasid sa mängu: algas see neetud vastastikune mäng, millel seksuaalsusega midagi ühist ei ole. Ja see sai võimalikuks sellepärast, et me oleme väga sarnased. Meie kõik! Inimesed on maa peal nii roppu moodi ühtemoodi, et igav on. Ma ei räägi ainult ekspertiisialustest, ka meie oleme sarnased, ja sul on samad kihud, mis minul, ja siis meenuvad mulle kõik Pootsmanid... kõik pootsmanid, kes sind ihaldavad, eriti need, kellele sa kuigivõrd järele oled andnud. Ei Pootsmanit ega ka Rahvakunstniku Poega pole ma kunagi oma sõbraks pidanud. Rahvakunstniku Poeg on häbematuks muutunud, viimasel ajal lausa ilamokaks, ta võtaks sind ka teiste ees nii nagu Pootsman (?), samuti ilamokk ja lisaks veel esteet. Rahvakunstniku Poeg ei öelnud niisama muidu teatris, veel enne, kui saal pimedaks läks, et mina, ekspert... see... ja see, ja mina, kirjanik see ja see ühes isikus, olen purjus. Ütles valjusti ka mu nime, ja sina puhkesid naerma. Sina tahad teda ja tema ihaldab sind, ja mida ma ka ei teeks, kord te saate teineteist, muidugi nagu koerad, möödaminnes, ja pettute... kuid rohtu mul selle vastu pole. Pootsmanit pole ma juba sellepärast sõbraks pidanud, et sellise nimega meest nagu Pootsman ei saa tõsiselt võtta. Kuid ma pidasin teda siiski haritud inimeseks, kes tunneb filigraanse mängu reegleid, ja tänuks heidab ta mulle ette mu ühekülgsust, ning milles veel — eetikas, mu eetilist radikaalsust! Pootsmanil nagu mõnel ametlikul instantsilgi, repressiivsel muidugi, on õigus levitada juttu, et ma olen primitiivne. Aga just Pootsman tegi mu esimesele naisele (nagu üks ametlik instantski) ettepaneku

voodisse ronida, kui mind kodus ei olnud. See roniski... Ja Pootsman tegi sama ettepaneku hiljuti ka sulle — tema, haige mees, nagu sa ise rääkisid. Ta kohe peab, see Pootsman, magama mu kõigi ametlike naistega, muidu ei tunne ta ennast kindlalt. Ma ei tea, kellega ta veel magaks, kardan, et Pootsman magaks isegi pantvangi naisega... sama pantvangi naisega, kes tema pärast on vangiks antud. Ta võib ka oma teise kehapoolega magada, ja silm ka ei pilgu sel jälgil Pootsmanil! Ta on mõnes mõttes ohtlikumgi kui Rahvakunstniku Poeg: too vähemalt ei pretendeeri millelegi muule siin ühiskonnas, ühiskonnaredelil... Eks ole ka mul vahel vajadus igale inimesele hästi lähedale pugeda, nii lähedale, kui vähegi saab, vahel tahaksin iga naisega meie linnast magada, ja vahel sooviks seda vist iga mees. Kuid ikkagi igatsen ma ainult ühe inimese järele, s i n u järele, kes ainult minu oma oleks, sest ma ei tea veel, mille nimel elada täiesti üksi — nagu sein ilma nurgata. Aga see vedel esteet Pootsman surub mulle peale mingit eetilist relativismi, õigustades seda enda juures isiksuse mitmekesistumisega! See olevat tema, Pootsmani tee transtsendentsusse, ja minu teed, üle äärmusliku eetilisuse, ei pea ta millekski, isegi käidud teeks mitte. Ja ikkagi pole Pootsmani isiksus kõikvõimalikele kraadidele vaatamata viimase kümne aasta jooksul päeva võrragi muutunud, ikka käib ta ringi, pea püsti, kuklasse aetud peaga. Milleski on Pootsmanil muidugi õigus, sest mulle meenub su kiri, milles sa kirjutad, et sa nägid und, nagu oleksid sul pikad juuksed, ja samas kirjas küsid sa veel, kas ma olen sind kunagi pikkade juustega unes näinud... pikkade juuste unes? Jah, pikkade juuste unes küll... Muidugi pole ma näinud. Su juuksed olnud unes nii pikad ja rasked, et vedanud su pea kuklasse, ja kui sa, pea kuklas, ringi käinud, siis tundnud sa teravalt, et midagi on juhtumas. Kui käid, pea kuklas, tungib su sõõrmetesse rohkem kui tavaliselt igasuguseid lõhnu... nuhesid, isegi ekstragenitaalseid, mitte ainult küüslaugu ja minu isikupäratut ning oodatud higilõhna... Lõhnu sa unes ei tundnud, kuid selle asemel hakkas kuskil kukla taga helisema kelluke. Ja siis juhtus sinuga veel midagi, mida sa hästi ei mäleta, kuni merele sattumiseni mäletad sa üldse uduselt... Meres aga takerdusid sa juukseidpidi kaljudesse, ja sealt päästis sind suur must verekoer... Tegelikult oli see tolle mehe koer, kes mulle õhtuti käsi-

posti toob. Hiljem istusid sa lootsikusse kuskil malbel järvel. Nii juhtub ikka pikkade juuste unenäos... unenäos pikkade juustega, või juuste pikkades unenägudes, sest

härja ma tapsin
ta liha ja konte sai palju
nii suur oli härg
siis purki vekiti härg
purke sai palju
nii suur oli härg
ja igale purgile ma kirjutasin
1972 aasta härg
see oli siis kui
nääriks meil tapetud sai härg...

Pootsman ei vaja sellist sealpoolsust. Ma tean, et mingit armastust pole maailmas olemas, algselt pole olemas, kuid ma vajan seda. Ma olen ise armastuse loonud, nagu Jumalagi, ja ma püüdlen selle poole. Olen siis mina, vaene ekspert (endine), selles süüdi, et ma ilma Jumalata ja usuta üles olen kasvanud? Mu tung metafüüsikasse, uudishimu ja võib-olla isegi vajadus mingi sealpoolsuse järele on väga tavaline, inimloomusele omane, ainult mina olen sellest ehk suure ja väga tähtsa asja teinud, seda eelkõige enda jaoks. Kindlasti aga sellepärast, et ma olen määratud tõde taas ja ikka jälle avastama, soovin ma, kuigi pole Jumalat ega Armastust ja pole Kunsti, et iga mees enam kunstist ei räägiks. Millise hinnaga ma selle saavutan, ei tea, aga ma saavutan...

Ei saavutanud, esialgu mitte. Jälle olin ma s i n u eest põgenenud, pikal põgenemisel niivõrd külmetanud, et mu neerud ütlesid lõplikult üles — ja oligi ekspert ise haiglas. Esialgu poolteadvusetult, hiljem mõnda aega nagu udus. Oodata oli ainult sind ja surma. Esialgu ei tulnud kumbki.

Küll aga oli kange tahtmine filosofeerida. Kui ma juba aknast välja sain vaadata, hakkasin targutlema, milline kontekst võiks olla Toome varemetel. Meenusid kõik mu poisiea täiskasvanud, kes mõtlike nägudega varemete ees olid peatunud, kes teadsid nagu *a priori*, et varemed ei ole viimasest sõjast, et varemete terves, säilinud otsas on raamatukogu. Nad ei hoolinud sellest, et veel mitu aastat

pärast sõda käidi varemete teises otsas kusel ja muid asju ajamas, nad imetlesid ikka varemeid, pildistasid, joonistasid; varemete vaateid koguni müüdi. Kuigi ma olen näinud neis varemetes loojangut ja loojangult veristel müüridel isegi teeninud, sellest jutu kirjutanud, ei suutnud ma leida varemetele mingit mõtet. Nad olid... Ja alles nüüd, lebades varemete vastas haiglapalatis, hakkasin ma taipama, mulle nagu kirgastus, et varemete mõte on nähtumuses, et miski ei püsi nii kindlalt nähtumusel kui varemed.

Ootasin sind või surma, kuid tuli hoopis küürakas...

Küürakas haiglas mõjub kahekordselt, ja mitte küüru, vaid millegi muu pärast. Küürakas tuli ja rääkis nagu joobnud inimene, rääkis palju, ennast tutvustamata, teistelt midagi pärimata. Ta arvas, et me elame sellist elu, mille pealt peab teenima. Meie all mõtles ta haigeid. Keegi peab teenima, aga kes on see keegi? Me ei tohi lubada, jutlustas küürakas, et keegi meie elust vilja lõikaks, meie saaki koristaks. Vahekorrad aga, toonitas küürakas, on nii segased, et veab vist sellel, kellel on kõige rohkem tahet. — Sul, väike mees, pöördus ta minu poole, tema jaoks nimetu haige poole, — peaks seda ju olema. Saa aru, väike mees, ma otsin sõpra, juba mitu päeva otsin sõpra, aga ei leia. Niisama ei pöörduks ma sinu poole, kes sa oled meeletu kire ohver ja suur egoist. Sa pole elus kedagi armastanud, ütles küürakas, — või kui, siis nagu luuletaja, üle riimi, mis kasu on sellisest armastusest?

Esimest korda haiglasoleku jooksul hakkas mul hirm. Ema oli mind juba lapsena küürakate eest hoiatanud, seda küll vist rohkem enda kogemustest. Mu kartus oli ennatlik, järgmistel päevadel küürakas vaikis. Ta oli mõtlik, sõnades kokkuhoidlik ja valitud, kuid ka sellisena ei äratanud ta minus usaldust. Ma ootasin ikka s i n d, mitte küürakat. Sina aga ei tulnud veel, sa tulid hiljem. Seni olime küürakaga mõlemad neeruhaiged, kaugele arenenud kroonilisest neerupõletikust vaevatud, nii küürakas kui mina. Ja kui tõrkuv ma tema suhtes esialgu ka olin, sidus meid ikkagi kusi: seda korjati, kaaluti, pesti kemikaalidega, tsentrifuugiti ja oodati pikisilmi, et mis ja kuidas, kui palju midagi... Kusi jäi jonnakalt lahjemaks, meie küürakaga aga tursusime. Algul kogunes vett silmaalustesse, siis rippus teda juba ka põskedes, lõpuks igal pool, kus kohevat sidekudet leidus. Kusi läks ka verre, me olime

küürakaga nagu pidevalt purjus, projitseerisime oma purjusoleku teistelegi üle. Me ei julgenud enam midagi pärida, me ainult ootasime. Küürakas surma, mina s i n d. Te mõlemad olite visad tulema. Keegi polnud vist nii sotsiaalse kontrolli näljas kui meie küürakaga; inimeste hind kerkis pöördvördeliselt sellega, kuidas kahanes meie jõud ja tuhmus vaim.

Küürakas oli minust vanem, see vist tingiski meie tumma kokkuleppe, et tema sureb esimesena. Meil vahetati verd, minul läks sellest paremaks, küürakal aga veelgi halvemaks. Verevahetamise ajal oli mul tunne, nagu oleksin ma kaks vihalehte ja veetilk nende vahel. Rääkisin sellest küürakale, ütlesin, et meelsamini tunneksin ma ennast kahe valge vihulehena, äsja vihu keskelt rebitud, veel selgapidi koos. — Küll tuleb ka see aeg, ütles küürakas hingeldades. — Millal? — Eks ikka lõpu eel, kui kogu läbielatu ehtsaks piinaks saab, kõik kirjapandu ellu ärkab...

Järgmisel päeval ta suri. Voodile pandi rattad mingi imeviguriga alla ja küürakas lükati veel soojana külma rõduruumi, kus talle valge lina üle tõmmati. Sinna jäi ta mitmeks tunniks, nii nagu ette nähtud. Kui ma komberdasin rõdule temaga jumalaga jätma, nägin, et keegi oli minust ette jõudnud: ta rinnal, seal, kus küüraka süda võis olla, lebas punane roos...

Ja siis tulid s i n a. Tulid mu palatisse, nägid seda avarana ja valgena ning ütlesid, et olen (oled) meie aja kangelane, et olen (oled) ilusam, kõhnem ja targem kui kunagi varem, et ma (sa) ei ole enam too kutsikas, kes ise kõike proovima kipub. Too kutsikas... Siiras kutsikas on ehk targem kui rumal buldog, tahtsin sulle vastata. Palatist viisid sa mu restorani. Sa olid intiimsem, sosistasid mulle: — Joo, joo, mu kullake, ma tahan, et sa purju jääksid. Jäingi purju, just niipalju, kui sina tahtsid, ja siis läksime tagasi minu palatisse. Seal andusid sa mulle mängeldes, tundus aga, et sa teeskled. Kui ma sinult küsisin, on sul minuga hea, vastasid sa, kordasid sa: — Sa oled gladiaator... Küsisin uuesti: — On sul hea, oled sa paljudega maganud, «antiikilmast» ka? Sa vastasid — paljudega. Üks vanamees (ilmselt Pootsman) võtnud sind hingeldades, hooletult. Siis võtnud sind veel üks kuulus kõnemees, kaks korda järjest. Esimest korda väga halvasti, pfui, kui halvasti! — kirusid sa kõnemeest. — Oled sa Poots-

maniga ikka veel? küsisin mina. — Ei, juunikuust saadik ei ole ma temaga enam...

Miks ei olnud ma kindel, et sul minuga hea on? Miks ma pärisin nagu kutsikas, on sul minuga hea, ega jäänud enne uskuma, kui sa ühe arvu ütlesid, mis tähendas seda, mitu korda sul minuga juba hea on olnud? Siis ma väsisin... Ka sina vaikisid nõutult. Imetlesin veel su pronkskeha, kuid meelas sa enam ei olnud. Puhanud tunnikese, viisid sa mind öölokaali, lubasid mind seal omakorda võtta, kardinate taga. Jõime vahuveini, mu mõistus ahenes, ja mulle hakkas tunduma, et sa ei taha mind niivõrd võtta kui teistele näidata. Rääkisid mulle, et oled kompromissitu ja seepärast õnnetu, ummikus. Kui aga mina midagi seletama hakkasin, siis naersid sa, ütlesid, et räägi, räägi, küll ma levitan kõikjal, kui puhas sa oled.

Viisid mu tantsima, suudlesid mu laupa, teesklesid siis kärsitust, maksid arve ja me tulime öölokaalist juba enne keskööd ära. Me tulime tagasi mu palatisse, ja jälle olin ma gladiaator, armetum muidugi kui pärastlõunal...

Hommikul kippusid sa ära... ei tea kuhu. Läksin sind saatma. Udu oli linnale laskunud, küsisin sinult, kas sa suudad septembriudu senikogetust teisiti interpreteerida. — Ei, vastasid sina, — ja ka s i n a ei suuda. Seda enam, et sa eile üle lokaali mulle karjusid, et räägigu ma talle — kellele? — lõuendist. Veel solvanud ma sind, öelnud sulle, et sa polegi kunstnik, vaid petis, mis sest, et sa mind helesinisena nägid.

Kui olin sind ära saatnud, tahtsid sa mind tagasi saata — haiglasse jälle, palatisse. Ütlesid, et tahad mu pakke kanda, kuigi mul neid polnud. Olin ju mina sind saatma tulnud.

Palatis sain aru, et olid mulle armastuse toonud, kuid nagu möödaminnes, ilma kommentaarideta, oma stsenaariumi järgi, S i n a, see o o d a t u d s i n a olin olnud ma ise, kõiges: kõnnakus, armastuses, hooplemises, kuid vaimustuda ma sinust ei saa, ja selle tõe avastasid sina mulle.

Küürakas oli surnud. Sina polnudki mind vaatamas käinud, sest see, keda ma eile nii tähelepanelikult olin kohelnud, see mind palatist restorani, restoranist palatisse, siis jälle palatist öölokaali oli viinud, olin olnud ma ise, see tähendab — r o h k e m, k u i m u i d e a a l i d e j a u n i s t u s t e p r o j e k t s i o o n s i n u s s e k u n a g i s a a k s o l l a. Hirmus muidugi, et ma just küüraka surmapäeval

olin iseendaga nii siiras olnud, kuid mulle sai ka selgeks, miks ma lõuendist rääkisin ja miks lõuendijutt kõiki naerma ajas. Isegi gladiaatoris pole midagi uut mehele, kes ennast süüdistab, et ta on armastuses elukutseline.

Küürakas maeti maha, mina paranesin ja mind kirjutati haiglast välja. Nüüd oleksid sa võinud tulla, kuid sa ei tulnud ka sel päeval...

Põgenesin sinu eest, põgenesin isakoju.

Hirmsad on need isakodu viimased laenatud päevad, eriti kui igatsed öise kõrtsi järele, naiste järele, sinu järele, kui hüsteeriline sa ka poleks. Ma igatsen mustlasevärdja järele, alkohoolse kooma, pohmeluse — kõige järele, milles on paatost, sest see on saamas mu eetriks. Kui hüsteeriline sa ka poleks, sa oled alati ja igas suhtes pretensioonikam kui mu töörügajast isa... ja ema, ja üliõpilasest õde, kes võib-olla ka ei salli füüsilist tööd, kuid kes ei saa midagi parata, sest tal pole mingit kapitali ja ta ei või isale vastu hakata. Tal pole veel ka trotsi, aga see tekib, sest tal on juba eeskuju, me oleme ühest lihast ja verest, ta ei pea enam kõike ise läbi proovima...

Seisan keset koduõue ja vaatan, kuidas kogu pere kuivenduskraavi pervel heina saadu ajab. Kardetakse vihma, võib-olla ka äikest. Kuuekümnesed isa ja ema, ja õde. Ma ei suuda neid agaraid heinalisi vaadata. Sees tõmbab midagi kokku. Olen kolmekümne kolme aastane — ja ikka veel siin, jälgimas neid asjalikke ja pühapäevaselt agaraid heinalisi. Ongi pühapäev, puhkamiseks loodud, nemad aga rügavad nagu sipelgad oma ajatuses. Nii juba pool sajandit selles talus. Ja mina ei tee midagi, lihtsalt seisan...

Ma ei lähe neile appi, sest see tähendaks allaandmist. Mu opositsioon on mõttetu, sest ta pole suunatud kellegi vastu peale mu enda, kuid las olla mõttetu. Ma ei usu neid intelligendikesi, neid füüsilise tööga aktiivselt puhkajaid, lõõgastujaid või mahalaadijaid ükskõik millistest vagunitest, ei usu ja kõik! Füüsilise tööga võib ennast dekoreerida, kuid väsitades, mitte kunagi aga lõdvestudes. Millest ongi minul lõdvestuda? Lora... lora ja sõnakõlks...

Seisan keset õue, vaatan juba pikemat aega magistraalil sagivaid heinalisi, aga midagi ei juhtu. Taevas ei lähe pilve, äikest ei lähene; mind valdab õudus. Suur seesmine pinge on mind paigale naelutanud. See olekski nagu lõpparve mu kolmekümne kolme aastasele elule...

Ja ikkagi — heina ma ei tee, mitte kunagi enam oma elus. Isegi siis mitte, kui peaksin nälga surema. Ma ei sure nälga. Igal aastaajal on minu jaoks midagi, mida võiksin õgida, nii vähenõudlik on mu kõht. Talvel söön ma meelsasti männivõsusid, käbiseemneid, varakevadel pungi, suvehakul värskeid mahlaseid pärnalehti ja aspiriini... rääkimata marjadest, samblikest ja vetikatest, mida aasta läbi võib leida. Aga heina lehmadele ja lammastele ei tee ma enam kunagi. See on mu tänane risk, see on ka mu usk homsesse, mu testament kõigile neile koduküla poistele ja tüdrukutele, kes pärast mind elavad...

Võlts oleks, kui ma läheksin heinale puhkuseks pärast vaimset tööd. Kellegi jaoks oleks see võlts, s i n u jaoks ehk? Ma ei taha seda tööd teha, see oleks ikkagi nagu tervisejooks enneaegselt raugastunud arstile, insenerile või maalikunstnikule. Pigem astuda juba ausalt koronaarklubisse või mõnda teise inertsesse organisatsiooni, mis elu pikendaks. Kuid heina mitte teha. Heinategemine on mulle lapsest saadik vastumeelt. Mind aeti varakult üles, et logiseval, vaevu koospüsival jalgrattal heinamaale sõita, taha Järvselja, minu jaoks tollal pärapõrgusse. Et seal keskpäevani niita... nüsida niidukamarat, mis kunagi pole korralikku heina kasvatanud. Ja siis kidura pajupõõsa varjus kiiruga suhkruleiba mugida, ja juurde voblat ja hapupiima. Juba tollal tundus mulle elu nii troostitu, siis, kui ma vaevalt lugeda ja kirjutada oskasin, kui ma polnud veel linnaski käinud, polnud naise armastust maitsnud.

— Mida sa siis sooviksid? küsid sina. Mis sest, et sind siin ei ole, sa küsid ikkagi. — Sooviksin nii väga, et siin õues, põlvekõrguses kummelipuhmastikus, rõkkaks orgia. Voolaks vein ja sõprade laul... käratseksid ja naudisklek-sid mu boheemlastest sõbrad, kui neid veel üldse olemas on.

Ma ei taha, et mu varavanad vanemad hingamispäeval heina teevad. See rahulolematus ei lase mul isegi metsa marjule minna ega seeni ja kurke sellise õhinaga sisse teha nagu eelmisel aastal. Ei ole tänavu õhus sügisekargust, ei ole enam suvelõppu, ja seepärast olen ma üksik oma ebaproduktiivses trotsis.

Veel sama päeva õhtul, loojangu eel, jäi lehm äkki ja raskesti haigeks. Keset lüpsi ajas ta järsku saba püsti ja hakkas veidralt, kuid valuliselt häälitsema. Tõime ta õue, murule, kus ta varsti külili vajus. See ei olnud tavaline

puhitus, varsti hakkasid krambid käima. Õues oli kaos. Oleksid sa nüüd mind näinud, siis näinud! S i n d aga ei olnud. Pool küla olid lehma agooniat vaatamas, mis nagu pühapäevaõhtuks tellitud. Masseerisin õlenuustikuga ja niisama palja rusikaga lehma kõhtu, aitasin talle viina ja muid segusid sisse joota... Keskööl näis kriis möödunud, lehm ei inisenud enam, ajas ennast püsti ja jäi kauaks liikumatult seisma.

Mul oli tunne, et olen lehma-agoonias nagu osaline, samas aga jälle, et olen lavastaja, lehma-agoonia lavastaja, süüdlane milleski, mida keegi veel ei tea. Ei, see on rumal mõte, lehma-agooniat ei saa lavastada, sellest on isegi raske novelli kirjutada, sündmus on iseenesest nii traagiline, et seda ei saa mingi vormivõttega dramatiseerida.

Lehm oli ennast püsti ajanud ja mitu minutit tardunult seisnud. Näis, et kõik lõpeb õnnelikult. Lehm seisis, jah, juba omil jalul, kuid ainult selleks, et veel kord kokku variseda.

Vedasime lehmakorjuse koplisse, polnud nagu põhjust matmisega kiirustada.

Läksin sauna ja jäingi sinna. Mida ma mõtlesin sel ööl? Lehm oli surnud, aga kahju mul temast ei olnud. Und ka ei tulnud. Mulle meenus, et kakskümmend aastat tagasi samas kohas, kus lehm lõppes, võib-olla ainult meeter siia-sinna, oli Rõkka Paul oma hobust peksnud. Ta peksis täkku loogaga, siis vehmriga, ja et keegi teda ei takistanud, siis juba maharahunenult jalaga pähe. Keegi ei läinud tal korral vahele. Ta suri varsti, see Rõkka Paul, minu jaoks tol korral kõige suurem sadist. Kõigil oli hea meel, kui ta pärast kurnavasse kopsuhaigusse suri, isegi minul vist. Tema kui mees oli mulle ka varem meenunud, ikka mingi vägivallaga seoses, kuid sel õhtul meenus ta mulle teisiti, ja ma mõtlesin koiduni temast, juba ammu surnud hobusepiinajast. Jah, ta peksis hobuseid, peksis naist, lapsi. Ja mida pidigi ta neil aastatel tegema? Ta polnud rohkemaks võimeline, isegi tema mitte. Aga milline mees ta siiski oli! Kui vaesed ja kahvatud on tema kõrval ellujäänud mehed! Rõkka Paul ei elanud kolhoosideni, ta peksis hobuseid kohe sõjajärgsetel aastatel, see oli individuaalhobuste markantne agoonia. Kui üks mees ilma näilise põhjuseta oma hobust peksab, siis on see protest, ja seepärast võis juba tollel hobusepeksmise-orgial nelja-

kümnendate aastate lõpus mingi ilu olla. See võis olla ka põhjajoonud tiisikushaige kibestumine, kuid protest oli see kindlasti. Ja keegi meie külas pole seda veel ületanud.

Ta peksis hobust meie õues ja samas kohas, kus varises kokku meie lehm. Rõkka Paulil ei olnud hobuseparisniku hing. Nii mõtlen ma nüüd. Ta protest oli liiga isiklik. Nii nagu mõttetu hobusepeksmine oli tollal paljudele arusaamatu, niisama mõistatuslik oli ta hing tervikuna...

Ma põgenesin su juurest, s i n u eest isakoju. Ja ka siin ei suuda ma püsida, sest ma olen vaene, väga vaene poeg. Oleks mul raha või selle ekvivalente, oleks mul haaret, väljapeetust, siis korvaks see mu põlguse füüsilise töö vastu, siis andestaksid ehk sinagi mulle, nii nagu mina hobusepeksjale Rõkka Paulile. Mul aga pole raha ega teisi käegakatsutavaid rikkusi. Mul on palju diplomeid, olen lõpetanud mitu eri kooli, kõrgema kooli (kõigest sellest rääkisin ma ka ühekäelisele ja küürakale haiglast), mul on kandidaadidiplom, ja ikkagi olen ma puruvaene. Kandidaadidiplomist tegin enne maalesõitu fotokoopia, lootsin, et ehk õnnestub seda isale kahekümne viie rubla eest maha müüa. Aga ei, ta ei ostnud. See oli tema jaoks mingi valik. Sisimas ta ehk sooviski seda fotokoopiat, kuid ta uhkus ei lubanud, ta naeris mu ebaõnnestunud tehingu välja, ja kogu pere naeris takka. Ma ise võtsin seda ka kui nalja, mis sest, et kurba. Ma pöörasin müügitehingu naljaks, niisamuti nagu tuhanderublase laenu küsimise. Ma olin selle summa küsimiseks küps, olin sellest mitu kuud mõelnud, juba siis, kui sina veel minu juures olid. Küsimise ajal aga hakkasin ma kogelema, ja see sai saatuslikuks. Ma kukkusin läbi. Isa vastas piinlikkust tundes: — Et poeg üldse nii küsida võib! Oleks mul tuhanderublane rahatäht, ma annaksin. Meil aga tuhanderublaseid veel ei ole...

See küsimine oli paar päeva enne lehma surma.

Lihtne olnuks pärast seda läbikukkumist luuletada, sellest kas või dramaatiline novell kirjutada, kuid mitte mingil juhul heinale minna. Ma ei teinud kumbagi. Ma ei lõhkunud ka puid, ei mullanud kartuleid, ei püganud õunapuid. Ma ei tea enam isegi, miks ma seda ei teinud, miks ma midagi ei teinud keset seda üldist rügamist ja mammona kokkuajamist. On siis tõesti minu osaks ainult raamatuid lugeda, vahest ka neid kirjutada, mikrofilme tellida, fotokoopiaid teha? Vist jah. Selles külas on see

minu osalus. Muidugi on veel midagi, mida ma avastanud pole, ei linnas ega maal, ja võib-olla see mind lohutabki, et ma selleks avastuseks aldis olen. Esialgu ei taha ma ennast enam korrata, ei sõnades ega tegudes, ei reas, jutus ega romaanis, sest kardan kõike seda, mida inimene on juba kogenud ja korranud kõige lihtsamast eksperimendist lummusliku metafüüsilise nägemuseni... ilmutuseni.

Ma pole võimeline isegi oma sokke pesema. Ka selleni jõudmine lohutab, eriti siis, kui on tekkinud huvi, koguni kiindumus igasuguse makulatuuri vastu. See on järsk üleminek, aga juba ma korjan hoolikalt paberit, ei viska enam ära vanu ajalehti ega kaltse. Isegi ei tea, miks. Ma uurisin isegi välja, et setupoed linnas ei anna paberi eest vahetuskaupa... Mis sellest, et nad ei anna veiniklaase, portselani, valget värvi, vaid ainult kaks kopikat vanapaberi kilo vastu! See-eest on hinnas kaltsud. Ja need kaltsud oleksidki vist ainukesed asjad peale paatose, mida ma siit isakodust, ühest kõrvalisest Setumaa külast, lahkudes kaasa võtaksin. Vastuoluline küll, et jätaksin maha nii mõnedki suurmeistrite sarjad. Ma tean juba ette, et raamatuid leiaksin ma igast perest, igaks unetuks ööks, lõunaks... leiaksin paberist raamatu, kui vaja, seda enam, et nende eest saab ju lõppude lõpuks ainult raha, mitte vahetuskaupu. Need paberist raamatud on midagi, millesse mu setuhing enam ei usu. Selleni olen ma iseseisvalt jõudnud. Ja millist teed mööda! Linnas kogun ma ehk ajalehti edasi, kuid mu kiindumuseks jäävad kaltsud. Ainult kust koguda veel kaltse vahetuskaubaks peale isakodu? Kust?

Sa ei vasta. S i n d ei ole praegu siin, aga ega sa ei oskaks vastata ka siis, kui sa oleksid minuga. Ma pean ise vastama: — Setuhing on avar, ta ihaleb kaltse.

Setupoeg on isakodunt alati kaltsude ja savipottidega lahkunud. Kaltsud hinges, savipotid koormas, ja tagasi on ta tulnud rikkana, kui üldse on tulnud. Setupoissi pole isakodu kunagi nii väga tõmmanud... Tavaliselt on linn ta mõne pika rännuaasta järel neelanud. Ta on kaltsud välja vahetanud, ta savipotid on märkamatult otsa lõppenud nagu ta hobusekronugi... Setupoiss hakkab häbenema, muutub ebainimlikuks. Minu elutee kisub ka sedasi...

Praegu mõtlen, kas need kirjeldused ikka lõikuvad mõnes punktis, harmooniapunktis, kas sellest kaosest kris-

talliseerub mu hell poisikese-mina. See jääb esialgu veel saladuseks, see jääb setupoisi nabanööriks — sinu ja maailma vahele.

Mina, makulatuuriori, nagu ma praegu olen, ei vaja enam välisreise, ma vajan korjandust. Sellest on ka aru saadud, ja mulle on kaasa tuntud, mind on haletsetud, eestkostmise katsetega isegi alandatud. Nii on mulle mustal turul püütud kooperatiivkorterit osta või muretseda. Nii salaja seda tehtud, et ma sellest alles tükk aega hiljem teada sain. Ise on need alandajad nüüd mingi heategevuse, ligimesearmastuse sildi taha pugenud, on seal peidus, lootes, et kui midagi heast südamest tehakse, siis ei vääri see ehk minupoolset hukkamõistu. Kindlasti väärib, ja millist veel...

Mulle on soovitatud veel ühte teed, kõige abstraktsemat, kokkuvõtlikku samas, — teatrilava. Ei olevat enam tähtis, keda ma seal mängin, ma olevat seal siiras, ja see olevatki juba kunst, minu poolt pakutav kunst. Iga osa laval olevat minu jaoks eluideaaliks saamas (*a priori* juba, ütlevad nad), ja sellest polevat setupoiss seni unistadagi osanud. Veel arvavad nad, need headsoovijad, et andku mu kallid vanemad mulle soovitus kaasa. Ainult soovitus, teksti enam mitte, nemad, soovitajad, annavad mulle lava...

Ma sünnin siis laval uuesti. Laval pole mina, setupoiss, enam ma ise, seal on minu ihalused, alasti, nagu ma ilmale tulin. Muidugi, kõige rikkamaks saan ma teatris, seda teadmist võiks setupoisile siiski lubada, sest seda tunnen ma ju ise eriti hästi neil viimastel isakodust laenatud päevadel ja öödel. On kadunud vahe nende päevade ja ööde vahel. Ootan niisiis veel mingit kuupäeva, ilmselt seda, millal avatakse teatrid, traditsiooniliselt ikka siis, kui kurgid on sisse tehtud, moosid keedetud, kui kired on jahtunud, kehad rohkemgi kipras kui kevadel või kõhud lootest pundunud. Minu jaoks on see väline ilmekus siis juba butafooria. Valinud viimase tee, on minust saanud näitleja juba ammu enne suve lõppu...

Ees seisab veel p r a k t i l i n e isakodust lahkumine, pärast mitut ebaõnnestunud äritehingut isaga, pärast lehma-agooniat ja lapsepõlve hobusepeksu taaselustumist. Minus — nüüd juba näitlejas — peab leiduma jõudu vastu panna meie ühiselu hüsteeriale nii maal, linnas kui laval, sest ma ei vaja enam isakodu leebet (olgugi kogu aeg nagu üleskruvitud) miljööd. S i i t a l g a v a d j ä l l e k õ i k m u t e e d. Järelikult peavad siit algama ka kõik mu suuremad loobumised. Siit saan ma kolmekümnekolmeselt oma esimese ja arvestatava eetilise kriteeriumi. Ehk suudan ma siis ka hiljem paljust lahti öelda, nagu auahnusest, viinast ja naistest. Kui mul see hoiak verre jääb, kui esimene tõeline trots kord vilja kannab, siis saab minust asja.

Ärgu tekkigu mul kunagi kiusatust siia v a e s e n a tagasi tulla. Ma tulen nii füüsiliselt kui vaimselt härrasmehena. Ma ei tule enam nii nagu viimane kord, kui ma tõin isale sünnipäevaks tema enda raha eest ostetud plaadimängija ja kaks plaati. Need kaks plaati jäävad igaveseks siia, need Mozarti «Reekviem» ja Beethoveni Viies sümfoonia. Kui isa sureb, siis tulen ma muidugi siia tagasi — olen ma siis rikas või vaene — ja siis mängib kas aidas, või toas, või saunaesikus, olenevalt ilmast, mängib Mozart, kui isa lahtises kirstus ükskõik millise (tuulise, lopase, lumetormise) ilmaga keset õue lebab; siis saavad meie arved klaariks, just need arved, mis mul maksmata jäävad. Kui aga mina enne suren, siis laulab koor Svešnikovi juhatusel...

Las mängib plaadimängija, ükskõik mida, kuid heina tegema ma ei lähe...

Maalin kaske mustale lõuendile, ema kolistab ämbritega, isa pole näha, köögi poolt tuleb kondirasva imalat lehka. Ja meenubki, kuidas ma sügavas joobes ja unes enne Tartut autobussis lihakombinaadi kondirasvalõhnast ärkasin. See kondirasvalõhn trotsib tuulteroosi ja hajub ikka üle linna laiali. Kondirasvalõhn on nii linnaomaseks saanud, mõtlesin ma tol õhtul bussiistme seljatoe vastu naaldudes. Aga kas ma suudan alati need impressioonid novelliks, romaaniks või näidendiks vormida? — Suudad, ütlesid s i n a... Hea, kui laps vastab automaatselt, siis saab talle siiralt vastutänulik olla.

Praegu on vahekorrad teised. Ma ei tea, kus sa oled. Võib-olla on mu väljendusviis ähmane, kuid ühte ma tean: Võib-olla on mu väljendusviis ähmane, kuid ühte ma tean: kui vaja, õpetan igaühte... iga naist kantseleitarbeid armastama... kui vaja.

Viimane öö. Istun saunaesikus ja kirjutan. Kus sa oled praegu? Kui pikaks, kui korduvaks on veninud see

p r a e g u! Saun on kuumaks köetud, kindlasti mitte selleks, et mind kiusata... lihtsalt niisama. Lae vahel sumisevad mesilased, on sinna endale pesa leidnud. Kõik targutlevad, oletavad, kui palju mett nad juba on kogunud. Kas nad ikka elavad seal kahe lae vahel talve üle? Mina ootan, millal nad nii palju mett koguvad, et lagi ühel päeval sisse langeb, ükskõik millal, praegu on mul tõesti ükskõik, millal, ja selles oled süüdi s i n a, mu kallis tüdruk...

Teie aga oodake mind tagasi linna. Oodake seekord teatrisse. Ärge tehke ilma minuta ühtegi lavastust. Laske mind lavale. Annan selle eest kõik oma säästud, ärge mind ainult odavalt lavastage. Lavastuskulud peavad olema nagu iga teise inimese (või tüki) puhul. Keskmised lavastuskulud. Muidu saab see üle huulte lipsanud odav lavastuskulusumma mulle saatuslikuks. Sest mis õigus on mind odavamalt lavastada kui Shakespeare'i, Molière'i või Rõkka Pauli! Setupoiss peab alati kasudega kauplema, muidu ei saa ta kunagi kaltsudest lahti, veel vähem savipottidest. Sest kõik algab ikkagi kaltsudest. Neil on minu jaoks eriline lõhn, neil on oma rahaline ekvivalent, neil on kõik vajalikud komponendid, et setupoiss rikkaks saaks.

Kaltse olen ma kogu elu korjanud, kuid kaltse on vähe... Korjan neid edasi, nälgin kas või esialgu, kuid heina ma enam ei tee. Tehku need, kellel puhtam hing, kellel väledamad jalad. Minul on kaltsud ja kaltsudel väle keel...

Tungid pole mind kunagi petnud. Ma olen neid algusest peale usaldanud, seepärast on nad nooreks jäänud, nii nagu makulatuuri kogumise kirgki. Mitte-setud pole ehk oma kirgi nii usaldanud, seepärast elavadki paljud neist vaeselt...

Isakodu viimased, laenatud päevad. Üle maa, üle linna ja hajutatult üle külade on paisatud makulatuuri kogumise punktid, imepärased tehingu-urkad, mis aga enamiku ajast on suletud. Nende lahtioleku aeg pole nii rangelt reglementeeritud kui viina- või leivapoodidel. Neis varjatakse alati midagi. Makulatuuripunktidel on ka põhjust tagasihoidlikeks jääda, sest neis on peidus ühe eriti hinnalise kire ekvivalendid, kas kaltsude, savipottide või minimaalse vahetusraha (siis juba erilise raha) näol. Imelik, et kaltsupoes sulle kord raha peale makstakse (paberi viimisel), kord pead sa aga ise kaltsudele peale maksma (et savi- või ööpotti saada). Jahah, ka heale kunstile, kirjandusele, teaduse esimestele, kõige tiirasematele sammudele on alati peale makstud...

Miks ei või ma siis häbenemata kaltsudele peale maksta?

Tundmatusse linna

EI TEA KUST TULNU

Pikki aastaid oli Saul oma vanemate vastu sõdinud, kohe nagu mõni perekonnasõdalane. Oleks ta vihkamises sõdinud, ehk olnuks see isegi talutav, kuid ta ainult ei sallinud vanemaid ja sellest oli vähe. Nende kahe pensionist elatuva vanakese vastu võinuks suuremeelsem olla igaüks, oma pojast rääkimata. Kuid ainult aastad tegid oma töö, kärpisid Sauli tulisust, pehmendasid ta kahtlasest õiglustundest siginenud egoismi, kuni ta ühel päeval otsustas, et oleks vist aeg vanematega ära leppida, leppida põhjalikult. Loomulikult ei kavatsenud ta möödunust midagi andeks paluda, ta lootis, et kui ta vanematega veidigi viisakam on, mõjub seegi.

Vanematele märkamatult jõudiski Saul ühel vihmasel päeval koju. Oli nädala lõpp. Saul arvas, et kui ta mõned päevad vagusi ja kuulekalt kodus elab, vanematele ainult järele kiidab, umbes et nojah... nojah, seda küll, ja nii lõpmatult kohtlane ja allasurutud on, ehk siis nende suhted ka paranevad. Saulil võis see olla lihtsalt üsna tavaline härdusehoog, mitte sügav vajadus leppida. Tulevikuks ette kindlasti mitte. Reisist väsinud, heitis ta vanemate voodisse, et tunnikese puhata, ees oli veel õhtu ja pikk pühapäev. Vihma sadas, toas oli lämmatav ja palju kärbseid. Saul tukastas kohe. Ta nägi unes, et on kodus, et lamab, silmad lahti, vanemate voodis, võib-olla sellessamas, kus ema ta ligi nelikümmend aastat tagasi sünnitas, samasugusel vihmasel ja umbsel õhtupoolikul ja et ta oleks nagu mingi suure heateo teinud, isegi ei tea kellele... Ta suitsetas sigarit, tuhka üle voodiserva põrandale raputades. Kui juba olla selles pühas perekonnareliikvias, siis olla, mis siin enam veiderdada, kui juba kodumõnusid nautida, siis nautida. Tuba täitis meeldiv sigarilõhn, sest suitsetas ju Saul ligi kümme aastat ekstraklassi sigareid. Muidu igati tagasihoidlik, nii söömises kui riietuses, eelistas ta suitsetada sigareid ja alati nii häid, kui müügil oli. Et ta suitsetas — nii kodus kui ka kõige

kõrgematel nõupidamistel — kuidagi asjalikult, tähelepandamatult, siis ei peetud teda kallite sigarite pärast ei hooplejaks ega edvistajaks. Saul ja jäme sigar olid kokku kasvanud. Viinast ta ei hoolinud, kuid sigaripuuduse all kannatas ajuti väga...

Avatud silmadega unenägu. Sigarit nautiv Saul on otsustanud jätta kõik ärplemised oma vanematega. Naine ja laps, kes linna jäid, ei tulnud talle kordagi meelde. Ta arvas, et nüüd, olles sisemas vanematega justkui ära leppinud, võib ta endale mõndagi lubada, võib vanemate abieluvoodis laiutada. Vanematele polnud ta oma tulekust midagi teatanud, ja ega siis selliseid asju tasugi sõnades suureks puhuda, neid tuleb märkamatult tegudeks vormida. Unenäosigar sai otsa. Saul ärkas. Et ta sigarikoni kuskilt ei leidnud, taipas ta kohe, et oli tukastanud. Erilist suitsunälga polnud, unenäosuitsetamine oli ta maha rahustanud. Käed pea all, jäi Saul veel mõneks ajaks voodisse. Ringutas siis, laiutas vanemate voodis tõepoolest nii kuidas suutis, kuid tundis ikkagi, et ta ei oska enam midagi öelda ega teha. Püsimatule rahmeldajale Saulile oli see üllatav.

Ta ajas käed laiali, sirutas need üle voodiäärte põrandale. Pikad käed küündisid puudutama põrandavaipa. — Jah, laman nüüd siin, vanemate abieluvoodis... laisklen, nii harali kui vähegi saab, aga olen ma selle ka ära teeninud? Laman, üks käsi näpib vaipa, peas sagib tühi-tähi, aga mis oleks, kui põrandal, voodi all, lamaks rästik... Elusuurune? Laiskleks nagu ei tea kust tulnu, jälgiks mu mõttetut sõrmede mängu, tüdiks sellest... Ah, mis lollused kõik peast läbi ei käi... Aga siiski? Rästik tüdiks ja roomaks mu sõrmede juurde ning hammustaks? Mõte oli veel soe, kui Saul juba tundis nimetissõrme otsas naksatust ja siis sõrmepadjas laialivalguvat valu. See oligi ei tea kust tuppa roomanud hiiglasuur rästik, haruldus... Majarästik! Uss, kes vanematele juba mitu aastat polnud end näidanud, nii et viimased arvasid ta lõpnud olevat.

— Ongi rästik, nagu unenäo tellimuse peale, ütles Saul kõvasti, kummardus siis üle voodiääre rästiku järele, haaras sel veidi ülevalpool pead kõvasti kinni, tõstis rästiku endale kõhu peale. Rästik siples, enne kui kangestus. Nimetissõrmest immitses musta verd. Saul aga imetles rästikut, enne kui ta selle järsu ja jõulise liigutusega aknast välja viskas. Saul ei tundnud enam valu, kuigi

sõrm ja käelaba hakkasid paistetama. Saul oli hetkeks nii rästiku kui valu unustanud, ta vahtis lakke nagu ennist. Alles siis, kui sõrm surisema hakkas, ei jäänud tal muud üle kui sõrme imema hakata. Saul imes kaua, imes, kuni nahk valgeks muutus, kipra tõmbas. Paistetas üles terve parem käelaba, kuid kõrgemale paistetus ei tõusnud.

— Oleksin pidanud seda ette nägema... Ma ju teadsin, et maal on igas talus oma rästik... Mõned ei teagi, sest rästik ei taha end neile näidata, ja nad ei usu, et kuskil põranda all elab samasugune majarästik, kes mind praegu nõelas... hammustas. Ma pole ebausklik ega tee mingeid ennatlikke järeldusi, sest rästiku nõelamises pole keegi süüdi.

Saul tõusis, läitis sigari, nautis esimesi sügavalt tõmmatud aromaatseid sõõme, kõrvetas siis sigariotsaga rästiku hambajälgi. Valus ei olnud. Kui poleks seda paistetust, ei märkaks vist keegi. Jah, kui poleks seda paistetust! Muidugi on nii hambajäljed kui paistetus tühiasi, aga kahju, et vanematega ära leppida ei saa. Täna kindlasti mitte. Vara! Ilmselt liiga vara... Miks ma ennast ei kuulanud, kui ma linnas vaagisin vastu- ja pooltargumente... Poleks tohtinud nii ette valmistamata vanematega leppima sõita. Kui vanematega tõsiselt ja lõplikult tahad ära leppida, pead ise selles väga veendunud olema. Tuleb uuesti tulla, teine kord.

Saul võttis mapi, korjas kokku kaasatoodud paki ajalehti ja hiilis majast varga kombel välja. Ta ei läinud külavaheteele, vaid astus pikkade sammudega läbi metsa suurele maanteele. Nii metsa vahele kui ka vanemate ainukesse tuppa jäid maha paksud sigarisuitsu pilved. Õhk oli niiske ja soe.

Saul ei pidanud juhtunut erakordseks, kõik tundus küllalt maisena, ei mingit müstikat, kuid seda ette näha poleks ta vist ka kunagi suutnud.

— Et rästik vanemate voodi all pesitseb, juhtub muidugi harva, aga ega see mind veel õigusta. Veendusin veel kord, kui pealiskaudne ma ikka olen: küll armastuses, sõpruses... töös. Kaaludega kaalutavat on siin ilmas vähe... väga vähe. Ja kui hoolikalt sa ka ei kaaluks poolt ja vastu, on leppimiseks ikkagi hoopis teisi kaale vaja. Vaja on midagi sellist, millest sa kogu aeg ei mõtle, tukastades unes ei näe ja ilmsi käega ei patsuta.

PIMEDAD JA KURDID TALDRIKUD

Üksteist praetaldrikut ja mõned vaagnad olid juba laual, kuid toitu ei toodud ikka veel. Naised ütlesid, et täna on meil ühepajatoit, et tulnud keeta kahel pliidil ja just teine pliit, millel keesid kartulid, ei tõmbavat juba hommikust saadik.

Üksi kaetava laua taga istudes ei häiri tühjad taldrikud ehk nii kui kahekesi konutades. Istusime vennapojaga ainukesena lauas, rääkisime ilmast ja poliitikast, toidust ei söandanud kumbki rääkida. Aeg aga venis, toodi küll leib, sool ja sinep, noad ja kahvlid, aga süüa veel mitte.

Ulatasin vennapojale tühja vaagna.

— Ehk liha?

— Liha nagu ei tahaks...

Tõstsin ta ette teise tühja vaagna.

— Praetud kala?

— Kala ka ei taha...

— Alustame siis kartulitest...

Vaagnaid enam ei jätkunud, ulatasin ta ette ühe taldrikutest. Vennapoeg ei vastanud, ei pärinud.

— Ma tõstan sulle ise, ütle ainult, mida.

— Kartuleid võib.

Lükkasin kahvliga üle vaagnapõhja, kombates olematuid kartuleid. Veeretasin vennapoja taldrikule kolm õhukartulit. Ta tänas.

— Hakka peale, kartulid niigi juba jahedad... kipuvad siniseks minema.

— Paljastest kartulitest ei hooli... Midagi oleks nagu puudu.

— Leiba, saia... kastet? Muidugi kastet!

— Kastet, palun.

— Just, palju-palju kastet, valget ja magedat.

Perenaised käisid meid köögist uudistamas. Ei nemad ega vänged söögilõhnad häirinud meid. Klõbistasin söögitruult kahvliga ja noaga, justkui sööksin ma eriti ahnelt... kiivalt, õgiksin. Vennapoeg ootas ikka midagi.

Imestasin, mida, olin talle ju kogu tulevase õhtusöögi ette tõstnud. Miks ta ei söö?... Jonnib?

— Ma ei jonni, isu ei ole, ennetas ta mind.

— Millist isu ei ole?!... Isu, isu tühja laua taga, kui mängus on õhukartulid!

Vennapoeg viskas kahvli demonstratiivselt lauale, kogu ta niigi nigel mängulust oli kadunud.

— Keegi meist... Üks meist peab sööma! Kes? Kui sina ei söö, siis pean see mina olema! Üks üheteistkümnest, ja ma sööngi ning kui kõht täis, tõusen kohe lauast ja hakkan karjuma. Sina aga ära süga lõuga ega vahi vesimahlasel suul köögi poole! Seal pole midagi. Sa ei tea enam, kuidas olla, kuidas süüa, kui köögis midagi pole.

Ja ometi hakkas vennapoeg rääkima.

— Tead, ma ei oska selliseid õhu... õhtusööke süüa... Muidugi, ma mõistan, et sa mind ei narrita, ma tean ka, et nii on rätsepad alasti kuningatele õhuriideid õmmelnud, aga et nii süüa võib, seda ma ei teadnud... Ja miks pead just sina mind selliselt sööma õpetama?

— Jäta! Kui kõht tühi, siis oleneb kõik sinust endast, söö̈jast, mis õpetamisest veel rääkida... Kas saabki täiskasvanut sööma õpetada? Tegin väikese pausi, enne kui jätkasin. — Mul on hea meel, et ma näen kõike teisiti, et ma näljaselt siin maailmas kõike ei näe...

— Mis tähendab teisitinägemine? elavnes vennapoeg.

— Ega sa arva, et ma pime olen? Et sa pimedaga mängid?... Ja...

— Ja kui sa oleksidki pime, sunniksin ma sind ikkagi sööma, ka nii sööma. Keegi peab ju minu poolt olema! Omakasupüüdmatu mäng ei ole teinud ega tee kunagi nägijat pimedaks, pigem vastupidi...

— Aga kui ma kurttumm oleksin, siis... siis oleks see kole kuritegu?

— Ah et kurttummadele ei võigi kartulite asemel f a n t a a s i a t serveerida?! Võib küll, vahel isegi peab, on soovitav... Kurttummal ja ühepajatoidul on midagi ühist...

— Kus oled sa seda jõledust kogenud?

— Vangilaagris... Ja jäta meelde, et laagris mängiti ainult pimedatega sellist mängu.

— Elajad!

— Võib-olla, aga me ei tea enam, kes... teame ainult, et mitte pimedad. Nemad kindlasti mitte, sest kui mõni

juhuslik nägija pärast sellist lauamängu näljasurma suri, siis olid pimedad just need, kes vastu pidasid, mis sest, et nad ise mängust osa ei võtnud. Mõned neist pimedatest ei võtnud isegi kaalus alla. Nad ütlesid, et tühja laua mängimine... nälgimine on pimeduse... igavese pimeduse kõrval tühine ja mööduv asi, millest juba ainuüksi kujutlusvõimega jagu saab, ning et tuleb päev, mil jälle süüa saab, aga nägijaks ei saa pime kunagi.

— Miks te pimedatega nii ülekohtused olite?

— Pimedaid ei saanud ju peksta, käsi ei tõusnud... Neid võis kas tappa või mängult sööta, muidugi neid, kes isegi laagris lurjused olid.

Olin liiale läinud, justkui suure tühja suutäie alla kugistanud.

— Kurttummad jätame täna rahule... Õhtusöök jääb veidi hiljaks ja mõne varakult laudaistunu soovid või õnnetused on tühised. Kui sa aga arvad, et ma sinuga halba nalja tegin, siis...

Ma ei lõpetanud. Haarasin välkkiirelt tühja taldriku ja virutasin selle vastu kahhelkividest ahju tükkideks... Vennapoeg istus näoga, nagu olnuks taoline vaatepilt igapäevane.

— Ära portselani lõhu... ära asjata lõhu!

— Lõhun! Kõik need üksteist taldrikut lendavad mõne minuti jooksul vastu ahju kildudeks... Ma vihkan taldrikuid, vaikivaid ja tühje. Saan riielda või ei anta mulle paaril järgmisel päeval süüa, aga nõud lõhun ma nüüd ikkagi ära. Lõhun kainelt need tühjad nõud ja ootavad taldrikud!

— Viska siis!

Ja ma virutasingi üksteist taldrikut (muide, vennapoeg oli minust üksteist aastat noorem) vastu ahju puruks. Perenaised karjusid, sõimasid, ja imelikul kombel meid mõlemaid. Vennapoeg muigas stoiliselt. Ta muie oli nii omal kohal, mis sest, et väga võigas. Muie vabandas midagi välja, ta muigas ka nagu minu eest.

— Siiski, miks sa taldrikud vastu ahju viskasid?

— Ma ei tea...

— Nagunii tuuakse uued taldrikud... Ühepajasööki ei tule meil enam kaua oodata ja söömisest pole pääsu.

Ja jälle ta muigas...

— Sina oled taldrikute lõhkumises süüdi! käratasin vennapojale.

— Kaudselt ehk jah, aga lõhkusid ikkagi sina.

— Sa oled kõige otsesem süüdlane!

— Otsesem tunnistaja, tahtsid öelda.

— Ära vaidle, oled süüdlane, sest sa ei võtnud tühjade taldrikute ja tühja laua mängu tõsiselt. Ainult hetke tundsin, et sa ei teegi enam vahet täis ja tühja vaagna ning taldriku vahel, et oled võimeline sööma alati ja kõike... Ilmselt olid sa ka sel hetkel kriitiline... kahju.

— Olingi!

— Kui olid, miks sa siis mu peale pahane pole? Milline komöödia, aga sinult ei ühtegi tõsist etteheidet.

— Sa ei suutnud mind solvata, pahandada, sul tuleb veel palju vaeva näha.

— Ja me sööme jälle nagu alati... Hea küll. Toit tuuakse, kuid pea meeles, vennapoeg, sellega pole asi veel lõppenud — meie arved jäid klaarimata.

— Võimalik, aga ma ei usu enam, et sa oled võimeline arveid klaarima.

— Olen küll, ja sina oled ka!

— Poolikuks jääb.

— Mis jääb poolikuks?

— Õhtusöök.

Vist jäigi, sest söömise ajal oli mul tunne, nagu oleksin ma õhtusöögi kuskil kantseleis juba ammu kinni maksnud.

KUNSTNIKU TRAHVIKVIITUNGID

Esialgu ei süüdistanud ma Richardit veel konkreetses kuriteos, ma ainult tundsin, et ta on süüdi milleski väga olulises.

Olen Richardiga aastaid tuttav, nii tuttav, et ajuti ähvardas see juba sõpruseks kasvada, ja meist ehk oleksidki sõbrad saanud, kui ma nii väga enda pärast poleks kartnud. Richardi eemalepeletamiseks mõtlesin välja igasuguseid jõledusi, mis teda ainult mustaksid. Nii levitasin ma vahel tema kohta isegi isiklikke luulumõtteid. Jah, see olin mina, kes rääkis, et kõik need neli või viis aastat, mis Richard Leningradis elas ja kunsti õppis, sõitis ta ilma piletita igal pool, välja arvatud metroos. Ma isegi kujutlesin selgesti, peaaegu et nägin, kuidas ta autobussi istus, kuid piletit ei võtnud... ei ostnud, sest tal oli alati puutumatu trahviraha näpus, nii hooletu raha, viiskümmend kopikat. Ja need olid aastad, mil sa maalikunsti õppisid!

Häbi!

Sind trahviti korduvalt, aga sa hoidsid pedantselt alles kõik trahvikviitungid, ajasid need nagu apteegi kassatšekid terava naela otsa.

Milleks?

Juba küpse kunstnikuna taas meie linnas elades on Richard neid trahvikviitungeid aeg-ajalt külalistele näidanud. Ta tahtis neid orade otsa aetud kviitungeid ka mulle näidata, kuid ma kartsin kviitungeid, keeldusin neid vaatamast. Uudishimu oli muidugi suur, aga kartus veelgi suurem, üle uudishimu. Ja et sellest kartusest ning ebameeldivast tundest ometi kord lahti saada, otsustasin Richardit häbistada... rünnama hakata. Algul polnud mul mingit plaani, ma põlesin soovist ükskõik kui alatu võttega Richardit kui inimest ja kunstnikku hävitada. Sind hävitada...

Üksi ma vaevalt toime oleksin tulnud, vaja oli külalisi ja su naist, just sedasama Leningradis õhinaga kositud

naist. Ta sobis sulle abiliseks, ja mulle ka, sest ka tema soovis õhinal oma trahvikviitungeid seltskonnale näidata. Ja järsku ma taipasin, et see, mis teid aastaid tagasi Leningradis sidus — olgu kasvõi piletita sõitmine, näiliselt nii tühine asi —, peab saama selleks saatuslikuks kristalliks, mille ümber teid tülli ajada.

Salongiõhtul vaidlesime põhiliselt sinuga, Richard. Seltskond kuulas ja naine vaikis. Ütlesid, et piletita sõitmisest ei kannatanud keegi, su praegune kunst ammugi mitte. Naine oli esialgu pimesi päri. Vaidlesin jonnakalt vastu, et keegi kannatas kindlasti, et näiteks mina, mittekunstnik Tartust, kannatasin. Mu vastuväited kõlasid lapsikult ja seda taipasid ka külalised, nad olid veel sinu poolel... Ja siis sa vääratasid, jutustasid, kuidas te stipendiumipäevadel kolmveerand niigi kasinast rahast maha laristasite, taksoga ühest restoranist teise sõitsite. See oli juba nii rabe jutt... seltskonnamöla, et su naine, kes seni nii mõndagi üliõpilaspõlve seika sinuga koos meenutada püüdis, jäi mõttesse. Ilmselt olid tal neist taksosõitudest omad mälestused, midagi intiimsemat, võib-olla isegi sinuvastast. Igatahes jäi su naine meie vaidlustes varsti erapooletuks... Poisikeseliku stipendiumi mahalaristamise, odava (igas mõttes) ja võltsi boheemluse mõistsin ma kiiresti ja põhjendatult hukka, sest ega siis selleks vanasti Peterburi kunsti õppima sõidetud, et higis teenitud rublad paari päevaga maha juua. Ei, selleks kindlasti mitte, kuid ikka leidsid sina ja su külalised, et selline ajutine pillav eluviis kuulub kunstiõppuri ellu. Hea küll, kuulub ja kuulus, aga miks siis nii pikalt järgnevatest poolnäljas päevadest... nädalatest lobiseda, lausa erilise mõnuga, uhkustundega?

Veel kord häbi!

Sul olid ja on ju nii kindlad plaanid meie kunsti tõsta... kodumaist kunsti.

Su naine vaikis juba kahtlaselt kaua. Oli jälle sobiv aeg sind rünnata. Ütlesin, et sa pole veel piletita sõitmise eest ära maksnud, et oled ühiskonnale võlgu! Sa muigasid virilalt ja küsisid:

— Võlgu... kellele?

— Mulle... mulle kindlasti.

Salong rõkkas naerust.

Ja alles nüüd meenus mulle üks hästi vana ja proovitud võte:

— See määratlematu võlg... viis aastat piletita sõitmist ilmutab ennast su k u n s t i s ... su maalides!

See oli julm võte, demagoogiline. Salong võpatas ja tarretus hetkeks, sest enamik neist olid ikkagi kunstnikud või tiirlesid kunsti ümber.

Su naine jooksis kööki... Olin saavutanud puhta võidu. Puhta ja valutu, kuigi veidi alatult.

Sa toibusid esimesena, hakkasid rääkima, et kuidas siis kunstis... mismoodi konkreetselt, kuid sind ei kuulatud enam, pigem haletseti. Imelik küll, et olin sõbra (selle õhtuga sai sinust mu sõber), menuka maalikunstniku mõne lausega naeruväärseks teinud, justkui lõuendi omal algatusel ära kruntinud. Küsisid mõrult:

— Pean ma nüüd neid trahvikviitungeid maalima?

Sind ei kuulatud, kuigi mõte polnud halb. Neid võinuks tõepoolest maalida. Tundsin, et sa pole lõplikult hävitatud. See oli ainult torge, sest ahelreaktsioon alles vallandus, su naine alles hakkas sinust lahti ütlema.

Pärast hetkelist kohmetust pidu siiski jätkus. Jõime ohtrasti, tantsisime, laulsime, unustasime ka trahvikviitungid. Keskööl kolisime su ateljeesse (tahtsid pilte näidata), kus jõime põrandal, poolikutel maalidel, kunsti keskel ja sinu kulul. Ja sealsamas põrandal su naine seltskonnale kuulutaski, et ta ei armasta sind, Richard. Enam ei armasta, armastab Vidmarki, noort tõmmut värvisegajat ateljee nurgast. Jah, rohkem küll maalrit kui kunstnikku, aga ikkagi läheb su juurest ära. Seekord oli kohmetus nii kangestav ja kainestav, naist aga nii julgustav, et ta läkski kohe mustapäise maalriga ära, hommikusest lubatud minekust varem. Loomulikult ei saanud ei su naisest ega Vidmarkist sulle ligilähedastki kunstnikku. Loomulikult pole ka sina kes teab mis eriline kunstnik, geenius kindlasti mitte, kuid sul on erakordne värvitaju ja nägemine. Olin siis mina süüdi, et naine sind maha jättis, et sa pikaks ajaks kunstnikuna põdema oleksid jäänud ja et sinust mõnda aega ainult kui Richardist oleks räägitud?

Muidugi ei ole.

Olen samasugune inimene nagu sina, samasugune kunstnik, mis sest, et ma kordagi piletita sõitnud pole.

Su naine oli läinud, mina olin võitnud, kuid mitte kauaks, sest peagi külalised kogusid end (kui mitmendat korda juba!) ja hakkasid asjalikult arutama, kus küll konkreetselt see ammune riigipetmine, piletita sõitmine su looming j u b a välja on löönud. Nautisin tragikoomilist vaate- ja mõttemängu, nautisin, kuni mul endal ebamugav hakkas, sest midagi mu missioonis jäi poolikuks. Ilmselt kõige olulisem.

Mis siis nimelt? Ei tea, praegu veel ei tea, kuid kord saan ma ka seda teada.

Vastu hommikut kolisime su keldrisse, sauna. Seal said sa minu peale veel kord pahaseks, ja tühise asja pärast: nimelt olin suures pesemishoos kogemata su lemmikšampooniga genitaale pesnud. Mitte pesema hakanud, vaid tõepoolest korralikult ära pesnud, lõpetanud juba, kui sa alles märkasid. Vaat sellise naljaga saimegi alles saunas trahvikviitungite loost sel korral üle, ja ka ilmselt lõplikult. Sa lootsid ikka veel, et naine hommikul tagasi tuleb.

Ta tuligi, aga kui me hommikul saunast ennast jälle salongi vedasime, pohmelusest lõdvad, said sa uue ja tõelise hoobi. Su naine kuulutas jälle, et armastab tõmmut Vidmarki. Mind ajas see juba iiveldama, nii pika öö järel. Jah, et ta armastab tõmmut Vidmarki, melanhoolikut ja väsinud värvisegajat, sugugi mitte mõnda energilist arsti, sugugi mitte kunstnikku ja et juba keskpäeval kolib ta Vidmarki ateljeesse. Kõik me teadsime, et Vidmarkil ei ole ateljeed, kuid varahommikul ei tulnud see fakt meelde. Sina ainukesena küsisid naiselt, et kuhu ta värvisegajaga ikkagi läheb, mehega küll, aga värvisegajaga, kel pole isegi oma ateljeed. Kus ta sinuga värvides magama hakkab? Viimase küsimusega olime kõik nõus...

Naine muidugi ei läinud Vidmarkiga. Sa olid üllatavalt enesekindel sel hommikul. Sina olid enesekindel, aga ka Vidmark ei imestanud enam millegi üle, ta teadis samuti, et su naine temaga ei lähe, kuid ikkagi sai Vidmark sellest õhtust alates endale värvisegaja või maalri nime asemel uue nime, pärisnime kohe — kunstnik.

MANÖÖVRID

Bibliofiil Piiskopiga olin põgusalt tuttav, meil oli ühiseid sõpru, kuid ikka püüdsime me visalt teineteist vältida. Lõpuks olime ikkagi vastamisi — Martin oli mind poolvägisi tema juurde toonud. Ei läinud enam kaua aega, kui ma portfellist Richardsoni eluloo esimese köite võtsin ja Piiskopile ulatasin. Piiskop vaatas raamatut umbusklikult, ei teadnud, mis sellega peale hakata. Ta ütles, et tal on küll väga palju igasuguseid raamatuid, kuid Richardsoni ei ole.

— Kingi raamat Piiskopile, ütles Martin.

— Pole vaja...

— Tahaksin ta ise enne läbi lugeda, siis küll, laususin mina ja pistsin raamatu portfelli tagasi. Martin aga ei olnud rahul.

— Kui sa nüüd kohe raamatu portfellist võtad ja Piiskopile annad, kingin sulle Richardsoni teise köite...

— Hea küll, Martin, ütlesin leplikult, võtsin portfellist Richardsoni ja surusin selle Piiskopi käte vahele.

— Jumal tänatud! kostis Martin.

Saanud nagu uut indu, näitasin Piiskopile veel ühte raamatut, mida Richardsonist hinnalisemaks pidasin. See oli jälle elulugu, seekord Ericksoni oma. Ka sellest raamatust polnud Piiskop kuulnudki!

— Jah, Richardson... aga Erickson... Hm! Ta vaatas ainult sisukorda, raputas pead ja ulatas raamatu mulle tagasi. Panin Ericksoni hellalt portfelli.

— Oled sa üldse võimeline kinkima? provotseeris Martin.

— Kingi ise midagi...

— Kingingi, vastas Martin ja võttis Piiskopi riiulilt «Kafka-Buchi».

— Näed sa, «Kafka-Buch»! ütles Martin.

— Näen...

— See on minu raamat, ma kingin selle Piiskopile.

Piiskop võttis väärtusliku köite vastu. Ta lootis, ehk

sellega meie annetused lõpevad. Kuid kohe tegi ta ise Jungist juttu, mispeale ma portfellist Jungi artikli «On the relation of analytic psychology poetic art» fotokoopiad võtsin. Need ei jõudnud veel Piiskopi kätte, kui Martin juba irvitas:

— Jälle see Jung... Vaata parem, milline tore pronksbüst.

— Tallinnast ostetud, täpsustas Piiskop.

— Kas tõesti Tallinnast? päris Martin.

— Jah, täiesti ootamatult...

— Komisjonist?

— Komisjonist ja odavalt.

— Palju?

— Nelikümmend...

Rääkisime Piiskopiga arhetüüpidest nagu meri, päike ja vesi ning ei märganudki, et Martin oli kadunud.

— Sa viisid büsti õue? käratasin Martinile, kui ta jälle tuppa tuli.

— Ah... ma ei tea isegi... pomises Martin, näol rahulolu ja äsjase naudingu viirastus. Ainult mina teadsin, et büstid on ta nõrkus. Talle meeldib neid aknast alla visata. Kui büst või mõni teine pisiskulptuur vastu asfalti lajatab, tundvat ta ebamäärast, kuid väga intensiivset elamust.

— Peame büsti kohe üles otsima! Hüppasin püsti ja tormasin koridori. Piiskop mulle järele ja alles mõni hetk hiljem Martin. Otsisime büsti igalt poolt. Martin vandus, et oli büsti pimedasse koridorinurka peitnud. Millisesse? Piiskop elas esimesel korrusel, seepärast uskusin Martinit, kuid kui me ka naaberkoridori ja teise korruse koridori nurgad läbi olime otsinud, ei kahelnud ma enam, et Martin büsti kuskilt alla kukutas. Et büsti kadumist natukenegi hüvitada, kutsusin Piiskopi endale külla. Lubasin talle mõned unikaalsed raamatud kinkida. Piiskop nõustus. Kogu tee vabandas Martin büsti salajase kadumise pärast, lubas uue, täpselt samasuguse muretseda. Piiskop ise oli büsti kadumisest kõige vähem mures.

Meil jõime veini, Piiskop tuhnis mu raamatukogus, imestas, miks mul nii vähe raamatuid on. Kinkisin talle neist vähestestki kaheksa köidet. Piiskop ei tõrkunud. Palus ainult raamatuile ka pühenduse.

Ka Martin kinkis tol õhtul Piiskopile kuus raamatut.

Saatsime siis purjus Piiskopi raamatupakkidega koju. Ta oli suurest saagist nii joobnud, et tol õhtul jäi talle paljugi arusaamatuks. Tõsi, üpris kinkimisetseremoonia algul oli ta kahtlustanud, kas me temaga halba nalja ei tee. Hiljem need kõhklused kadusid. Koguja kirg ei lasknud tal raamatuid ka järgmisel päeval tagasi tuua.

Küllap rääkis Piiskop oma saagist tuttavatele, sest peagi levis linnas kuulujutt, nagu oleksime me Martiniga mingist anarhistlikust ideest haaratuna hinnalisi raamatuid jaganud. Kuulujutud rõõmustasid meid ja innustasid uuteks kinkimisteks. Peagi ei olnud imestusel piire. Suhtumine meisse aga muutus päev-päevalt. Saanud mõne raamatu, kuid kuulnud, et ka keegi teine ühine tuttav on meilt midagi kingituseks saanud, muutus värske raamatuomanik umbusklikuks, otsides meie lahkusele igasuguseid põhjendusi. Kartsime, et mõni raamatud tagasi toob, kuid seda ei juhtunud, kuigi olime kinkinud raamatuid, mille eest antikvariaadis kakskümmend rubla, mustal turul ehk veelgi rohkem oleks makstud.

Kui sõpradele need õhinal omandatud raamatud peagi ebameeldivusi, klatši kaasa tõid, siis meile valmistas selline eneselaostamine naudingut. Tähendas ju see kinkekampaania ainult igakülgselt läbimõeldut pettemanöövrit. Meil olid kõigist raamatutest fotokoopiad ja suurem osa raamatuid ei asunud mitte kodustes raamatukogudes, vaid hoopis meie ühises, viis aastat tagasi loodud petteraamatukogus.

* * *

Ahunapalu soo peal võis näha pikka ja madalat palkhoonet, millele võõra silm ei osanud õieti nime anda. See ei olnud ait, turbakuur ega heinaküün, ammugi mitte elumajaks mõeldud barakk, kuigi viimaseks teda paljud pidasid. Arvati, et üleöö kerkinud hoone on metsatööliste ühiselamu. Tegelikult oli see meie petteraamatukogu. Meile kahele kõige püham koht. Käisime seal kaks päeva nädalas petteraamatuid lugemas, nii suvel kui talvel...

Esialgu kartsime, et raamatud ilmastikuoludele kütmata ruumides kaua vastu ei pea. Varsti aga veendusime, et raamatud taluvad sookliimat üllatavalt hästi. Tõrvatud palkseinad olid niiskusekindlad, palkide vahele topitud sammal laskis õhku läbi. Tolmumuret ei olnud. Petteraamatukogu ühe toa ehitasime välja puhketoaks, kus

võis kohvi keeta ja mune praadida. Meil kummalgi oli töötoas laud ja rohkesti väikesi kataloogiriiuleid. Tühja tööd me ei teinud. Meie töö oli range ja püha... Polnud meil ka mingit programmi, vähemalt petteraamatukogus, sest meie arvates ei saa pettelugemist programmeerida. Seepärast lugesime kahasse läbi kõik kättesaadavad raamatud. Keeled olid omavahel ära jaotatud. Võõrkeeltest lugesin mina saksa ja itaalia keelt, Martin inglise ja prantsuse keelt. Veider keelejaotus oli tingitud sellest, et ei hakkaks domineerima mõne üksiku keele, kas siis germaani või romaani mõju. Eesti- ja venekeelseid raamatuid lugesime nii, kuidas neid parajasti ilmus. Väga harva, kui me mõlemad ühte ja sama raamatut lugesime. Mitmeaastane raamatutest kokkuvõtete tegemise praktika võimaldas meil kolmesajaleheküljelist romaani kümne minutiga teineteisele edasi anda. Suurest keelte erinevusest ja mitmepalgelisest informatsioonist hoolimata mõtlesime kuni viimase ajani paralleelselt ja loetu üleandmine toimus vahel silmapilkselt, sõnatult, pealtvaatajalekuulajale kindlasti arusaamatul viisil. Võib tunduda imelik, miks me ainult kaks päeva ihaldatud petteraamatukogus lugemas käisime? Selline sagedus kujunes praktikas iseendast välja, sest ülejäänud nädalapäevad kulusid raamatute ja artiklite hankimiseks, fotokoopiate tegemiseks ja kohaletoimetamiseks. Veel oli lugemise tempo — eriti ristilugemisel —, hiljem põikilugemisel algusest peale nii kõrge, et kolmandal aastal saavutasime taseme, kus ajuti lektüüri vaegus tekkis! Seda ei olnud me ette arvestanud, kuna lugesime valikuta ja lootsime, et ei jõua niikuinii kõiki raamatuid läbi lugeda. Ilmselt kasvasid meie pettelugemise võimed kahekesi lugedes geomeetrilises progressioonis, uudsena mõjuva informatsiooni hulk aga hakkas juba teisel lugemisaastal märgatavalt langema. See oli hea päev, kui saime teada midagi absoluutselt uut, see oli siis lausa pidupäev ja me tähistasime seda.

Võidakse küsida, mis me nende teadmistega peale hakkasime?

Häbenemata võime tunnistada, et viimase viie aasta jooksul pole me midagi kirjutanud ega avaldanud. Avaldamiskihu kadus aasta pärast, hiljem aga ajas juba igasugune mõte eneseavaldamisest iiveldama. Linnakabinetis jah sai vahel seda patust kirge rahuldatud, mõni jutt

või artikkel kirjutatud, isegi ümbrikusse pistetud, kuid hiljem ikkagi saatmata jäetud. Eriti öötundidel oli kiusatusele raske vastu panna, sest siis tekkis kõikvõimalikke mõtteseoseid nähtuste ja muude ilmingute vahel. Hommikul aga oli kriitikameel jälle omal kohal ja kirjutis rändas prügikorvi.

Petteraamatukogus avaldamiskirge ei olnud, sest petteraamatukogu mõju oli nii võimas, et sundis omandatud teadmised endale hoidma.

Andsime isegi vande, et varjame oma petteeruditsiooni ka naiste ja laste eest, kolleegidest rääkimata. See oli vajalik südametunnistuse ja mõttepuhtuse säilitamiseks. Enesekontrollivõimalused aga olid siiski olemas. Meil olid soos omad rajad, teerajad, kus ägedaid diskussioone pidasime. Võõrastele jäigi arusaamatuks, miks läbistavad petteraamatukogu ümbritsevat sood kaks kõrvuti jooksvat kitsast jalgrada, nagu tuleks neist üks ja läheks teine. Soos oli selletagi palju mõistatuslikku ja nii ei murtud meie niinimetatud diskussiooni-triipude (Martinile meeldis neid ka ahelikeks nimetada) üle kaua pead. Ja palju siis inimesi soos ikka käis. Soomarjad korjati ära mõne päevaga, turvast sealkandis ei lõigatud. Muidugi oli veel asjaolusid, mida me ei olnud arvestanud ja mis meile hiljem saatuslikeks said.

Niisiis, kui vähegi ilma oli, lõpetasime pettelugemispäeva omavahelise vaidlusega. Kui teravaks see vahel ka ei läinud, tulime petteraamatukokku tagasi sõpradena. Ainult ühel korral sõitis Martin esimese lugemispäeva õhtul linna tagasi, ta närvid lihtsalt ei pidanud marulisele lugemisele vastu. See oli ka ainukene kord, kus ma üksi petteraamatukogus ööbisin. Hirmu peletamiseks lugesin öö läbi ja pool järgmist päeva. Kui ma linna tagasi jõudsin, oli Martin mul bussi vastas. Ka tema oli magamata. Peale tee, kohvi ja väikeste alkoholiannuste ei kasutanud me ühtegi teist dopingut. Aastast aastasse lugemine arendas kontsentratsioonivõime maksimumini ja kurnas väsimuseni, mis õigel ajal tuli ja siis sujuvalt uneks üle läks.

* * *

Tol saatuslikul laupäeval algas vaikne pettelugemise tund nagu tavaliselt. Pidasime parajasti esimest puhkepausi, kell võis olla ühe ringis öösel, kui uksele hoolimatult taoti. Soos! Tehti seda siiski mingis rütmis, mis meid väga ehmatas. Oli tunne, nagu koputaks abitu loom. Me ei tõtanud kohe avama ega suutnud ka enesekaitseks midagi ette võtta. Koputamine jätkus, nüüd juba väikeste, kuid täpsete vaheaegadega. Koputati visalt. Võis arvata, et uks kaua vastu ei pea. Võtsin ennast kokku ja küsisin, kes seal on. Vastati kohe. Tundsin häälest ära meil ekspressiivse iseloomu poolest kiiresti tuntuks saanud poeet Siimoni. Ta ei olnud üksi, koos temaga tuigerdas esikusse veel Nassel, teinegi poeet.

— Üllatus, mis? küsis Siimon, kes oli kainem.

— Ei, milleks, oleme teid viis aastat oodanud, vastas Martin.

— Ära valeta, sina mind küll ei oodanud, hakkas Nassel nagu imeväel selgelt rääkima, seni oli ta niisama üksikuid sõnu nagu saateks pobisenud.

— Martinil on õigus, ootasime teid mõlemaid... Oleme teist palju rääkinud . . . teie luulest.

— Mis te siin teete, põrgulised? Elate kõlvatut elu? küsis Siimon, sest meie petteraamatukogu puhketuba ei reetnud veel midagi. Polnud aga enam põhjust salata ja me rääkisime poeetidele asja ära, nii nagu see oli.

— Seda ma arvasin, et te meid petate! karjus Siimon. Ta keeldus isegi petteraamatukogu fonde vaatamast. Martin oli juba Nasseliga ametis, püüdis viimasele petteraamatukogu mõtet selgitada. Nassel ainult noogutas. Siimon nõudis ägedalt viina ja süüa. Praadisin mõned munad, Martin tempis piiritust viinaks, palusime ainult, et Siimon rahuneks, mõned uued värsid loeks. Siimon tegigi seda suurima heameelega. Nassel aga jäi laua äärde tukkuma, kuid kui munaroog valmis sai, oli ka tema jälle püsti. Nad olid tulnud vana villisega, soos kahlamisest läbimärjad.

— Me orientiirid olid õige ähmased, mainis Siimon, juues samas mehiselt klaasitäie viina. Nassel ei jäänud joomises temast maha. Ainuke asi kah, milles ta Siimoniga võrdne oli. Ise me ei söönud ega joonud, me veel ei teadnud, millise pöörde asi võtab, ehk tuleb veel keegi? Klaas viina viis Nasseli jälle vormi, ja peagi lugesid nad vaheldumisi oma uusi värsse. Siimoni ekspressiivsus jäi

seekord alla Nasseli juba loomult veidi nukrale loomusele. Martinile oli Siimon alati rohkem meeldinud, tema Siimonit ka kiitis. Mulle aga tundus, et Nassel on sügavam, esteetiliselt isegi mõjuvam... kultuursem, seepärast istusin meelsasti Nasseli juurde ja kuulasin nii ta luulet kui ka elufilosoofiat, sest varsti pakuti neid mõlemaid juba segamini... Kahte poeeti nii väikeses ruumis korraga kuulata polnud nagunii võimalik, nende vastu aga ebasiiralt kaastundlik olla oli välistatud. Nassel pihtis, et on naistest tüdinenud ja otsib midagi uut. Hetke pärast oli ta sama skeptiline ka viina suhtes ja püüdis kõike määratseva Siimoni süüks ajada, nagu oleks see kõiges süüdi, Nasselist joodiku teinud. Küsisin Nasselilt, on ta haige, väsinud, või juhtus teel midagi, millest me veel ei tea. Siimon oli märkamatult õue läinud ja tuli nüüd suure kisaga tagasi.

— Te olete meid petnud! sisistas Siimon.

Taipasin kohe, millest jutt võib tulla, ja et Nasselit säästa — ta ikkagi meist kõige noorem —, lükkasin ta kitsasse, koridori meenutavasse petteraamatukogu ruumi, mis meil ajutiselt fotokoopiate hoidlaks oli.

— Solvang... ränk solvang! jätkas Siimon häält tõstes.

— Miks nii valjusti, Siimon? Juhtus õues midagi? Ehk soovid veel viina... munarooga?

— Poeete jootma on kõik mehed! Sõitsime teile läbi vihma ja pori külla, aga ikkagi tahate meid petta!

— Poeeti ei saa petta, meie ammugi mitte. Kui sa meid milleski süüdistad, siis ehk selles, et me teile veel kõigest rääkida ei jõudnud.

Tundsin ise, et otsin sõnu, kohatuid, ainult selleks, et Siimonit rahustada. See aga mõjus nii, nagu ajaksime me neid ära.

— Mul hakkas halb, läksin õue... tuigerdasin teie lobudikust veidi eemale ja...

— Lõpeta ometi oma etteheited!

— ...Eemale petteraamatukogust, või kuidas te seda nimetate, ja mis ma nägin?... Vaevalt sada sammu sellest küünist (juba küünist), põlvesügavuse mülka taga asub ju midagi muud...

— Asub, segas Martin vahele.

— Asub... a s u b tõeline raamatukogu!

Puhketuppa tekkis piinlik vaikus. Olime tõesti petturid.

— Ära ainult nii kõvasti, Siimon, Nasselit peab hoidma, ta ju nii noor.

Vaevalt et Nassel tõelisest raamatukogust midagi kuulis, ta vist rohkem igavusest ja uudishimust pistis pea peiduurka ukse vahelt välja.

— Ennist sa rääkisid... pihtisid, et naised on sind ära tüüdanud... Miks siis? küsisin järsult.

— Teaks ma isegi, pomises Nassel.

— On ainult üks väljapääs, alustasin rünnakut, — ainuke...

— Ütle, palun, anus Nassel.

— Ütle talle jah! lisas Siimon.

— Nassel, sa pead tüdruku leidma... naise! Pead ta naiseks võtma, teda imetlema, talle truu olema!

— Abielu?! lausus Nassel mõtlikult.

— Aga mida siis veel... Meie Martiniga oleme juba aastaid abielus. Siimon teist korda...

— Ma tahaksin armastusest ja naistest üldse mõistusega üle olla, vaidles Nassel vastu.

— Üle olla, misjaoks? küsis Siimon sõbralt.

— Et vaba olla...

— Liiga noor ja rumal oled, Nassel. Võiksin sulle paljugi selgeks teha, kuid sul pole ju kunagi aega mind ära kuulata, ütlesin veidi isalikult.

— Sa pole mu sõber, sa soovid mulle halba... Ma armastan luulet, ütles Nassel.

— Usun sind, Nassel, ja ka sind, Siimon, sest ainult poeedid võisid meid soos avastada... otsima tulla.

— Millest sa räägid? küsis Nassel tuimalt.

— Noh, et meil petteraamatukogu ja nii... kogelesin mina, sest tundsin, et midagi oli tõepoolest juhtunud.

— Teist ja teie raamatukogust teab terve linn... kõik teavad! naeris Nassel.

— Ei või olla?! hüüatasime Martiniga korraga.

— Teid haletsetakse, tuntakse kaasa, avameelitses Nassel. Siimon muigas, ta oli leidnud toore muna ja imes seda. Ma hakkasin juba kahtlema, kas Nassel purjusolekut ei teeskle. Ei, ta oli siiski purjus...

— Eriti ollakse mures nende raamatute pärast, mida

arvate ainult endil olevat, muutus Nassel veelgi küünilisemaks.

— Milliseid raamatuid sa mõtled? küsis Martin.

— Nagu sa ise ei teaks... kasvõi Richardsoni elulugu... Õige mul ka elulugu, millega trükitult hoobelda!

— Tahan kohe linna! lõi Martin araks, tuli minu juurde ja küsis: — Mis teha?... Kui õige ei lähekski täna tõelisse raamatukokku?

— Nende joodikutega poleks me niikuinii sinna läinud. Võta ennast kokku, Martin! Sa vaata ainult, millised nad on: räpased... aga juba peavad endid klassikuteks... Kõigest siiralt tüdinenud klassikud, eriti Nassel... Sa kuula vaid, Martin, ta on naistest tüdinenud, tahab neist mõistusega üle olla... Poeet!

— Kui hirmus, sõnas Martin. Olime temaga ühte nurka surutud ja korraks lõin ka mina verest ära. Püüdsin poeetidega veel mingit kontakti saada, juttu ajada, kuid nemad ei võtnud vaevaks vastata. Nad omavolitsesid meil veel tund aega. Siis ütles Nassel:

— On aeg, Siimon!

— Me tuleme teiega, hõikasin mina, — Martin juba pakib kohvrit. Poeedid aga läksid, öeldes lävelt, et ootavad meid väljas...

Kaeblikult möirates vedas vana villis meid üle mätaste. Selja taha jäi nukker petteraamatukogu kontuur, midagi suurt ja siledat küürakate mändide ja ahtrate kaskede jaoks. Purjus piiritusest, soogaasist ja kõige rohkem kindlasti poeetide sissetungimisest, hakkasin tasakesi tsiteerima ühte lõiku ammu loetud artiklist.

«Sõidame nagu sõdurid Lõuna-Itaalia idarannikule (kohati võisin ma eksida, kuid vähe), pikakasvulised, suure lihasmassiga, loiuvõitu ja kergelt rasvumisele kalduvad... Veame siis ennast liivale, joome õlut ja sugugi ei hooli naistest...»

Veidi hiljem, kui olime juba kruusateele jõudnud, ajas Martin pea kuklasse ja hakkas jorutama:

«Sõidame džiipides nagu sõdurid Lõuna-Itaalia idarannikule, siilipead, pikakasvulised... äärmiselt suure lihasmassiga, loiuvõitu ja rasvumisele kalduvad... Veame ennast liivale, joome õlut ja me suured kehad ei hooli põrmugi naistest...»

Mõlemad poeedid jäid kuulatama, isegi roolis istuv Nassel. Ei võtnudki palju aega, kui algul Siimon, siis ka Nassel laulma hakkasid:

«Sõidame Lõuna-Itaalia idarannikule, siilipead, pikakasvulised, äärmiselt suure lihasmassiga, loiud ja rasvumisele kalduvad. Veame ennast liivale ja joome õlut ning ei hooli naistest...»

Korraga oli kõigil nii hea olla, et polnud vaja enam midagi lisada. Jõudsime asfaldile.

HOMMIK

Kas saab midagi nõuda arstilt, kes juba varahommikul tantsib, nii iseäralikult tööpäeva alustab? Muidugi ei saa. Kuid ikka oodati temalt suuri tegusid ka tol juulihommikul, oodati, sest ei teatud, et nii nagu arst voodist üles hüppas, karjus ta, et mul habakukk on hinges, karjus kõrge häälega ja hea maitsega, ning palus siis sügava voodiesise kummardusega naise tantsima.

Nad mõlemad olid öösärgis, suvises, pikas sitsist kotis. Naine tõusis alandlikult, nagu oleks tantsimine ta igahommikune oodatud erutus. Nad alustasid valsiga. Kaks öösärki vuhisesid ühest nurgast teise, raadio üürgas aina tempokamalt. Väikese taktivahega järgnes foks, siis mingi tammumine. Naine hingeldas, kuid mehe fantaasia elustus veelgi. Nii tantsisid nad minutit kakskümmend, sõnatult, kokkuleplaste kombel, kuid avalikult. Uks koridori oli lahti, kraanist voolas vesi . . .

Arst pesi ennast kraanivees, pritsis ka voodisse jäävale naisele, ja alles siis tormas bussile. Habakukk endiselt hinges . . . Tööl keeras ta kabineti ukse lukku, viskus diivanile ja jäi tukkuma. Uksele koputati, klopiti, aga arst ei teinud väljagi. Maganud oma une täis, tõusis ta väärikalt, kammis pea, silus lõuga, keeras ukse lahti ja istus kirjutuslaua taha.

Naine aga tantsis edasi, unes ja teise mehega. Õnnetu naine, aga mis sai arst sinna parata. Arsti esimene hädaline oli oma muredega kaugel tantsust, hommikusest ammugi. Ta kurtis arstile oma arusaamatut elu, nuttis, talus arsti psühhoteraapiat sõimu kujul väärikamalt kui mõni teine ja lahkus siis rahuldatult.

Arstil oli aega mõelda oma naisele, see aga tantsis juba marulist polkat blondi kõrendiga naaberlinnast. Tantsupartner oli seda hetke ammu oodanud. Jah, kärsitu kõrend, pikast öisest rongisõidust väsinud, tantsis naise unises ajus marulist polkat.

Ja mis tal üle jäigi, näljasel ja armetul neurootikul naaberlinnast . . .

— Vihkan ühismagamisi, pomises kõrend, — seepärast ma hommikuti tantsingi võõraste naistega, et öist pattu heaks teha. Millist pattu? Kelle ees ja kelle jaoks, pole enam tähtis. Ma tantsin ja keegi ei saa mind segada.

Võõras tantsis, kuni väsis, ja kadus siis niisama märkamatult, nagu oli saabunud. Ta oli oma osa võõrast kodust kätte saanud ja ruttas nüüd minema. Naine saatis teda kurva pilguga läveni, tal oli külalisest lihtsalt kahju.

Arsti naine tõusis, pesi, puuderdas, jõi kohvi, pani siis end pidulikult riidesse . . . ballikleiti, lülitas magnetofoni sisse ja hakkas üksi tantsima. Esimese pooltunni tantsis naine magamistoas, siis läks külalistetuppa suure peegli ette. Ta oli unustanud nii oma arstist mehe kui ka nimetu unenäokõrendi naaberlinnast. Naisel oli hommik . . .

EPIGOONI KODUNE BALL

Tarbetu balliaegne ülekulutuste öö. Aga ikkagi ma ei maga, vaid mõtlen kõigile neile, kes praegu ballisammaste taga, klaasid käes, suud mittemidagiütlevatest repliikidest või salajastest suudlustest punnis ja turses. Tuleb söötraig, küll tuleb, olen selles kindel nagu väike Peeter, kes kord tähtsa kirja metsas ära kaotas.

Ei mingit üksindust! Mu üksinduse on teised välja mõelnud. Praegu on mul nii hea olla, tunnen ennast seltskondlikumana kui kunagi varem. Ma ju tean, et sellest kööktoa kapitagusest kuhugi pääsu pole, aga ikkagi...

Su tuju on ka nii, nagu ta on, ütlevad teised, inimesed ballilt. Las klatšivad, sest kus siis on veel nii kuluaaririkas ja higilõhnaline kui ballil. Vahest ehk ainult peotantsuvõistlustel. Mujal mitte. Klaas ühes ja suits teises käes, seisavad need hallipäised ballidžokid sammaste taga ega oska oma jäiga kehaga midagi peale hakata. Sest vara on veel, pea veel ei tööta, teravmeelsused kas pole ärganud või käepärast. Nad ootavad. Saalist kostavad valsihelid, tango, ja nii lõpmatuseni, aga jalad on liiga kanged, et tantsida. Pea tantsib ja rappub küll reumast, küll šampusest, ainult jalad jäävad truult paigale. Hirmus traagika. Anna siis seda vahajat olekut ja surutust teistele kirjasõnas edasi. Võimatu. Seda peab ise nägema, kogema. Jah, ballis on midagi fantaasiatagust...

Keegi püüdis äsja vaimutseda, ütles, et kevadöö pole kaugeltki hommik, olevat värskem. Veidrad balliaegsed mõtted, mis enam kunagi ei kordu... Sügisballil, uusaastaballil on kõik enam-vähem sama, kuid vaimukaid ja samal ajal seosetuid mõtteid enam ei ole. Võiks ju olla, sest ballikülalised — osa neist kindlasti — vahelduvad, ja kui kordadki ennast, siis antakse sulle, balli ajaks elluärganule, suuremeelselt andeks.

Ja ometi ei suuda keegi ennast korrata...

Huvitav, kas tänaõhtune ball kellelegi ka esimene on? Mulle kodusistujale kindlasti, aga sambatagustele mõttenägudele ja hoiakumeestele? Seda ei saa me eemalt teada. Ei tahagi. Sest homme ei saa me tänaõhtusest, -öisest ja hommikupoolsest ballist mitte midagi teada. See on balli seadus, kodukord.

Hommik on pohmellis. Jõgi, kaarsild, osa tänavaid ja inimesi tunnevad hommikul iiveldust endas ja enda pärast. Neil pole kodusistuja jaoks aega. Nad ei raatsi oma arukuses isegi pead parandada, kuigi see oleks hädavajalik, nad kardavad peaparandust nagu mingit au pihta käivat toimingut.

Mis teha, kui mu öine lühijutt nagu vastu tahtmist edeneb. Hea seegi. Parem isegi kui ballil. Ainult seesmine pinge ja mure armastatu pärast ei kao ka balliööl. Kui, siis mõneks tukastusetunniks nagu liitsõnaks kehvas ning selgitavas lauses.

Oh teid tantsijaid, süntaksilõhkujaid.

KELLEGA VEEDAD SA JAANIÖÖ?

Tean mehi, kes kardavad öid, mida peab ärkvel olles teistega mööda saatma. Ja et mitte eputada ning teki alla pugeda, sõidavad nad öösiti ühest linnast teise. Rahunevad alles siis, kui pilet ööpikaks sõiduks ostetud, ükskõik millisesse linna. Hirmul üldrahvaliku öö ees, jätavad nad päevaks-paariks maha isegi perekonna, saaks ainult üksi ja inkognito järgmisse hommikusse põgeneda, olgu see siis jaaniööl või uusaastaööl... Nad on mulle pihtinud, et nende riiulis on rahvalaulud, et nad kuulevad, kuidas rahvas kunagi ammu kaeblikult laulda ulus, see valgesilmne tööst vaevatud ning näljast puretud küüniline rahvas. Kuidas rahvalaule ka ei liigitataks: töölaulud... töölaulud... töölaulud, musta mure laulud, halli joru laulud, kurva elu laulud või vihmase ilma udulaulud — kartlikud mehed, õigemini mehepojad põgenevad ikkagi. Kiirustades ümisevad neid laule nagu reisiseltsilisi kaasa. Nad ei teagi, et rahvalaulud olid neis endis juba enne sündimist, juba siis, kui nad oma isa seest ema sisse jõudsid. Nad ei hooli ka sellest, et võib-olla just temal — ühel nüüdsel ööpõgenikul — ühel tuhandest või kümnest tuhandest õnnestus nii suureks kasvada, et hommikuti neid laule kaasa ümiseda. Laulda viisi teadmata ja sõnu mõistmata. Aga võib-olla olid need teistele arusaamatud sõnad kunagi sinu keeleks? Tuleta neid sõnu hästi meelde, põgenik! Ehk oled neid kunagi kuulnud-rääkinud, põgenev väikepoiss?

Oled niigi oma elust kõik rõõmud välja destilleerinud, et elada ainult oma tööle, süngena, õiglasena, õilsana, ilmeksimatuna. Ja su ümber sagib patuste kari. Põlvekõrgusel su jalge ees sagib ja sigib ta. Sigib ja kahaneb ja üks ei vääri siin rohkem tähelepanu kui teine. Sa tallad neid nagu kevadisi konnapoegi järve kaldal, kuigi sa neid tallata ei tahagi — sa lihtsalt ei jõua kõike jälgida ja nii jääbki mõni poolkogemata jala alla.

Sa ei märka enam isegi aastaaegade vaheldumist, sest

kõik, mis on väljaspool sind, ei ole sulle huvitav. Sisemise maailma rikkus tõrjub välise tagaplaanile, varjutab... Sinust kiirgab välisele mõjusid ja mõjustatuna sinust põrkab väline su poole tagasi. Kuid sa ei vaja teda enam, sest harva, kui keegi oma eritisi naudib.

Sa suudad näitlejale vaatesaalist oma tahtmist kiirata, nii et nad laval su soove käpiknukkudena täidavad. Kes saamatult täidab, kohmakalt käib, on halb näitleja, kes su pilgu all loomulikult liigub, nii et su mõju nagu tundagi poleks, on hea näitleja.

Milleks on su riiulis rahvaluule?

Sa ei saa lahti rahvast, keda sa ehk ei armastagi, kelle hulka kuuludagi ei taha, aga kuulud. Miks? Sest sa ei tunne veel iseennast, nii palju kui vaja. Sa pead läbi lugema kogu rahva luule, rahvaluulest s i i a n i, alles siis võid sa end sellest rahvast lõplikult lahti öelda, ja siis tunned ehk ka iseennast ära. Muu on sulle ükskõik... Senikaua aga huvitu rahvaluulest. Meie esivanemad ei armastanud Päikest, meie neitsid uskusid, palusid ja kummardasid hoopis Kuud, meil võeti vastu Tähe kosjad.

Kellega veedad sa jaaniöö?

ALEVISSE

Õhkkond maal on vastuvõtmatu. Magan kella üheksani ja ka siis ei taha tõusta. Ema on lapse küljes nii kinni, tervise pärast suures mures topib ta lapsele kas rinnanibu suhu või kraadiklaasi pärakusse. Mujal teda enam ei nähtagi kui lapse juures, nagu ajutiselt nõdrameelne see ema — jumal hoidku mind laste eest! Ja lapseema on kuidagi võlts, kui ta teistega räägib, eriti kui ta midagi seletada või ennast õigustada püüab, siis on ta hääl tühi, kõmisev ja kõle, oleks veel et sarlakitest võetud — ei, ta hääl ei tule nagu suust, vaid kõhust. Ja ometi võib ta sisimas — rohkem küll enda jaoks ja arvates — siiras olla. Miks? Aga sellepärast, et kõik inimesed on põhilistes elualalhoidvates toimingutes sarnased, olgu nad emad või isad.

Aga mis on sinul, Mart, ühist, sugulust selle emaga? Ühist teil ehk polegi, aga meenusid sa mulle küll, kui ma toda ema jälgisin. Sest ka sina, Mart, veel enne kui sa mu kirjutusmasina — võinuks olla mõni teine masin — ära lõhkusid, pihtisid hirmu oma poja pärast. Pihtisid mulle, paljude arvates lastepõlgurile! Mõelda vaid, lastepõlgur! Hea küll, olengi, kuid kui ammu see kõik oli, kui segipaisatud on praegu aeg ja inimesed!

Mis salata, ka mu enda naine mõjub vahel vägagi võltsilt, kuid siis ma vähemalt ütlen talle seda...

Sinult, Mart, aga küsin, oled sa kunagi mõelnud, miks isa sind vahel alevisse kaasa kutsub? Kui hea ja lihtne on teil neil harvadel kordadel...

Mäletad? Valmistusid alevisse sõitma. Detsembrikuu viimane varahommik, selge ja kirgas, ja päikesetõuski nagu vanasti su lapsemeelses jaanuaris. Jaanuar meenub sulle ikka küll hambavalu, käeluumurru või sarlakite pärast. Tahe varahommikune tee, viiekraadine külm. Öisest lobjakast ja vastu hommikut sadanud pehmest lumekorrast ning maanteed silitanud tuuleiilist kõik ühtlaselt tasane, nii maa kui su sammuv hing. Astusid

nimme püdelasse lumesogasesse lompi, et jalad märjaks saaksid, et bussipeatuses tuulisel maanteel külm hakkaks, et oleks põhjust piirituseplaskust rüübata ja ka isale pakkuda. Isa ei puikle kargel hommikul, sest ta teab, kuidas piiritus mõjub. Piidled siis, soojus kõhus, üle nigelate mändide soo poole ja kahetsed, et isa püssi ära müüs, sest sellisel hommikul võiks fotoaparaadi terveks päevaks aegvõtteks vinnastada, võiks kitse või põdra tappa... Jah, sellisel hommikul enne alevisse sõitu oleks teile kahele — isale ja pojale — kõik lubatud. Ja heas äraolekus ei meenu järsku enam ükski tegu, mis ei oleks kombekas, aga mida vastu kõigi tahtmist ja keelde sooviks. Hommikuses parajas joobes võiks terve Eestimaa hurraatades läbi sõita. Kahju, et sa ei tea, mida isa alevist osta kavatseb. Ise ei soovi sa enam midagi, sul on kõik ostetud. Imelik muidugi, et nii noorelt juba. Sa tahaksid ehk pealinna naisele helistada, ta ükskõikset häält kuulda, kuid telefonikõne naisele ei ole ost...

Ei kavatsenud alevist midagi osta, kuid ikkagi ostsid Dickensi «Pickwick-klubi järelejäänud paberid», ostsid allahinnatult viiekümne kopika eest ja andsid siis raamatu isale portfelli kanda. Kultuurkaupade kaupluses näed sa kirjutusmasinat «Optima», ja kohe tekib sul soov lõhkuda kõik seniloetud laused, ning juba sa kiidadki masinat, soovitad isal osta. Su soovitusi kuuldes astub ligi võõras mees. Sa klõbistad klahve veelgi hoogsamalt ja kiidad ka võõrale masinat, kiidad nagu tuttavale. Võõras vaatab nii sind kui masinat, uurib, sina aga mõtled juba, et küll tahaks võõrast restorani kutsuda, koos lõunastada, söögi alla viina võtta. Sosistad oma soovist isale. — Hull oled, võõras mees! Ja siis kutsud sa võõra omal riskil lõunastama, teades juba ette, et mees ära ütleb, et ta koju peab ruttama. Järgmises kaupluses ütleb isa, et tahab ülikonda osta.

— Keda sa narrid? Mind? Ma tean täpselt, et sulle ülikonda enam vaja ei ole. Ülikonnaostmine oli sul ainult ettekäändeks, et minuga alevisse sõita... Niisiis, miks sa minuga alevisse sõitsid?... Siiski?

Küsimus on nii arusaamatu, et pärast seda ei pöördu enam keegi Martini poole. Isa ei vasta, justkui liiga palju inimesi oleks pealt kuulanud. Ja siin, kaupluses, Martin otsustabki, et küll ta isa hiljem rääkima paneb: — Surun su vastu lumist kirikuaeda... aianurka, siis pole sul pääsu,

ja sa ütled, miks sa minuga nii väga alevisse kippusid. Isa viib Martini räpasesse bussijaama puhvetisse, kuid ka seal pärib Martin kohatult: — Miks sa mu alevisse tõid?, nagu oleks isa Martini alevisse käsutanud. Asjatult küsib Martin, sest teab juba ette isa vastust: — Ise sa tahtsid alevisse sõita.

Teistele see ehk nii tundubki, aga teile endile? Me ju teame, et nii see ei olnud...

— Kui sa täpselt ei tea, miks sa minuga alevisse tulid, ära ütle... Ära valeta! ... Aga kui sa tead, miks tulid, ära varja. Ei ütle? ... Hea küll, jõuad veel, võid ka kodus öelda, me võime ka veel rahvamaja taga suitsu teha, plaskus on veel piiritust, sa jõuad ka siis —

— Jäta mind rahule! palub isa.

— Enne ma siit külast ei lahku, kui oled öelnud, miks sa minuga alevisse sõitsid... öelnud kõigile. Sest kuidas sa küll muutusid... su nägu lõi lausa särama, kui sa postkontoris mu kursusekaaslast nägid. Tema oli sulle jälle Vaksman, üks vaksmanitest... Sa nagu sulasid teda nähes... vaadates, sa nägid ju, et too Vaksman kuhugi ja kellelegi raha saatis... raha postitas, samal ajal kui sina allahinnatud Dickensit oma portfellis mööda alevit... alevit nagu laeva, ringi tassid taskus kätega poja kõrval.

Viimases kaupluses ostis isa Martinile kõike, mida viimane iganes soovis, Martin tahtis aga ainult konjakit suveniirpudelites. Konjak ostetud, päris Martin taas:

— Miks sa minuga alevisse tulid?

— Võib-olla sellepärast, vastas isa, — et ma pole kunagi sinuga alevis käinud.

Ja Martin mõtles, et võib-olla tõesti ainult sellepärast, aga võib-olla ka sellepärast — ei saanud ta rahu —, et külas elades piinas teda öösiti unetus ja kõhulahtisus...

TUNDMATUSSE LINNA

Homme sõidan tundmatusse linna, nii palju korratud lubaduste linna. Jah, nüüd on see otsustatud, lõplikult ja igavesti. Sõidan koos emaga, teised jätan armutult maha. Eile ennelõunal nägin viimast korda kirju unes. Nägin, et neid oli terve pakk: oli nende seas küll pakse panderolle, avioümbrikke, separaate, teatisi, rahakaarte... Sorisin neis, olin õnnelik nagu unenäos ikka. Ilmsi tõi aga õhtune post ainult ühe kirja. Sain unenäo peale pahaseks, mis ta ikka on ärkvelolekuga võrreldes, ta ei ole see õige olek. Ma ju tean ette, mida ma täna, homme, ülehomme ja võib-olla kogu elu unes näen. Tõelisem ja väärtuslikum on ikka ärkvelolek, sest siis ei tea kunagi ette, oled sa moenarr või mitte. Lihtsameelsed arvavad, et nad endale unenägusid ette ei valmista. Valmistame küll, ja peensusteni veel!

Nii et kirjad ja sõit tundmatusse linna on omavahel seotud. Minu, kõikvõimalike seoste otsija jaoks küll. Millised siis olid need igapäevasteks harjunud tungid, täis kiusu kõik ära müüa, mida ma ometi ei teinud? Need olid vägagi lihtsad tungid, tahtmised, võiks isegi öelda, et ainult soovid. Nii tahtsin ma kiruda kodulinna, kust ma homme emaga tundmatusse sõidan, tahtsin rikkuses madala palga pärast nuriseda, kange soov oli ükskõik mille pärast hüsteeritseda, ja kui juba, siis kasvõi sellepärast, et meil lapsi ei ole. Kuid ma ei andnud neile kiusatustele voli, sest tahtsin solvata ning alandada võimatut — ennast, andetut literaati, vusserdajat, kirjasõna väänajat. Ütlesin neile selgituseks, et ma pole enam võimeline elu nii nägema nagu kaks või kolm aastat tagasi — nii et kunagi ikka olin võimeline —, ja seepärast pole suuteline kirjutama... kirju. Tegelikult ma ei öelnud midagi, sest teadsin nende vastuväiteid: polevat ma ka varemalt huvitavamalt elanud kui nüüd, ma lihtsalt n ä i n u d teisiti! Ja kuidas ma tulevikus ka ei pingutaks... pingutavat, vajalikke situatsioone ma ei nägevat ega loovat — nii räägisid nad minust.

Masendab muidugi, kui keegi sinust nii arvab, ja seda

veel levitab, ning eriti kui andetust kadeduse naabruses vihahoos serveeritakse. Hiljem püüdsid nad mind naeruväääristada, nagu oleks ma liiga tõsine, kuid miski ei aidanud, ja nagu romantikud ütlevad: «Midagi purunes jäädavalt, kuid kellel?» Kahju! Kahju sentimentaalsusest ja kadedusest romantika kulul, sest nad olid midagi liialt kaua endale hoidnud, ja oleks, et ainult üksi, ei — kolmekesi: kadedusega, nende endiga ja mitme pika minuga koosveedetud aastaga. Kauem nad enam ei suutnud, seepärast oligi vaja sobivat afekti — ma ei mäleta enam, millist —, et kadedus koos tõe ja minuga minema kihutada. Ma võin olla narr, barbar, aga kui seda ütlevad nemad mulle, nemad, kes mind väga hästi tunnevad, siis on selles küllalt tõtt, et tappa ka minusugune mees, või lõhkuda abielu. Viimase jaoks jääb sellest kolmikust ülegi. Tegin nende otsekohesusest suure numbri (nagu reetmisest), kuid mis mul muud üle jäigi, nii palju proovinud mehel, kes ühegi elukutsega kaasa pole läinud. Ja just seda nad teadsid...

Kui oled aastate jooksul paljudest igapäevastest mõnudest ilma olnud, siis tuleb ikka päev, mil sa enam ei tea, millest kinni hakata, millega pidevalt tegelda, päevast päeva, aastast aastasse. See on hirmus äratundmine... Teistele meenutab see ehk labast jõuetust, kontsentratsioonivõime langust, närvinõrkust, ükskõik mida, kuid mitte sisemist vastuolu. Hirmuga vaatad siis raamaturiiuleid, märkmikke, separaatide kuhja — kõike, mida kunagi enam ei tarbi.

Nagu nad ise mõista andsid, oli neil palju aastaid minuga hea, lihtsalt hea, nii inimestel kui asjadel. Neid ei huvitanud, kes ma olen, mida ma teen, nad võtsid mind nagu kaupa. Muidu ikka räägitakse, et mehed võtavad naisi nagu kaupa, tegelikult on see vastupidi. Tõepoolest imelik, et mõni naine on nii resigneerunud, laostunud nagu viimane alkohoolik, et ei nõua minult midagi peale hea äraoleku. See tundus mulle algusest peale kahtlane. Ma tundsin, et ei suuda nendega kaua suhelda, koos elada... usaldada, ja ometi elasin. Nad ehk mäletavad meie esimesi õhtuid, ühte neist, seda, mil ma vihas ja halemeelsusehoos neile kui abstraktsetele armukestele otsustavalt ära ütlesin. Siis ma ei teadnud isegi, miks ma nii jõhkralt räägin, ma ainult tundsin, et nad — nii naised kui mehed, nii asjad kui olud — lepiksid armukese

osaga kõige meelsamini, ja ilmselt mõlemapoolsusele lootes. See oli alandav, sest sellega ütlesid nad mulle, et ei armasta mind, kuigi jätsid targu mainimata, et neil mõne aasta eest oli keegi teine sissesõitnud... ajutine, kellest nad tänaseni puudust tunnevad, ja see keegi võttis oma nimetuses neilt üleüldise ja kõige kohta käiva süütuse, aust rääkimata, muserdas neid vaimselt. Häbi!... Häbi nii levinud skeemi pärast, millesse mahub enamik vaimuvirilatest vanatüdrukutest, vanapoistest, kuivadest külatugedest. Nende eetiline hoiak on kitsam kui tavalisel tänavatüdrukul, sest see vähemalt unistab tõelisest armastusest, viib ennast transsi — tahab ta seda või mitte —, ja ei häbene sellest rääkida. Teised aga elasid ja elavad edasi oma halehallis minevikus, kõige lohutavamas värvigammas, tardunud lõuendi infantiilsuses. Mina aga olgu nende lits, nii laias mõttes kui küla piiridki. Neil oli kogu aeg midagi nagu varuks, mingi salarelv, labane kui masenduse rafineeritud varjamine. Mina ja mina ja mina neid enam ei austa — kolmekordselt. Mis sest, et just nemad olid need, kes mind narriks osatasid, selle ülitarga sõna minu peale ära raiskasid.

Homme sõidan ma emaga tundmatusse linna... Mind lohutab veel, et kui nad kord i s e isameheks hakkavad, grupiviisi, hakkavad või koguni valitakse, siis muretsegu nad ka ise, kellele või millele. Pole ime, et nende isamehefantaasia on surnutele kohane.

Isameheks? Jah, ühele armastajapaarile, kahele tööpäevale, kolmele orkestrile või luuletuse sünnile — siit siis nii laialivalguv isameheroll. On nad juba isameheks valitud, olema ja osalema nii pühas toimingus nagu arhiivi korrastamine minu jaoks, siis täitku see neid nagu jumalasõna lauseehitus ja õigustagu nende tolapalet. Paleusest on nad nagunii eemal, nii kurjast kui heast...

Enesepetmisest hoolimata jälgisin ma seda ebaisikulist mõttekäiku, rikutud primitiivset käibekeelt ja tundsin rahuldust isameheosast. Oma isamehekehast, -näost ja -higist...

Niikaua, kui ma nüüd ise — enne neid juba — isameheametit pean, loodan, et kõik siin ilmas paaritub tõelähedaseks: naine ja mees, isas- ja emasloom, lind ja lind, puu ja puu, mõte ja jutt, ja kõike seda kogen ma paaris olevat tagantjärele, siis, kui mu kaaslinlasi enam küla-

dest pärit ei ole, ja mitte ainult sellepärast, et ma noor ja terve olen, vaid isameherolli põhjast.

Jään isameheks kauaks. Olen ametis pikki aastaid, tunde... lõputuid isamehehetki. Need hetked tähendavad mulle tulevikus kõige ilmekamalt pikkust, laiust, ruumi ja aega, määratlevad neid. Ja need omakorda hoolitsevad selle eest, et ma ka hinges isameheks jään. Jään muidugi nii härdaks nagu skleroosis pastor pikka aega pärast matust või jutlust. Nii nuttes ja nautides segamini, olen ma noore isamehena i s a m e h e h e t k e võimuses.

Isamehena elades tunduvad rumalad kõik senised etteheited, mis ma endale tegin küll joomise, suitsetamise, unetute ööde, nälgimise ja kõige muu pärast. See pole muud kui ennast haletsev pessimism või agar eneseohverdamine, millel on traagikaga vähe ühist.

Isamehena jääb mulle palju. Kasvõi pimedas trükkimine, justkui võltstarkus nabanööriks nendega. Kellega? Eks ikka nendega, nimetutega, kes algupärast taga ajavad. Pole siis ime, et siginevad rühmitused, grupid, kes üksteist ei talu, kas programmi või programmituse pärast.

Ja lõpuks: ma ei vaja lohutust, sest isamehena tuleb mul seda nagunii tarbida — ametile omasest sallivusest kõige suhtes. Mulle kui isamehele hädavajalikust suuremeelsusest, mis kaugel kantslijutlusest. Impulssi isameheks olemiseks saan ma ikkagi kas salliva ja mõistva suhtumise seest või eest. Kui sedagi poleks, millest siis kinni hakata...

Homme sõidan tundmatusse linna koos armastatud emaga...

RALLI

Armastan öiseid ja lühikesi jutte, justkui kevadisi lumehangealuseid lilli. Neis on midagi ühist. Mitte kaduvus, vaid korduvus ja kiire närtsimine. Lühijutte ei ole kunagi kauaks, või kui, siis peab neid palju olema, see ehk ongi nende ainukene eelis sinilillekimbu ees. Aga unustatakse nad ikkagi nagu suvised, suvepoolsed meelespead. Juba ammu seostasin mingi ajaniidiga jutu, lühijutu ja kevadlille, aga julgust ei jätkunud sellest rääkida nagu luuvalugi kaevata. Käed surid eelmises jutus nagu eelmistel aastatel pööningukambris. Nüüd pean nägema midagi uut, hästi kokkusurutut, unenäolist, ja kindlasti ilma kriitikata, teadliku omapoolse kaasamängimiseta.

Tol päeval ma ei maganud, ei näinud und, sest meie küla, asulat või alevit, linnaäbarikku läbis suur autoralli. Kes küll marsruudi välja mõtles, pole minu asi, mulle jäi pealtvaataja osa. Ikkagi esimene ralli, kirjutamiseks justkui loodud, kui ainult ralli ajal midagi juhtuks. Vaat juhtuma peab mul, faabulavaesel rotil, alati midagi, muidu hakkan tõrkuma. Ja juhtuski seal, kus keegi ei oodanud. Õnnetus...

Seisin naabri kuuseheki juures teeserval, kui ralliautod mööda kihutasid. Kust mina tean, kes teistest punktiga ees, mulle oli nähtav ainult kiirus ja porine autokere. Mehi ei suutnud ma eraldada, lähemalt silmata. Ja siis see algaski... Hallikas, porine ja väsinud auto takerdus paarkümmend meetrit minust, just seal, kus naabri viietolline kask põetud kuusehekki alustas. Takerdus nii suurel kiirusel, et lendas vastu kaske. See paindus, raksatas, auto põrkas esmalt tagasi — see võis ka mu silmapete olla —, ja siis nagu puksis uuesti juba lömastatud leinakaske. Puksis viimast korda, et uksed avaneksid ja juht üle heki lendaks. Tavaliselt lõikab korralik kasepuu hea kiirusega ralliauto ikka peaaegu pooleks, esiotsa vähemalt. Lömastus haavas auto esiotsa

tuuleklaasini ja mürtsatus oli mahe. Mees lendas üle meetrise kuuseheki autouksest aeda. Kui ma oleksin tahtnudki midagi teha, tulnuks mul ümber krundi värava kaudu õunaaeda minna. Kedagi päästma, midagi otsima. Ma jäin oma kohale, sest aias oli inimesi ja mees oli juba surnud. Üks ralliauto ligasel teel vastu puud — see pole midagi. Ma ei läinud appi, kuid muutusin kärsituks. Jah, isegi ilma oigamiseta. Laip oli ilmselt lõplik. Möödus vaevalt kümmekond minutit, kui mingi poolbussiga, tömbininalisega, jõudis kohale kadununukese naine lapsega. Ta pöördus kohe minu kui nägija, pealtvaataja poole ja ma seletasin talle üksikasjalikult, kuidas see juhtus. Rallisõitja naine kuulas hajameelselt. Ütlesin, et mees lendas uksest välja ja paisati nagu vedruga naabri hekiaeda.

«Mis asi see hekiaed on?» küsis kadunu naine. Ta paremat kätt sikutas viie- või kuueaastane poisike ja irises, just nimelt irises, sest nutt see küll ei olnud.

«Mis poisil viga?» küsisin kurbuse leevendamiseks.

«Vaat poisiga ongi lood halvad... eriti nüüd, kus see neetud ralli on oma kõrgpunktis.»

«Aga teie mees, ta ju...»

«Mees ja mees, muud ma ei kuulegi kui mu mees.»

«Aga teie mees lendas ju üle heki, on naabri õunaaias, oimetu...»

«Avarii, õige mul asi, ajavad korda, kaassõitja põrutab edasi... õige mul asi...»

«Teie mees,» pomisesin nagu hangunud rasvaküünal.

«Muudkui minu mees... mees, nagu oleks see minu r a l l i ka.»

«Teie mees vajab ehk abi...»

«Vaevalt, alati on ta ise masinasse roninud, milliseid tõkkeid ta ka ületanud ei oleks.»

«Minu arvates on teie mees surnud... vähemalt...»

«Jätke surm vananaiste jaoks, öelge parem, kus ma võiksin oma poissi veidi tohterdada, tal on vaja kurku peitsida.»

«Mida?»

«Peitsida, mu jumal... või jodeerida, kui te aru ei saa. On ikka kolgas küll, ime, et siin arsti pole.»

«Siin on kõik olemas, aga minu arust on nad teie mehe juures.» Pidin lisama, et mehe laiba juures, aga hoidsin tagasi.

«Mu mees ei vaja arstiabi...»

«Miks siis tema ei vaja?»

«Ta on endale arstid ära keelanud, ta on nii jõuline, päh, selline hekk, hüppa või üle...»

«Teie mees lendas vastu õunapuud, tüvelist juba.»

«Varakevadine õunapuu pole ohtlik... Öelge parem, kus siin oleks soe ja kuiv metsaalune, poissi on vaja tohterdada.»

«Ma ei ela siit kaugel, meetrit sadakond.»

«Ei mingeid meetreid ega talu, poisile on õhku vaja.»

«Hea küll, kui õhku ja kuiva männisalu, siis see on siit paremale, üle põllu.»

«Nii lähedal! Kui teid ralli enam ei huvita, ehk saadaksite meid.»

«Hea meelega, kuid teie mees, ehk vajab ta abi?»

«Mis jutt, iga rallisõitja vajab abi, tehnilist, meditsiinilist... ralli on ralli.»

«Ja teid ei vaja?»

«Mitte põrmugi... Kas tulete või ei tule, öelge ometi, kevad on tuuline, suvi kaugel, kaugemal kui männimets, teie aga patrate rallist. Rallist peab iga mees omal jõul välja tulema.»

«Aga kui pole enam kuskilt välja tulla?»

«Mis te keerutate, ma olen üle saja ralli tagavarakolonnis kaasa teinud, ärge õpetage. Olge õnnelik, et saja aasta jooksul vähemalt üks ralli teie alevist või külast, kes kurat siin aru saab, läbi sõitis.»

Mööda kihutasid kaks «Vormelit» justkui ringrajal, roolis tõsiste nägudega mehed.

Hakkasime männisalu poole minema. Kassikäpad peaksid seal juba olema.

«Poiss, mu poiss, mis küll nii saab... Sulle oleks kompressi vaja, sooja puljongit... veidi magada.»

«Teie mehe auto lendas vastu hekikaske.»

«Hekk või asi, nagu suur pikaks veninud padi. Kasutu. Kellele seda hekki vaja.»

«Ta lendas vastu kaske, minge ja vaadake, auto on seal.»

«Las olla, me peame poisi jalule saama.»

Oksele ajas, aga ma tuigerdasin nendega kaasa. Uudishimu jäi rahuldamata, kuigi olin päris kindel, et mees on ammu surnud, linaga kaetud. Aga kes teab, ehk väike põrutus, jodeerib, leukoplasteerib, uurib legendi.

Jõudsime männisalu serva. Hiliskevadine küngastik oli soe ja kuiv. Ja kassikäpadki juba väljas. Poiss hakkas värskeid männivõsusid näksima, meil polnud korraga midagi.

«Vist saab terveks, sööb juba rohtu.»

«Aga mees? Mis temast on saanud?»

«Mees on nagu alati...»

Poiss kadus männikusse, ema manitses, et ärgu ta kaugele mingu. Naine oli ilus — märkasin seda esmakordselt —, ta oli lopsakas ja hoolimatus mehe saatuse pärast tegi ta eriti himuraks. Ta rapsis kaskedelt kopikasuurusi lehti, enne kui mulle lähenes.

«Teie mees on vapper rallisõitja.» (Pidanuksin ütlema, et oli, sest selle aja peale oli ta kindlasti surnud, seda kinnitas mütsatus ja lämbunud ohe, mis ta suust pärast õhulendu tuli.)

«Nad kõik on vaprad... Ma armastan neid kõiki, isegi mehhaanikuid.»

«Milleks mehhaanikuid?»

«Need ei kiitle vähemalt.»

Naine, tundmatu rallisõitja tundmatu naine oli mulle väga lähedale tulnud, ta tursunud huuled hingasid kuuma õhku, võtsin esialgu ta käe, nagu kaastundest, kuid sellest oli vähe, sest ta langes mulle kaela. Võtsin ta sülle ja viisin ühe jändriku männi alla, kus oli kindlasti kuiv. Ta andus sõnatult. Ta poeg oli tihnikusse kadunud.

Ja alles nüüd kuulsin ta suust ohet. «Kus mu poiss...»

«Teie mees?»

«Kui te mu meest rahule ei jäta, siis ma löön teid.»

Ja alles nüüd ma sain aru, et ta teadis mehe surmast. Teadis aastaid, kergendus oli tulnud, aastaid kestnud pinge oli kadunud. Mõistetavaks said ta himurus, siiras isasejanu, poisi tihnikusse saatmine ja ükskõiksus mehe surma suhtes. Ainult mina jäin halemeelseks sentimentaalseks lollikeseks teiste inimeste romantilises elulahenduses. Ja nagu tellitult kärgatas äike, põõsastest tuli poiss, paduvihmas läksime tagasi külla, naabriõue. Sadas. Rallisõitja lebas presendi all, paarimees seisis vihmasajus väärikalt ta kõrval, mütsita ja nahkkuueta. Külainimesed olid eemal. Külainimesed vaatasid nagu massimõrtsukat või tsirkust ja ma hakkasin naist mõistma ning armastama. Sest naine oli isegi siiram kui paarimees. Naine ei kaotanud midagi, paarimees aga kogu ralli.

Rohkem pole ma seda naist ega ta poega näinud ega neist midagi kuulnud. Rallimehe õhulend on aga mällu sööbinud, kuid mitte kurva sündmusena, vaid mingi paratamatusena, mis oleks kohe pidanud naljakana mõjuma, või oleksin pidanud stoiliselt ükskõikne olema nagu ta naine. Ma ei saanud tol korral rahulikuks jääda, sest olin ikkagi pealtvaataja ja ralli on ikkagi ralli, eriti kõrvalises külas.

PŽEBOTŠ

Pžebotš, rahvusvaheliselt tuntud neurofüsioloogia äss, oli niisiis meie linnas, juba ka võõrastemajas. Temast teati, et ta on aukus silmadega, lotendavate põskedega ja kõvasti hall, kuigi keegi kodulinlastest polnud teda varem näinud. Mis sellest, sest isegi rahva kogunemise ajal seltsi koosolekule (ta oli andnud nõusoleku esinemiseks) polnud veel Pžebotšit näha. Uudishimu kasvas. Mõne minuti jooksul jõudis levida mitu legendi ja kõik Pžebotši kohta. Ta olevat töötanud Kiievis, Tbilisis, Krakovis ja paljudes-paljudes teistes ülikoolides. Ja jällegi sosistas keegi: «Mis sest, aga nüüd tuli ta ju otse Zakopanest!» See jäi viimaseks sosinaks, sest juba ta, meie Pžebotš, väljuski hoogsal sammul ringauditooriumi salapärasest garderoobist. Väljus, ning ei häbenenud oma jäika keha, ökonoomselt liikuvaid käsi, tugevasti väljapoole vaatavaid jalalabasid ega esimest muljet endast. Tal polnudki aega häbeneda, sest juba ütles ta traditsioonilise kiidulause teda küllakutsunud seltsile, lõpuks ka linnale. Selleks kulus tal minut, mitte rohkem, sest kohe pidi järgnema viibe laborandile, ja järgneski. Auditoorium pimenes ning esimene diapositiiv oligi platsis.

Pžebotš rääkis peast! Ja ainult puht viisakusest lebas kateedrinurgal imeõhuke must mapp. Tegelikult oli see lebanud juba enne Pžebotši enese ilmumist ja see polnud (see mapi enneaegne lebamine) mingi psühholoogiline trikk, vaid esteetiline nipp. Pžebotš rääkis inimesest ja peamiselt ajust. Mind see eriti ei huvitanud ega saanudki huvitada, sest olin tulnud seltsi koosolekule hoopis teise ülesandega — jälgida Pžebotši artistlikku esinemismaneeri. Olin vist ainuke, kes sellest teada oli saanud. Kust, see jäägu saladuseks.

Vaheldusid diapositiivid. Pžebotši diktsioon ja rahvusvaheline keel olid laitmatud. Ta ei korranud ühtegi sõna, ka kõige keerukamat, sest ta mõte ei vajanud kommentaare ega tagasivõtmisi. Ajust rääkides oleks see ka raske olnud. Iga järgmine tõde kasvas eelmisest ja just see nõudis asjatundlikelt kuulajatelt pingutust. Nagu ma juba mainisin, minult mitte. Kes (asjatundja loomulikult) kord juba järje kaotas, oli kimbatuses, pidi teesklema arusaajat. Sest — jällegi sest! — pimedas auditooriumis oli Pžebotš halvasti nähtav. Ainult ajuti vilksatas projektori valgusvihus tema otsmik või üks näopool, viimane mõjus masendavalt. Laborant näitas järjest — ja Pžebotš rääkis järjest — umbes kolmkümmend diapositiivi. See sai enamikule kuulajatest, ja nüüd juba ka Pžebotšile endale saatuslikuks, sest ma tukastasin. Miski häiris mind, vist Pžebotši monotoonne kõne ja kuulajate kiretus. Hiljem taipasin, et Pžebotš ei olnud diapositiive grupeerinud. Tunni möödudes märkasin, et diapositiivid on lõppemas. Mõne minuti pärast süttiski valgus. Pžebotš lisas edaspidiste uurimissuundade kohta paar lauset ja jäi vait. See oli kohutav vaikus, sest ta vaikis ja ootas. Ma sain oma esimese o s a. Küsimusi esitati palju. Kuigi Pžebotš kuulas kõiki küsijaid tähelepanelikult, ei märganud ma ta näos mõttetegevusest mingit märki. Nägu oli maskjas nagu ennegi, nüüd ehk vahajam. Suutis küsija (ükskõik milline) oma segase mõtte välja puterdada, hakkas Pžebotš tahvlile skeemi joonistama ja kohe ka rääkima. Skeem oli uus, iga skeem oli uus ja jutt samuti, ta ei korranud ühtegi ettekandes öeldud mõtet ega skeemi. See mõjus. Mõjus ka see, et ta vastas pikalt ja kiirustamata, mistõttu mõnest vastusest aru ei saadud või siis vaid osaliselt. Pžebotš aga ei küsinud, kas ollakse tema vastusega rahul, ta juba ootas, vaatas kuhugi keskele ja ootas uut küsimust. Ja jälle uus skeem, uued ideed, arendatud teise vaatenurga all, kui küsija seda oleks tahtnud, niivõrd ees oli Pžebotš... igati. Kuid rahul olid kõik, sest õhus oli vaimsust. Alles viienda küsimuse puhul avaldas Pžebotš esimest korda kannatamatust või kärsitust. Küsimus oli ka äärmiselt totter, sisaldades endas juba rohkem kui vastuse. Seepärast Pžebotš ei kuulanudki küsimust lõpuni, vaid hakkas kohe skeemi joonistama ja nii mattusid küsija viimased sõnad juba Pžebotši süsteemikindlasse vastusesse. Ja rääkimise lõpetas ta ka järsult, s. t. poole vastuse pealt. Oligi lõpp, sest juba pühkis Pžebotš kriidiseid ja krudisevaid käsi taskurätti. Kõik olid rahul, kõik näis korras olevat, kuid mina ei olnud rahul. Miks?

Midagi kahtlast oli Pžebotši esinemises tervikuna. Isegi hilisõhtul, kui ma juba Pžebotši välise käitumise kohta endale märkmeid tegin, ei saanud ma rahu. Järgmisel päeval lugesin lehest, et Pžebotš oli sõitnud mingisse teise linna, ei mäleta, millisesse, kuid kuurortlinna kindlasti. Pžebotš lahkus, kuid mingi ängistus jäi, mingi kahtlus, mida tema esinemine minus esile kutsus. Süngevõitu oli terve nädalavahetus. Ootasin nagu midagi. Rahunesin alles esmaspäeval, kui mulle teatati, et esinenud oli siiski Pžebotš, mitte tema teisik.

RETSENSIOON

Kolimine läks mul lihtsalt. Ema tõi kolhoosi autoga kušeti, raamatud ja laua. Lisaks autokasti põhjas veel ruumimeeter kasepuid. Tagasiteel turuhoone juurde ütles autojuht, et naftabaasist on vaja vaat solidooli peale võtta ja mõned arved ära maksta. Mul ei olnud kuhugi kiiret ja ma sõitsin nendega kaasa. Naftabaasi väravast ei lastud meid edasi, sest puudus tulekustuti. Autojuht läks laenas selle, sest polnud mõtet vaielda, kui auto nagunii juba ümber tehtud, kas või nii, et summutaja peale monteeritud. Milleks see, küsisin mina, enne kui õues tiirutama hakkasime. Sädemete kogumiseks, vastas traktorist, kes ka autokastis seisis. Solidool oli puust vaatides, mis poollagunenud ja haprakesed. Autojuht läks laojuhatajat otsima, meie traktoristiga jäime ootama.

«Vaevalt, et siin keegi suitsetab,» ütlesin mina jutujätkuks.

«Kus kurat sellega, milleks meil siis summutaja ja see käsikustutaja.»

«Oleks veel, et ainult naftabaas, aga siin ju lihakombinaat ka kohe aia taga.»

Vastust ei tulnud. Küll aga ilutses lamedal tellisseinal TLK. Autojuht jäi kauaks ära. Traktoristil hakkas imelik ja ta ütles:

«Lihakombinaadist ei tasu rääkidagi, siin ju kammivabrik üle tee... lõhkemisohtlik, kui nii võtta.»

«Jah, ja kui teaks, millised tagavarad neil seal kõik on,» pomisesin mina, sest mulle tuli meelde, kuidas Maimu esimesel kursusel kammivabrikus töötades meistri peale kaebas, et see teda käperdavat. Algul ei osatud talle nõu anda. Viimaks soovitas üks irvhammas kategooria eksam ära anda. Nii Maimu ka tegi ja temast sai kolmanda kategooria kammipainutaja ja ta viidi üle teise osakonda. Isa oli aga kindlasti kõige häbematum, kui ta lehma ekspertiisi viies vastuvõtjale kõrgema kategooria külgepookimise eest ainult viis rubla andis. Viis rubla,

imestas isegi õemees, kui kuulis. Katsu sa veel lehma lihaks viia, küll sa siis näed. Mul ei olnud tol korral tõepoolest rohkem raha. Mis sa sellest räägid. Nii oleks pidanud vastuvõtjale ütlema, et hiljem annan, noh, siis, kui raha kätte saan. Isegi kahekümneviieline ei oleks palju olnud, kinnitasin ka mina tookord takka ja isal tuli alla vanduda.

Autojuht, kes sõidutas
vasikaid tapamajja,
pidas tee peal kinni
ja kõbis natuke mootorit.

— — — — — — — — —

Autojuht sai mootori korda,
vaatas värisevaid vasikaid
ja ta meel läks kurvaks,
sest eile oli ta joonud.

— — — — — — — — —

Tapamaja, kuhu teid viiakse,
on tegelikult aumaja.

Ega's viletsast elajast
vorsti ega praadi tehtagi.

— — — — — — — — —

Ja vasikad tõstsid pead
ja püüdsid möögida mehiselt,
värisedes ise veel rohkem:
«Mööname, mööname, mööname!»

(Ain Kaalep. «Järvemaastikud», Tallinn, 1968)

Tuli autojuht ja me viskasime solidoolivaadi peale. Väravas andsime tagasi laenatud käsikustutaja, ja siis kasti rappudes kesklinna. Ema ja noorem õde ootasid meid juba turuhoone juures. Nad olid kaubamajast televiisorilaua ostnud ja muidugi ka transformaatori. Mul tuli veel vanema õe töökoha juurest tühi veinipudel ära tuua ja siis olin ma jällegi vaba. Tänasin kõiki, kes mul kolida olid aidanud, ja enne kui restorani lõunastama läksin, ostsin üheteistkümne kopika eest «Eskimo» jäätise, nagu mul ikka kombeks oli.

Näitleja

Näitlejat otsiti igalt poolt. Kaks etendust järjest mõjusid talle nagu lai maantee, õigemini ringtee, mida mööda võiks ja tahaks kasvõi neli tundi käia, kui sul suurlinnas just kuskil ööbida ei ole, kui metroo suletakse ja sul on kaenlas tekstiraamat nagu dissertatsioon. Võib-olla taoliste mõtete pärast nad teda ei leidnudki. Siis aga avati metroo, ta pääses sooja vagunisse ja kõik hakkas otsast peale — seesama ringtee, nüüd juba maa all. Ta mõtles, kui teda meeletult otsiti, kas need ringteed ka kohakuti on? «Vaevalt,» pomises ta tekstiraamatut tugevasti vastu ribikonte surudes. Keegi ju ei tea, et see on tekstiraamat ja kellel seda vaja teadagi. Eriti nüüd, kus ta pidi oma ringsõitu jätkama. Ta sõitis metroos neli pikka tundi, kuni ametiasutused avati, ja talle ei tulnud pähegi, et pärast ringteed maa peal ja maa all võinuks ta ükskõik millisesse teatrisse sooja minna.

Segaste tunnetega lahkusin ka mina neilt kahelt etenduselt, kus ta mänginud oli, ainult mul ei vedanud, sest mind ei otsitud ja ringteed polnud ka, ei maa peal ega maa all, rääkimata tekstiraamatust. Võhiku kaenlas oleks tekstiraamat niikuinii ära ligunenud või kaduma läinud. Meie linnas ei ole ringteed, kindlasti mitte sellist, kus näitlejat võinuks otsida. Olid etendused, ta oli mänginud ja siis kadunud. Teda ei leitud, isegi luhalt mitte. Lõpuks sattusid otsijad mingile asfaltteele, mis ühe pika ja auklikku tänava lõpust algas ja siis mööda jõeäärt läks ning justkui ringteed markeeriva käänaku tegi, kuid ainult selleks, et siis taas pikalt-pikalt-sirgelt loivata. Otsijad väsisid mitte kaugel majast, kus elas lavastaja. Ka mina hulkusin sellel ringteel, hulkusin öösiti ja sihitult, ma ei otsinud mitte inimest, vaid armastust. Aimasin, et ringteelt leiab armastuse kõige kergemini.

Nad otsisid näitlejat, kuid ei leidnud teda, otsijatele pakuti ainult instseneeringuid, kui nad näitleja nime juhuslikule teekäijale ütlesid. Loomulikult võtsid nad isegi sellise pakkumise vastu nagu iga teise eesmärgile ligilähedase anni. Kui ma juhuslikke teekäijaid kohtasin,

rääkisid nad mulle näitlejaotsijaist ja lõpuks unustasin minagi oma hulkumise algse eesmärgi ning hakkasin näitlejat otsima. Esmalt küsisin endalt, kus võiks ta praegu olla, siis pöördusin taksojuhi poole, kellega ma sõita ei tahtnudki, sest ringteest ei saanud enam juttugi olla ja kaarteelt taksoga näitlejat otsida olnuks mõttetus. Küsisin taksojuhilt otse:

— Miks ei leia ma näitlejat?

— Sa ei leia teda kunagi.

— Miks?

— Sest... sest sa otsid ju armastust...

— Ah või armastust! Ja kui takso edasi vuras, pomisesin ikka veel: — Ah armastust, ah et mina otsin rohkem armastust kui näitlejat?

Jah, õige küll, sest näitlejat otsivad nemad. Aga miks ma siis igal õhtul teatris käin, kui ma ringteelt näitleja asemel armastust otsin, küsisin endalt. Keegi ei vastanud mulle ja ma küsisin veel kord, nüüd juba vastutulijalt.

— Ma tõesti ei tea, vastas ta. Ta oleks nagu taksojuhi juttu jätkanud.

— Miks sa siis ei tea? sinatasin ma teda.

— Ma ei käi igal õhtul teatris, ei saa... vastas vastutulija.

— Sa, jälle ma sinatasin, — sa oled nagu taksojuht, kes ei saa töö pärast teatris käia, tal on öised vahetused, aga et sina, jalakäija, ei käi teatris, on imelik!

— Kui imelik, siis imelik, mis parata, vastas jalakäija ja sammus edasi. Imelik... aga rääkida näitlejast, keda otsitakse, keda ka mina juhuslikult olen otsima hakanud, oli sinuga parem, oli hea. Vana loll nagu mina otsib kehvalt ringteelt öösel näitlejat. Oleks veel hommik, kirjanike täiskirjutatud öö jätkul, vastu hommikut, siis kui öised ekspressid — autobussid — ei maga, siis kui kirjanikud mitte ainult öö, vaid ka ennast aastateks on tühjaks kirjutanud, siis oleks veel mõtet otsida näitlejat või kirjutada temast nii pikka lauset. Kirjanikel on lihtsam, nad on ringtee suhtes ükskõiksed ja kas näitleja on ringteel, ei huvita neid samuti. Kirjanikele sobib imehästi ka vesine kaartee, justkui poleks neil mingeid nõudmisi. Kui elukutselised näitlejaotsijad närviliselt ringteel kihutasid, jäi minust mulje, nagu jalutaksin ma kas enda lõbuks või õitsvate kastanite auks (puu lõbuks jalutamist siis

veel ette ei kujutanud, see tuli hiljem, aastatega). Ja kui ma lõpuks väsima hakkasin, jäi ikkagi väljapääs — ma leidsin ennast jällegi armastust otsimas. Näitlejaotsijatel aga oli raske, nemad ei tohtinud ennast korrakski lõdvaks lasta — näitleja leidmine oli nende ametikohustus. Viia kokku kahte asja, näitleja otsimist ja armastust, käis neile üle jõu. Ega minagi seda mõistuse tasemel suutnud teha, ma ainult tundsin — kuskil kesköö paiku —, et hetkiti otsiksin nagu näitlejat, samas jälle armastust. Viljatud olid meie otsingud, nii mul kui neil, sest need ei olnud sihipärased. Kõik olid unustanud olulise asja, nimelt, et võib-olla ei käinudki näitleja sel ajal mingi suurlinna ringteel ega sõitnud metroos, vaid magas kodulinnas sügavat und. Ei, voodis pole ta kindlasti, sisendasin endale, ta on siiski kuskil läheduses, ehk seisab ta kaartee kõrval, seisab ja ootab nii neid kui mind, kuid ei anna endast märku. Sest tõsiasja, et meie peame teda otsima, teadis ta imehästi. Niipea kui ta ise endast märku annaks, oleks ta kadunud nii neile, mulle kui ka iseendale.

Kui ma teda kodulinnas viimati nägin, oli ta näos kõike muud kui rõõmu, pigem tänavat, nii nagu see mulle sel päeval paistis. Ja ikkagi ennustas tema peatset kadumist juba tollal mingi stiilitus, mitte eufooria. Ma teadsin juba siis, et võime temaga kohtuda ka sellistena, nagu ma kord olen, kuid suudad sa siis alati välkkiirelt reageerida, eriti kui oled juba vastamisi. Lumine, lumevaeselt lumine ja külmavõitu oli ja see tegi kohtumise minu poolt veelgi ilmetumaks ja kurvemaks, aga ta ei hoolinud, ta jätkas seosetult, et nüüd on kõik korras või otsas... läbi, et teised on süüdi, ja mis ime siis, kui inimene on teiste poolt nii kergesti mõjustatav. Kellest? ... Kõigist, vastas ta. Mul hakkas piinlik, otsisin sõnu nagu mõnda lähimat kauplust, kuhu põgeneda, et temast lahti saada. Näitleja aga rääkis, nagu oleks ta teadnud, et mina olen ammu tahtnud temaga pikalt vestelda; jah, kunagi ammu, kui ta mind veel ei huvitanud. Nüüd aga enam ei tahtnud. Sa pole ju milleski süüdi, me kohtume veel... su meeleolu, olgu see hea või halb, on ajutine, ja kohtume edaspidi hoopis mujal. Aga ei toetavat ega halvustavat suhtumist suutnud ma tol korral näidata... öelda, niivõrd ebamäärane ja hirmuäratav oli ta. Kes võis olla see tookordne näitleja... naine või mees, kellest ma praegu

kirjutan, keda otsitakse? Ei tea... Ja need, kes teda juba tollal salaja jälitasid, teadsid veelgi vähem. Kabinetijälitamine või garderoobi läbiotsimine on ikkagi midagi muud, mannetumat kui ootamatu ja pealesunnitud kohtumine. Minuga? Jah! Midagi ta niisiis mõtles, tänavaid tundis, inimesi valikuliselt teretas, kuid see sulas värske lumega nii kokku, et talle ei pööratud tähelepanu, teda vist ei tuntud ära. Esimene lumi sulatas tõsiselt kannatava, kuid rõõmsameelse naise, kuigi ta suri ju alles varakevadel. Ta rõõmus meel novembri keskel tegi mulle palju tuska, ma ei läinud kevadistele matustele. Need olevat kuidagimoodi, kergendusohetega, siiski ära peetud, kui üldse peetud. Huvitav muidugi, et isegi matuseid saab ära pidada nagu vanaaegseid postkaardi-sünnipäevi. Ta on tänaseks kindlasti lagunenud, kuid kohtumisetänavanurka, nagu pikka sõnagi, väldin senini, sest just tema oli see, kes tõi tänavanurga või ausamba sisse hea meeleolu ja ma ei aruta pikalt, oli see siiras või ainult ennast rahustav. Õigustada polnud isegi temal kohtumisetänavanurgal kedagi, süüdistada ammugi mitte. Nii surevad paljud naised, mehed ja näitlejad, mõtlen nüüd tagantjärele.

Lõpuks hakkasime isaga, keda ma väga armastan, juba kahekesi näitlejat otsima, ja kust veel? Suurest linnast. Ka see oli tänasega võrreldes ammu. Seal oli tõeline ringtee — nii pikkuses kui ajas — ja ringmetroo haruharvade raadiustega, ning meie isaga ei vajanud neid kumbagi, sest tulime mööda laia peatänavat kesklinna poole. Sadas vesist lund. Autod kihutasid nahisedes, meid lume ja soola sodiga üle pritsides. Meie aga ei hoolinud ei autodest ega inimestest, me tulime teatrist, vaatamast tükki «Kord kahekümnendal». Etenduse vaheajal ütles isa, et ta ei suuda kuidagi harjuda tingliku lavakujundusega. Ta on mul tark isa ja ma ei imestanud ta nurinat kuuldes, seda enam, et lavakujundust peaaegu polnudki. Kuigi isa töö kõrvalt on aastaid luuletanud ja laulnud (viimane harrastus mulle ei meeldi), pole ta suurlinna eluga ja teatriga veel harjunud või varjab ta seda minu eest. Ega ta etenduse vaheajal just nurisenud, ta ei virise kunagi, ta rohkem mainis. Midagi pidi ta ometi ütlema. Eile olime vaadanud «Interventsiooni», mis isale meeldis, nii et ta ka veel öösel etendusest kaua rääkis. Mina aina jaatasin uniselt, sest isa oli hoos. Ta rääkis, tõsi küll, rohkem vanaisast, kes olevat Odessa sündmustest ise osa võtnud. Kui ta vanaisast jutustas, olin ärkvel nagu siil, aga niipea, kui ta otsi kokku viima hakkas, jäin magama. Vist eilse öö pärast me täna teist sõjatükki vaatasimegi.

— Ega ma täna tükki eriti jälginudki, avameelitses isa tänaval, — ma mõtlesin sinust.

— Minust... Miks? Eile vanaisast, täna minust! Imelik...

— Ma ikka sellest su passiloost... Mitte ei lähe meelest. Sinu arvates on see muidugi tühine seik...

— Aga mis siis veel? vaidlesin vastu. Ma olin kahevahel: mul oli hea meel, et isa lõpuks sel sopasel ja gripihõngulisel peatänaval rääkima hakkas, samas aga häiris passiloo meenutamine.

— Tühi seik iseenesest, kuid su pass leiti prügimäelt...

— Mitte ei leitud, vaid varastati...

— Oletame, et varastati, aga leiti siiski prügimäelt... Isikutunnistus ja prügimägi!

— Õige mul südamepiin!

— Ja veel. Miks sa andsid leidjale... sellele vanaeidele, viis rubla? Sa tasusid nagu elukutselisele, nagu telegrammikandjale.

— Isa, see on liig, läheme parem ringteele jalutama, ma räägin sulle ühest vargast, omapärasest ja tõesti e l u k u t s e l i s e s t.

— Olen väsinud, lähme parem siiski hotelli.

— Kas jälle baari? sähvasin.

— Ka baari...

— Ja hotelli ainult kolmetoalise luksusnumbri pärast! Ei, isa, me jalutame kõige kiuste ringteel, sa pead mind täna ära kuulama, oled ju mu isa.

— Jumal sinuga...

Rääkisin isale, nii nagu varas, mu privaatvaras kord mulle rääkis:

— Lohakad mõtted need polnud, muidu poleks nad meelde jäänud, ei mällu ega lindile. Salamagnetofon oli siis veel luksus, nii läbiproovimata, et isegi meie, vargad, kartsime ta rikkiminemist iga labase ebakõla korral, jah, isegi meie, vargad, kartsime... olgu see siis sõnu või muusikat üles kirjutades. Mõtted olid niisiis omal kohal, kuid neist hõõgus tähthaaval lindi jaoks midagi numis-

maatilist, mulle kui vargale võõrastavalt igavat. Aga kui sa kord varastama oled tulnud, ja midagi kaasa pole võtta, siis pead tuleviku pärast... nimel, leppima igasuguse alandusega, isegi paljusõnalisusega kartliku... sõnakartliku lindi pärast. Ja seda ohver oskas, oskas nagu oodata mingit kõditavat ärevust. Ma koguni kahtlesin, kas ei viida ta meelega aega, oodates abilist, või oli ta mu passidemaaniast teadlik. Viimane kartus oli muidugi sähvmõte, sest järgneva kolme tunni jooksul ei tulnud ühtegi hingelist, küll aga jätkus visadust ohvril. Nii see elu varastega juba kord mängib ja kes oma tööd jätkata tahavad, järgmises kohas, järgmisel õhtul, nendega eriti. Vaesed armastusevargad, mis nemad küll kannatama peavad! Olin kõigega harjunud: halbade ilmadega, tagaajamistega, kongihubasusega eeluurimise mõttepinges, kohtutseremooniast rääkimata, kuid et minuga mängitakse, nagu elukutseline näitleja võrdsega, seda polnud ma veel kogenud. Olin seda küll alateadlikult kartnud. Ja poisike olin ka sel õhtul, vanamehelik poisike, mitte varas teiste ega enda jaoks. Aga solvuda pole vargal lubatud ja kohane, see on ju varga ainuke eetiline ja ülalhoidev eneseõigustus. Printsiip. Sõnakõlks küll — eriti kirjapildis — aga meil, varastel, on ja tekib aeg-ajalt peale varastatu midagi. S a a k, labane saak. Sealt ei olnud midagi varastada, mis sest, et sain juua ja süüa, nii palju, et korraks kadus isegi nuuskimise ja millegi võõra omandamise isu. Söök oli muidugi nigel, maitsetu, vein käärimata ja mõrkjas, ohvrist naise jutt armastuseloba, aga pääsu polnud ikkagi. Olin hakanud ohvrit armastama, sest selline on juba paljude varaste saatus, eriti kui oled iseäralik varas ja tegutsed üksi. Tuli süüvida ohvri nukrameelsesse hinge, ta teadmatusse ja lapselikku usku, et midagi veel järgneb, et olen külaline, mitte varas. Mis külaline ja kus? Ta unelmates? Naeruväärt, kogu olukord oli naeruväärt. Ta ei andnud naeruks küll põhjust, kuid oli nutune ja tahmane nagu vana kaua hoitud petrooleumilamp, ainuke, mida tasunuks kaasa võtta. Riisuda ta viimane kingitus nagu mingi hüve leek. Ei raatsinud. ...Kartulivein? Võib-olla et oligi. Nii kartulivein, et jutustav laps pole ka otsekohesem kui läila maik. Üks meist kahest polnud seni veel kartuliveini joonud... maitsnud, ja see üks olin mina ja kes teab enam, mis vein see tegelikult oligi, armulaua oma. Sest tüdimus ja nördimus paisusid iseeneslikult nii suureks, et purju jäi kartuliveinist ainult ohver. Ohver, kes ei kannatanud ju millegi pärast, temalt polnud midagi varastada. Kõik, mis nähtaval oli, oli rämps, hõljus nagu hingestatud tolm meie kahe kohal ja vahel ja loiutas meid. Päästis süütu öö, nii tema kui minu...

Isa oli mind vaikides kuulanud, truult mööda ringteed tammunud. Ta teadis, et kunagi ma nagunii lõpetan, ja siis läheme numbrisse. Elasime hotellitoas luksusnumbris, see oli isa soov. Ma ei tea, millele ta lootis nii kallist numbrit võttes. Üüris ehk minule või lootis minule? Kui lootiski, siis asjata, sest kahe nädala jooksul, mis me suurlinnas olime elanud, polnud ma midagi teinud. Ma lihtsalt ei teadnud, mida teha, teha veel midagi konkreetset peale näitleja otsimise. Isa ehk teadis, kuid ei öelnud. Nagu igal õhtul, läksime ka sel korral pärast teatrietendust hotelli baari.

— Sul ei ole tuju, isa, isegi viskit jood sa vastumeelselt ja see ei mõju.

Isa ei vastanud, noogutas automaatselt baarinaisele ja jõi veel kaks viskit.

— Nüüd ütlen sulle midagi, mida oled kaua oodanud, alustas isa.

— Miks siis nüüd?

— Ära sega, ma tean, miks sa mind ringteele kutsusid, väga hästi tean — selleks, et armastusevargusest rääkida... Nagu minust lihtsalt eemale hiilida... täna millestki eemale hiilida.

— Millest, kurat võtaks? Tööst?

— Ehk on sul õigus, et peaksin oma asju teisiti ajama, aga ma ei suuda öist vanaisa unustada...

— Ja kui ei suudagi, mis selles siis halba on?

Mul läks viski kurku, tõusis koguni ninna, ma ei saanud kiiresti vastata ja isa jätkas.

— Proovi öösiti töötada, kasvõi hambad risti, aga katsu.

Alles nüüd jõudis viskilonks kuumalt makku, kiirates kogu kõhus meeldivat kõditavat soojust. Korraks oli tunne, et isegi vettinud kingad on kuivemad. Isa tellis uue viski, talle meeldis viski puskarimaitse. Taipasin, et kaua ma isaga võidu juua ei suuda, viski mõjus juba nii tühjale kõhule kui väsinud ajule.

— Lubasid täna emale kirjutada, meenus mulle hommikune jutuajamine.

— Kannata, jõuab...
— Ei taha kauem kannatada, oma kannatama sundimisega meenutad sa mulle sõjajärgseid aastaid, mil me koos salaja puskarit ajasime... Mäletad? Siis oli köögis sama lõhn kui mul peas mõtted (kohatu, aga siiras võrdlus), sama, mis praegu viskibaaris... Jah, ma võiksin praegu ka nina viski sisse uputada ja mulle ei meenu ikkagi midagi, aga niipea kui sa kannatamisest räägid, tuleb kõik meelde.
— Mulle ka...
— Sulle ka. Väga hea, aga ma ei taipa, mida sa selle kannatamisega öelda tahad, ma mõistan, et keeld ega käsk see ei ole, selleks saame me liiga hästi läbi, kuigi olen sulle rohkem seltsiline kui abiline.
— Kes siis veel kui seltsiline selles võõras linnas... Puskari lõhna kartsime mõlemad, rohkem isegi kui omatehtud torusid ja valmis puskarit, sest lõhn on juba kord selline, mida kinni ei kata, lõhna nagu jonnakat kärbestki toast välja ei aja, puskariköögist mitte kunagi. Puskarilõhn kaob, kui ta üldse kaob, omal ajal ja nagu surnu...
Mõnel õhtul jõime ka džinni ja konjakit, isa haige südame pärast ikka mahlaga pooleks. Unetusest ta enam ei hoolinud ega kurtnud. Unetus oli talle ka mälestus, mälestus raskest, aga kallist ajast.
— Mida te täna vaatasite? küsis naisehääl meie selja tagant. — Olite ooperis?
— Ei, vastas isa.
— «Kord kahekümnendal», lisasin mina täpsustavalt ja kahemõtteliselt.
— Mis kummaline tükk? Pole kuulnudki, vist mõni vanamees.
— Ei tea, kas just vanamees, vastasin irooniliselt. — Aga kodusõjast küll.
Naine oli liiga energiline, ei sobinud meie meeleoluga ja vargajuttudega...
— Selge... Kas tulete täna? küsis ta minult. Isa heitis naisele pahura pilgu ja jäi siis mulle abiotsivalt otsa vahtima. Mul hakkas halb.
— Rääkisin isale ühe vargajutu...
— Ei taipa, ütles naine.
— Ajakirjanik, ja ei taipa!... Peaks nagu, ütles isa ja samas vastas minu eest: — Ei, täna ta vist ei tule.
— Aga kui ma väga palun? ei andnud ajakirjanik alla.

— Palute... Hea küll, kui just väga palute, mõtiskles isa, — siis ta ehk tulebki, aga enne on mul teile üks palve.
— Nimelt?
— Isa tahab teile ühe vargajutu rääkida...
— Täiesti õige!... Jah, üks elukutseline varas rääkis kunagi, rääkis ja palus, et ma seda juttu kus vähegi võimalik levitaksin...
— Olete oma juttudega täna kuidagi abitud, te stsenaarium on kuidagi juhuslikult kokku klopsitud.
Me ei vastanud.
— On ju? On mul õigus? kordas ajakirjanik. — Aga kui te just väga soovite, eks ma siis kuula.
Ja ta kuulaski, tõsi küll, endine ajakirjanik, nüüd juba filmistsenaariumidele ja proosajuppidele üle läinud. (Proosajupid on, muide, isa sõna). Ajakirjanikuamet oli naise ära tüüdanud, ta oli liiga palju näinud, käinud ja kuulnud, kirjutamisest rääkimata. Minu kui mehe naabernumbrist osa oli tühine — ma aitasin tal õhtuti dialoogi lihvida.
Isa jutustas:
— Midagi pidi tal minust suurvarga jaoks ometi olema, midagi osavalt peidetut, aga pikast eelmängust väsinuna ei olnud mul enam tahtmist tuhnida ja liiga rabedaid ning robustseid jälgi jätta, põrandalaudu lahti kangutada, põrandaliivas lapsikult ja ebasiiralt mängida. Tal poleks ehk viimases hädas isegi sellise mängu vastu midagi olnud, sest kogu ta ohvrivara oli väga kindlasse kohta peidetud — endasse. Ja kui tal kuskil mujal oligi palju raha või kulda, siis hinges mitte. Imelik varas, võis ta mõelda, aga mis sellest, meid ootab öö, võisin mina vastata. Kartulivein ei aidanud ka sel õhtul, oli ikkagi ainult aseaine. Mul tulnuks varga kombel otsida hommikuni, päev või kaks ja siis ta armutult tappa, armastuses. Elusloomi tal oli, aga neid ei saanud ma ometi kaasa võtta. Luhtus mu röövretk, sest ta oli minust kavalam mitte oma rikkuses, vaid hinges; tal oli, mida meenutada, midagi, mis ei vajanud varjamist, aga mul ei olnud. See tõigi ühele meist pisara silma. Ja tahtmatult kõndis, tantsis ning laulis ta, tegi seda kõike nii sundimatult, et tegevus saigi ta kõige suuremaks trumbiks minu üle, ässaks väikeste lehtede mängus. Nii kergelt ei olnud minu käest veel keegi pääsenud. Häda ja abitus ahistasid kõrvuti. Mu abituse põh-

jus oli see, et ma oskasin, olin õppinud tegutsema ainult tema ladusa mälestuste meenutuse vastu. Meenutusi oskasid vargad ainult kuulata ja sedagi pealiskaudselt, sest silmad pidid vabalt ümbrust puurima, mõte embama ja asju hindama. Aga mida sa teed turul, mis ei meenuta isegi komisjonikauplust. Õnnetu varas... Röövretk vaimsete väärtuste järele — mu tolleaegne tegelik missioon — oli luhtunud. Meil polnud midagi ligilähedastki, mida üksteiselt saada, ja ma otsustasin külaskäiku korrata. Ta vist aimas, kutsus mind jälle, see mõjus mulle just nagu kutse võõrasse külla ja ma mõtlesin, et vaevalt suudan ma ka järgmisel katsel talle midagi anda, ta vaimu omastada...

— Emale kirjutada... emale... pomises ajakirjanik lahkudes. Ta oli isa jutu lõpuni kuulanud, kuid mida ta sel ajal mõtles, ei osanud ma ära arvata. Kummaliselt mõjus ka see, et ta veel kord baari ilmus, nagu midagi otsima ja meile ütlema:

— Jah, emale kirjutamine on mehetegu!

Raputasin pead, kehitasin õlgu.

— Mida me homme vaatame? küsis isa.

— «Ivan Groznõi surma».

— Kus?

— Sa tead küll, kus... noh seal, kus me «Kirsiaedagi» vaatasime.

Mõtlesin ajakirjaniku kummalisele käitumisele. Jõime veel ühe viski, enne kui hotellituppa läksime. Isa keeras televiisori lahti ja ütles, et hakaku ma emale kirjutama. Hakkasingi, aga kirjutamine ei edenenud. Kirjutasin lakooniliselt, et seni pole me veel ühtegi õhtut vahele jätnud, et teatreid ja tükke jätkub... Isa on rahul, koguni hoos, nii hoos, et pühapäeval käisime isegi hommikusel etendusel, vaatasime «Sinilindu». Sa ju mäletad, ema, kuidas sa mulle kunagi «Sinilinnust»... sinilinnust rääkisid?

— Ütle, et vaatasime ka «Kajakat», tõstis isa korraks silmad.

— Kirjuta, tahtsin öelda... Kirjuta siis, mida sa ootad!

— Kirjutan, kirjutan, aga ma kirjutan ka, et sa millegipärast ooperisse ei taha minna ja balletti ei taha ka vaadata.

— Kirjuta, kirjuta...

Isa oli viskist lõõgastunud, ta nägu oli pehmem kui teatris ja pikapeale hakkas mul emale kirjutamine istuma.

Kirjutasingi, et suure nurumise peale vaatas isa siiski «Pähklipurejat» ja ütles, et oli hästi armas tükk, kahju kohe, et ema meiega koos ei olnud. Isa heldis, mina nii ei mõelnud, kuid tundsin küll, et sind, ema, jääb meile vajaka. Ära muretse, ema, niikuinii viin isa ka ooperisse, ka «Suveööd ilmsi» vaatama. Mäletad seda etendust, ema? Just siinkohal meenus üks pilk, isa pilk baaris ajakirjanikule, kui see mind enda juurde kutsus, ja ma ei saanud enam edasi kirjutada. Kiri jäigi pooleli, ulatasin selle isale — kirjutagu ise lõpuni. Isa mõmises ainult, et väga hea, väga hea, ja pani pooliku kirja televiisorilauale, lubas hommikul postkasti lasta. Pooliku kirja? Väga hea kiri, las jääbki poolikuks. Mulle ei meeldi poolikud kirjad. Võtsin toru hargilt ja helistasin kõrvaltuppa, et tulen.

— Tulge, kõlas üksainus sõna ja toru visati hargile. Ma läksin.

— Ma tulingi, ütlesin ajakirjanikule lävelt.

— Väga hea, et tulite.

— Miks siis just väga hea?

— Sellepärast, et teil oleks vist õige aeg ära rääkida, mida te õige siin suurlinnas teete... Ma ei usu enam teie teatriõhinat... õhtuid ja neid vargajutte.

— Me otsime näitlejat, kodulinna kadunud näitlejat.

— Otsite näitlejat! Kummaline. Ja pole veel leidnud?

— Päriselt mitte... Muide, ma tulin täna teie juurde veidi vastumeelselt.

— Ja siis?

— Ehk kuulate ära veel ühe vargajutu?

— Kas liiale ei lähe?

— Peale ma just ei käi, aga hea meel oleks küll, kui te kuulaksite, sest... sest isa on juba väsinud ja veidi purjus ja mul pole kellelegi rääkida.

— Laske käia!

— Hooletult pühitud pikk ja vanaaegne laud oli ikka tolmune, kui järgmisel korral tulin, ja selliseks ta ka jäi. Raha oli tal palju, vähemalt kuulujuturaha. Ta esialgne luurav pilk ja krampis hoiak hakkasid viina mõjul võltssõpruseks muutuma, pilgust kadus jäikus, hoiak unustas vanuse ja tulemuseks oli üleüldine liigutav härdameelsus. Mälestused olid jälle süüdi, nad nagu kerkisid sügavast kaevust ja andsid oma sentimentaalsuse ja siirusega mu üha kasvavale vargaarmastusele maad. Ma märkasin seda, tajusin, ja sundisin nii teda kui ennast üha rohkem

jooma. Mida? ... Kartuliveini! Ja siis hakkas noor naine rääkima oma lapsepõlvest, tegutsemistungidest ja ajapuudusest, pargipuust ja majast kuskil mulle tundmatul nõlvakul, puust ja majast, mida enam ammu polnud. Need mälestused olid aastaid allasurutud olnud ja see oli väga selgelt arusaadav ning masendusmeeleolude järele pärida polnud enam mõtet. Noogutasin, kuid ta taipas ise ja ütles, et ka nukrutseda polnud lapsena aega — laps ta ju oli oma meenutustes, nii noor naine — sest vaja oli laulda ja tantsida. Õige, jaatasin mina, ja mulle tundus see sõna nii võlts, nagu oleks veel keegi seda lausunud, kümme inimest kooris. Õõnsalt kõlas see jaatus pimedas toas. Suvi oli ikkagi ainult minul, temal enam aega ei olnud. Viin ja kartulivein läksid aina kibedamaks, tolmukord paksenes iga minutiga ja ka mul tekkisid omad mured ja rõõmud — varga omad, hädised. Kuskil oleks nagu mänginud ennesõjaaegne raadio, madalalt ja kurvalt. Mis muusikast ja näitemängust ma sulle enam räägin? Ega ole vist mõtet jah, vastati vargale, kuid need kaks lauset sidusid meid niivõrd, et ma ei mäletagi enam, kumb kumba ütles. Portree õhtust oli nii ilmselge. Vesperi-istumine kiskus vägisi unele... pikale. Aga lahkuda polnud mul mingit põhjust, sest kuskil ei oodatud mind rohkem. Oleks tahtnud noorelt naiselt varga kombel midagi vanamoelist kaasa võtta, mõne postkaardi, pisieseme, mälestuskillu, aga ei saanud, sest ta näitas neid ainult korraks, oma käest. Ühes olime mõlemad kindlad — mälestused jäävad, kuid me ei teadnud enam, kellele. Ja nii ei pakutud mulle kaasa midagi muud kui muusikat, laupäevaõhtust. Muusika oli koltunud fooniks kartuliveinile. Ka see sai otsa. Ta ei pahandanud, talle oli sellestki küllalt, sest kust võis tema aimata, et olen vana varas. Hiljem kuulsin kaaslinlastelt, et ta ei saanud kunagi teada, et sel õhtul oli tal külas tavaline varas, keda ta oma täiuslikkuses oli ennetanud. Tema, naine.

— Ilus jutt, aga nüüd palun lahkuge, ja kohe!

Nii tuhm polnud ajakirjaniku hääl veel kunagi olnud.

Järgmisel õhtul olime isaga suures ja kõledas teatrisaalis. Selles majas käisid mul alati külmavärinad, eriti kui veel saal pooltühi ja eesriie kinni. Istusime neljandas reas. Eesriie avanes. Lava oli oskuslikult ära kasutatud, kujunduseks tikutopsi meenutav suur ristkülik keset lava. See pöörles ja sinna kadusid näitlejad, just need, kes ajutiselt pidid lavalt lahkuma. Ainult mõni tegelane, õukondlane, kel tsaari juurest igaveseks tuli lahkuda, ainult see sammus pikkamööda lavasügavusse ja siis olid nii suur lava kui suur saal omal kohal. Vaataja nägi surmaminejat kaua. Etendus oli pikk, kuid ma ei saanud aru, kas isa väsis või mitte. Teel teatrisse olin talle tüki sisu lühidalt ümber jutustanud, kuid see aitas vähe — isale meeldis ainult tsaari surmastseen.

— Sõnadega tappis, ütles ta Godunovi kohta. — Mõelda vaid, sõnadega!

Kuigi isa etendusest eriti vaimustuses polnud, oli ta sel õhtul erakordselt jutukas. Lasksin tal lobiseda, toetasin isegi, kus vaja. Hotelli jõudes ütles ta ikkagi:

— Ära täna ajakirjaniku juurde mine!

Ma ei läinudki. Ka baarist astusime ainult läbi, isa ostis pudeli džinni, limonaadi ja pirukaid. Sõime ja jõime numbritoas ja alles pärast südaööd, kui džinn juba otsas, hakkasime emale kirja kirjutama, õigemini eelmisel õhtul alustatut lõpetama. Olime selle televiisorilauale unustanud. Mind hämmastas, et isa meelsasti sealt edasi dikteeris, kus ta eile õhtul leidis hea lõpu olevat. Isa dikteeris kaua, kiri sai pikk, kuid meelde on jäänud ainult üks mõte, mida ta sel õhtul ikka ja jälle kordas — lava ringles! Lava käis osavasti ringi nagu elus asi kohe. Miks ta nii pingsalt sel õhtul pöördlavast mõtles, jäi mulle arusaamatuks. Olen sedasama kirja ka hiljem lugenud, kuid pole taibanud neid seoseid, mis isal hiiglaringlava nägemisel tekkisid. Võib-olla ongi hea, et ma ei siis ega ka nüüd isa täielikult ei mõistnud. Kirja kirjutamine oli tore elamus ja isegi meie tagasihoidlik ja kinnine ema on sageli meenutanud, kuidas me suurlinnas aega leidsime, et temast nii palju mõelda... Isa ise ütles kirja lõpetades tabavalt:

— Kohe nagu vajadus oli sinu kaudu emaga rääkida... emale rääkida.

Sel õhtul ja ööl me naabrit ei näinud. Ta ei helistanud ka. Me ei kohanud teda isegi järgmisel päeval hotellirestoranis. Oleksin siis hea meelega temaga kas baaris või numbris vestelnud, kuid isa oli sel päeval väsimatu ja me läksime jälle teatrisse, vaatama kompositsiooni Turgenevi elu lõpuaastaist. Jälgisin rohkem isa kui etendust. Olin stsenaariumi ajakirjast lugenud ja see ei meeldinud mulle. Vaheajal helistasin ajakirjanikule — mure tema pärast

aina kasvas. Üllatavalt väsinud häälel ütles ta, et tunneb ennast haiglasena. Lubasin, isa eest ka, et tuleme pärast teatrit teda vaatama. Jälle oli etendus, mis isale põrmugi ei meeldinud. Ta jälgis küll pingsalt, kuid vist mõtles oma mõtteid. Tagasiteel vahetasime ainult mõned laused. Isa ütles, et laval olnuks nagu kõik korras, aga... aga?

Ostsime baarist apelsine, mangomahla ja konjaki ja läksime kohe naabri poole. Ta oli üleval, tundis end ainult veidi nõrgana. Eile lõuna ajal olevat järsku külmavärinad tekkinud, palavik ja kerge iiveldus. Isegi ei tea, millest. Ei helistanud meile, ei tahtnud tülitada, heitnud varakult voodisse, lootnud siiski, et hakkame ta pärast muretsema ja helistame ise või astume läbi.

Jõime teed, mõõdukalt konjakit ja sõime ahnelt apelsine. Naaber ütles nagu muuseas, et kui tal homme palavikku enam ei ole, sõidab ta koju, Kiievisse. Stsenaarium olevat valmis ja tema töö seega esialgu tehtud, jäävat üle ainult oodata ja oodata...

Ajakirjaniku ärasõit tuli meile üllatusena, olime endale märkamatult temaga harjunud. Isa lubas saatma minna, mina samuti.

— Imeline naine see ajakirjanik, ütles isa, kui jälle kahekesi olime. Ma ei hakanud pikemalt pärima, kui imeline, siis imeline.

Ajakirjanik sõitis ära mitte järgmisel, vaid ülejärgmisel päeval. Isa oli sel päeval hommikust saadik närviline. Vaatas aina kella, kiirustas. Tänu ta kärsitusele jõudsime kõik ligi kaks tundi enne rongi väljumist jaama. Isa viis meid jaamarestorani, lahkumislõunale. Ta oli kuidagi poisikeselikult ülemeelik, rääkis palju ja vaimukalt. Vaikisin. Ajakirjanik vaatas ainiti isa, justkui oleksid nad kahekesi. Meie naaber oli murelik ja kahvatu. Isa tellis šampust, jäime kiiresti purju. Teine pudel oli minu arvates liiaks. Isa aga ei lasknud mul vahele segada.

— Ilusad päevad... päevad ja õhtud olid, ütles isa.

— Minul samuti, vastas ajakirjanik, — meeldejäävad! Ja ikka vaatas ta isale otsa. Nii nad rääkisid. Ainult mina ei kommenteerinud neid lähestikku elatud paari nädalat, sest minu jaoks olid need küll väga tavalised olnud. Ikka teater, baar... viski või konjak ja numbrituba. Ajakirjanikku olin aidanud nagu muuseas. Kui ta mulle meeldiski, siis küll rohkem sellepärast, et tänu talle ei pidanud ma kogu aeg isaga olema. Ja vaevalt temagi

minu parandustest eriti hoolis, noogutas küll jaatavalt, kuid ega see veel midagi ütle.

Isa vatras ka perroonil ja püüdis isegi läbi aknaklaasi midagi seletada. Mida?... Mida, ja veel perroonil? Naabril valgusid pisarad silma, ta oli ikka veel haige, nõrk, või mõjus poisikeselik isa — talle nii ootamatu — paljunäinud naisele uudsena. Võib-olla. Kell sai pool seitse, kui naaber lõpuks ära sõitis. Hea tahtmise korral oleksime ehk taksoga veel mõnda teatrisse jõudnud, kuid ei isal ega minul olnud selleks tahtmist.

— Täna teatrisse! Milleks? ümahtas isa. Ta ostis baarist kalli konjaki ja me jõime, nüüd juba võidu rääkides, selle kahekesi ära. Isa kiitis naabrit, ta oli ajakirjanikus tabanud midagi inimlikku, midagi, mis ei sõltunud ei tema endisest ega praegusest ametist ja mida isa seni inimeste juures polnud kogenud. Andestasin isale nii mõnegi varasema morni pilgu ja pahura oleku, mida ta polnud tagasi hoidnud nende kahe nädala jooksul, kui ma õhtuti ajakirjaniku juurde läksin. Tõepoolest, isegi meie toas oli nagu midagi puudu, tundsin seda selgesti. Ilmselt oli isal sama tunne, sest me käisime ühest toast teise ega keeranud isegi televiisorit lahti. Lõpuks ei pidanud isa vastu ja tellis emale kiirkõne. Ema küsis kohe, miks me teatris pole. Mis on juhtunud? Vastasime koos torusse, et oleme purjus, mõlemad, isa ja poeg, ja käisime äsja ühest toast teise ning otsisime sind, ema... Igatseme sinu järele, ema. Ema naeris. Ka tema igatsevat, aga ometi manitses ta meid, et me kokkuhoidlikumalt elaksime ja lubatud tähtajast varem tagasi ei tuleks. Siis haaras isa toru lõplikult endale ja lobises kaua, tegelikult eimillestki. Ema kauge heatahtlikkus tõi numbrisse mingi muretuse ja me vestlesime isaga pärast helistamist palju rahulikumalt, isegi voodis veel, kuni uinusime...

Ärkasime hilja, koristaja koputamise peale ja kuulsime, et meie uus naaber on jälle naine. Päeval me teda ei näinud, kuid pärast teatrit saime baaris tuttavaks, ta ise pöördus meie poole, oli meist — isast ja pojast — juba kuulnud. Väliselt ta ajakirjanikust suurt ei erinenudki, sama kasvu ja umbes sama vana ka, ehk isegi kenam, jutukam aga kindlasti. Ta oli insener. Kõik oleks nagu otsast peale alanud. Jälle morn isa, puskarimaitseline isa, esialgne kohmetus ja viisakusesegune jutt. Siis jälle isa kurtmine, et ta on väsinud, arvemaksmine... ja ta jättis

meid kahekesi. Tema olevat ikka liiga vana sellisteks istumisteks.

Naise nimi oli Irina.

Vestlesime baari sulgemiseni, kuid mulle tundus, et ainult sellepärast, et Irina oli kirglik suitsetaja, lausa meister. Ta tõmbas suitsu suitsu järel ja ei mingit poosi. Veel kripeldas mul hingel, kas mitte isa oma kiire lahkumisega mulle ajakirjaniku eest kätte maksta ei tahtnud.

Irina oli hakkaja, oli tunda, et tal on ka aega rohkem kui meie eelmisel naabril. Juba esimesel õhtul kutsus ta meid endale külla. Olin hea meelega nõus, teades juba ette, et isa keeldub. Isa oligi juba voodis, luges lehte, ja millegipärast ei tahtnud ka mina enam minna. Ei läinudki.

— Mulle ei meeldi see naine, ütles isa.

— Aga eelmine ... ajakirjanik?

— Tema meeldis ... Milline inimene ta ikkagi oli! Isa ajas end koguni istukile.

Sain pahaseks, kogu aeg ainult imeline inimene ja imeline inimene, ei kordagi korralik naine. Aga milline sa ise olid need kaks kõrvutielatud nädalat? Seepärast ütlesingi:

— Ja Irina järsku ei ole ... tema enam ei ole kohe midagi!

— See ei ole ...

— Tahtsid öelda, Irina ei ole?

— Hea küll, Irina ... noh, kena on ta küll, oled nüüd rahul?

— Ei ole! Tead mis, isa, räägime õige ajakirjanikust, ja tõsiselt.

— Alati nõus.

Ja isa pidaski maha pika monoloogi ajakirjanikust. Ma ei tea nüüd ega taibanud siis, miks ta tol talvisel südaööl, suures linnas, hotellis, ise nii väsinud ja pahur, nagu ta vähemalt esialgu oli, järsku ennast tühjaks rääkis. Ma võin ainult oletada, et nood neliteist päeva, mil ajakirjanik meie naabriks oli, jälgis isa teda tähelepanelikumalt kui mina — see oli isale üldse iseloomulik, et kui ta kellessegi süvenes, siis märkamatult, ja kõige olulisema jättis ta alati otse välja ütlemata. Isa rääkis, kuni ma magama jäin.

Järgmisel hommikul tuli insenerist naabrinna ise meile.

Ta oli juba teada saanud, et igal õhtul teatris käime, ja pakkus meile varahommikul pileteid «Pugatšovile». See rõõmustas meid, me polnud kaks päeva teatris käinud, olime olnud nagu mingis pohmellis.

— Kui töötada, siis töötada, ütles isa reipalt. Insener naeris südamest, nii et ajas isegi asjaliku isa muigama ... kui töötada, siis töötada. Etendus meeldis meile, tõsi küll, ühele üks koht, teisele teine, kuid rahul olime õhtuga kõik. Nagu ikka, läksime pärast etendust kolmekesi baari. Väliselt polnud nagu midagi muutunud, sest meid oli jälle kolm. Insener oli oma igapäevase töö kõrvalt lõpetanud veel pedagoogilise instituudi vene kirjanduse osakonna ja rääkis Pugatšovi ülestõusust peensusi, millest meil aimugi polnud. Ta ei hoobelnud oma teadmistega, talle lihtsalt meeldis rääkida, ja kui isa kord kuulama jääb, siis on ta tänulik. Ja ainult üks koosvaadatud etendus, teatriõhtu, üks baarisistumine Irinaga mõjusid isale nii, et ta ise kutsus Irina pärast baari sulgemist meie numbrisse teeveele.

— Südaöisele, lisas Irina ja tuli kohe. Isa ostis baarist kõikvõimalikke jooke ja maiustusi, rääkis, et oleme — isa ja poeg — põhjakäinud alkohoolikud, et igal õhtul pärast teatrit käime baarist läbi ja päris korralikult.

— Võib-olla, et käite, lausus Irina, aga et eriti põhjakäinud me küll ei olevat, ja kui olemegi, siis mõjume meeldivalt, selliseid joodikuid eriti palju polevatki. Irina kattis kiiresti eestoas laua, muretses teekannu ja läks peoks. Me rohkem rääkisime kui jõime. Teed küll, aga alkoholi vähe. Oli sundimatu olemine ja sellest istumisest sai meie suurlinnaeksiili üks hubasemaid öid, mäletan seda tänaseni. Isegi jutuajamisi. Jälle rääkis kõige rohkem naabrinna, teda oli huvitav kuulata, rääkis poole neljani öösel, rääkis meid peaaegu kaineks. Leppisime kokku, et edaspidi hakkamegi koos teatris käima. Irina lubas hakata pileteid muretsema, ükskõik millisesse teatrisse, tal olevat tutvusi.

— Kui see just naiste asi on ja teile meeldib, laske käia, ütles isa.

Hommikul läksime isaga jalutama. Rääkimisehoog polnud veel vaibunud ja nii me käisime sihitult mööda linna ja lobisesime vist küll kõigest, mis keelele tuli. Kuid midagi olulist jättis isa siiski ütlemata. Ma hakkasin teda isegi provotseerima, küsisin temalt:

— Isa, oled sa mõne inimesega... mõne naisega või mehega nii kaua järjest jalutanud? Oled sa kedagi otsinud?

Mõtlesin näitlejat, kes mul ikka meelest ei läinud...

— Otsinud ei ole.

— Aga mererannas jalutanud, terve päeva?

— Ka ei ole, ei mererannas... ei mehega ega naisega, linnast rääkimata.

— Aga mina olen, ütlesin uhkelt. See ei mõjunud kelkimisena, oli lihtsalt tühi lause.

— See oli aprillis, kevad jäi tol aastal hiljaks, jätkasin mina, — aga päike püüdis mõne päevaga kõike tasa teha ja oli erakordselt ere päev.

Isa muutus süngeks.

— Kuid tuul oli merelt, märjad luited (linnas räägin ma luidetest) ja kohati veel kaldale kuhjunud lumi jäid võimule.

Mõtlesin, kartsin, et isa mind katkestab, kuid ta süngus nagu hajus, tõsi küll, ainult hetkeks, ta kuulas tähelepanelikumalt kui kunagi varem.

— Liiva ja vee piirile jäid sügavad jäljed. Käisime tunni, vestlesime õhinal, kumbki oma talve jooksul kogunenud mõtetest ja kui neist puudu tuli, siis ka tunnetest. Ma ei tundnud külma, ma tundsin midagi muud. Umbes teisel tunnil tekkis seletamatu ängistus.

Jäin korraks vait, sest märkasin, et isal olid pisarad silmis. Ma polnud isa kunagi nutmas näinud. Isegi norutas ta vist salaja, kui ta üldse norutas, aga see nutmine nagu innustas mind jätkama:

— Rüüpasin siis sõbraga reisipudelist...

— Reisiplaskust, katkestas isa ootamatult.

— Rüüpasime konjakit, kuid ka see ei aidanud, sest minu jaoks oleks nagu tuul tõusnud. Sõbra pika monoloogi peale ma ainult noogutasin, ma ei kuulanud teda enam. Mõtlesin juba... või ei, siis ma veel ei mõelnud, pea oli tühi. Päike kadus pilve taha ja ängistus süvenes veelgi. Mida kauem me käisime, seda loiumaks ma muutusin, käisime ligi kakskümmend kilomeetrit. Midagi ei muutunud ka linnas... kohvikus, sõbra pool kodus. Vastupidi, inimeste keskel, kes minu eest hoolitsesid, rusuv tunne aina süvenes. Mõtlesin, et teesklen haiget, sõidan ära sellest linnast, kuhugi mujale, merest eemale, päris võõraste keskele. Sel ööl ma ei maganud.

— Nagu piiramisrõngas, ütles isa. Kuigi isa kuulas vaikides, ei mõjunud mu jutt monoloogina, selleks oli ta liiga rabe, pigem oli mul tunne, et me vestleme, et isa vaidleb minuga... elutargalt.

— Alles järgmisel hommikul, kui sõber mind rongile saatis, saabus selgusehoog, mis sest, et ilm oli halb, sadas, ma ikkagi tundsin, et jalutuskäik mere ääres, õhtune suurlinn, kohvikud ja inimesed ei olnud milleski süüdi — ma olin ära tunnetanud, et oodatud jällenägemispäev sõbraga lõpeb armastuseta.

— Olen kolm korda piiramisrõngas olnud, ühel korral orava kombel rattas tiirelnud, tihnikusse ja jälle välja ikka samasse kohta, sina aga räägid mulle mingist lahesopist...

— Mul on selleks õigus, isa... Hea küll, olid mitu korda piiramisrõngas, aga kas sa siis kordagi ei tundnud, et päev... sinu tookordne päev... ei lõpe armastusega?

— Tundsin küll, ma tundsin vahel, et elu lõpeb armastuseta... Päev? Ühest päevast ei teadnud ma kunagi midagi, ei teadnud, kas päev üldse minu jaoks lõpeb, ja kui lõpeb, siis millal...

— Sul olid ju sõbrad...

— Olid.

— Aga hiljem, anna andeks, hiljem, kas ka siis pole sa kunagi tundnud, et päev lõpeb armastuseta?

— Ei ole!

Jõudsime hotelli. Istusime vaikides baarileti taha, ja alles pärast teist viskit suutsin ma lõpetada.

— Hea küll, sul ei teki sellist tunnet, aga mul tekib... tekib ja kõik, mis ma ka ei teeks, kus ma ka ei rändaks, ei möllaks, jooks, töötaks, ikka tekib mul ängistus ja ainult sellest, et ma juba e t t e tean, et päev lõpeb armastuseta.

— Isegi naised ei aita?

— Vahel ei aita ka naine... ei aita hommik ega õhtu. Mis asi see on, isa?

— Ma ei tea, vastas isa nagu muuseas, kuid ma tundsin, et isegi see nagu möödaminnes eitus oli tal raske tulema.

— Aitäh, isa, sellegi eest!

— Mille eest?

— Et sa aus oled. Praegu ma tõepoolest ei tea, aga ega see veel tähenda, et ma näiteks õhtul või homme... üle-

homme seda teada ei saaks... ise teada ei saaks. Las ma mõtlen veidi, anna mulle aega. Lähed sa numbrisse, isa?

— Jah, ma magan veidi, lubasite ju õhtul mind ooperisse viia.

— Viimegi, aga oota veidi, naabrinna peaks kohe tulema.

— Ei, ma siiski lähen, millegipärast olen täna väsinud... eriliselt...

— Sina ja väsinud! Kolm nädalat järjest oleme koos teatris käinud, igal õhtul baaris istunud, elanud nagu mungad... naiste mõttes...

— Kirjutasime emale kirju... helistasime, lisas isa.

— Jah, ja nüüd jätad sa mind üksi.

— Tule kaasa, puhka ka.

— Millest peaksin ma puhkama!... Ei, ma ei taha puhata, ma ei saa enne rahu, kui sa mulle täit tõtt räägid.

— Ma räägin veidi hiljem.

— Ei, ma tahan, et sa praegu räägiksid.

— Praegu ma ei saa... ma tunnen jälkust selle baari vastu. Miks peaksin ma siin konutama, kui mind kellelegi vaja pole?

— Minule, emale... kõigile.

— Vale! Mind pole kellelegi muule vaja kui neljale seinale, olgu see siis siin baaris viskiklaasi taga, teatris või hotellinumbris... Parem juba siis hotellinumbris.

— Teatris ei ole neljandat seina...

— Sinu teatris ehk ei ole, aga minu omas on palju seinu... minu teatris ehk ainult seinad ongi. Ma tean nüüd täpselt, et ei vaja siit linnast ega hotellist enam midagi.

— Usun sind, isa. Kedagi pole ma palunud, midagi laenanud, seepärast anna mulle andeks.

— Mul pole sulle midagi andeks anda, sest ma ise kutsusin sind suurlinna kaasa, et kasvõi üks kuugi elus koos sinuga luksuslikult elada, igal õhtul teatris käia, baaris istuda... Ma vist ei tahtnud eriti palju?

— Ei, seda mitte, sa kuula mind natukenegi veel, meie tänase jalutuskäigu nimel.

— Sa piinad mind, olen väga väsinud, õhtul aga...

— Me võime ooperisse minemata jätta.

— Me peame minema, jäta see meelde! Kui vaja, siis peab ka ooperisse minema, jah, ooperisse kindlasti!

— Isa, oota, paar minutit veel ja siis võid sa minna... Kuula mind, kuula hommiku nimel. Hommikuti ma tõusen ja nagu kõik inimesed, pesen, söön, toibun pikkamisi eelmisest õhtust. Ja ometi ei tea ma just hommikuti, mida päevaga peale hakata. Nii nagu enamik meist ei tea, ainult teesklevad, et täpselt teavad. Nad ainult tegutsevad, see on aga kõige jälgim tegutsemine, kauge otsimisest, näitleja leidmisest... rõõmust. Ja juba kaldubki päev õhtusse sama kiirelt nagu teistelgi, kõik tegemata, mõtted mõtlemata. Olen siis pahur, rahulolematu, ei tea, kuidas õhtut veeta, kuidas ööle vastu minna... Öö aga tuleb omasoodu, ja õhtu tuleb kuidagi veeta...

Ma takerdusin, sõnad said otsa, baar oli korraga liiga umbne, suitsune. Ootasin Irinat või isa numbrisse minekut, kuid nüüd ei juhtunud kumbagi. Isa, selle asemel et lahkuda, hakkas ootamatult ise rääkima:

— Sind kuulates mõtlesin endast, ja ainult sellepärast, et ma pole aastaid enam kedagi usaldanud, ainult töötanud.... Mõistad sa, millised usaldamatuse aastad need olid...

— Aga mina?... Ema?

— Isegi teid pole ma lõpuni usaldanud, isegi teie eest olen vahel ka kõige tühisemaid mõtteid varjanud. Võibolla sellepärast, et emal on peale minu veel sina ja sinul peale minu veel ema, naine ja laps?

— Aga nii see ju peabki olema!

— Oota nüüd, kuula! Kui ma emaga olen, räägin, siis tunnen aeg-ajalt, et ta liiga palju sinust mõtleb, kõrvutab meid kui mehi. Sinul aga on alati kiire, ja jääb mulje, nagu oleksid sa sunnitud mind kuulama, nii nagu sa siin oled sunnitud minuga igal pool kaasas käima, mis sest, et sa enda arvates vabatahtlikult kaasa sõitsid... või nagu sa ütlesid, näitlejat otsima... Näitlejat? Millist siis? Keda? Iseennast...

— Ma ei tea isegi, millist... keda.

— Näed nüüd, ei tea isegi, aga ikka otsid elavat inimest. Ma ei saa sellest aru. Kodus mõtled sa liiga palju oma naisele ja lapsele, kuigi peaksid rohkem töötama. Miks sa raiskad ennast nii ähmaselt? Jaotad ennast nagu letil saja ostja vahel?

— Teisiti ei oska.

— Teisiti ei oska, ei saa... need on ainult sõnad, ära poe nende taha. Sa lihtsalt pole rohkemaks võimeline,

aga tunnistada seda ka ei julge. Pärast kaheksatunnilist tööpäeva ei suuda sa ennast enam kokku võtta, kõigiti talitseda. Kui ma sind õhtul kohtangi, on sul nii kiire, et ma ei julge sind isegi baari kutsuda.

— Millisesse?

— Ükskõik millisesse, ega see siin ainuke baar ole. Ja siis pole mingi ime, et just sinusugune mees räägib, et... kurdab, et ta päevad ei lõpe armastusega... Mis sa lobised armastusest, asjast, mida sa teistelt väga ootad, vaat et isegi nõuad... See pole armastus.

— Enesearmastus?

— Jah, ja vilets enesearmastus, hädine.

— Aitab, isa, aitab, Irina tuleb, ta päästab mu, mine ja puhka!

— Ma lähen, aga ma tunnen täna ennast poisikesena, kes ei julge koju minna, sest mul on millegipärast tunne... poisikesel on tunne, et mul on kodus kaks väikest last. Ma kardan neid väikesi lapsi, ja hea meelega jääksin mõne tuttava poole ööseks. Nii on siis selle sinu mererannas jalutamisega ja... kõigi su tunnetega.

— Ole rahulik, isa, sul on ainult üksainus laps... täiskasvanud poeg. Ja sa ei pea sugugi koju minema, vaid luksuslikku hotellinumbrisse... Mine nüüd, ma tulen ka kohe.

Isa läks veidralt vaarudes, kuigi ta oli joonud ainult paar pitsi viskit. Ma polnud teda nii kurnatuna näinud. Millest ta küll väsis? Tuli Irina ja ütles, et piletid on tema käes ja et pool seitse peame minema. Nüüd aga tahtvat ta midagi juua... õige veidi ja suitsetada...

— Aga rääkida?

— Ei, praegu ei taha, rääkige teie. Ma puhkan.

— Olen täna väga palju rääkinud, nii palju, et isegi isa tüdis minust.

— Isa... väga võimalik. Ma olen tahtnud juba mitu korda küsida, mida te ikka nii suures linnas isaga teete? Hotellis pealekauba?

— Puhkame, õigemini isa puhkab, mina aitan teda, sest tal tekkis järsku ootamatu soov teatris käia, igal õhtul, suurlinnateatris. Ema oli nõus ja mul ei jäänud muud üle kui kaasa sõita. Isa on raske tööga palju raha kogunud ja nüüd ei hooli ta millestki. Ma olen nende ainuke poeg.

— Ma tean, et ainuke, aga kuidas te nii kaua vastu peate, ma mõtlen teatris?

— Ma otsin ühte näitlejat...

— Kuulsat?

— Ei, nimetut.

— Ja kes te ise olete?

— Ma väga vabandan, et pole oma elukutset veel öelnud... tutvustanud... Olen näitleja, väikelinna näitleja.

— Menukas? Kuulus?

— Kuulus, isegi nii kuulus, et mind juba otsitakse, igalt poolt, võib-olla juba isegi siit, kuigi hotellinumber on hea konspiratiivkorter. Oleksin ma poeet, mind tõlgitaks mõnda teise keelde ja ma kaoksin... ise kaoksin ja ainult ehk nimest jääks midagi järele, aga ma olen sündinud näitlejaks ja seepärast nad mind otsivadki.

— Kes nad?

— Meie linna elanikud... kõik, kellel mind vaja.

Irina jäi mõttesse, suitsetas ahnelt.

— Võiksin olla ka filosoof, kasvõi keskpärane, et emigreerida kontinentaalsesse intellektualismi, aga näitlejana ma ei suuda, sest näitlejana olen ma nagu abordist toibunud imik... igal õhtul. Miks on see nii?

— Tõepoolest, te võiksite olla hea kaupmees, meremees, karjane, kojamees... Imelik, miks te küll näitleja olete ja veel tagaotsitav, seda ei osanud ma arvatagi, ja seepärast ma vist ei küsinudki, kes te olete...

— Oleksite ikka kohe võinud küsida, kes me sellised oleme... kes mina olen.

— Ma nagu kartsin, teis oli midagi, mis meenutas mulle suurt diletanti, neid aga peab kartma.

— Usute seda igavat loba, et maailmas on suuri diletante.

— On küll...

Irina jõi sõõmu viskit ja läitis uue sigareti. — Kuid kõigis suurtes diletantides on olnud midagi orjalikku, midagi sellist, mida ma teis kohe ära tabasin... Suured diletandid on ikka kõige rohkem orjust taga igatsenud...

— Mingi vastuolu on teie targutustes, teie mõtted ei ole eriti piltlikud, ei veena. Lubage, ma küsin teilt, kas olete kunagi terve pika päeva mererannas jalutanud ja

kohe hommikul juba tundnud, et see kõndimisepäev ei lõpe armastusega?

— Olen küll jalutanud, kuid midagi sellist ma ei ole tundnud. Irina mõtles veidi ja lisas: — Aga ma usun, et midagi taolist võib mõni tunda... On ju väga tundlikke inimesi, näitlejaid. Kuidas teie endaga lood on?

— Mina tahan ikka lauta... lambasõime, juba lapsest saadik on mul millegipärast tunne, et kui külm õues ka ei oleks, laudas on ikkagi soe, ka tuisustel öödel, nagu rahvasuu räägib...

— Ja arvate, et seal pole igav... Kas te ka teate, et laudas... ühislaudas, magatakse ju vahetuste kaupa?

— Vist küll et vahetuste kaupa, aga see ei sega. Mul on meeles suurlinnas veedetud kolme nädala kõik tunnid... Mu mällu on sööbinud midagi kinolikku, tinglikku ja raskesti üldistatavat... Ma ei oska seda muuga seletada, kui et mind o t s i t a k s e, miks ma muidu alles suurlinnas, kärarikkas elukeerises, igaõhtustel teatrietendustel vaatajana alles aru sain, kui kallis ta mulle on...

— Kes?

— Näitleja... Kõigele vaatamata. Ei seganud, et isa aeg-ajalt mu vastu julm oli, mind lausa sundis teatrisse kaasa minema, tükke vaatama, kus ma suurema huviga jälgisin isa kui tegelasi laval... Ma ei saanud kordagi isa peale kurjaks, sest isa olekus oli palju suuremeelsust. Alles siin linnas ma taipasin, et kõik see senine, mida ma isa suust kuulduna solvanguna võtsin, oli sellest, et ma teda liiga austasin, et tema mind sügavamalt analüüsis kui mina teda...

— Ligilähedaselt ma teid isegi mõistan, mis sest, et olen insener ... ja naine, ma olen ka ise tänaval...

— Ringteel.

— Ringteel või ka külavaheteel märganud, et vahel seal niisama igavusest jalutavat näitlejat sageli rohkem kardetakse...

— Kardetakse ja austatakse.

— Ka austatakse kui hullu või purjus inimest, kes sulle igal hetkel ootamatult võib kallale tulla... Mispärast on see nii?

— Arvan, et sellepärast, et näitleja on teatrist välja lastud. Talle ehk heidetakse seda ette... Näitlejad on alati, nii elus kui laval, hullu mõttekaaslased olnud ja vastupidi, hullud elus näitlejate siirad toetajad.

Irina ei vastanud.

— Isa läks puhkama, sest ooper talle eriti ei meeldi.

— Jätame minemata?

— Oh ei, ta läheb kindlasti, teda ümber ei veena. Ma lähen ka numbrisse... Nii et pool seitse hallis? Nõus?

— Nõus.

Irina lahkus tagasi vaatamata. Talle tundus loomulik, et mina ainukesena kolmest pean veel baari jääma, just pean. Olin end kaineks rääkinud. Jõin mineraalvett ja jälgisin inimesi, ka juhuslikke sisenejaid, kes midagi ostma tulid. Vaatasin nüüd inimesi, eriti minust vasakul istuvat noorepoolset, kuid juba hallipäist meest hoopis teise pilguga kui paar tundi tagasi. Vist vaatasin numbritoas lesiva isa pilguga, sest olin lühikese ajaga enda arvates palju targemaks saanud, maailm tundus kummaliselt rikas. Ma ikka olen näitleja olnud, kindlasti näitleja, kes üle heleda rambi haruharva publikut on näinud nagu pime, kes austajaid teiste meeltega ära tundnud. Saalist vaadatud kahtlustuste, ebakindluse lavamaailm, kohati naeruväärne ja paranoialine, oli mind isaga kolme nädala jooksul võrdväärseks teinud. Tegin palavikuliselt plaane viimaseks nädalaks, mis meil suurlinnas veel elada oli jäänud. Lubasin endale isaga vähem rääkida, vähem, aga asjalikumalt. Ma ei räägi talle enam oma tööst, ringteest... kaarteest, sellest, et tulin näitlejat otsima, ei räägi ka endast ega neist, kes mind taga otsivad, mõtlen rohkem isast. Lootsin, et kui isa käitub enam-vähem samuti kui seni, saavad ta tegutsemine ja sageli motiveerimatutena tunduvad afektid arusaadavaks, õpin neist kannatlikult. Meenutasin kahetsusega ajakirjanikuga veedetud õhtuid, seda, et olin neist nii vähe ammutanud. Midagi polnud enam parata, neid päevi ja õhtuid ei saanud korrata. Näitlejana tundsin seda eriti teravalt.

Kuid ees seisis uus õhtu, ooperiõhtu...

Mõne tunni pärast olimegi kolmekesi teatris. Ooperis, nii kauaoodatud ja kardetud õhtus. Isa ütles, et tunneb ennast puhanuna. Kuid me kõik teadsime, et ta oli tunduvalt kahvatum kui baaris. Esimene vaatus oli igav. Vaheajal tõttasime puhvetisse, olin nüüd isa pärast juba tõsiselt mures. Jõime püstijalu kohvi konjakiga, suitsetasime fuajees. Meie ümber sagis suurlinna koorekiht, oli ka palju välismaalasi ning jällegi suitsune ja umbne. Isa elavnes vaheajal ja oli meist kolmest esimese vaatusega

isegi kõige rohkem rahul. Pärast vaheaega hakkas ta aga hingeldama, toolil nihelema, oli kahvatu ja higine. Puudutasin Irinat käsivarrest ja näitasin peanoogutusega isa poole. Isa oli juba kraenööbi lahti teinud, ta lausa ahmis õhku. Irina taipas kohe ja viis meid keset etendust garderoobi. Ka lahke garderoobitädi ei sattunud paanikasse, ta oli vist selliste asjadega harjunud, sest kohe oli tal käepärast validool ja nitroglütseriinitablett. Isale anti tabletid ja pandi pehmele pingile lamama. Saalis laulis tenor... Garderoobitädi helistas kiirabisse... Tenor pingutas meeleheitlikult, ja vaikis siis... Arstid olid mõne minuti pärast kohal. Isa viidi kanderaamil trepist alla. Meid Irinaga võeti kaasa. Juba teel anti isale hapnikku hingata, arsti näost ja õpitud liigutustest oli näha, et isal on tüüpiline infarkt. Haiglas näitaski kardiogramm ulatuslikku südamelihase tagaseina infarkti. Isa oli veel teadvusel, kuid ei rääkinud, püüdis ainult mõistvalt naeratada. Ta viidi palatisse, meil paluti koridoris oodata.

Poole tunni pärast tuli arst ja ütles, et isa on surnud. Ta suri juba teel palatisse.

Meid juhatati mööda põiktänavaid peatänavale. Irina võttis mul käealt kinni. Autod kihutasid nagu paar tundi... paar nädalat tagasi, ooper polnud veel lõppenud, aga meil polnud hommikuni midagi teha. Hommikuni, sest alles hommikul paluti tagasi tulla. Ununes hotell, metroo, lumelörtsist märjana jõudsime märkamatult suurele ringteele. Kõndisime vaikides, kuni koitma hakkas. Käimine väsitas ja rahustas petlikult. Näitleja jäi mul sel ööl leidmata, aga ma olin nüüd väga kindel, et leian ta. Leian ta mõnes teises linnas, nüüd oli mulle ükskõik, kas suures või väikeses. Mul polnud vaja endale sisendada, et kui ei leia linnas... teatris, siis leian endas. Ei, see oli üleliigne. Juba eelmisel aastal aimasin ma seda ette, sest kui meie väikeses sadamalinnas kaheksateistkümnendal jaanuaril meri täielikult kinni külmus, siis kurtsin isale, kogu perele... virisesin, et imelik linn, imelik teater ning veelgi kummalisem mu näitlejaelukutse. Tegin seda tookord tühise asja pärast, sellepärast, et kuigi laht külmus kinni, ei leidnud järgmistel nädalatel ühtegi inimest, kes oleks mind muulile viinud, muulile ja kõlisevale tormijärgsele jääle, mis õrnalt silitades paljudes tundmatutes registrites helises... Kui ma siis

üksi ja grimmita mööda varasügisest jääd luusisin, mõtlesin, et alatiseks jääb meelde lapsepõlve kõrvavalu, kuid enam kunagi, enam kunagi ei meenu täismeheeas kuuldud viiulisoolo. Tegelikult oleks see viiulisoolo olnud hea mälestus, just nüüd, lopasel ringteel, kus mind enam keegi ei otsi kui näitlejat.

Isa on ju surnud. Mul jäi ainult väike lootus — ehk viib viiul mu näitleja juurde. Siis küll ainult tumm viiul ja sedagi mõttes. See ei loe midagi, et kodulinna elav viiul ei viinud mind isa juurde mitme aasta jooksul, sest siin ja nüüd on kõik hoopis teisiti. Siin võib seesama lahesopiviiul, mis armastuseta lõppevaid päevi mu hinges nii hellalt on kuulutanud, tummalt, mõne tunniga, viia pelgalt ringteelt otsemaid isa juurde...

Mul oli õigus. Kui ma maikuus ühel unetul ööl akna taga õitsevat toomingat nägin, meenus mulle rahvajutt, et mõned kuulvat, kuidas rohi kasvab, ja teised jälle tundvat, kuidas viin veres põleb... Mina kuulen praegu, kuidas toomingas õitseb, iga sekundiga oma õitsemise kahinasse või sahinasse surres, ja aidata teda — toomingat — ma ei saa.

* * *

Niisiis, isa suri varakevadel ühes suurlinnas, teatrihooaja haripunktil. Mul tuli üksi kodulinna ema juurde tagasi sõita, näitleja aga jäi veel pikaks ajaks kadunuks...

Nad, nüüd võib juba öelda, vaatajad, otsisid teda igalt poolt. Saanud aru, et meie linnas öist ringteed polegi, hakkasid nad teda mujalt otsima, sest mis vaataja sa ikka oled, kui sul oma näitlejat pole, kui oled ta kaotanud. Seepärast otsitigi näitlejat juba avalikult. Ta kuulutati isegi lehes tagaotsitavaks, heas mõttes muidugi, sest näitlejat ei saanud nagu iga teist maha kanda, niisama. Et teda juba ligi aasta otsiti, ka teise hooaja algul, oli osalt sellest tingitud, et viimasel ajal andis näitleja endast aeg-ajalt märku. Ta kirjutas vaatajatele kirju. Need polnudki päris õiged kirjad, programmkirjad, — näitleja lihtsalt teatas, kus ta parajasti on. Ühes kirjas näiteks (kirjutatud pühapäeval kell 20.51) ta mainib, et alles nüüd — vaataja jaoks mittemidagiütlev n ü ü d — olen võimeline istuma ja teile kirjutama. Just praegu proovisin jalutada (kus?), kuid ei suutnud. Milles on siis

asi? Asi on lihtne, kui meenutada, kuidas ma eile ühes tundmatus külas oma hoolitsetud käsi okastraadis hõõrusin, nii nagu angerjaid kas soolas või kruusas hõõrutakse, kui nad keskpäeval surra ei taha. Mu käed pidasid vastu, angerjad teatavasti mitte, sest mu käed surevad viimasel ajal kogu aeg... eriti sõrmed. Vaatajale pidid aga käed kõige rohkem meelde jääma ja meenuma. Kui te vaid näeksite mu tänaseid okastraadivigaseid käsi, te rahuneksite ja unustaksite mu kui näitleja. Sest pärast käte okastraadis hõõrumist rahunesin ka mina paariks tunniks, nii et küla hakkas mind huvitama. Jalutasin mööda külatänavat varavalgeni. Need risti-läbi-küla kilomeetrid ei ole ju pikad, kui oled võitnud peamise — vaataja vastupanu. Esialgu oli hea käia, sest käed valutasid, veritsesid, elasid. Koidu ajal peatusin kiriku juures. Seal ristub kruusatee ja teeristil on talu. Samas ka bussipeatus ja nagu tellitult — pulmad. Et pulmapidu oli lõppemas, siis hakati mu kallal norima. Üks norijatest oli mu kunagine igaõhtune vaataja, nimetu muidugi. Noriti vist sellepärast, et mul oli kaenlas käsipall, mille külavaheteelt olin leidnud. Üldse leidsin sel ööl külast palju asju: kaks äraaetud rikkis jalgratast ja palju muud. Sümboolset, ütleks vaataja. Ei, lihtsaid igapäevaseid asju leidsin ma... Pulmalised tahtsid mind ära tappa. Nad ütlesid, et on omavahel küllalt pidutsenud ja norinud, nüüd paras aeg mõni võõras tappa. Arvan, et neid ärritas korralik käsipall mu kaenlas. Mind päästis külast läbikihutav juhuslik takso, tõi mind linna. Kella viieks hommikul jõudsin oma linnakorterisse. Ja kohe oli kange tahtmine teatrisse minna, kuigi ma teadsin, et teid seal ei ole. Nüüd on mu jalatallad villis, sääremarjad kisuvad krampi, aga kõike seda oli mulle vaja ja ma usun, et vaataja mind hukka ei mõista, kui hale ma praegu ka poleks. Kui palju linde laulis sel jalgsimatkaööl seal võõras külas, niisama pikal ööl kui see sõna! Ja kõik linnud laulsid ju meile, nii teile, vaatajad, kui ka mulle.

Siinkohal ta katkestas kirja, mainis veel sulgudes, et vesi keeb, konservsupi vesi olla tal keema läinud ja ta pidavat supi sisse kallama. Täpselt kell 20.58 ta aga jätkas nii: Nii, las supp nüüd keeb, sest on õhtu ja ma ootan telefonikõnesid, kuigi ma neid vastu ei võta. Uhkus ja nälg ei luba. Parem ootan hommikut, see tuleb nagunii omasoodu, hommiku eest pole mul jälle pääsu. Olen

õnnelik, et suvi on alles ees. Sedasama õnne ma öösel karjusingi, ööbikutega võidu kuni päikesetõusuni. Hea meelega kirjutaksin praegu — niikaua kui supp keeb — ühe fõljetoni, aga ma pole ju kirjanik...

Fõljetoni näitleja ei kirjutanud, kuid seni, kuni jalad paranesid, õppis ta mingit surnud keelt. Tal oli koolis õpitu meelest läinud, nagu viimane rollgi. Ta ei mäletanud surnud keelest midagi peale tähtede. Sellest ta vaatajatele otseselt küll ei kirjutanud, kuid sellest saadi teada ta päevikust. Küll pidi ta vaeseke keeleõppimise kõrval veel palju kirjutama, päevikut pidama nagu kirjanik. Ja kirjutas ta kas kirju või päevikut, ikka tänapäevast. Söönud konservsuppi, jätkas ta, et igal pool, kuhu ka ei läheks, näeks ta ainult inimesi, aga vaatajat ei leiaks. See on ka loomulik, sest teda ei otsitud enam nii agaralt. Ta küsis ühelt vaatajalt, kuhu suvel minna. Küsis aga pärast seda, kui ta kogutud raha oli enne okastraadipidu tuulde loopinud ja ainult sellepärast loopinud, et siniste ja roheliste rahatähtede pilv oli õhtutaevas nii võimas vaatepilt, et uudistavad inimesed, keda ta rahapilve taga veel eraldada suutis, olid tema jaoks ainult siluetid. Kunagi ehk saavad neist siluettidest vaatajad, aga vaevalt siis näitleja enam laval on. Ma olen ikka näitleja, sest kui pulmalised minuga norima hakkasid, ütlesin, et olen naaberrajooni käsipallur, käisin Koormakülas võistlemas sealse klubiga «Flamingo». Sellist klubi pole tegelikult olemas ega saa kunagi olemagi, kuid pulmalised uskusid viivuks, et meie meeskond kaotas, aga vaatamata sellele kingiti mulle käsipall, sest olin ennastsalgavalt mänginud. Mulle kingitakse ikka käsipalle või kõrvitsaid. Seda jäid nad ka uskuma ja muutusid taltsamaks. See oli aga petlik vaherahu, sest varsti tahtsid nad mind tõsiselt läbi torgata. Eriti pärast seda, kui ma ütlesin, et homme võtan kõrvitsa (pidanuksin vaatajale ütlema, et võtan käsipalli) tööle kaasa. Siis vist taipasid nende viinas vettinud pead koos ajudega ja ei aidanud ka see, et ma norijatele palli kõrvitsa pähe pakkusin. Ütlesin, et kõrvits, mittesöömiseks, seisab mul laua all, jätku nad mind ainult ellu. Et kõrvits segab mind laua all. Nüüd aga on laua all käsipall ja keegi ei tea, kelle oma. Postkast pole just kaugel, aga kui kaugel, kus on vaataja, seda ma ei tea. Ma ei tohigi teada, muidu komberdaksin villis taldadega sinna... Kuhu sinna? Nii-

kuinii jääksin ma sohu, nagu eile mu saapad jäid. Kell on nüüd 21.07. Söön konservsuppi ja siis viin kirja posti.

Niisiis kirjutas tagaotsitud näitleja, andis endast harva märku ja siiski, hoolimata ta asukohast, kirjutasime talle vastuse, soovisime talle head sünnipäeva, mille villis taldadega näitleja oli hoopis unustanud. Kirjutasime, et käisid küll siin, kuid ei helistanud meile, isegi toru ei visanud hargile, ükskõik kellele meist. Me jäime nagu saarele su kirja pärast või pärast su kirja. Mis see siis ikkagi oli, mis näitleja kirjas meile nii mõjus? Ilmselt me ei lootnud, et ta meid armastab rohkem kui vaja, ja me ei osanud tookord nii palju asjaolusid kokku viia, ikkagi oli sul sünnipäev. Meil oli nii hea sinu sünnipäeva pärast, sa olid justkui kohal ja väga vajalik, ajuti rohkem kui kloun. Sa olid tihti nii kohal, isegi siis, kui meil kadus see, mida näitleja nii hästi talus. Liiga palju kiidusõnu, muljutud head omistas näitleja meile oma esimeses kirjas. Keegi vaatajaist polnud sellist näitlejaarmastust ära teeninud.

Kirjutasime näitlejale kirja ja viisime ta linnapostkasti veel ühe lille. Ta oli lille ära teeninud, isegi oma sünnipäeval. Kord andis ta meile head nõu, ühes näidendis, kus ta päevitas oma armastatuga rohu sees jõe ääres ja rohus oli roostetanud puss nagu näitemängus ikka, siis tegi näitleja hoogsa hüppe tüdruku juurde, see aga, kogemata või naljaks, hoidis just sel momendil pussi peos. Ta oleks näitlejana juba sel etendusel surnud, kuid ei — ta reageeris välguna ja hüppas kaugemale, üle lava serva, igati üle serva, mitmemõtteliselt. Tühja sellest, arutasime hiljem, hea, et näitleja ellu jäi. Me keegi ei teadnud, et kirjanik oli just nii kirjutanud, jättes näitlejale veel ühe võimaluse. Õnnelik juhus, et näitleja mängult ellu jäi. Olime tollal naiivsed, meil olid omad mured, lemmiknäitleja kadumist ei osanud meist keegi ette arvata.

Isa on surnud. Suurlinna teatrielamused tuhmunud, aga kõik me mõtleme kodulinna kadunud näitlejale, otsime teda, kes sõna otseses mõttes tegudes... iseendas... kes mälus, sest meenutada näitlejat on kõige lihtsam, isegi viinaklaasi taga võib seda teha.

Ja siis tuli temalt jälle kiri. Avalik kiri, mis trükiti ära isegi ajalehes. Näitleja oli jälle olnud kodulinnas, omas korteris. Meil aga polnud sellest aimugi. Ta kirjutas, et on olnud palju sõite, ringreise, jalgsimatku, kõike olevat näitleja elus, tulevat ette, aga sellist hella rongisõitu nagu eelmisel ööl polevat ta veel kogenud. Näitleja kirjutas kellestki tundmatust naisest — talle olevat see lubatud, nii lubatud, et polevat isegi nime vaja mainida —, kellega ta koos vagunis sõitis. Aga perroonil sattunud ta paanikasse ja jaamahoone ees ka, sest naine, kellega ta pool ööd tamburis oli sõitnud, ei väljunud rongist. Naine läinud oma vagunisse ja jäänud seal tukkuma, alles ärasõiduvile ajanud ta üles. See neid mõlemaid päästiski. Ta kirjutas oma avalikus kirjas (nüüd juba tundmatule naisele), et midagi ta ju välja ei pressinud peale kõrvasosistamise, ja sedagi suve või varasügise ööl, kui linnud nii inimese moodi laulavad... inimesemeelselt. Näitleja tundnud sel hetkel, et ta on suur tagaotsitav näitleja, et ta oleks vabalt võinud selle tundmatu naise tasku pista, kui ainult oleks tahtnud. Aga ta ei tahtnud midagi... Ka pressis oli talle kõik lubatud ja ta jätkas, ptiikirjas koguni, et koju jõudes tulnud raadiost mingit veidrat muusikat veelgi veidramate vahenaljadega ja ta ei saanud aru, mis tänaval toimub. Tema, lavainimene, ei saanud aru, kas tänaval üldse midagi võiks juhtuda. Ta sõi ära ühe sidruni, vana ja hallitanud, sest õhtul pidi ta jälle kuhugi sõitma. Ta kõht oli tühi, ta ootas meie 00.09-st posti kinnise ukse taga, ta oli postihaige ja oma linna näitleja. Pärast postimeest kadus ta jälle. Aga kirja ta meile, vaatajaile, ikkagi kirjutas, ei unustanud meid. Ja nii kirjutas ta väsimatult, et tahab osta väikest riiulit ja ühte veelgi väiksemat veidrat kasti, kuhu mõned tolmused vahakujud mahuksid, mahuksid nii, nagu hinge armastus paljude erinevate inimeste vastu. Siis oli tal veel laua all seesama kollane kõrvits või fataalne käsipall, kuidas kellelegi ümmargune asi mõjub, mida iialgi üksnes juba ümaruse pärast keeta poleks osatud. Kirjutas küll, et keedaks selle muna niisama tervelt ära nagu kõrvitsa, aga lisas, et eelistas siiski lugeda Xenophoni originaalis...

Keegi ei kahtle, et sel varahommikul ajas ta kõrvitsa ja käsipalli ikka tõsiselt segamini, vahetas need ära, nii nagu ta enam ei mäletanud, millel mängis koos Löövega ja Saavaga. Lööve mängivat hästi viiulit, said vaatajad hommikuse postiga teada, ja et viiulimängija löövat elus paremini läbi kui puutöömees. Ta oli vist ikka väsinum

kui ajalehemehed... väsinum kindlasti kui pärast pikka kahekümnepildilist etendust. Aga jultunud oli ta omamoodi ka, sest jälle ptiikirjas kirjutas ta, et kell 10.42 pole ikka veel hommikust posti. Posti talle, rändajale ja tagaotsitavale! Mainis ka, et vaja kuskil igapäevast leiba teenida, aga kus? Ja mismoodi? Kirjutada följetone ajaloost, lugusid, mida elus pole olnudki? Ei, följetone näitleja ei kirjutanud, kuid ridu tegi juurde küll. Rääkis kogu linnale oma avalikus kirjas, kuidas teda ainult sellepärast rongis vagunist vagunisse jahiti, inimesejahti peeti, et ta koos tundmatu naisega sõitis, et neile mõlemale meeldis vaadata, kuidas põlevkivi või kivisüsi vaguniahjus põleb. See olevat neid hüpnotiseerinud nagu põleva piirituse rant kristallklaasi äärel habemega meest. Ainult see põlev kivisüsi neid nii pika reisi püsti hoidiski, sest näitlejale meenusid sõjajärgsed puskariajamised, kui ta veel näitleja ei olnud, vaid poisikene ja kui ta pea mingit viina ei kandnud... või alles hakkas nii kandma kui taluma.

Oma artikkel-kirja lõpetas ta sellega, et meie, vaatajad, oleme talle armsad. Hilja pihtis, aga ikkagi. Imelik oli lugeda, sest minu teada on näitlejal ausam mõelda kui kirjutada. Ta lõpetas kirja lausega, et vaatas aknast välja ja nägi, kuidas toomingas teist korda õitses... Vaat seda ma temast kui näitlejast usun.

Jah, näitleja ei pidanud vastu. Nii nagu eksamiteks valmistuv üliõpilane ootas ta lõunat, väsinud ja õnnetu, pikisilmi ööd, olles terve, põgenes haigusse, süstol vaheldus diastoliga, tal polnud aega, ruumi ega vahekordi, ta oli kas teadlikult või ebateadlikult tsüklilisuse ohver. Ta vajas seda ja oli omamoodi kurb, kui oodatud faasi ei tulnud. Ta oli tsüklilisusest rituaali teinud, selle romantiseerinud, häda sunnil mitmekesistanud nii oma elu kui argipäeva. Vaatas enda ümber ja leidis, et vähesed trotsivad tsüklilisust nii nagu tema. Ta tegi küll päeva ööks ja öö päevaks, kuid ainult enda jaoks, sest pööras aja nagu asja ainult ümber ja lõppkokkuvõttes ei mingit veidrust, ainult petlik rahulolu, et ta on midagi ära teinud. Polnud see ei vajadus ega algupära ihalus, kuigi mõlemad olnuksid kiiduväärt. Nii ei kadunud ta elust perioodid nagu kõik kultused. Midagi muidugi muutus, kuid ainult niipalju, et ta hakkas oma tegevuses inimeselikkust otsima,

millestki vabanemist. Ega ometi põhjalikkusest? Vaevalt — nii hästi ta oma rabelemist formuleerida ei osanud. Tõepoolest, talle muutusid jälgiks söömise rituaal, igaõhtune magamamineku tava, igakevadine sinilillevaimustus, suvepruunsus, talveröömud. Kõik need sisseharjunud asjad-tegevused mõjusid talle nagu võõrkeeltest tõlgituna. Jaa, paljust ütles ta lahti, kuid tegi seda «paljut» ainult omamoodi, sest taganemisteed tal polnud. Äraelamine oli pealesunnitud ja vajalik, endaarendamise kihuhood mõjusid naeruväärsena nagu looduse narrimine, mitte anastamine.

Näitleja kirjutas nüüd — oma elu kolmandas osas —, mitte enam kirju, vaid päevikut. Pidas seda pedantselt, kuid tagantjärele lugedes ei erine päevik kirjadest, päevik on isegi fragmentaarsem, meeleolud ehk veelgi paremini lihvitud ja ajastatud. Ainuke eelis päevikul kirjade ees on see, et päevik ei vaja l a v a. Miks ei vaja, seda pole senini keegi veel suutnud ära mõistatada. Kui päevik üldse midagi vajab, siis ainult suurt plaani, aga see on kulukas. Ja ometi oskas ta päevikut pidada, mingi kompositsioonivaist tal oli. Arvan, et tingituna tuimast ja sisseharjunud näitlejatööst. Üksainus lause päevikust võtab ta suhtumise kokku: «... kirjutada talle... kellele? midagi, aga mida? Proovin, sest päev on nii tühi ilma temata... kelleta? ja ei sobi muuks kui iseendas võitlemiseks.» Oli see nimetu, kellele ta pihtima hakkas, sõber? naine? mees?... või vaataja? Viimane vaevalt, sest vaatajast ei tahaks enam nagu rääkida pärast nii pikka lavalt äraolekut. Edasi pole jutumärke mõtet kasutada, sest ühelt poolt on mõte nii tihe ja teisalt jälle rabe. Riik ei vaja mu otsuseid, sest raha ringleb, raha ringleb ja veri keeb (ma ei kommenteeri enam) ning viin põleb mu enda veres nagu eile öösel... Veres põleb peale viina veel midagi, põleb palju, sest isegi tühjus võib pärast eilset plahvatada... Võib? Veel veidi üle tunni ja ma näen teid eemalt, puu tagant. Ootan teie helistamist, aga kirjad viskan ikkagi jõkke, et nad ujuksid, et mõni tundmatu neid märjalt loeks ja vette tagasi viskaks, siis mõni juhuslik veel kord vettinud lehe kinni püüaks... kaldaäärse... pärivoolu, ja veel kord lugeda prooviks. See viimane lugeja on ehk kõige kohasem, sest vaevalt ta mu kirjast enam midagi välja loeb. Kirjale kõige suurem eneseröõm. Täna on hea trükkida, keegi ei sega, ei kõnesid, ei ini-

mesi, ainult pime tuul juba kella viie ajal ja külm ka... Veel mõni tund ja siis on öö, milline rõõmu ja ahastuse puder minu jaoks on see jaanipäevaeelne öö. Väljun nagu näitleja kunagi vargsi tänavale. Aknas põleb ligimeelitav tuli ja kuskil idaneb loode, samuti ligimeelitavas üksinduses... soojas üksinduses. Üksindus on saanud mulle raskesti realiseeritavaks. Aga mida teha ööl vastu esmaspäeva, kui tekstiraamat alles pühapäeval trükitud? Lugeda öö läbi püha Augustinust, et keegi jällegi midagi arusaamatut ette heita saaks, midagi sõnatut, ebasündsalt rumalat. Soovitage parem midagi mööduvat ja samal ajal igavikulist — kokku võimatut. Uni on seda mõlemat kokku, kuid ka uni on saanud nii igapäevaseks... ööpäevaseks, kuidas ma und tundides ka ringi ei tõstaks, ta ei veetle mind enam. Ma ei tea isegi, millest see hirm vahetult uinumise eel ja uinumise ning une ees. Ehk on selle hirmu taga mõni teine hirm, ehk on ilmsi uni... püstijalu uni talutavam, huvitavam ja ma ei kardagi tervemõistuslikku und, ta on lihtsalt ebahuvitavam. Hirmu fenomenoloogiast olen juba aastaid kirjutada tahtnud, nüüd, lahingute- ja lavavabal ajal oleks seda soodus teha, aga teadmisi ei jätku ja keelteoskus on vähene. See on muidugi liialdamine, kui mitte paradoks, et ma oma hirmu emakeeles kirjeldada ei oska, et vajan selleks veel võõrkeeli. Mis on mu tavaline hirm, mis on seletamatu hirm olematu asja ees? Kardan, et seda ei tee ma kellelegi sõnadega selgeks, ei suust suhu ega paberil. Seletamatut hirmu peab koos ja sõnatult, hiirvaikselt tundma. Pärast sellist tundmust aga oled nii kurnatud, et ei suuda kohe märkmeid teha, ei enda ega teiste jaoks. Olen proovinud, kuid kohe on tekkinud tõrge — kirjutamisel, hirmu kirjeldamisel on tekkinud uus tunne, juba erapoolik tunne, nagu konspekteeriksin ma mõnda klassikut või teeksin väljakirjutusi õnnestunud kirjast mõnelt mulle kallilt inimeselt. Ei, see ei kõlba, sest ma tean, et head kirja on kõigil kiusatus vette visata ja lõpuks nad visataksegi, nii palju ühist suuremeelsust meil veel siiski on. Pikad ja tühjad laused nagu eilne ja üleeilne õhtu. Mäng sõnadega, mis meelde ei jää ega muuks ei sobigi, kahju ainult, et vaatajad harva tõsiste nägudega on ja oma mõtetes ning tegemistes vähe naljakad. Kell on 17.29, hakkan vist minema, midagi peab sööma ja küllap vist lähengi juba.

... 18.14 jõudsin tagasi, veidi hiljem, kui lootsin: linn

ja lepatriinud pidasid kinni. Enne söömaminekut mõtlesin, et vaja oleks endale mingi hellitusnimi välja mõelda, muidu jääb midagi nagu puudu. Kirjutan oma tähelepanekuid ja loen lehekülјeti kohe üle, ilusad mõtisklused kohe üle... eriti väiksest poisist, kes nagu iseendaks hakkab saama. Ja lepatriinust, mis on juba väljaspool igasugust hinnanguvõimalust. Imelik, et tegelikult pole selles midagi imelikku, et nähtud lepatriinude parv ja mu märkmed nende kohta nii kokku satuvad. Ilusad märkmed... kirjeldused. Meri on mulle alati meeldinud, eriti enne kinnikülmumist, kui satud viimasele avameresõidule, kuid merenostalgiat mul pole, aga lepatriinuvõitlusest ei teadnud ma midagi. Ma ei osanud arvatagi, et nad, lepatriinud, grupis (trupis) nii palju korda võivad saata, nii head kui halba, olin harjunud neid ikka ühekaupa nägema ja armastama, nüüd aga hakka neid kasvõi ebasiiralt vihkama. Paljud juba vihkavadki lepatriinusid sellises koguses. Kuulsin rannas, kuidas mõned avalikult lepatriinusid kirusid. Parmudest saan ma veel aru, aga inimestest? ... Möödunud aastal ei olnud lepatriinusid, või ma ei märganud neid hambavalus, lõhutud lõualuudega ja paljaste jalgadega põlvini valuvaigistavates lainetes. Väljatõmmatud hambad ehk piirasid mu vaatevälja? Eelmisel aastal oli rannas ka palju fotograafe, kes ei teadnud, et mul lõualuu mädaneb ja aina pildistasid mind kui näitlejat küll ühega, küll teisega ja keegi neist kõrvalseisjaist polnud mu sugulane. Olin morn, nagu piltidelt näha, kannatlik, kuid mitte targem kui tänane poisike, keda söömast tulles vilksamisi nägin. Kas me ikka saame kunagi postkontoris kokku, mina ja mu märkmed?... Kahtlen juba üksnes sellepärast, et eile seisin ma oma maja ees pärna all, oli pime ja soe. Öö oli jälle hommikuni unetu, akna all lõhnas toomingas. Veel enne päikesetõusu hakkasin mööda kaldapealset jalutama. Käimine mõjus rahustavalt, oleks ainult linn suurem, nelja tunni pikkuste tänavatega. Kell on 12.35, midagi asjalikku ei ole kirja panna, ei oska ka, ainult seda, mis peast läbi lendab. Mis teha, oodata esmaspäeva? Minna öösel vargsi ekspressi vastu oleks muidugi mehetöö ja peabki vist minema. Homme sõidan suurlinna, olen seal ühe päeva, ennast ma muidugi ei näe. Tulen järgmisel päeval tagasi ja siis ei tea ma jälle, kust ennast otsida, kuhu kirjutada... Kas jälle need päevikumärkmed? Leppida

endaga tuleva laupäeva peale milleski kokku on vähe usutav. Kui tulebki ilus päev, ei pääse ma ikkagi järve äärde. Nii nagu ei ole pääsu sõimukirjade eest, mis mind enam ei lohuta, sest mul on pea ennast täis. Mis teha?

Minna öistele filmivõtetele kellegi teise nime all, hämaruse katte all ja kaitses. Sel pole ka nagu mõtet, sest raha on mul väga palju. Samas aga on jälle kiusatus üles märkida, et öiseid filmivõtteid ei saa millegagi segi ajada ega asendada. Eile öösel tahtsin minna filmivõtetele, kuid hakkasin märkmeid tegema, unustasin ennast, kirjeldasin ringteed, mis meenutab rohkem kaldapealset poolkaart, maanteekurvi, ja mõtted olidki jälle nii omapead, et pidasid hommikuni vastu. Nii ma ei jõudnudki eile öistele filmivõtetele. Ometi olin kindel, et kasvõi massistseenides mingi koha leian. Hommikul lugesin öised märkmed läbi ja ei pidanud neid omaks, ei tundnud ära... Hirm hakkas, sest olin kirjutanud kahest ringteest, ühest, mis maa peal, ja teisest, mis maa all. Ja siis veel hommikuse postiga väga imelik kiri ühelt teatrikriitikult... eraretsensioon erakirjas. See oli koltunud paberipoogen, seisnud kuskil kuurilakas või päikesepaistel ja tolmus kindlasti vähemalt aasta. Kiri algas sellega, et kriitik pajatas, kuidas ta oma poega apelsiniga toitis. Poeg virises algul, siis rahunes... rahunes ka kriitik. Minust kui näitlejast (konkreetsest näitlejast ja konkreetsest osatäitmisest) oli juttu ainult kahes või kolmes viimases lauses. Viimase aja kõige mõjuvam retsensioon, kahju, et liiga hilja.

Telefon heliseb vahetpidamata nagu eilegi. Ma ei vaata telefoni poolegi ega mõtle, mis siis saab, kui tullakse kontrollima, kas ma elan kodus või mitte, kas mu sulg krabiseb, aga krabiseb ta nagu sammud nagiseval puutrepil. Ainuke lootus, et sulekrabin ja trepinagin resonantsi satuvad ja kontrolli ära petavad. See lootus on jällegi rohkem sõnademäng kui unistus. Äratan ise enda keskööl ja sõidan paariks tunniks suurlinna. Kindluse mõttes ei lähe ma vist endale vastugi...

Ma tõesti ei tea, mida veel rääkida, kõik on segamini, sest sõna, mis seni alati oli mõjunud ja aidanud, kadus. Kadus armastus. Kõike võib unustada, küll valu ja kannatusi, kuid unustada sõna, õigemini jõuda äratundmisele, et oled armastanud ainult sõna, aga mitte naist, teist inimest, et pole sellist tunnet kogenudki — see on lõpp.

Ja olen siis mina süüdi, et selle sõna juba varakult kaasa sain? Mind peteti pettesõnaga. Ma ei mäletagi enam, olid need mu vanemad, kes armastusest rääkisid, koolikaaslased või mõni kogenud naine üksikult ja iseseisvalt, aga seda ma tean kindlasti, et keegi elavatest andis mulle sõna a r m a s t u s... Mind ei aita enam ei kaotused ega võidud, kuidas nad ka ei järgneks üksteisele. Ma ei märgi enam kellaaega, mis tast ikka tähistada, peaasi, et kirjutada lastakse. Ilmselt hakkan meeletu kirega loteriil mängima, kõigil loteriidel. Raamatutest on villand ja kirjutamisest ka. Usu mind, kes sa ka ei oleks, kunagi tuleb aeg, kus kõik talvel puhkavad, usu, sest talv on nagu loodud puhkuseks. Aastasadu on põhjamaainimene suvepuhkusega ära harjutatud, kuid me hävitame selle harjumuse. Jälle ei taipa, kust see mõte tuli? Ilmselt kirjutusmasina taga istumisest, seksuaalvahekordadest unistamisest kasvõi kirjutusmasinaga, samal ajal, kui enamik juba sõidab autoga linnatagusesse parki, et vahekorras olla. Muidugi lamab keegi liival, pruunim kui kunagi varem ja ta kõrval mina lamada ei saa, ei tohi, sest ühiskond ei luba, mõistab meid hukka. Oi kui hukka! Aga kord me magame ikkagi. Millal? Kasvõi siis, kui mul kirjutusmasin rikki läheb, juhuslikult, siis tuleb keegi teist ka juhuslikult siia ja siis me magame. Läheme kiiresti voodisse, enne võtame veel end alasti, lõhume kirjutusmasina tükkideks... kruvideks, ja kui ka sellest vähe, siis televiisori ka, transistori ammugi. Tükid pillume mööda tuba laiali, palju satub neist tükkidest voodisse linade vahele, on teravad, nurgelised, torgivad, vigastavad meid need transistorid ja k i n e s k o o b i d. Üks kineskoop jääb kindlasti terveks, toosama, mille me mere äärest leidsime, tormiste kivide kaisust... Võõras kineskoop, võõralt laevalt... Üks kineskoop jääb terveks, teised lõhume ära, nagu oleks ühel televiisoril mitu kineskoopi. Ei ole! On üksainus kineskoop. Lampe on palju, aga lambid pole ikkagi kineskoobi moodi. Ka kaitsekorgid on midagi muud, kaitsekorgid on ikkagi automaatsed ja see meile ei meeldi. Meid on palju ja me kõik oleme vahekorras. Meil on siis väga hea olla ja siis vihkan ma korraga kõiki neid, kes õpetasid mulle kunagi selgeks lugemise, kirjutamise ja rehkendamise ja tuupisid mulle pähe sõna «armastus».

Kui kineskoobid lõhutud, lambid puruks pekstud, siis tahan ma jälle osta üht väikest riiulit, sest ma olen jälle

maha rahunenud, mitmeks kuuks isegi ette. Väikese riiuli ja väikese kasti, kuhu kord tolmunud raamatuid tahtsin peita. Veel tahaksin laua alla kõrvitsat, mitte eriti kollast, mitte sellist, mis juba eespool kirjas. Too kõrvits kõlbas ainult joonistamiseks nagu mõni kipsist pühakupea. Jah, joonistamiseks, kuid mitte näitlejale. Ei, kui juba kõrvits, siis tõeline kõrvits laua alla. Kõrvitsa toon ma kunagi kaasa, kui kohtume jälle koduteel. Tuled sa siis Viljandist või Võrust, ikkagi kohtume hulgakesi koduteel ja siis võtan ma kelleltki kõrvitsa... keegi tuleb minuga kaasa, paljud võivad tulla, ja siis tuleme minu poole koos kõrvitsaga. Kõrvitsat ma keeta ei oska... liiga ümar. Kui keegi mulle kõrvitsa just kingiks, ehk ma siis keedaksingi, aga niisama kõrvitsat ei oska ega taha ma keeta. Jäägu tohletama, känguma mu fantaasiatolmu. Kui rahaahne ma ikka olen... Midagi ei pressi ma teistelt välja, kõik peab niisama tulema. Nii nagu praegu raadiost mingit veidrat muusikat tuleb, vahenaljadega, justkui sosistaks keegi mulle kõrva oma muretut elu, samuti vahenaljadega. Ma ei tea, mis toimub praegu meie tänaval, lühikesel ja kitsal maaribal kahe laia tänava vahel. Veel veidi ja ma ei taha enam üldse midagi teada, ma ei vaata isegi enam kella. Siis tuleb hetk, kus midagi enam ei toimu. Siis söön ära ühe vana roheka sidruni, suhkruga, kõht on väga tühi, aga enne postimeest linna ka ei lähe. Hea, kui postimees märkamatult ära käiks, siis kui kellad veel seisavad. Vaevalt et käib, ta ei ole usin mees. Ta on naisterahvas, teeb oma tööd vastumeelselt, kuigi on palju minusuguseid, kes teda tundide ja päevade viisi ootavad. Kui postimees tuleb, hakkab aeg jälle minu kahjuks tööle. Aeg teenib siis mulle igapäevast leiba, rida rea järel, tunne tunde otsa ja puhastulu pole kopikatki. Tühi tunne sellisest mõttetust ootusajast. Ma rahunen, juba olengi rahunenud, sest eemal vuras rong kuidagi mõtlikult... mõtlikumalt kui eelmistel kordadel, tuttav rong muidu ajaliselt, aga ikkagi oli ta täna avariini võõras. Rong rahustas, sest kunagi otsiti ju mind mööda vaguneid, siis kui põlevkivi (kivisüsi?) ahjus leegitses nagu põleva piirituse riba klaasrandil, mulle pimedale ja uljale habemikult. Meenuvad ka kohutava kiirusega sõjajärgsed puskariajamised, kus need torud praegu küll on, vist ära hävitatud või sügavale maasse kaevatud. Helistati, öeldi, rebigu ma kirjutatud lehed puruks ja mingu magama, aga ma ei suuda uinuda... Helistati uuesti, ma ei võtnud toru, sest nad on liialt mu eest hoolitsema hakanud. Ostavad mulle kindlasti kampsuni, särgi, teevad hommikuti võileibu üksteise võidu, toovad õlut. Milleks kõike seda, nii kokkuhoidlikus maailmas? Solvamiseks, milleks muuks. Mure nende helistajate pärast muidugi jääb, sest ilmselt vajavad nad retsepti. Nemad vajavad retsepti. mina vanni. Kui rohi neile hästi mõjub, siis nad ei karda, et narkootikum, ja võtavad ahnelt. Mis see minu asi, kas rohi on narkootikum või mitte. See pole kellegi asi. Nüüd läksid mõtted männimetsa, lootusetult kaugele, sootagusele, siis sõjateele, mille ma ise välja mõtlesin. Neid oli palju, sellepärast me mõtlesimegı. Hipodroomi mõtlesime ka välja, kuigi see oli niikuinii olemas, aga et ta ei mõjunud meile päris hipodroomina, siis mõtlesime ta veel igaks juhuks välja ka. Väga pühapäevane võiduajamiste mõttekihu. Ega selles halba pole, et meid, džokisid, mõned ei salli, sest mis loevad mõned džokid, kui enamik inimestest, isegi neist, kes elavad hipodroomi lähedal, on mittedžokist inimesed. Igatsevad üksi ringi hulkuda, peavad ennast kassideks, uhketeks. Tegelikult on nad kogu aeg näljased. Ma ei salli kassi, sest harva kui kass kurb on...

Imelikult higistama ajas see hipodroomimõte, haisvalt higistan juba, rohkem kui tund aega tagasi. Ja karvu ajan ka, sest juukseid sasides jääb pihku rohkem kui tavaliselt. Lämmatav on, viina ei taha, ootan kirju. Õhtul lähen ise rongi vastu, postirongi vastu, vaatan, kuidas kirjakotte vagunist välja loobitakse, minu kirjad nende sees, ja kõik ümberringi — eriti rongilt tulijad — on pühanud ja tarkade nägudega nagu mu noorepõlve sõbrad. Ootan kärsitult postirongi, sest ka kiirust on võimalik oodata, tuleb ainult osata. Kiiresti saab oodata seepärast, et alati on olemas tuleku- ja minekurongid ja sellest siis see kiirustamine. Omamoodi koomiline tagantjärele, aga ootamise ajal tõsimeelne ja liigutav. Kiirrongi oodates läheb mul alati igavaks ja siis hakkan ma nägema punastes kampsunites ja valgetes pükstes naisi täiesti roosal taustal. Nad ei kao enne, kui kiirrong tuleb, siis lähevad nad viisakalt igaüks omale poole ja ei sega mind rongi vaatlemast.

Mees, kes ei mahu kivile

Monodraama kirjanik Jaan Oksa elu ainetel

(Kasutatud Eesti NSV Teaduste Akadeemia F. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirju)

Näidend esietendus «Vanemuises» 19. detsembril 1975.

Lavastaja: Evald Hermaküla
Näitleja/Oks: Evald Hermaküla või Vaino Vahing
Kujundus: Jüri Arrak
Heli: Tõnu Tepandi

NÄITLEJA/OKS: MA OLEN JAAN OKS!

Kirjanik Jaan Oksast on k i r j u t a t u d, nüüd ma siis r ä ä g i n. Räägin, ja sellele vaatamata olen ma Jaan Oks! Ma olin, elasin, mis sellest, et kunagi. Täna teen kõik, et seda k u n a g i s t olemist õigustada, just nimelt õigustada, mitte meenutada, kuigi kumbagi poleks vaja.

Ma tean, et minust vähe teatakse, kuid pole midagi, ma avan ennast... p i h i n, kus vähegi võimalik, pihin end teie hulka, nii mõnegi kõrvale, mõnegi e l u - h o i a k u s s e.

Millest alustada?

Mõned ehk loodavad, et ma elatud kolmekümne neljast aastast pikantseid kohti elustan... Hea meelega ei tahaks, sest kuidas küll rääkida armastusest, naistest, kirjanikuelust, hullumise- ja sõja-aastatest... surmast?

N e i d e i s a a j u m ä n g i d a, sest ma pole n ä i t - l e j a...

MA OLEN JAAN OKS!

OKS/NÄITLEJA: Kuna mu elu on olnud vägagi ettemääratult seaduspärane, milleks siis eputada ja nuriseda... Noor inimene ei tohi n u r i s e d a, muidu kasvab rinnus midagi nagu kinni, ja just siis tulebki ilmsiks, et sa eluaeg mingisugusest ebamäärasest armastusest unistama hakkad... unistama jääd ja selle ümber lausa langemiseni nokid... justkui sõnatu lind.

NÄITLEJA/OKS: Sest elamisoskus on meil nii väikene, et selleks... selle edenemiseks vaimujõust üksi ei aita. Elamiseks läheb ka rinda vaja, tugevat ja sooja!

J a m e i l n o o r t e l s e e m u i d u g i o n!

OKS/NÄITLEJA: Tõepoolest!... Lastagu inimesel ainult üks aasta elada, siis ta juba ei m a g a k s, ega poleks tal ka aega haua vastu valmistuda... Inimese eluiga on väga pikk, vaimujõud aga lühikene.

Seepärast juba täna, praegu, kohe, t ö ö l e! EDASI PEAME SAAMA, MEIL OOKEAN RINNUS!

NÄITLEJA/OKS: Jah, need olid mõned Jaan Oksa mõtted, võetud siit ja sealt, ja ikkagi, kuidas taolistest mõtetest, õigemini ü h e i n i m e s e e l u s t näidend kokku panna? Kui andekas kirjanik ka ei oleks, ma arvan, et ühe inimelu dramatiseerimine kukub kindlasti läbi, enne esimest proovi juba... Ja kui keegi kirjutabki näidendi, siis vaevalt leidub inimest, kes püünel veiderdada lustiks... Kes?

Kes oleks see mees?

NÄITLEJA? Ei, mina — JAAN OKS!...

Sest kui su pea on ikka haige, haige ei viinast ega armastusest, vaid tolmust ... r ä n n u t o l m u s t, siis mõtiskled sa ikka ebamääraselt, oled sa siin laval või kodus... Sa lihtsalt ei kanna lavalaudu ja su mõtisklusi polegi ehk õigus s i i t maha müüa, elustada, maha hõigata nagu pruutpaari kantslist...

MA OLEN JAAN OKS!

...Olen juba 1907. aastal vallakirjutajale öelnud, et p ä ä s u k e s e d rändasid ilma passita välja... KUST? M õ t e on muidugi hea, et ilma passita pääsukesed, aga kas...?

OKS/NÄITLEJA: ...Kas laia h i n g e ja laia i l m a jaoks alati passi vaja ongi? Kuigi ma olen passi pärast elus palju kannatanud, ei ole i n i m e s e pass eraldi võetuna... üksikuna ta saatuses veel määrav. Ja veel üks uitmõte umbes samast ajast, et kõige rohkem nõuti passi siiski Kroonlinnas.

NÄITLEJA/OKS: Kadugu sellised mõtted, ärgu mõjugu mingi alltekstina! *(Paus.)*

Kui juba oma elust r ä ä k i d a, siis oleks kõige õigem alustada i s a s t. Isast, sest isa ei vedanud mind kunagi alt. Isa on paljudele truu, kui ta üldse meil olemas on...

OKS/NÄITLEJA: Loeksin ette ühe oma kirja isale, kolmandast oktoobrist 1907, kirjutatud Läänemaalt, MASSUST, mitte kaugel Virtsust, kus ma tollal kooliõpetajaks olin. Kiri on pikk, aga ma loen ta siiski tervikuna ette, loen paberilt maha.

Armas isa!

Raske oli kodust lahkuda, sind nii raskes haiguses maha jätta, aga ei võinud ju parata, ametikohused kutsusivad. Pealegi lootsin veel, et ehk paraned ja jälle kui nõuandja ja i s a kõiki nagu ennegi juhatama saad. Võib-olla on mu lootus su paranemise peale ka tõeks läinud, nii et juba mu kirja kättesaamise korral voodist väljas oled ja toas ringi liikuda suudad, aga ma ei tea, kuidas Jumal sind raskes seisukorras juhtinud on. Raske oli kodust lahkuda, ikka seisab meeles. Murelik niiviisi armsast vanemast eemale minna... Kui haigus mitte lahkunud ei ole, vaid ikka edasi kestab, või veel raskemaks on läinud, siis jätan kõik Jumala hooleks. Kuidas ülevalt inimesele määratud on, nii peame kannatama ja kõik lootuslikult läbi elama. Õige inimene ei karda surma, ta näeb selle läbi ärapääsemist maisest vaevast ja alatistest kannatustest. Soovin sulle, I s a, südamest, et sa ikkagi kord veel paraneksid, et mul võimalik oleks osagi sellest vaevast ära tasuda, mida sa mu kasvatuse ja koolitamise juures oled näinud.

Su tänulik poeg Jaan.

NÄITLEJA/OKS: MIDA TEATAKSE MINU ISAST? *(Paus.)* Pole õige aeg vastata... Hea küll, eks pealetükkivad mälestused või südametunnistuse piinad — kuidas kellelgi —, juba hoolitsevad, et igaüks varem või hiljem ise i s e e n d a l e vastab...

O m a i s a s t.

OKS/NÄITLEJA: Ka m i n a e i v a s t a, kuid ma tean, mida ütles... kirjutas sellesama kirja kohta mu noorem vend Eduard 1935. aastal Semperile... Ma pean sellest rääkima, sest nii võidakse tulevikus igat meie kirja k o m m e n t e e r i d a!

(Paus.)

Eduard saatis mu kirja palju aastaid hiljem Semperile, kes kavatses minust monograafia kirjutada. Miks see kirjutamata jäi, ei tea, ei olegi minu asi! Kuid Eduard tundis mind hästi, ja ikkagi kirjutas ta, et see kiri haigele isale olla isa mõtteladi... eluhoiaku järgi kirjutatud, sest isa oli ju suur «jumalamees»...

Eduardi arvates ma siis teesklesin kirjas haigele isale? Tahtsin isale meelepärane olla?... Ma ei tea, ei mäleta enam, milliste tunnetega ma selle kirja kirjutasin, kuid nii suur teeskleja ma ka polnud, sest olin ju mina see Jaan Oks, kes hiljem mitu aastat köster-kooliõpetaja ametit pidas: ristis, laulatas... mattis, usuõpetust õpetas... Kas ainult leivakannika pärast... Ei tea...

AGA KIRI KUI DOKUMENT POLE ENAM PUHAS!

(Paus.)

Ja ma arvan, et seepärast EI SAAGI SEDA KIRJA ETTE LUGEDA!!!

Ja ega me ka siis, kui me Eduardi, mu noorema venna, praegu lavale kutsuksime, palju targemaks saaks, sest juba ta tulek oleks võlts... Eduard hakkaks kohe mängima, teatrit tegema, aga seda ma ei salli...

PAREM MA ÜKSI!

Kui mul juba oli julgust täna oma eluga lavale tulla, jäägu siis ka näitlemisõigus ainult mulle... Nagunii olen ka mina kohati võlts, kuid see on juba minu oma mure...

NÄITLEJA/OKS: Ma kohe tundsin, et ei suutnud kirja nii ette lugeda nagu vaja, kuid ma ei hooli sellest — ikkagi loen ma täna õhtul veel palju kirju ette... Millega ma ennast õigustan? Aga sellega, et me kõik oleme vanematele... kodustele kirjutanud ja teeme seda ka edaspidi, sest see on juba ELUKROONIKA oma suuruses, tüütuses ja isegi nõutavas argipäevasuses. Las olla!

OKS/NÄITLEJA: Elasin Massus üle kahe aasta ja ühel päeval ei meeldinud mulle enam seal... Mujale kiskus... Oli mingi seletamatu tung. Vale jutt, et ma 1905. aasta sündmuste pärast karistussalklasi kartsin. Ei! Ma ei kartnud, sest mina, Jaan Oks, ei põletanud ühtegi mõisat. *(Paus.)*

...1905. aasta? Mind haarasid need käärimised, mis ma sain parata. Ma tegin ikka seda, mis mulle meeldis, seadsin ikka näo vastu värskeid tuuli... Siinkohal on Eduardil õigus, isegi väga õigus, sest mulle meeldisid Poögelmanni laulud ja ma laulsin neid... Ma ei laulnud neid kodus — jälle on Eduardil õigus —, sest miks ma

pidingi oma isale neid laule laulma, kuid Eduardile ja teistele küll... ja isegi Eduard õppis minu käest neli või viis tolleaegset revolutsioonilist laulu, ja mitte ainult Eduard, vaid ka mitmed mu koolisõbrad kirjutasivad need laulud suure isuga ära... Ja miks ka mitte kirjutada, õppida ning laulda laule, mis olid mõisnikkude, pappide ja valitsuse vastu?! Miks mitte?! Sest koolisid on ilmas küll, kuhu võib edasi minna, sellepärast ei maksa muretseda ega selga painutada... Jah, see olin mina, kes 1905. aasta jõuluks õpilased koju laskis ja päevikusse kirjutas suurelt ja lihtsalt... kindlalt: «Elagu vaba kool!» Ma parastasin ehk mõisate põletamist, pidasin kihutuskõnesid, kuid mitte igaühele.

Juba novembrikuus 1905 hakkas rahvas vallamajas õhtuti koos käima... juba siis oldi arvamisel, et mõisnikud on ikka kõige kurja juur, ja ühel suuremal koosolekul ma ehk kutsusingi rahvast mõisnikke hävitama, kõneldes, et kui juba Jumal lubab kätte tasuda mitmendast põlvest, mispärast siis see väikene inimesehing seda mitte ei teeks, kui aeg selleks küps... *(Paus.)*

Ja ikkagi ei põletanud ma ühtegi mõisat... Ma õpetasin lastele Marseljeesi!

(Paus.)

1907. aasta lõpus sõitsin Samaara kubermangu, eesti asundusse Lohukülla köster-kooliõpetajaks... Sõitsin üksi ja nii et tagasigi ei vaadanud!

Sõitsin uljalt, midagi nagu kiskus sinna, aga ei möödunud poolt aastatki, kui ma noorema venna Eduardi endale abiliseks kutsusin... Ma lihtsalt ei saanud üksi hakkama. Igapäevast ametitööd oli palju ja kirjutasin ka sel ajal palju... Kirjutasin, aga ikkagi see ÜKSINDUS, see kõige koledam ja nähtamatum vaenlane...

(Paus.)

NÄITLEJA/OKS: Aga ikkagi, mis oli selle äkksõidu põhjus, justkui millegi või kellegi eest põgenemine? Muide, see hakkab mind ennast ka huvitama!?

(Paus, näitleja nagu ei oskaks jätkata.)

Kui õige etendaks ühe tegelikult olematu dialoogi, ja mitte vend Eduardiga, vaid hoopis mu vanema venna Johannesega?

DIALOOGI, AGA ÜKSI!
Üksi, sest Johannes hakkaks j ä l l e kõike üle elama ja kõik kaugeneks VEEL ÜHE INIMESE VÕRRA...
Oletame, et jutuajamine vend Johannesega oli Saaremaal, kodukülas Ratlas, isatalus. Ma võisin kas kärsitusest või juba haaranud rännukirest haaratuna Johannesele öelda, et Johannes, sa oled kuidagi tuim... jäik.
— Olengi, midagi peab siin maal, Saaremaal... selles külas ometi ka püsivat olema, vastas Johannes.
— Kultuurist ajame kaudselt juttu.
— Ära unusta, Jaan, et ma olen k o o l i õ p e t a j a, ÕPETAJA IGAS MÕTTES, nagu meie i s a g i.
— Ma olen kirjanik... poeet, ja uhke selle üle.
— Ole, ole uhke! Kui sinust poeet saab, küll ma siis su värsse ka LASTELE loen, loen, kui vaja, kui on aeg.
— Minu värsse sa vaevalt loed...
— Kui sul just o m a l a u l u pole, siis muidugi mitte.
— Johannes, vend, mul on juba palju laule, nii hinges kui peas...
— Aga sa tormad oma lauludega kes teab kuhu... KAOD? Aga mina j ä ä n, ma pean siia külla jääma.
— Keegi ei sunni sind, Johannes... mitte keegi, kui ehk ainult LAPSED, need elavad ahelad saare ja mandri vahel...
— Torma, Jaan, torma, kuhu tuuled aina puhuvad, aga mina jään koduküla misjonäriks... *(Paus.)* ja kes teab, ehk tuled sinagi kord tagasi... tuled minu juurde armulauale!

LAVASTAJA/NÄITLEJA/OKS: SEE KÕIK ON VALE! SEE EI OLE DIALOOG! Improviseeritud, aga mitte m ä n g i t a v... Selles on palju suvalist, elu kõrval liiga kirjanduslikku...
SEE OLI TEATRITEKST KÕIGE KULUNUMAS JA HALVEMAS
M Õ T T E S...

NÄITLEJA/OKS: Isa kiri ei mõjunud, kiri haigele isale ei mõjunud. V ä l j a m õ e l d u d dialoog vend Johannesega jäi pinnapealseks...

(Paus.)

OKS/NÄITLEJA: KUIDAS OMA ELUST EDASI RÄÄKIDA? RÄÄKIMA PEAB, SEST MA...

OLEN JAAN OKS!

Muidugi võiks ka nii teha, et kogu mu elu... mu jutud ja luuletused veetakse minust mööda ja siis ma valiksin ...ütleksin, valiksin muidugi eksimatult, et vaadake, seda pole vaja, selle võite ära viia... viia minust salaja mööda, et milleks see

KAST?

KAST NAGU KOLM KUUD MU NIIGI LÜHIKESEST ELUST! Küll ma ka kastita igale elustseenile ajas ja ruumis koha leiaksin, et KAST võtab ruumi ilma ajata... nagu riiul ja laud. Mulle aga...

NÄITLEJA/OKS: ...mulle aga kui üldse on midagi vaja, siis ainult r ä ä k i v a i d asju... Ja ma usun...

OKS/NÄITLEJA: ...usun, et sedasama ütleks ka Eduard, ta kohe kinnitaks, minusugusele on tõepoolest ainult rääkivaid asju tarvis, kuigi ka neid pole, nagu pole m õ t l e v a i d asju... Aga kord ma arvasin, et r a a m a t u d on mõtlevad asjad...

AGA ELUKROONIKA TÄHTPÄEVAD?

Neid ei saa ju üle lava vedada... Sünniaastat näiteks? Kuidas sina, inimene, oma sünniaastat a s j a n a üle lava vead? Sünniaasta nõuab iseendast ka surmaaastat, aga nende kahe ajamärgi vahe on mul liiga väike, nad ei saa kunagi kokku.

Nüüd küsiks Eduard, kes on siis võimeline i n i m e s e elust kõige olulisemat välja valima?... Midagi, millest tasuks ka teistele rääkida?
— Ma ise loomulikult.
— Inimene ei ole selleks suuteline.
— Siis aeg.
— A e g e i o l e k e e g i! Aeg ei aita.
— Sind, Eduard, ei aita, sa elasid küllalt vanaks, aga mind küll.
— Sind, Jaan, ei aita isegi i s i k u l i n e aeg. Sa elasid nagu väljaspool aega.
— METAFÜÜSIKA! Me kõik oleme omas ajas kinni. Oi kui kinni! Nii nagu kevad ja sügis end tuules

ja poris paaritavad, suve jõhkralt trotsides vahele jätavad.

— Mina elasin oma ajas, kohas... mulle tuli mu aeg niisama lihtsalt ja loomulikult, nagu ma su vennaks sündisin, millal aga tuleb sinu — Jaan Oksa aeg, ei tea.

— TARGUTAMINE! Mul oli sama aeg kui teistel, ja et ma sinust elupikalt varem surin, ei tähenda midagi. Ma isegi ei kahetse, sest surin õigel ajal... MUL OLI AEG, OLI OMA AEG! Olid rõõmud, mured, kannatused ja isegi KUULSUS, nii hea kui halb, ja SURMGI OLI MULLE JÕUKOHANE, sest kui ma 1918. aasta veebruaris surin, olin haiglaüksinduses nii jõuline, et suutsin surma TULEKUT ja MINEKUT mitu korda taluda... Usu, Eduard, surmal on ka oma MINEK... Et ma vaikselt surin, polnud juhus — oli lihtsalt õige aeg. Eakaaslastele-kirjanikele olin juba ammu SURMA TAGA! Ma olen uhke, et mu mõistus elu lõpuni selge oli... Küllap sellepärast, et piiritõmbamine a l g u s e ja l õ p u vahel ei ole inimesele jõukohane... Just p i i r i t õ m b a m i n e pole inimesele jõukohane, aga mitte v a l i k... Piiritõmbamine polegi nagu inimese asi.

NÄITLEJA/OKS: Jälle üks egoistlikult ja üksi esitatud dialoog. Olen sellega rohkem rahul kui eelmisega, kuid ikkagi tunnen, et kogu mu senine r ä ä k i m i n e on olnud hüplev... katkendlik ja liialdustega.

(Paus.)

OKS/NÄITLEJA: Kuid miks ei või ma siis algul antud lubadustele truudust murda? OLLA ISIKULISEM, KUI FAKTID LUBAVAD? Kui kord on juba minu õhtu, siis olen ma ise ka AEG, MÄLU ja FAKT... Ja siit ka mu õigus. Iseendale jään ma ikkagi truuks... siiraks ja eksimatuks kasvõi mingis kompositsioonivaistus...

(Paus.)

VARA, VARA ON VEEL MULLE ETTEHEITEID TEHA... VARA! Lubage, et ma m ä n g i n i s e e n d a g a, ja peaasi, et jõukohaselt, sest see on ju tähtsam kui nii palju kordi ülistatud ja looritatud s i i r u s.

(Paus.)

Muidugi võib mind hoiatada, et paljude poolt kas kiidetud või kirutud m ä l u mind ükskord ummikusse ajab, h u k u t a b, sest mälu elustuvat niivõrd, et ARU enam vastu ei pea... Ei elustu! Alusetu kartus! Ja kui m ä l u elustubki, siis ei tohi unustada, et ka ILU VÕIB MINUS UUESTI ELLU ÄRGATA, ÄRGATA ISEGI SIIS, KUI MU VAIM JUBA TUHM... Just nimelt ILU, aga mitte mälu. Ma muidugi tean, et paljudel algab mälu tagant pimedus, et mõned suure mälukoorma all kokku vajuvad... *(Paus.)*

Ma võin minevikku... igavesse unustusse jääda, kuid kokku ei vaju ma iialgi. Ja mis sellest mälust nii karta? MÄLU POLEGI NII ISIKLIK, AINULT MINU MÄLU, TA ON KA RAHVA MÄLU. Ja kui sind su isiklik mälu kohati ehk petabki, siis r a h v a m ä l u mitte kunagi.

Traktaat mälust?

Ei, sest parajal ajal, raskel momendil võin ma mälule nagu inimesele öelda, et kao, mu vaim, mu kaksikvend... kao, mu kaksikvend, kuigi mul kaksikvenda pole...

See pole enam asjalik jutt. Nii jätkates võib unustada kõige tähtsama — E M A.

Jälle kiri, kiri emale. Tagantjärele kirju sirvides torkavad kõigepealt silma pealkirjad, pöördumised. Nii olen ma kirjutanud: «armas isa», «kallid kodused», «kallid vanemad»... MINA kirjutasin nii oma vanematele, aga ma ei tea, kas ka teised? Tean küll, et mõned kirjutavad lihtsalt t e r e või t e r v i t u s i... siit ja sealt.

3. juulil olen emale kirjutanud:

Väga kallis ema!

Ära unustada ju kunagi Saaremaad, kodu ja omakseid ei saa — selleks on kõik väga kallis ja hea mälestus. Olen enamasti kodus, sest kui köster-kooliõpetaja kohuste täitjal on tarvis mul vaikselt ennast ülal pidada ja teiste noorte hulgas lõbustada nii ei sünni. Selle asemel saab aga vend Eduard noore rahvaga väga ilusasti läbi... Et ma otse nüüd Samaarast majamööblit, nagu paremaid toolisi ja muud tuua lasksin, siis ei saa kahjuks p r a e g u i s a r i s t i jaoks o m a o s a saata.

Küll aga saan sügise poole, kui köstri ja usuõpetuse palk kätte antakse. Võin viisteist või kakskümmend rubla anda ja kui Johannes teist sedavõrd annab, siis saame mingisuguse risti. Odavamat kolmekümnest rublast juba vist ei maksa muretseda. Kui rist kallim ei ole, siis võib ju Johannes kui päranduse saaja selle üksigi anda...

Ma mõtlesin peale risti veel mingisugust tahvlit või pärga isa mälestuseks kiriku seinale panna, mis isa sõbra Vinkleri mälestusmärkide kõrvale tuleks paigutada. Mis sa sellest arvad, ema? Johannes ei tohi sulle midagi ütelda: isa varandus on veel sinu ja olgu, niikaua kuni surmani... Ja Johannes ärgu seda omaks varanduseks pidagu, mis ta isaga ühes on korjanud.

Me võime Eduardiga mõlemad omal jõul edasi pääseda, kui kõik nõnda edasi läheb nagu siiani... Eduardil on kaupmehe huvid ja juba oleme poodi asutamise peale mõtelnud. Riided oleme nüüd ka muretsenud, niipalju, kui esiotsa tarvis on... PASSI saime kätte, nii et mingit hulguse asja karta ei ole. Ülepea on siin maal kõik vabamad seadused, passi pole keegi nõudnudki. Edaspidi ehk võtame koduvallast, Saaremaalt, lahti, muidu maksa VALLAMAKSUSI... v a l l a m a k s u s i... Siin on ainult m a a m a k s u d...

KIRJU EMALE MA EI KOMMENTEERI, SÕNU EI OLE!

Minu teada on seda vähesed teinud...

OKS: Olen mõne sõna isast rääkinud, vendadest... emast. Olen jõudnud ARMASTUSENI, millest kuidagi mööda ei pääse. Olen kunagi kirjutanud autobiograafilised katkendid ja neis üpris pikalt rääkinud armastusest... naistest.

JÄLLEGI MÄLESTUSED, MIDA MÄNGIDA EI SAA, SEST NAD ON LIIGA PUHTAD...

OKS/NÄITLEJA: Olen kirjutanud: EMA OLI ILUS... ilusad olivad ka mõned noored naisterahvad nii koolis kui leeris. *(Paus.)*

— Ema oli ilus?

— Mängi, et ema oli ilus!

— Mängi, näitleja, ema oli ilus!

Ei suuda... *(Paus.)*

Lea oli ta nimi, ja ta tõi ikka õunasid, mina aga kirjutasin kirju ja luuletusi. Kui lapsikud olivad need esimesed värsid, aga LEA oli ikkagi armas...

JA SIIS TULI TÖÖ...

Tuli vene keele häälikute väljaütlemine, päästrehkendamine, grammatika plastilised seadused, tulid...

K U N S T I D!

Kuid peagi sai ring täis ja tuli uus ja tundmatu naine, tuli LIISA, ja liisasid oli mul kolm. Kuid aitab liisadest, sest mis on ühe noore mehe ihulised vajadused üleüldise ja meie kohal hõljuva armastuse kõrval...

AASTAD LÄKSID, AGA ARMASTUS JÄI...

Ja siis tuli JUULI, ja jälle oli neid mitu, oli kaks, ja ma mõtlesin, et miks ei peaks palju jumalaid olema, kui see nii usutav on, kui inimesed on nii hellad ja hääd...

ÄRA KARDA HÄÄ OLLA! ÄRA KARDA, JUULI!

O l i, o n j a j ä ä b v i s a v a i k i m i n e.

NÄITLEJA/OKS: Sattusin vist hoogu, liiga palju rääkisin armastusest, aga rääkimata jätta ka ei saa, sest kõik see oli...

OKS/NÄITLEJA: ...oli veel enne Samaarasse sõitu, e n n e, kui ma seal palavikuliselt kirjutama hakkasin. Jah, mis parata, olen praegu mälestuste ohver, erutatud ja eraldatud kõigest, isegi A J A S T...

NÄITLEJA/OKS: MA VIST MÄNGIN JUBA?

OKS/NÄITLEJA: Armastuse tagavara hakkas kokku kuivama. Juba nägin unes, kuidas kõik need naised tõusivad, kõik need armsad ja selged tähed, mida mööda ma siia olin tulnud... Nägin unes, kuidas need naised minu pärast võitlesid... i s e k e s k i s...

OLIN ÕNNELIK, SEST NII MÕTTETU OLI TOOKORDNE ELU!

Oleks n ü ü d keegi ütleks mulle, et ma tapan need tüdrukud ära, aga sina, Jaan Oks, jääd elama, siis vastaksin: TAPKE MIND!

Ja ikka ma arvan, et üks armastuse aste peab veel ees olema, kus ma ekslen, otsin ja midagi ei leia. *(Paus.)* Aga nüüd tahaksin ma tööd teha — nagu paljud pärast surma —, ainult käed ei kuula enam sõna...

Ainult ajaloo palge ees näen veel oma armastust ja sedagi s u r m a s . . . Surmas, mis küll väga kaugel armastusest, kuid siiski armastuse sees.

NÄITLEJA/OKS: Mulle tundub, ma tajun kogu kehaga, et mu protokollilisele armastusele ei elatud kaasa, sest jutt oli ju ainult m i n u armastusest, ainult liisad ja juulid, ja kui palju neid ka poleks, ei ütleks see midagi uut. Mu armastuse meenutamine jättis külmaks, mis on mõnes mõttes isegi hea . . .

LIIGA ISIKLIK JA SAMAS ÜLDINIMLIK on olnud mu armastus naiste vastu . . .

OKS/NÄITLEJA: Kuid mul on olnud ka teisi armastusi . . . k i r g i! Naistearmastusest oli mul siiski õigus rääkida, sest kõik see oli veel enne Samaarasse sõitu. Hiljem, ei seal ega taas kodukülas Ratlas, ei armastanud ma enam ühtegi naist. Vahel ei erinenud naine leivakannikast, ja ma sain ühtemoodi peksa, läksin ma võõras peres supikausi kallale või tirisin võõra naise sauna . . .

OKS: Ise ma neid k o l e k ü l m i aastaid hästi ei mäleta, küll aga teised, kõik need, kes olid agarad kaasaegseteks olema . . . pärast mu surma. Kas sellest küllalt pole, et ma neid k a a s a e g s e i d täna elavatena laval näha ei taha?

MA OLEN JAAN OKS!

Luuletusi oleks vaja, kirjanduslikuks taustaks . . .
Ehk loeb mõni teine? *(Paus.)*
Ei, teised ei tohi mu salme lugeda, ma ise, ma elu ja surmaga pooleks, valuga võidu loen mõned read . . .
Need ei ole ega jää viimasteks, sest mul ei ole v i i m a s e i d t u n d e i d, kust siis viimased mõtted ja read?

Ma hüppan kiusavast mõttest üle, tundelt kohe paberile.

Ma vean elust läbi
nii sala-salaja
Ei teiste au ei häbi
mind suuda puutuda
Mu tee on metsa taga
Mis meile tundmata
Nii olen ala väga
Ei nad ju aru saa

*

Kus hoovid haisesivad
sääl aastaid köndisin.
Kus sitsikuue-räbal
sääl ilma sündisin.
Mu ema oli värdjas,
ma kahekordne veel.
Mu isaks — vanad poisid,
armastus kõrtsiteel.
Mu kunstikasvataja
on purjus ema laul —
kui teised tegid liiga
sõtkutud neitsi aul!
Ja saladuse isa
sain näha alles siis,
kui nööri lõikamiseks
üks võõras noa viis.
Te laulge kiidulaulu
ja õnnes hüpake,
kuid põlata ja naerda . . .

*

Värske viin ja värsked heinad,
karikates kangem viin
rasked keelud, templi seinad,
ümberajamiste piin.
Mina seal ja minu lüüra
olen templi taga maas,
näeme ainult õndsaid viira
nagu lahti lilleaas.
Või iha tõuseb lehkvalt üles
ta magus-õhkva auru sees,
või nägemata hoitaks süles
su mõtted eemal silma ees.
Veel?
Veel!
Enne kui tondiks
sai ta libahundiks
rikkus piima ära
sabast näris mära
ema külge umse muhu
tütrel veresamba suhu
Läks libahundiks
siis otse tondiks.

AITAB LUULETUSTEST! KA JUTTUDEST, MIDA MA LUGENUD POLE EGA LOEGI!

OKS/NÄITLEJA: Aitab juba pool-legendist, et ma aeg-ajalt väga intensiivselt kirjutasin, et mu arvestatav kirjanikuelu ainult kolm-neli aastat kestis... Aitab, sest mis loevad mõned kirjutamise tuhinad... kirjanduslik amokk ilma eluta. Ka teised kirjutasid 1908. aastal, mulle kui kirjanikule tõepoolest viljakal aastal...

(Paus.)

Ja siiski, üksnes Noor-Eesti teeb südame soojaks. *(Paus.)* Omaarust muretsesin isegi ta saatuse pärast, valutasin südant nii ta sisulise kui rahalise külje pärast,
— vaja on suurendada liikmete maksu, aastamaksu
— värvata uusi liikmeid
— ja mis kõige tähtsam:
— uusi lugejaid!

Ma ju teadsin, et maal, külades elab inimesi, kes hea kirjanduse levitamisele kaasa aitaksid. Noor-Eesti albumeid aga polnud külaharitlastel kuskilt saada, selliseid raamatukauplusi lihtsalt ei olnud. Ja kas polnud just siis õige aeg Kirjastuse Seltsi ajakirja asutamiseks?

OLI!

NÄITLEJA/OKS: Senised ajakirjad eeskujuks ei kõlba, sest milleks meile naljad, tõlked, tohtrite targutused, rodu lastejutte ja mõistatusi — praegu pole neid vaja! Halb pudi-padi noorte ajakirjas ei huvita ega haara kedagi.

OKS: — MÕTETE ALGUPÄRA ON VAJA!
— VÄGEVUST JA VÄRSKUST...
— JA SIHT NING ILUMAITSELINE KÜLG
— OLGU KINDLAD!

OKS/NÄITLEJA: Loosungid? Võib-olla...

Aga me ju ootame ajakirja. Küla ootab, ootab Samaara kubermangus Lohusuul, ootab Saaremaal Ratlas, ootab Aravul... Küla ootab hommikul... Küla ootab kasvava vaimse tegevuse õisi.

(Paus.)

Jätame kõrvale higised rublad ja tungime Noor-Eesti hinge! Töötame ju teistele
— asja enda pärast, mitte tasu himustades
— me aeg kohustab meid
— kohustab, sest teist aega meil pole...
— pole kellelegi antud, seepärast salgame maha vanad eelarvamused ja hallitanud traditsioonid ja näitame dogmade tühjust.

Muidu ahju tagant välja tulla ei saa...

NÄITLEJA/OKS: Nihilist? Anarhist? Lihtne on inimest ükskõik kelleks osatada, unustades lihtsa tõsiasja, et tõeline nihilist peab kõike uuesti õppima hakkama, otsast peale... Aga milleks nii muretseda, eks tulevik näita, kes oli tõe poolel...

OKS: AATED JU JÄÄVAD, AINULT VÄLJAÜTLEMISE VIIS VÕIB MUUTUDA!

OKS/NÄITLEJA: Ainult talente ei tohi me kaupmeeste kätte anda, sest nad panevad meid raudu, sunnivad kusagil kapinurgas orja kombel tõlkima, kasvõi ISEENNAST MAAILMAKEELDE...

(Paus.)

Ikka seltsi on vaja, sest ühinemine ise on juba vabadus või vähemalt tee vabaduse poole.

NÄITLEJA/OKS: Kes meid toetab? Praegune situatsioon, praegu on kirjanduse kõntsa aeg, meil muidugi rohkem, aga mujal ka... Jah, toreda kirjanduse ajaloo saaksime küll, sümboliks hallitanud kopikas!

OKS/NÄITLEJA: Vihale ajab, et igaühte, kes kaks-kolm seika oma elust mäletab ja üles kirjutada oskab, juba kirjanikuks peetakse ja talle sellise olemise eest veel peale makstakse.

OKS: Ülim aeg on tasumoraalist lahti saada, moraalist, mis taevast algab ja põrguni ulatub, või vastupidi...

Mis teha?

OKS/NÄITLEJA: Noored on need, kes peavad kirjanduslikku revolutsiooni kuulutama!

NÄITLEJA/OKS: Mu jutt tundub ehk liiga kriitiline, isemeelne ja utoopiline olevat, aga ma ju ei vaja, et mind mäletatakse, vajaksin midagi muud. Oleks see ainult minu võimuses, teeksin ma juba eluajal kõik, et mind

pärast surma keegi ei mäletaks, eitaksin ennast kui kirjanikku, kui näitlejat. Kuid mis parata, kui mingi objektitu a u a h n u s sunnib takka... Me kõik ju tahame edasi elada... e d a s i...

O l e n v i s t v ä s i n u d?

OKS/NÄITLEJA: Kui ma nii laiali valgun, siis oodatud hullumeelsuseni, sõjani ja surmani ma täna küll ei jõua...

NÄITLEJA/OKS: Ehk pole tarviski jõuda? *(Paus.)* Polegi tarvis, sest olen kogenud... kardan... ma olen kogenud, et hullumeelsuse ja surma m ä n g i m i n e...

NÄITLEJA: ...n ä i t l e m i n e on vastumeelt nagu surmgi. Neis liiga abstraktsetes rollides olen enda arvates seni alati võlts olnud... V õ l t s. Ja mida aasta edasi, seda ebasiiram olen ma isegi oma igapäevases e r a e l u h u l l u m e e l s u s e s.

NÄITLEJA/OKS: Jah, kus vähegi võimalik, tuleks hullu mängimisest loobuda... KEELDUDA! Või siis HULL LAVAL TARGAKS MÄNGIDA... TAGASI TARGAKS... HULL LAVAL TAGASI TARGAKS...

Seda kõike on hea rääkida, aga s u h e t r o l l i g a ei saa ju k õ r v a l t v a a t a j a n a l u u a, see tähendaks luua midagi, mis juba ammu l o o d u d.

NÄITLEJA: Ma ei saa ennast ei elust ega s a a l i s t lavale mängida... Tulla võib, aga m ä n g i d a e i saa. See oleks ülekohtune tänase siinolemise ja tuleviku suhtes.

NÄITLEJA/OKS: Väga tõsine ja isiklik probleem, nagu sild ühelt mu m i n a l t teisele, peaaegu sama tõsine kui EDVISTAMINE...

NÄITLEJA: EDVISTAMINE? Jah, sest just edvistades tunnen, kui tähtsad on mu mõtted, ja kui ise seda kasvõi hetkegi tunned, siis paisutab su rinda uhkus! U h k u s, ja sa nagu vabaneksid millestki t ü ü t u s t.

MA OLEN JAAN OKS!

OKS/NÄITLEJA: Ma olen k i r j a n i k Jaan Oks. 1908. aastal Samaara kubermangus elades kirjutasin väga palju jutte... Hunnikuti. Saatsin neid ka igale poole, kõigile. Mõni neist trükiti isegi ära.

Ma pihtisin Tuglasele, et vahel võtan paar kuud või mitu nädalat täispuhkust ja töötan siis mitte tundide, vaid päevade kaupa järjest.

OKS: Lühema etüüdi võin ilma püsti tõusmata ära kirjutada, pikemal ja valgemal päeval isegi kolm tükki...

Jah, see olin mina, kes ütles, et seitse aastat öelgu veel meie arvustajad, et mu kirjatöödel mingisugust kunstiväärtust ei ole, kuid kaheksandal aastal peavad nad ikkagi tunnistama, et on!

Minu meeleolu juba väikeste laituste järel ei lange.

(Paus.)

OKS/NÄITLEJA: Filosoofiline elu on ju tühi, kui me teda hallutsinatsioonidega ei sisusta... Ma ei salli m ä l u. Mälu ei ole kunst ja kopeerimine ei ole kunst. N ä g e m i n e on õige kunst! Keeleilu on tähtis, see on kõik...

OKS: Kirjastajate asi on rääkida, et mu jutt on nõrk, keel vigane, mõte segane ja filosoofia poolekopikane. Kirjastajate asi, mitte minu.

(Paus.)

1908. aasta oli hea aasta, aga siiski, kuhu jäi mu r o m a a n?

K i r j u t a m a t a, kuigi ma päeva- ja nädalatööde kõrval tahtsin ka aastatöid kirjutama hakata, jäi romaan ikkagi kirjutamata...

Aga mida ma halisen, mul on ju «Elajas», peaaegu lühiromaan, veelgi äärmisem jutt kui «Emased», jutt, milles ma kategoorilist i m p e r a t i i v i tahtsin näha...

1909. aastal olin viimast korda tõelises kirjutamishoos, lõpetasin nii kaua põues kantud oratooriumi «Kannatamine».

Lugeda mõni katkend oratooriumist?

V a r a veel, sest loodan, et aeg parandab kirjavead, paneb punktid, komad ja, kus vaja, ka sõnad õigesse järjekorda, liidab sõnu kokku, kus vaja, või lisab nende vahele veelgi sidekriipse ja ruumi ja õ h k u, aga mitte v i r i s e m i s t...

OKS/NÄITLEJA: Korra käisin neil aastatel ka pühas Tartus, kõnelesin seal elujõust ja v a i m u j õ u s t, mispeale tehti mulle ettepanek abiraha korjata!

— Ma ei põlvita rublade pärast!

NÄITLEJA/OKS: Ma ei põlvita rublade pärast!

OKS/NÄITLEJA: Keegi arvas, et peaksin mõne Eesti poetessiga abielluma, et siis saaksin kuulsaks kui l u u l e t a j a mees... Ja keegi päris vaimust vaene soovitas mul kosida viiesajarublast külatüdrukut!... Kupeldajad tundusid mulle mõned Tartu õpetatud mehed olevat... kirjanduslikud salongikupeldajad, aga mul oli neist siiski palju kasu, sest nad vihastasid mind niivõrd, et kui ma Samaara kubermangu tagasi jõudsin, hakkasin kohe kirjutama... Kirjutasin, mis sest, et Eduard mäletab, kuidas ma Tartu sõitnud kahe kasukaga, aga tagasi ühega, kuna teise viinud sõiduraha tarvis pandimajja... Vähe sellest — keegi oli näinud mind maakuues «Vanemuise» treppidest üles tormavat!

OKS: KÕIK! Rohkem ma kirjutamisest ei räägi.

OKS/NÄITLEJA: Ma ei olegi enam uhke, et olin kirjanik... Ma olen Jaan Oks! Polegi enam mingit rahuldust kirjanik olla. Aga hakata veel köster-kooliõpetajaks? Hakata veel k ö s t r i k s?

— Ei, otsustavalt ei!

OKS: Ei, kas see on ikka nii? Ma olin auahne ja jään auahneks... isegi hauas, hauas kindlasti, sest seal on seda kõige kergem olla... Lora, et mina, Jaan Oks, oma kirjatükkidest ei hoolinud... Isegi väga hoolisin. Ükskõiksusega ei tasu EPUTADA, sest ükskõiksus on minu jaoks nii määratlemata mõiste, rääkimata sellest, et t e i s e d m u ü k s k õ i k s u s e p e a l t t e e n i v a d...

MA OLIN AUAHNE.

O r e l i t tahaks kuulata...

OKS/NÄITLEJA: On jäänud veel kolm tähtsat sündmust mu elus: VAIMUHAIGUS, SÕDA JA SURM... Vaimuhaigusest ei tahaks ma rääkida... mitte sõnagi, aga p e a b, sest muidu jääks elulugu poolikuks, ja mõned ehk leiaksid, et mu elu oli liiga t a v a l i n e, et milleks seda k u u l a t a ja v a a d a t a?

— Oligi tavaline, sest ma pole mees, kes eluloo enne valmis kirjutab ja pärast selle järgi elab.

Veel tahaks o r e l i t kuulata...

NÜÜD PEAN MINA, JAAN OKS, EDASI RÄÄKIMA!

NÄITLEJA/OKS: See on väga tähtis rääkimine, sest selle järgi otsustatakse, olin ma hullumeelne või mitte...

SEE EI OLE ELU, SEE ON PUHAS RÄÄKIMINE!

OKS/NÄITLEJA: Vend Eduardi arvates olin ma juba 1908. aastal, kui ta mulle Samaara kubermangu appi sõitis, väliselt kuidagi muutunud...

— Mis tähendab olla väliselt muutunud?

— On see siis nii silmatorkav ja imelik?

— Kas siis kõik mungad on väliselt muutunud?

OKS: Närvihaigeks jäänud ma aga Samaara kubermangus peale 1910. aasta sügist, siis kui Eduard kroonusse kutsuti. Enne olnud ma üks priskematest meestest...

— Olingi, ja mis siis?! Olingi, sest vahel ma tõepoolest jooksin klassist välja, viskasin raamatu nurka... M i l l i s e r a a m a t u?... Käisin ka toas edasi-tagasi, lõin isegi mõne taldriku puruks...

— Tol talvel ei õnnestunud mul ükski ettevõtmine, ilmselt olid ka mul närvid nagu igal teisel inimesel. Ma olevat külainimeste juttudest mingisugust tagamõtet otsinud, kurikavalat kiusu enda suhtes?

— Otsisingi! Sest mu kahtlused olid põhjendatud.

(Paus.)

OKS/NÄITLEJA: ORELI LUGU NÄITEKS!

— Eduard ju teadis, et r o t i d olid need, kes oreli papptorud läbi närisid, aga mitte mina, nagu külamehed arvasid... Jah, muidugi, kui sa orelit enam m ä n g i d a ei suuda, ei viitsi, siis peab küll torud läbi torkama.

OKS: Jätame oreli. On veel üks seik, mida ma ise hästi ei mäleta. See juhtunud 1910. aasta suvel, veidi enne Eduardi ärasõitu. Siis toonud ma külast talumehed ja öelnud neile, et Eduard on hulluks läinud... Ei mäleta, ehk töingi...

(Paus.)

OKS/NÄITLEJA: Orel, talumehed, aga 1912. aastal on Karl Sell mu emale Samaara kubermangust kirjutanud, et mind olevat köster-kooliõpetaja ametist lahti lastud...?

— Lastigi lahti. Paljud köster-kooliõpetajad on ametist lahti lastud. Ja siis olevat ma ringi hulkunud nagu tõeline närvihaige, kaubelnud nööpidega, piltpostkaartidega... vasikanahkadega.

— Paljud kauplevad siin ilmas nööpidega, aga mis või kes oli mulle Samaara kubermangus kõige lähedasem?

VÕIB-OLLA VASIKANAHAD?

— Kirjutamine oli ehk nagu mingi kombatav KÕRGUS, vasikanahad aga SÜGAVUS, nagu kõige suurem armastus, mida kaeda kardetakse... Kui vasikanahkadega kauplemine kõige suurem armastus polnud, siis kõige meeleheitlikum KIRG kindlasti, sest pärast enda tühjakskirjutamist pidi midagi ju tulema... midagi uut, mida ma ei osanud ette näha...

OKS: Sell teab veel, et mind olevat seal ka pekstud ja et ma vahel isegi öid läbi lumehanges olnud.

MA EI TEA EGA TUNNE SELLI-NIMELIST MEEST!
MA OLEN JAAN OKS!

OKS/NÄITLEJA: ...Ja kui mind pekstigi, siis füüsilist valu ma küll ei tundnud... Rahvas olnud minu vastu toores, rõõmustanud, kui endist köstrit ja kooliõpetajat pilgata ja peksta sai... Ka seda ei taha ma mäletada, sest nii halb rahvas seal küll ei olnud.

(Paus.)

Vaat nüüd ei taha ma enam orelit kuulata...

OKS: TAPIVEDU? Samaara kubermangust kodukülla Saaremaale? Jah, see oli ja kestis kaks kuud, aga ka tapi ajal ei tundnud ma valu ega viletsust, millest tasuks rääkida, ainult rind pakitses ja hing karjus nagu loom puuris, kuigi me kogu aeg liikusime. Tapiveost ma rohkem ei räägi... *(Paus.)* Mis asi see küll on, et ma nii paljudest asjadest rääkida ei suuda. Eks vist sellepärast, et pärast tappi elasin kodukülas venna ahju peal. Lugesin piiblit ja õppisin prantsuse keelt, mis mul Samaara kubermangus poolikuks jäi... Mõned on pärinud, et milleks mulle piibel, kui ma õige usklik ei ole?

— Ma uurisin piiblit, tegin väljakirjutusi, kommentaare...

Mälestusi mul sellest ajast ei ole, minul ei ole, küll aga kellelgi Tuulikul... ühel Ratla küla mehel.

OKS/NÄITLEJA: Teiste päevikuid lugeda... tsiteerida ei ole eriti ilus tegu, aga kuidas ma muidu oma vaimusisest kahekõnet jätkan, jätkama ju peab. Ma loen Tuuliku päevikut nii, nagu ma ennist kirju lugesin...

«...Üheksandal heinakuu päeval 1912. aastal. Tähtis päev! Praegu võtsin oma rahaarve kokku ja — oh uudist! Esimest korda elus leidsin, et mul on sada rubla sularahas...

16. juulil 1912. Eile mängisin esimest korda kirikus orelit...»

OKS: Juba orelimängu pärast loen ma seda päevikut edasi.

OKS/NÄITLEJA: «...Köster sõitis Kuressaare väljanäitusele. Läks üsna ilusti. Täna niitsin Virgu põllul rukisid. 18. august 1912. Mineva laupäeva õhtul käis mu koolivend ja lähedane sõber Jaan Oks mind vaatamas... Hale ja võõras oli näha ja kuulda, kuidas ta õigelt eluraalt kõrvale läinud: diplomeeritud kooliõpetajast oli kerjajataoline hulgus saanud! Vist on joomine...»

OKS: ...Jälle vist.

OKS/NÄITLEJA: «...Vist on joomine ja porduelu teda nii kaugele viinud... Laenas mult raha... Naisevõtmine nihkub mul ikka edasi, aga ju ta selle aasta numbri sees ikka peaks ette tulema...»

OKS: Orelitallaja kritseldused söögivaheaegadel... maine päevik, aga ma ei lõpeta veel!

OKS/NÄITLEJA: Ta kirjutab jälle minust... Milline hea päevik ikka! «...9. jaanuaril 1914. Täna hommikul oli kõik loodus kõige toredamas ja paremas härmas. Vana rahva jutu järel tõotab see hääd viljaaastat. Peame meeles ja paneme tähele. Ka isand Oks käis täna hommikul siin. Nagu näha, pole ta ennast sugugi parandanud. Niisugune pättjalg nagu paari aasta eestki. Vist läheb ta seda hinda... Nüüd käin ma iga püha takka kirikus köstri aset täitmas. Harjub ka...»

OKS: Juba on ta köster! Väga hea!

OKS/NÄITLEJA: «...Suur Reede 1914. See talvene töö on jälle nii kui lõpetatud. Läks kaunis keskmist moodi: pastor oli katsumisel kooliga rahul ja maksti ka terve palk... seega oli mul seekord endisega kokku 250 rublakest. Ikka nihkub see summake natukese haaval suuremaks, saab näha, millas sellega midagi head saab ära

teha... Kõige hädalisem talitus oleks küll naisevõtmine, aga see ähvardab veel vähemast pooleks aastaks edasi minna. Ei saa ega saa...»

OKS: Loeks veel selle mehe päevikut, ikkagi oma küla mees, aga rohkem pole... Oma küla mees, kes ka minust juttu teeb... Olin hulkur? Olin! Mis selles siis erakordset on? Ametlikult sai minust hulkur pärast seda, kui olin kaotanud köster-kooliõpetaja koha ja passi... Hinges olin aga hulkur juba ammu enne seda, ma käisin ju mitu aastat nii piiri peal (*Paus.*)... ja mu koduvallamaks oli maksmata. See oli muidugi suur lohakus.

OKS/NÄITLEJA: Arvan, et küsimus, olin ma hullumeelne või mitte, on nüüd otsustatud.

OKS: ... Kui ma 1912. aastal olingi hullumeelne, siis sõda, mis algas 1914, oli veelgi hullumeelsem, sest ka mind taheti tegevväkke võtta! Kutse oli nagu võõras värss, et

— öö pime
— kotis maa
— tahaks hingelt hõisata...
— küüt Levalast läks Virtsu.

(*Paus.*)

Osa asju jäi maha Pärsamaa vallatalitaja juurde... Kaltsud ja kondid, millest jahu tehakse, jäid Männiku sauna, ma ise aga jõudsin Peterburi, kus mehed olid korteris nagu reisijad... Mõtlesin endamisi, et mis küll kooliõpetajad sõjas tegema hakkavad?... MÄRG JU!

Kasarmunurgas mõtlesin emale...

OKS/NÄITLEJA: ... mõtlesin emale, et armas ema, kuidas küll SINA, mu sünnitaja, sellega lepid, et mina sõjamees olen... Sõjamehe seadus nõuab ju tapmiseks valmisolekut!... Nõuab palju muudki... Tegelikult ma ei jõudnudki sõjaväljale...

OKS: Pugesin varsti haigemaja teki alla, kus oli soe, aga und ei tulnud. Nad pidasid mind simulandiks, mind, hambutut kooliõpetajat?!

— olen haigemajas, kus ei arstita
— sest suurt valu pole kellelgi näha

OKS: Nad ei teadnud, et veel hommikul põles tuli vastumeelselt, veel valget hämarikku tagandades, hämarikku Nikolai hospidalis... Ehad kaovad, aga väljadel on ikka rohkesti luulet, mu sügisesse minev vaim ei

tahtnud kaduda... Hommik ei naerata, midagi ainult ripub vastikult,

— nagu laelamp
— mitte niipalju jälestuse tundmust sõja ees
— kui tuima halvamist ning haavatud õrnust

OKS/NÄITLEJA: ... Ja vaimutoiduks leiva kõrvale toodi hommikul hospidali Peterburi ajalehti, mis öösel ja koidu aal trükitud... (*Paus.*)

MA OLEN JAAN OKS!

OKS: Kuuendal augustil meenus mulle, et see on ju pisikeste ja varajaste õunte püha... õuntepüha Saaremaal...

MA OLEN KIRJANIK JAAN OKS!

OKS/NÄITLEJA: Jaa, sõda on raske seedida... Musta kotiga tulin ma Peterburi ja istusin tõesti sängiserval, konutasin nurgas, sest sõjaga polnud mul asja ega arveid... Olin tõepoolest pigem paadialune kui õpetaja või kirjanik... See oli sõda, kus kirjanikke ei tunnistatud, neid vaja ei läinud... Kirjanik-õpetaja saadeti tagasi kodukülla, venna ahjule... kodukülla või kindlustustöödele... Ja jälle lugesin ma öösiti piiblit, päevad läbi tegin rattaid, katusevitsu, korve ning tapsin mutte, sest nahku oli vaja. (*Paus.*)

OKS: Mul olid omad plaanid.

OKS/NÄITLEJA: Sõja ajal rahustab rahakogumine kõige paremini, oled sa haige või simulant, aga et muttide eest vähe maksti, et nahad olid odavad, siis sõitsin ma Tallinna kindlustustöödele... mullatöödele. Ei ole enam tähtis, kas ma sõitsin või mind saadeti. (*Paus.*) Kust võisin ma teada, et sõidan Tallinna ka surema?

OKS/NÄITLEJA: Kui ma 1917. a. märtsis emale kirjutasin, ei osanud ma arvatagi, et juba järgmisel aastal suren...

OKS: Kindlustustöödel töötasin mitme mehe eest... Raha oli vaja, igat rublat oli väga vaja, sest...

mul olid omad plaanid...

Ma ei teadnud, aga tundsin, et rahakogumine enne lõppu on kõige õilsam tegevus... Naabrimees Rebaste Juhan tõi mulle Tallinna sokke ja kindaid. Saaremaa

sokid ja kindad, aga mandri raha! ... Teenisin üle kolme rubla päevas, millest rubla läks söögiks, sest sõja ajal oli kõik kallis... nii kallis, nagu lehtedes kirjutati... Kärutasin liiva, kruusa ja paekivisid, ja kuigi mulle meeldis töötada, tundsin ikkagi, et r a h a k o g u m i n e on kõige õilsam tegevus. Mind aitasid Saaremaa sokid ja kindad... Saapaid ma ei ostnud, panin iga kopika kõrvale, sest ma tahtsin maksku mis maksab veel Saaremaale tagasi minna... *(Paus.)* Oleks s i i s keegi küsinud, mida sina, Jaan Oks, rahaga teha kavatsed, miks sa nii meeleheitlikult kopikaid... rublasid sõja ajal kogud? Oleksin vastanud, et vaat see on küll juba minu enda asi. Ausalt teenitud raha ei lähe kunagi kaduma... Nii omakasupüüdmatut kirge nagu k o k k u h o i d maise matka lõpus ei saa kellelegi pahaks panna, sest elu on n i i p i l l a v... Pillav... ilus, kuid vali ja see valjus ei kosuta...

OKS/NÄITLEJA: Kui kerge on puhanul jälle valusale näitelavale asuda, et t a n t s i d a... tantsida, nii tantsida... nii kaua, kuni rahutu hing oma muredega tuttavaks saab, isamaad ja neidu tänab!

OKS: Ja olen siis mina süüdi, et selle veidi üle tuhande rublaga ei osatud kohe pärast mu surma midagi ette võtta... Mul polnud ju aega selliseid üksikasju ette mõelda, sest ma ei jõudnud enam Saaremaale... jõudsin oma tuhande rublaga p r i i h o s p i d a l i...

Hea seegi!

Mu viimastest elupäevadest hospidalis on valunõretavalt kirjutatud, leierdatud siin ja seal...

OKS/NÄITLEJA: Ma ei taha ega suuda haiglates olekust rääkida, sest kui sa juba haiglas oled, siis räägib haigla sulle ise... Haiglas tuleb igaühel ise mädaneda... Olin otsustanud e l u eest mitte taganeda, sest ma nägin haigla aknast, et kõik on endisel paigal: laud, puu üle laua nagu kustuvad mälestused üle elu, lillepott aknalaual ja poisike õues... Kõik nad jäävad, nii nagu võit jääb meile, või muidu kisun ma ennast oma Jumala ees sirgele nagu kodumaata veiderdaja poiss... Ja lõpuks: kui kell veel ei löö, kui kari läheb väljale ning sõda sõtkub saabaste ümber, aga sina kaebad töö üle, oled väsinud ning pole rahul oma k u l i seisusega elus, siis kisu katki kõik ahelad ja sidemed ning tule välja nagu laps mähkmetest...

OKS: — ja veel: mina ei mahtunud kilbile, kuidas ma võisingi siis hauakivile mahtuda?! Kuidas? Mees vaevalt kunagi kivile mahub, kui, siis ta sõnad *(Paus.)* ... mu enda sõnad, et:

— IGA INIMESEPOEG PÄRAST MIND ALUSTAB UUT LAULU JA KÕRRED HALLI SÜGISTAEVA ALL KÕIGUVAD NING KASTENE MAAPÕRAND ÕHKAB KUULDAVALT!

Jaan Oks.

(L õ p p)

Suvekool

Näidend kahes osas

Tegelased:

ISA
EMA
MEES/POEG
POJA NAINE
ÄI
TÄDI ELVIIRA (isa õde)

ESIMENE OSA

Esimene pilt

(Maamaja suur söögituba. Toa keskel ümmargune laud. Vasakul uks, mis viib õue, paremal uks kööki. Tagaseinas trepp teisele korrusele, trepi lõpus uks ärklituppa. Otse tagaseinas samuti uks, mis viib pererahva tuppa. Kaks pinki, toole. Televiisor ekraaniga lavasügavusse. Kuhugi mahub veel pool hollandi ahjust.
Hommik. Linnast on vanematekoju sõitnud poeg, 34-aastane, ja temast kaheksa aastat noorem naine. Sisenevad kohvrite ja kottidega. Viimaseid on millegipärast väga palju, nagu kavatseksid nad pikemaks ajaks maale kolida.)

MEES: Kus siis ema ja isa on? Miks pole veel Elviirat? Kus nad on?
NAINE: Ehk on nad aias?
MEES: Me sõitsime aiast mööda, ma ei näinud neid seal... Kus Elviira on? Ta oleks meid kohe märganud... Küllap nad on põllul... kõik.
NAINE: Kui meeldivalt jahe siin on.
MEES: Suvel köetakse harva. Minu tuba *(viitab ärklitoale)* peame kohe kütma, seal pole enam ammu keegi elanud.
NAINE: Kuhu me asjad paneme?
MEES: Oota! Las nad on nii, nagu nad praegu on, me peame isa ja ema ära ootama... Nad ei saa kaugel olla, muidu oleksid nad ukse lukustanud. *(Otsib midagi taskutest.)* Kus mu vile on?
NAINE: Kohvris. Ega sa ometi vilistama hakka!
MEES: Kus mu vile? *(Otsib vilet, võtab kohvrist suure punase vile musta nööri otsas.)* Kas sa ei taha oma vilet proovida? *(Vilistab.)*
NAINE: Pärast, praegu pole aeg... Kui õige pakiks kohvrid lahti?

MEES: Ei tohi. Las vähemalt Elviira näeb, mismoodi me saabusime. Ma vilistan korraks. (*Vilistab pikalt.*)
NAINE: Mine õue, nad ei kuule!
MEES: Õige küll... Ma vilistan lävelt. (*Seisab uksele ja annab mitu tugevat vilet järjest. Naine katab kõrvad kätega kinni.*) Miks nad ei vasta?
NAINE: Neil pole vilet.
MEES: Miks ei ole... Peaks olema! Igas korralikus majas on vile. Kuidas me muidu tuletõrjeõppusi läbi viime, kui neil vilet ei ole!
NAINE: Tahad ka siin õppusi korraldada?
MEES: Tingimata! Me oleksime pidanud seda ette nägema ja mõned üleliigsed viled... lisaviled kaasa võtma. (*Vilistab jälle, keegi ei vasta.*)
NAINE: Võin ma vähemalt istuda?
MEES: Ei, mitte mingil juhul, ei! Ootame nad ära! Ma ei söanda enne nende tulekut isegi oma tuppa minna (*vaatab jälle ärklitoa poole*)... Juba homme hakkan ladina keelt õppima, veel suurema hooga kui linnas.
NAINE: Aga mis me neile räägime?
MEES: Millal?
NAINE: Kohe, kui nad tulevad... Kui nad meie pagasit näevad.
MEES: Midagi ei räägi. Tulime kuuks ajaks... Ei, parem siiski, et kaheks kuuks, et võtsime välja ka möödunud aasta puhkuse, veel lisapuhkuse... Jah, kaheks kuuks on parem tähtaeg kui kuuks...
NAINE: Ja kõik?
MEES: Esialgu kõik. (*Vilistab.*) Kas sa tõesti ei taha oma vilet proovida?
NAINE: Kaks vilet ajavad maja lõhki.
MEES: Ei aja, see on vana ja läbiproovitud maja. Ma olen selles majas sündinud ja tahan siin ka surra...
NAINE: Mina küll ei taha.
MEES: On vaja, sured ka sina siin... Kui vaja... Ja kus see parem koht on kui siin? Mu õde suri siin, kui ta veel rääkidagi ei osanud, ja vend suri samuti... (*Pikem paus.*)
NAINE: Huvitav, miks sina siis elama jäid?
MEES: Küsid sa tõsiselt?
NAINE: Loomulikult.
MEES: Mul on kõige rohkem tahet selles perekonnas, rääkimata külalastest, ja seepärast ma ellu jäingi...

Ma ei põdenud lastenakkusi nagu teised ega rahhiiti, ainult hambad sain vigased kaasa... Terveks eluks karioossed tüükad. (*Vilistab jälle.*) Miks nad ei tule? Miks keegi ei tule?
NAINE: Mis sa arvad, kes esimesena tuleb?
MEES: Isa. Ta ei lase teisi enne tuppa, kui ise üle läve on. See tal vanaisalt päritud komme, igivana, aga kindel... Siis... Siis tuleb ema ja viimasena Elviira. Ütle, mis sa Elviirast arvad?
NAINE: Ma ei ole selle peale kunagi mõelnud, keegi pole küsinud...
MEES: Siis küll... Miks peaksin siis minagi sind selliste küsimustega tüütama. Kas sa tead moodsat laulu «Miks armastad sa minus Hitchcocki?»?
NAINE: Ei tea... On see sinu laul?
MEES: Ei tea... Ei, see on võõras laul, mulle väga võõras laul. (*Jääb mõttesse, muutub tõsiseks ja kurvaks.*)
NAINE: Räägi mulle sellest laulust... Miks sa kurvastad?
MEES: See on laul mehest, kes ei osanud naise sünnipäeva rõõmsaks teha... Sooja, selget sügispäeva ei suutnud mees ebatavaliseks muuta. Sünnipäeva päev oli õhtuni väga tavaline. Naine aga läks iga tunniga ilusamaks, nooremaks, elavnes, ja siis küsis mees, küsis ootamatult: Miks näed sa minus Hitchcocki? Miks armastad sa minus Hitchcocki... ainult Hitchcocki? Nii pidanuks naine kas küsima või laulma, sest ikkagi temal oli sünnipäev. (*Vilistab vaikselt, vastumeelselt.*) Ja nii lõppeski naise sünnipäev tavaliselt, midagi ei juhtunud. See on väga kurb laul...
NAINE: Ei mingit õnnetust?
MEES: Ei, tavaline, igav sünnipäev, ilma lubatud üllatuseta.
NAINE: Naine mangus mehelt üllatust? Juba mitu päeva enne sünnipäeva aina sellest rääkiski...
MEES: Miks muidu pöördub mees naise poole küsimusega: Miks armastad sa minus Hitchcocki?
NAINE: Ütle ausalt, mida see Hitchcock tähendab?
MEES: Teaks ma isegi... Laulus on nii, ja kõik, ei mingit seletust... Hea kurb laul: Miks armastad sa minus Hitchcocki...
NAINE: Kus nad küll on? Nad ometi teadsid, et me täna tuleme.

MEES: Nad ei teadnud, et me taksoga tuleme. *(Vilistab energiliselt, lõrinal.)* Tingimata hakkame korraldama tuletõrjeõppusi. Lööd sa kaasa?
NAINE: Pole pääsu, kui sina neid korraldad.
MEES: Väga tahaks! *(Vilistab jälle.)* Nüüd nad tulevad. Mul on tunne, et ema tuleb esimesena, siis alles isa...
NAINE: Hea oleks jah, kui ema enne tuleks. Kas ma tõesti ei tohi istuda?
MEES: Ei!... Veel kaks minutit, ja üks neist on toas. Vilistan viimast korda, kaks pikka vilet lühikeste vahedega... *(Vilistabki nii, nagu lubas. Paus, ootavad. Avaneb uks ja sisse astub ema, kuuekümneaastane, kõvasti hall naine, veidi kühmus ja kõhn.)*
MEES *(jookseb emale vastu)*: Tere, ema! *(Naine jääb esialgu kaugemale, siis tuleb ka tema ja annab emale käe.)*
EMA: Kas isa ei ole? Ja kus siis Elviira on?
MEES/POEG: Kedagi ei ole... Kus sina olid, ema?
EMA: Põllul. Isa lubas metsa minna, seeni vaatama.
POEG: Nii vara... Juuli keskel pole veel seeni.
EMA: Küll on teil seekord kraami kaasas!
NAINE: Tulime veidi pikemaks ajaks... seekord...
POEG: Kuuks... kaheks.
EMA: Mida kauemaks, seda parem.
(Poeg ja naine tassivad asju laiali, kaks kohvrit viiakse üles ärklituppa.)
POEG: Miks isa veel ei ole?... Eksis ehk metsa ära?
NAINE: Ega ta sinuks ole.
POEG: Kuuma ilmaga hakkab pea ringi käima. Ema, mis sa arvad, võiksime me siin tuletõrjeõppusi läbi viia?
EMA: Neid pole ammu olnud...
POEG: Me hakkame suurt tiiki kaevama... tuletõrjetiiki, kalatiiki... ujumistiiki.
NAINE: Kanname enne asjad laiali.
POEG *(kärsitult)*: Kus isa on? Ma vilistan, siis tuleb ta kohe. *(Vilistab kõvasti, ema kohkub.)* Nii, nüüd on ta varsti kohal.
(Hetke pärast astubki isa tuppa, teretavad.)
ISA: Tulite taksoga?
POEG: Jah, nägid sa taksot?
ISA: Nägin, et üle põllu sõitis takso.
POEG: Tee oli halb. Hea seegi, et vihma pole tükil ajal tulnud... Muide, vanamees, me hakkame siia teed ehitama, jah, teed, trassi otse keskusest meie külla... Kõrge teevall, sügavad kraavid, puud kahele poole...

ISA: Ega ometi täna?
POEG *(tõsiselt)*: Ei, täna mitte, nädala pärast.
NAINE: Kus Elviira on?
ISA: Läks naabrite poole, need panid lollikese vist tööle.
NAINE: Mis kombed need on? Ja mis lollike ta nii väga ongi... Inimene lihtsalt ei kuule, pole lapsest saadik kuulnud, areng on seisma jäänud...
POEG *(isale)*: Meil on viled kaasas... Kas sa kuulsid, isa, kuidas ma vilistasin?
ISA: Kuulsin, aga ma ei arvanud, et sina. Sul pole varem kunagi vilet olnud.
POEG: Nüüd on, ja Maimul on ka... Me hakkame tuleval nädalal siin tuletõrjeõppusi läbi viima...
ISA *(naerab, ei vasta, lööb käega)*.
NAINE: Mis ladina keelest saab? Kes seda õpib?
(Märkamatult on sisenenud Elviira, 45-aastane pikk tõmmu peente näojoontega, ilus naine, seisab ja vaatab.)
POEG: Ja ongi Elviira! *(Elviira ulatab naeratades käe, ei lausu sõnagi.)* Ma ei suutnud veel vilistadagi, kui sa juba kohal. Ma vilistan sinu jaoks ka, Elviira, hilinemisega... *(Vilistab kõigest jõust, mingi erilise kirega. Elviira ei pööra sellele tähelepanu. Elviira ootab, millal naine teda teretama tuleb. Naine tulebki üle lava... pikkamööda... veidi vastumeelselt, külg ees, ja ulatab Elviirale käe. Poeg vilistab teretamise ajal veel kord. Lava läheb pimedaks.)*

Teine pilt

(Lavakujundus sama. Aeg: kuu hiljem. Marjad on küpsed. Ümmarguse laua taga istuvad naine ja ema. Puhastavad punaseid sõstraid. Õhtupoolik.)

NAINE: Isegi marjadesse on tal mitu suhtumist olnud.
EMA: Kuidas?
NAINE: Kord vaidles ta terve õhtu ühe lavastajaga selle üle, kas näidendis peavad kuremarjad hapukapsaste sees olema või mitte...
EMA: Midagi ei saa aru...

NAINE: Noh, oli mingi näidend, vene klassikast, kus köögis olid hapukapsad... Viidi neid härrastele söögisaali... Midagi sellist oli ta näinud ühes Moskva teatris, näinud, et hapukapsastel olid isegi jõhvikad sees... Niivõrd loomulik, tõepärane olnud näidend...
EMA: Milleks selliste asjade üle vaielda...
NAINE: Jah, aga tema leidis, et see on midagi, et kui juba hapukapsad laval, siis olgu ka jõhvikad sees.
EMA: Mis ta seal praegu teeb? *(Osutab ärklitoale.)*
NAINE: Ta tahab ladinakeelseid raamatuid lugema hakata, veel tahab ta kreeka keele selgeks õppida. Mis tal aga tegelikult plaanis on, seda ei tea vist keegi.
EMA: Ta on seal juba mitu tundi, ja nii vaikselt, ei taha süüa ega juua...
NAINE: Ta võib terve päeva laua taga istuda, ja kui sa teda sööma kutsuma lähed, siis vihastab, lööb või maha... Nagu langetõbine...
EMA: Seda ma veel ei teadnud.
NAINE *(vaatab kella)*: Nüüd peaks ta vaheaja tegema.
EMA: Milleks talle tiiki on vaja?
NAINE: Ei tea... Ta kurdab, et keegi teda ei abista, et külamehed käivad küll vaatamas, kuidas ta kaevab, kuid ei viska ühtegi labidatäit... Veel muretseb ta, kas kevadel ikka jätkub vett nii pika ja sügava tiigi jaoks.
EMA: Jätkub küll. Isa arvab, et suurveest jääb ülegi.
NAINE: Isa ta millegipärast ei usalda, ei usu ka, eriti mis tiiki puutub. Miks isa teda ei abista? Ei kaeva kunagi?
EMA: Arvab, et mõttetu töö ja aja raiskamine. Külamehed ka naeravad, vangutavad päid, kui teda tiigipõhjas küürutamas näevad.
NAINE: Aga ujumas on mehed platsis küll, kui tiik valmis saab?
EMA: Pole meie meestest enam ujujaid... Hea, kui kuumal ajal jalad märjaks kastavad...
(Vaikivad.)
NAINE: Peaks ta alla kutsuma. Mine sina, ema, sinu peale ei julge ta vihastada.
EMA: Arvad, et ei julge?
NAINE: Mine, mine!
(Ema läheb trepist üles, koputab poja toa uksele.)

POEG: Ma tulen! *(Ilmubki uksele, sviitrit käigul selga tõmmates.)* Kus isa on?
EMA: Läks metsa.
POEG: Jälle metsa!... Muud ma ei kuulegi kui metsa. Kas mahlapress täna ei töötagi? Rikkis?
EMA: Ei, homme tulevad Liivalt kaks meest, käisid hommikul kokku leppimas.
POEG: Siis on õues jälle laat... Viinajoomine ja laat. Maimu, ega sa mu vilet pole näinud? *(Otsib taskutest.)*
NAINE: Peeglilaual...
POEG *(jookseb trepist alla, võtab vile, proovib)*: Söön pärast kaevamist. *(Siseneb isa. Poeg jääb mõttesse, käib toas ringi, ei lähegi kaevama, jääb tuppa.)*
ISA: Tiiki kaevama?
POEG: Võib-olla... Kuule, mis sa sellest teest arvad? Millal võiksime pihta hakata?
ISA: Lõpeta enne tiik ära, siis alusta uue asjaga...
POEG *(ärritatult)*: Miks tahavad inimesed sita sees elada! Missugune on teie keskuse ümbrus... õu — üksainus suur virtsalomp. Peale suure maantee pole siinkandis ainsatki korralikku teed! Vihmade ja lumesulamise aegu käivad inimesed põlvini poris... Aga mis siis saaks, kui kummikuid ühel päeval enam poleks?
EMA *(lepitavalt)*: Pole ju, kes teeks...
POEG: Mida?
EMA: Teed... Tee ei ole kellegi asi, esimees selleks töömehi ei anna, masinaid ka ei saa...
POEG: Pole kellegi asi! *(Isa poole.)* Esimees ei anna! Aga teie... i s e... töötage, tehke laupäevakuid, pühapäevakuid, õhtupoolikuid... On keegi esimehele öelnud, et ta loll ja laisk on? *(Karjub juba hüsteeriliselt.)* Oled sina, ema, öelnud? Isa, sina — oled sa öelnud? Miks te esimeest minema ei kihuta?! *(Poja karjumine on tõesti ebameeldiv.)*
NAINE: Ära karju! Kuidas saavad nad midagi teha, kui esimees inimesi ei anna, masinaid ei anna. Maainimestel pole laupäevakuteks aega...
POEG: Ära sega vahele! Pole aega, aga juua on kõigil aega? Poris ukerdada oskavad nad kõik ja veel hea aega? Õ u e s t, teedest oleks tulnud meelega, heas tujus. Ma ise oleksin pidanud kohe teest alustama... tiik hiljem. Tiigi oleks võinud ka tuleval suvel kaevata... *(Seisab tardunult. Ema ja isa hiilivad vaik-*

selt poja selja taha. Poeg nagu näeks, saaks aru, kuid teeskleb, et ei märka. Enne kui ta midagi teha suudab, on tal käed kinni seotud ja käterätt suhu topitud. Isa hakkab poega ukse poole talutama. Hämmastunud poeg ei pane vastu, on üllatavalt rahulik.)

NAINE: Kuhu sa ta viid? *(Ka tema ei liigu paigast.)*

ISA: Panen ta mõneks ajaks aita luku taha. Eks näe, mis edasi saab.

NAINE: Ära pane, isa! Ta elab seda raskelt üle, ta pole tegelikult selline! Kas te siis aru ei saa, et see on tal mäng, liialdus... lihtsalt *Spiel*, saate aru?... *Spiel*, *igra*, *play*, mäng... Noh, halvemal juhul provotseeris ta teilt dialoogi... algupärast kahekõnet välja. *(Naine jääb vait, kuna taipab, et isegi ei usu, mida räägib.)*

EMA: Las provotseerib natuke aega aidas... Meile on rahu vaja... meile kõigile, sulle ka.

POEG *(tammub jalalt jalale, pööritab silmi; jääb mulje, nagu tahaks ta, et teda rutemini aita viidaks).*

ISA: Noh... noh, mis sa jõllitad?

EMA: Sa, isa, peida aidavõti hoolikalt ära, muidu naine laseb ta välja. *(Pojale.)* Ole mureta, ega me sind näljuta! *(Poeg noogutab. Ta viiakse ära.)*

NAINE: Milleks seda vaja on? See on hirmus, hirmus, saage aru, see on vägistamine... ta ikkagi teie lihane poeg...

EMA *(vaikib langetatud päi).*

ISA *(poega toomast tagasi):* See on siis esimene õhtu selle kuu aja jooksul, kus ma rahuliku südamega magama võin minna... *(Läheb oma tuppa).* Süda on nii rahulik...

EMA: Minul ka, vähemalt mingit õnnetust ei juhtu.

NAINE *(ikka veel sama koha peal):* Lihane poeg, lihane poeg viidi aita...

Kolmas pilt

(Lavakujundus sama. Ema, isa ja poeg, naine ning Elviira istuvad söögilauas.)

POEG: Kurki — kurkeisenit!

NAINE *(selgitavalt):* Tahab hapukurki. *(Võtab taldriku, läheb kurke tooma.)*

ISA *(pojale):* Täna me sind kinni ei pane.

POEG: Nojah...

EMA: Kuulsid, täna me sind kinni ei pane.

POEG *(sööb, ei vasta).*

ISA: Meil pole vaja sind täna kinni panna, me läheme Rudolfi sünnipäevale...

(Paus.)

POEG *(lõpetab suutäie, siis irooniliselt):* Huvitav, mida te Rudolfile kingite?

EMA: Ah, ei midagi erilist.

POEG *(jonnakalt):* Aga siiski?

EMA: Pulverisaatori... pärast habemeajamist hea odekolonni näole pritsida.

POEG: Ja see on kõik!

EMA: Pudel viina ka, siis tuleb isegi kallis kingitus. Pulverisaator viis rubla, kölni vesi rubla, viinaga kokku üle kümne rubla...

POEG *(naisele, kes tuli kurkidega):* Viiekümnendaks sünnipäevaks Rudolfile pulverisaator! Isa, nad kinkisid sulle juubeliks vatiteki! Kuidas julged sina minna pulverisaatoriga? Kas sul imelik ei hakka? Kas sul pole juba praegu piinlik, isa? Aga mis siis veel saab, kui nad kingituspaki lahti teevad?

EMA: Aga nad kinkisid teki ju üle hulga... mitme peale... Ja mida sa ikka oskad osta? Mida, ütle siis!

POEG: Mis te alati ennast õigustate, miks te kogu aeg vaidlete? Te saate ju aru, et mul on õigus, miks ei nõustu te minuga kasvõi üks kordki?

EMA: Söö ja ole vait!

POEG: Ei ole vait! Mis kellaks teid on kutsutud?

EMA: Kella kaheksaks...

POEG: Ja lähete veerand üheksaks?

EMA: Poole kümneks ehk... Keegi ei lähe varem, ja meil ka piinlik minna... esimestena.

POEG: Kuuled, naine, neil on piinlik! Nad on kutsutud kella kaheksaks, aga lähevad poole kümneks. Õigeks ajaks kohale minna nad ei julge, häbenevad, aga poolteist tundi hilineda... Aita kinni! Mis siin muud. See on siin kombeks, keegi ei lähe varem. Nii rumalad inimesed elavad siin! Oh kui rumalad inimesed. Aita kinni, ruttu!

ISA *(rahulikult):* Kõik hilinevad. Rudolf on sellega arvestanud, inimesed ei jõua oma talitustega valmis.

POEG: Inimesed teavad, et sõbral on juubel... Isa, su nooremal sõbral Rudolfil on juubel... Ja ikkagi ei jõua nad oma töödega valmis! Nad ei austa oma sõpra, sina, isa, ei austa oma nooremat sõpra, siin ei austa keegi kedagi! Sinu juubel, isa, pidi algama kell kaheksa. Meie Maimuga olime siin, Meleski omad olid siin, me ootasime poolteist tundi, kuni su sõbrad tulid... tulid ja vatiteki tõid! Alles siis saime lauda. Näljased Meleski sugulased!

ISA: Laupäevane päev... inimesed tahavad saunas käia, riideid vahetada, ei saa kiiremini.

POEG: Kui sünnipäev algaks kell kümme, läheksite te kella kaheteistkümneks, ja kui kell kaksteist, siis kella kaheks...

EMA *(äärmiselt ärritatult, peaaegu nutma puhkedes)*: Aga muidugi! Nagunii kestavad kõik peod hommikuni, küllalt aega jorutada...

(Naine ja Elviira hakkavad lauda koristama.)

POEG: Ega pea jorutama, võib ka varem ära tulla. Ah, milline ikka inimene on, kuidas ma inimest ei salli! Kuidas ma teid kõiki vihkan! *(Vilistab.)* Kohtadele, kohe algavad tuletõrjeõppused!

NAINE: Jäta juba!

(Elviira hakkab vaikselt kõhistades naerma, on naerdes eriti malbe.)

POEG: Mis sa naerad, Elviira? Miks oled sa nii malbe? *(Teistele selgitavalt.)* Ta naerab, sest tal on üks hammas viltu. *(Läheb Elviira juurde, kobab sõrmega selle suus — Elviira laseb seda teha — ja ütleb siis võidukalt.)* Ja ongi viltu! Te ei usu? Maimu, mine too mu uus elektrilamp!

NAINE *(toob kähku patareilambi, suure, ebaharilikult suure, plekist punase tagatulega)*: Võta oma lamp! Su latern...

POEG *(avab Elviira suu, valgustab seda ja siis rõõmsalt)*: Noh, vaadake ise, tal on hammas viltu!

(Nüüd kisub Elviira ennast lahti ja jookseb ära.)

EMA: Oli seda jälle vaja...

POEG: Peab! Peab, peab, ema! Miks Elviira nii malbe on? Tuleb välja, et tal on hammas viltu! *(Vaatab kella.)* Maimu, mis sinu kell on?

NAINE: Kolmveerand kuus...

POEG: Mõned tunnid tööd veel... Kell kümme null

kolm peame triangulatsioonitorni juures olema. Sina, Maimu, ka. Täna ronin ma torni...

EMA: Miks sa siis pimedas torni ronid? Kukud alla...

NAINE: Ega ta roni, me jalutame niisama...

POEG: Ei, me ei jaluta n i i s a m a. Kell kümme null kolm pean ma tornist taskulambiga... sellesamaga... rootsi sputnikule signaale andma. Te arvate, et ma selle laterna naljapärast ostsin, öösiti peldikus käimiseks. *(Edasi karjudes.)* Oh ei! Mul on oma kindel funktsioon! Rootsi sputnik ootab mu signaale. Ma veel hakkan Rootsi kroone saama... *(Karjudes ja vilistades oma tuppa.)*

ISA: Ema, said sa midagi aru?

EMA: Mis sa veel tänitad, sina ka, hakka habet ajama, et saaksime õigel ajal minema!

ISA: Ma kohe. Aga mis ikka kingitusega saab, tahaks Rudolfile midagi suuremat kinkida...

EMA: Noh, kas saab juba! Jäta kingitus minu hooleks. *(Isa ja ema lähevad oma tuppa. Tuleb Elviira, käes peegel, avab suu ja hakkab oma hambaid vaatama. Väga liigutav stseen. Naine aga piilub seda protseduuri ahju nurga tagant.)*

N e l j a s p i l t

(Mõni tund hiljem. Isa ja ema on Rudolfi sünnipäevale läinud. Toas poeg ja naine. Elviira vaatab televiisorit. Kuna ta ei kuule, siis häält ei ole.)

POEG: Nägid sa pulverisaatorit, mis Rudolfile viidi?

NAINE: Nägin...

POEG: Nägid sa pulverisaatorit lahtipakitult... tühjana?

NAINE: Ei näinud. Oli see eriline pulverisaator? Defektiga?

POEG: Ei, ta oli armetult väike, paistis läbi ja helkis sinkjalt. Kölni vett ei olnud sees, see lebas pudelis laual, pulverisaatori kõrval... Kujutad sa ette pikka kölni vee pudelit ümarja pihusti või pulverisaatori kõrval, ja kedagi ei ole toas... Kogu juubelikingitus!

NAINE: Ema oleks sellele varem pidanud mõtlema.

POEG: Kui ma pulverisaatorit nii lahtipakituna nägin, hakkas mul emast kahju. Ta käis ju sel nädalal kolm korda linnas. Isa aga mis tegi? Oli kolm päeva järjest purjus... täis. Emal polnud kelleltki nõu küsida. Või arvad, et meilt?

NAINE: Sa askeldasid need kolm päeva oma lambiga... Soovitasid neil seda kingituseks osta.

POEG: Ema ütles, et ta ei leidnud kaubamajas sellist lampi... Võib-olla ta tõepoolest ei leidnud, aga võib-olla ta valetas. *(Paus, naine on osavõtmatu.)* Kui isa enne minekut arvas, et kingitus on ikka väga tühine, hakkas ema hüsteeriliselt nutma. Ta ütles, väike ja kühmus, nagu ta on, ajas ennast sirgeks ja ütles, et ei lähe Rudolfi sünnipäevale. Ja jälle ma nägin, kuidas ta, kühmus ja väsinud, otsib linnast kingitust, odavat ja praktilist nagu ta enda elu... Ei leia, läheb segadusse ja ostab tarbetu... armetu... ümarja pulverisaatori... Kogu tagasitee õigustab ta oma ostu. Pulverisaatorit, mis ehk lastele mänguasjaks kõlbab... Kui ema nutma puhkes, tõin oma lambi, pakkisin kasti, sidusin nööriga kinni ja andsin neile kingituseks kaasa. Nii viis ema pulverisaatori kölni veega, isa lambi ja pudeli viina...

(Paus. Elviira on suure häälega naerma hakanud.)

NAINE: On sul lambist kahju? Ostad sa uue?

POEG: Ausalt öeldes olin ma lambi juba ammendanud, vaevalt ma uue ostan... Ainult Rootsi saadetest on kahju, ei saa enam sputnikule signaale anda...

NAINE: Sa peaksid ikka uue lambi ostma... sama mudeli.

POEG *(Elviirale)*: Pean ma uue lambi ostma? On veel otstarbekas rootsi sputnikule signaale anda?

(Elviira ei vasta. Tal on hea meel juba sellestki, et mees tema poole pöördus. Elviira naeratab.)

POEG: Sa ei tea, Elviira, mis teha. Sa ei oska mulle midagi soovitada. Seda mulle vaja oligi. Ma pean ise sellised asjad otsustama, kas osta uus lamp või mitte.

NAINE: Mulle hakkas see lamp meeldima, ta oli nii veidralt tehtud.

POEG: Tal oli kohutavalt palju detaile, kõikide jaoks pidid aga kunagi tööjoonised olema. Lamp oli läbimõeldud asi... kahtlaselt läbimõeldud asi see lamp, ehk ainult üle projekteeritud.

NAINE: Ja instruktsioon oli arusaamatu... segane.

POEG: Instruktsioon oli saamatu. Kus seda lampi kõige parem olnuks kasutada, kas matkal, tänaval käies või pilte tehes, jäigi mulle arusaamatuks. See punane tagatuli, kus seda küll vaja läinuks? Midagi kahtlast oli selle lambiga... Jah, see oli eelkõige signalisatsioonilamp, aga mida ja kus edasi anda?

NAINE: Nüüd hakkab Rudolf su lambiga hommikuti hobusetallis käima, prožektor ees, punane tuli taga...

POEG: Mul on hea meel, et ma isa ja ema ära lepitasin...

Viies pilt

(Sama lavakujundus. Kostab häälekõminat, pikapeale võib eristada sõnu. Keegi karjub, see on ema.)

EMA: Oh sa, häbematu loom! Kas sul tõesti häbi ei ole! Kelle taskurätikud need on? Need kaks on poisi taskurätikud! *(Ema tuleb, selg ees, kummargil tagatoast lavale, põrandat pestes, kogu aeg tõreldes.)* Sa oled poisilt kuus taskurätti ära võtnud, korjad kokku pesemata rätte. *(Läheb tagatuppa, toob pange, kastab lappi, sirutab selga ja ikka tõreleb.)* Ja too need sokid siia! Ma tahaksin näha, miks sul nii palju sokke on. Sul ei saa nii palju sokke olla, sulle pole neid keegi nii palju andnud. *(Nüüd ilmub tagatoast Elviira, käes kimp meeste sokke. Ema hakkab neid sorteerima.)* Muidugi, siin on kaks paari isa sokke, üks poisi sokk, see kirju... Need on vist Maimu sokid? Ja kelle omad need on? Sa ei vasta, sa ei tea... Issand hoidku, kui sa, inimeseloom, peaksid küla pealt sokke varastama. Niigi ei tea, kust sa need taskurätikud oled kõik saanud. Tema tahab veel musta kleiti... Teistel on mustad kleidid... Jah... Sul on juba tumesinine kleit, ei, talle on vaja ka musta. Said tumesinise kleidi ja saad ka musta, ainult kuhu sa sellega lähed? Kuskile pole sul minna, enda sünnipäeval võid sa musta kleidi selga panna. Nüüd tahad sa veel punast kleiti ka. Sul on roosa kleit, on punane lilledega suvekeit, see, mis sul isa sünnipäeval seljas oli.

(Viskab sokid ära. Elviira seisab tummalt paigal, neli-

viis pearätti üksteise otsas pähe seotud. Vaatab mõtlikult emale otsa.)

EMA: Juba jälle on sul sada rätti peas, kuuma ilmaga veel parhkleit seljas, kampsun selle all, kittel kõige peal, kummisäärikud jalas, nagu oleks meil kõige külmem koht maailmas. Need on ju kadunud mamma botikud. Neid ei tohi jalga panna, mitu korda peab sulle ütlema! Mis sa siis jalga paned, kui kuhugi vaja minna? Nüüd pannakse siis kõik kodus jalga ja selga. Aga kui vaja surnuaiapühale minna? Küll on rumal inimene!

(Ema läheb Elviira juurde, kisub tal mingi erilise vihaga rätid peast. Elviira pikad mustad juuksed lendavad laiali, Elviira on veelgi ilusam. Poeg on vahepeal oma toa uksele tulnud ja vaikides ema ja Elviira stseeni jälginud. Viimased ei märka poega. Elviira püüab rätte tagasi saada, ema aga viskab need sokkide juurde hunnikusse ja lükkab jalaga eemale.)

EMA: Või veel vastu hakkama! Mine mõse oma kamber puhtaks! Mitte midagi sa ei taipa ise teha. Siga röögib näljast, kas sa lehma panid edasi? *(Elviira noogutab.)* Seale on vaja õunu keeta. Sa pole ikka veel kambrit pesema hakanud. *(Kummardub sokkide hunniku kohale, hakkab neid uuesti sorteerima, see automaatne tegevus mõjub väga masendavalt.)*

ELVIIRA *(võtab pange ja lapi, hakkab põrandat pesema).*

EMA *(omaette, vaiksemalt):* Isa sokid, poisi sokid, Maimu sokid, Leena sokid, veel üks Maimu sokk... võõrad sokid! Neid sokke ma meil küll ei tea. *(Jälle vihaselt Elviirale.)* Oh sa hirmus, sind ei julge üldse enam inimeste hulka lasta, kogub endale kaltse. Mis pussakaid sa kogud, kas sa ei tea, et võõraid asju ei tohi võtta. Sul on omal palju sokke. *(Läheb torisedes kööki, poeg lahkub ka oma toa ukselt, Elviira peseb edasi.)*

Kuues pilt

(Sama tuba. Perekondlik televiisori vaatamine. Isa ja ema istuvad diivanil. Isa tukub. Naine istub laua ääres, poeg otse televiisori ees, nägu peaaegu vastu ekraani. Elviira oma tooliga poja selja taga. On näha, et Elviira suurt ei näe, mis ekraanil toimub. Elviira niheleb.)

POEG: Vanamees, sa tukud. Ärka üles, vanamees. Kohe algab huvitav reportaaž kohtusaalist, protsess mõrtsuka üle. Aga häält ei kuule? Peaksid oma televiisorit sättima.

ISA *(tõuseb, läheb aparaadi juurde, krutib ja koputab):* Ta on sul teise laine peal.

POEG: Peabki olema. Ta peab iga laine pealt korralikult näitama. Teil on pill lihtsalt rikkis, kineskoop on vana...

ISA: Ei ole vana, kus ta siis vana on... Ja pill pole rikkis, sa oled ta lihtsalt üle kruttinud.

POEG: Sina, vanamees, oled siin majas karjatsura. Mitu lehma sul on? Kaheksateist... üheksateist? Ja koer on ka? Hommikul lähed karja?

NAINE: Ja väike mullikas ka...

POEG: Väike mullikas ka... kahekümnes veis. Mine tuku, karjatsura, homme on sul jälle karjapäev. Teised kirikusse, tsura ja koer karja. Maga, karjane, muidu magab karjane siis, ku lehma lüpstakse...

ISA *(krutib televiisori kallal):* Selle laine pealt tuleb hääl halvasti, peab hästi tasa olema ja lähedale istuma...

POEG: Kurat. Kohe algab saade, ja häält pole ollagi. Milleks te seda kasti siin peate. Ma löön ta puuhaluga sisse, peksan puruks. Maimu, mine too puuhalg. Peksan selle pilli lõhki, purustan ka teie veiniajamise masina... manufaktuuri. Mis sa sellest kasu saad? Rumalad olete, oh kui rumalad, mõelda vaid — mahlapress!

EMA: Jäta järele, kallist pilli lõhkuma. Ega me teda sulle ostnud. Kui ei kõlba, ära vaata. Ja sina, vanamees, ära tuku siin, ei saa hommikul jälle silmi lahti. Mine ära magama.

ISA: Tarvis jah magama minna. *(Läheb ära.)*

POEG: Tsural on homme jälle karjapäev, tööpäev. Tema on töökas. Töötab hommiku kella viiest hilisööni. Karjapõli kadakane...

EMA: Ära lõõbi.

POEG *(erutatult):* Ma ei lõõbi. Olge nüüd vait, kohe algab saade kohtusaalist. *(Tõmbab tooli nii ekraani ette, et varjab selle täielikult. Elviira ei näe enam midagi. Naine nihutab tooli, et midagi näha.)*

ELVIIRA *(pojale):* Mine... mine ära.

POEG *(ei tee väljagi, ta nagu ei usuks, et Elviira räägima hakkas).*
EMA *(Elviirale):* Kuss. Tema ka veel õiendab. Katsu et magama saad.
ELVIIRA *(hüppab järsku toolilt püsti, tormab välisukse poole, ise ebaselgelt karjudes):* Lähen ja hüppan vette.
NANE: Mis ta ütles? Kuhu ta jooksis?
EMA *(naerdes):* Elviira läks ennast uputama.
POEG: Tasa.
NAINE: Issand, ta ju uputabki.
EMA: Kui teda ei keela, ei ta siis uputa. Kevadel kiskus mitu korda pumbakaevul lauad pealt ära, aga kui me naerma hakkasime, oli tal piinlik ja tuli kaevult ära. *(Elviira tormab tuppa tagasi, istub oma kohale, puhevil, ärritatud. Naine ja ema hakkavad naerma. Seda nähes puhkeb Elviira nutma ja jookseb köögi kaudu oma tuppa.)*
EMA: Noh, mis ma ütlesin?
NAINE: Imelik, naljakas . . .
POEG: Sa oleksid võinud natuke kõrvale istuda, nii et Elviira ka näeks . . .
EMA: Pole midagi. Tal ongi aeg magama minna. Ilmaasjata rikub oma silmi, ega ta aru saa, naerab seal, kus pole vaja, kus keegi meist ei naera . . . Teinekord tunneb ära inimesi, keda seal üldse pole. Siis ei saa ta öösiti magada ja räägib hommikul rumalusi . . .
POEG: Elviirale tuleb õhtuti aminasiini anda. Tahtis ära uputada . . . huvitavad, arhailised reaktsioonid. Ja uputabki ära, pange seda tähele.
(Elviira väljub oma toast, käes väike paberis pakike, harutab selle lahti, paberist tuleb nähtavale šokolaad. Viskab šokolaadi ahju otsa ja puhkeb siis jälle kõva häälega nutma. Šokolaadi aga viskas naeruse irvega.)
POEG *(kohe):* Mis asja ta viskas?
EMA: Šokolaadi . . .
POEG: Elviiral on oma elu . . . oma väike šokolaad . . . Elviira tuli šokolaadiga. *(Naerab imelikult.)* Vastiku mölaka lai.õlg on aga ekraani ees, kui Elviira šokolaadiga tuleb ja protesti avaldab. Tal on oma väike elu, oma väike šokolaad . . . kõige väiksem šokolaad, mis ma näinud olen . . .
(Elviira tassib tooli ahju juurde, ronib toolile ja toob šokolaadi alla. Istub siis rahunenult ja hakkab naerdes šokolaadi jällegi paberisse pakkima. Mässib seda kaua ja hoolikalt.)
POEG: Tal on oma väike šokolaad.
NAINE: Vaariku Juula tõi. Tema hobune ajas Elviira laotud puuriida ümber . . . Elviira pidi uuesti laduma . . .
POEG: Ma mõtlesin, et pakub . . .
EMA: Ta ei paku. Tal on selline mood, vahel viskab pearätiku ahju. Eile viskas noa sauna veetünni. Pärast korjab ära.
POEG: Aga kui ei korja?
NAINE: Ta pani ema eile sauna kinni. Tal oli jälle neli rätikut peas.
EMA: Suvisel ajal. Ma läksin ja kiskusin tal mõned rätikud vähemaks. Siis viskas ta rätikud veetünni, jooksis ise saunast välja ja pani ukse minu järel riivi.
NAINE: Ma nägin, kuidas ema aknast välja ronis. Elviira imestas väga, kui ema jälle nägi.
EMA: Ta ei taibanud, kuidas ma saunast välja sain.
NAINE: Ja pärast ei tahtnud ta oma kambrit pesta.
POEG *(on püsti tõusnud, mõtlik, tuleb lava ette).*
EMA: Jah, mõtle, ta ütles lihtsalt — ma ei taha enam kambrit pesta. *(Elviirale.)* Noh, mine juba ära. Mine ära. On häbi küll? Mine aga, mine magama.
ELVIIRA *(naeratab ja läheb kuulekalt ära).*
EMA: Ka mul on aeg . . . *(Lahkub.)*
POEG *(kustutab televiisori, läheb siis naise juurde, haarab selle näo jõhkralt, haiget tehes käte vahele, suudleb):* Ütle, aga siiralt, kas sa armastad mind?
NAINE *(masinlikult):* Armastan küll . . . Armastan küll.

Eesriie

TEINE OSA

Seitsmes pilt

(Jälle sama tuba. Jälle on söömise lõpp. Laua juures istuvad isa ja poeg. Naisi pole näha.)

ISA: Kas sa tead, kes sa oled?
POEG: Aga loomulikult... Mis sa sellega öelda tahad?
ISA: Seda, et sa ei tea, mida sa räägid.
POEG: Tean... Ja ka sina tead, et ma tõtt räägin, sa ainult kardad mind... Oh, kuidas sa mind kardad! Rohkem kui ema.
ISA: Mis sa räägid asjadest, mis pole sinu... Kirjuta või luuleta, mängi oma teatreid... kuid mitte siin. Siin oled sa üleliigne, võõras, või pole sa veel märganud, kuidas sinusse suhtutakse?
POEG: Noh, kuidas siis?
ISA: Nagu oleksid sa kogu aeg küüslauku söönud...
POEG: Aga ma ju sööngi iga päev ühe küüslaugu...
ISA: Just. Mina söön ka, kuid minu haisule ei pööra keegi tähelepanu, mõistad?
POEG: Sa oled ära taibanud, et ma teie pärast väga mures olen, on nii?
ISA: Su mure on eputamine... Sina ei suuda siin külas, majas midagi muuta. Mida harvemini sa siia tuled, siia-kanti üldse, seda kasulikum sa oled nii endale kui teistele...
POEG: Täpsemalt, isa.
ISA: Oma vilega hirmutad sa linnud puu otsast, lapsed meie õuest ja naabrid meist eemale...
POEG: See on ju hea, kui pasknäärid vilet kardavad. Ja peab siis õues iga päev laat ja viinajoomine olema... Ega sa ise seda ka taha, sa oled inimeste jaoks liiga kinnine... Sa ei ole vanaisa.
ISA: Mida sa ütlesid?
POEG: Vanaisal tuli see loomulikumalt välja, sest talle meeldis viina võtta, naabritega juttu ajada. Meeldis isegi võõraid naisi võrgutada... Kõik need head kombed on sulle ju võõrad.
ISA: Kust sina tead, mis mulle meeldib või ei meeldi?
POEG: Viimasel ajal sa jood palju, kuid mitte sellepärast, et viin sulle meeldiks, ta pole sulle kunagi meeldinud, ei, ja räägid sa naabritega ka ainult siis, kui purjus oled, siis, kui nad tulevad su manufaktuuri mahla pressima...
ISA: Jäta ometi see press rahule.
POEG: Vanaisal ei olnud seda seesmist tumma meeleheidet, mis sinul on. Ta ütles nii kainelt kui ka purjus peaga, et igast hädast tuleb üle saada, kõik tembud maailmas ära teha, kõike proovida...
ISA: Kust sina teda nii hästi tunned, mäletad? Tead... ega ta sinust nii heal arvamisel polnudki, ilmaasjata kiidad teda justkui oma meest...
POEG: Mis sellest, et talle naabripoeg rohkem meeldis kui mina. Võib-olla kartis ta minuga avameelne olla, sina aga ei t a h a seda olla.
ISA *(tõuseb)*: Sa oled suur teeskleja. *(Lahkub. Tuleb naine, hakkab lauda koristama. Poeg aga räägib edasi, nagu oleks isa ikka veel laua ääres.)*
POEG: Ma veel ei tea, mis sa mõtled, sest ma ei usalda sind. Sinult ootaks nagu peenemat taipu, aga kes teab... Ehk oled sa lihtsam... oled väga tavaline... tööhärg...
NAINE: Vali sõnu, ta on ikkagi su isa.
POEG: Isa jah, aga milline. Lapsest saadik on mul olnud eeskujud, tema poolt peale sunnitud. Ma naeran praegu nende üle, aga kui palju võttis see minult aega ja jõudu, et iidolitest üle olla. Sa ei tea ega tunne neid, neid ei tunne keegi peale meie perekonna, sest iidolid ise ka ei tea seda... Kuigi nad võivad taibata, sest nii rumalad nad ka ei ole.
NAINE: Kes nad siis on?
POEG: Naabripoeg Osvald ja tädipoeg Jaanus.
NAINE: Naerma ajab, tõepoolest ebajumalad.
POEG: Osvald muud ei tegevatki, kui töötab, tõusvat hommikul kell viis... õhtu kümneni. Mis ta kõik ära teinud ei ole. Alati on tema tuima töörügamist mulle eeskujuks seatud. Kadunud vanaisa piinas mind kohe

avalikult, minusse suhtuti kui infantiilikusse ja Jaanus — see möku, kes vaevalt lugeda oskab...

NAINE: Aga ta lõpetas ju ülikooli.

POEG: Ja ikkagi on erakordselt rumal... Ta sai ülikoolis teaduslike tööde eest mitu auhinda, käis väljaspool vabariiki kontsertidel...

NAINE: Sa tahtsid öelda konverentsidel.

POEG: Konverentsidel muidugi. Mis ma ütlesin — kontsertidel?

NAINE: Jah.

POEG: Ha... haa... *(Naerab veidralt, rämedalt.)* Vaat nii oskab ainult Jaanus naerda. Ha... haa...

NAINE: Ära naera, ega isa sellest naerust midagi tea, teda polegi toas.

POEG: Sina tegid mulle füüsilise töö vastikuks, sest ma pole selleks loodud. Mulle meeldib laiselda, loomi jälgida, küülikuid kasvatada... Ma võin isegi kohalikke tuletõrjeõppusi korraldada... juhendada. Kus mu vile? Kus mu punane vile? Otsi, koer, buldog, too mulle mu punane vile.

NAINE *(toob kuulekalt kõrvaltoast vile).*

POEG *(vilistab)*: Nii... kohe algavad kohalikud tuletõrjeõppused. Kuhu sa lähed, vanamees, kohe algavad õppused. Kõik kogunevad triangulatsioonitorni juurde, kohale on sõitnud ka Karl Pribarm. *(Vilistab jälle).*

NAINE: Ole nüüd ometi mõistlik, sa ajad kogu küla ärevile.

POEG: Mis tähendab ärevile? Räägi, seleta, mis on ärevus meie ajal, mida see annab meie põlvkonnale? Ütle, on Osvald kunagi ärevuses või tunneb Jaanus midagi meeleheitetaolist? Ei. Ei, ja veel kord ei! *(Vilistab.)* Seekord vilistan ma sinu vilega, kiledamaga. *(Vilistab naise halli vilega.)*

NAINE: Hea küll, aga kes meist siis ärevust või hirmu tunneb? Kes meist sinu arvates tõeliselt meeleheitel on?

POEG: Arva ära. Ei, sa ei suuda seda kunagi ära arvata, seda peab tundma. Mina? Ei, mina mitte. Ma olen pigem tavaline alkohoolik, hüsteerik, debiil, infantiil, kuid ma ei ole meeleheitel.

NAINE *(kasvava ja sugugi mitte omakasupüüdmatu huviga)*: Kes siis? Tunnen ka mina teda?

POEG: Ja kuidas veel. Ta meeldib sulle, ta on ka isane, ja milline veel.

NAINE *(hakkab nagu midagi taipama)*: Ei või olla? Sa oled julm... sa oled lihtsalt naiivne.

POEG: Ainult minu isa on tõeliselt meeleheitel, aga katsu sa talle seda selgeks teha. Eriti kui ta purjus on. Mitte kunagi ei õnnestu see. Miks ta joob? Aga sellepärast, et oma tumma meeleheidet vaigistada. Tema õnn muidugi, et ta ei tea... tema õnn, et ta teadvus kunagi niivõrd ei avardu... tema õnn, et viinapuudust ei ole.

NAINE: Aga ema? Sinu lihane ema, kes sind aita kinni pani, kas tema ei ole siis sinu pärast meeleheitel?

POEG: Ei ole. Ta on lihtsama koega kui isa. Kuigi ta alguses tundub targemana, on ta ikkagi hüsteerilisem, elab oma afektid väljapoole. *(Jääb mõttesse, paus, tuleb lava eesservale.)* Muide, see on isegi ohtlikum, kui mõtelda tädi Elviirale... Kus Elviira on?

NAINE: Lehma juures.

POEG: Mis ta seal teeb? Ta ei oska ju lehma lüpsta.

NAINE: Ta ei tahagi lehma lüpsta.

POEG: Ma kardan Elviira... selle tõelise hullu pärast.

NAINE: Tema pärast kardan ma küll kõige vähem, ta on siin majas ainuke arukas inimene.

POEG: Ära aja tavalist juttu. Mis tõekspidamine see on... see labane mood pidada vaimuhaiget kõige targemaks? Ta on loll, Elviira on nõdrameelne. Ära otsi talle konteksti, ta käitumine on tunduvalt lihtsam kui meil, sina oled Elviirast targem, ausam jne. Ema on samuti Elviirast targem... Ärgem nähkem Elviiras, nõdrameelses, mingit ajastu sümbolit.

NAINE: Mida sa siis kardad?

POEG: Ei ütle. Taipa ise. Ma kardan, ma kohe usun, et midagi juhtub, et kogu see heaolu... tõeline heaolu ühel päeval, väga kiiresti... mõne tunniga kokku variseb.

NAINE: Kardad sa isa... või ema tervise pärast?

POEG: Ei, vaja on ühtainsat kristalli, et kogu tühjus selle ümber kiiresti kasvaks, et siis mürinaga kokku variseda. Just tõuget on vaja... Kes peaks selle andma? Ega ometi mina? Vähe lootustandev perekonnavõsu? Ütle, ega ometi mina?

NAINE: Hoia ennast, ära erutu... Sul on vist jälle palavik?

POEG: Mis palavik. Ma ootan palavikku, ootan luuvalu, need on mu sõbrad. Ja siiski variseb kogu meie ela-

mine ühel päeval kokku. Miks? Sellepärast, et kõik siin on dekoratiivne. Sa mine õue, vaata, mida sa seal näed? Dekoratsioone, tipp-topp värvitud ja puha. Algul rääkisin minagi sellest tundmusest või tähelepanekust... rääkisin kõigile oma tuttavatele, keda ma mõneks päevaks siia tõin, et vaadake, imetlege, milline kord. Nad kiitsid loiult takka, sest neile ei mõjunud siin midagi dekoratiivselt. Mulle küll, ja see on kõige halvem enne, kui elus midagi dekoratiivselt mõjub, olgu see kasvõi sina ise...

NAINE: Ajad mulle hirmu nahka...

POEG: Me peame päästma eelkõige oma naha, tahad sa öelda? Eks? Sa ei tea, mida vastata, ei? Me peame päästma Elviira. Ta on ablas ja ahne, ta hukutab enda. Tuleksid su vanemad juba rutem. Tuleksid äi ja ämm veel enne, kui midagi juhtub.

NAINE: Mida sa neilt ootad, sa ju ei salli neid?

POEG: Ei salligi, ema eriti, aga kui nad siin on, tunnen ennast siiski kaitstuna.

NAINE: Sa lollitad nendega, mängid nendega...

POEG: Nii arvavad teised... Las arvavad. Kas sa kunagi pole mõelnud, et miks need teised siis ei mängi, kui seda nii kerge teha on? Nad ei suuda, sest mina lähen iga mänguga sügavalt kaasa, annan ennast lõpuni, unustan enda. Ära sa neile tarkadele sellest ainult räägi. Las arvavad, et ka tuletõrjeõppused, mida ma siin korraldan, on tembutamine... Sugugi mitte. Ma võtan seda tõsiselt, sama tõsiselt kui söömist...

(Naine on laua koristanud, ta on väsinud, heidab diivanile. Poeg käib mööda tuba, räägib, kohati maniakaalselt.)

POEG: Sulle võin ma rääkida... Sinuga saab veel unistada, aga neile *(osutab vanemate toa poole)*... Neile ma seda lõbu ei tee.

NAINE: Arvad, et magavad?

POEG: Isa kindlasti.

NAINE: Ema kuuleb?

POEG: Las kuuleb. Talle kulub see ära. Kui tekiks selline olukord, et mind pandaks siia kolhoosi esimeheks... mind, võhikut, kes põllumajandusest midagi ei tea, siis hakkaksin ma ikkagi esmalt trassi ehitama... Keskusest meie külla. Ma annaksin juhtimise agronoomile üle. Ma olen isegi elavalt ette kujutanud, mismoodi ma seda teeksin.

NAINE: *(uniselt)*: Mismoodi?

POEG: Oletame, et agronoomiks on minust vanem mees, kogenud, tõeline kolhoosihunt. Kutsuksin ta pärast esimest juhatuse koosolekut oma kabinetti ja ütleksin, et mina kui algaja tahaksin temaga lahtiste kaartidega mängida. Ta muidugi ootaski seda pöördumist, sest ta on minust iga kandi pealt üle, kuid ka mina trumpan teda üle. *(Naist piinab uni, aeg-ajalt ta tukastab, mees ei hooli sellest.)* Ma ütleksin talle, et pooleks aastaks võtab ta kolhoosi juhtimise enda kätte... Muidugi annaksin ma allkirju ja pitsat oleks minu käes, kuid tähtsamad küsimused lahendaks tema, agronoom. Tema arvamus jääb vaidluse korral peale. Sellist usaldust agronoom muidugi ei oodanud, sest ta küsib kohe, millega siis mina, esimees, tegelema hakkan, küsib nii muidugi endalt. Millega ma tegeleksin. Seda ma talle kohe ei ütleks, ma paneksin ta sellega veidi imelikku olukorda, ta peaks oma tegevust hoolikamalt läbi mõtlema ja samas ka minu samme jälgima, mina aga hakkaksin teid rajama... Võtaksin kaardi, laotaksin lauale, kutsuksin kokku mõned asjatundjad mehed ja päriksin, aina küsiksin, millised on teed, millised on kõige tähtsamad kolhoosisisesed teed, mis kõige rohkem käest ära. Siis sõidaksin mootorrattaga kõik need teed läbi. *(Naine magab.)* Ja siis läheks lahti. Esmalt kraavid sisse, kus neid veel ei ole. Siis liivakord, umbes poole meetri paksune. *(Vaatab magavat naist, katab ta tekiga kinni.)* Ei, liiga paks tuleks, noh kakskümmend sentimeetrit head liiva, seda saab siitsamast lähedalt. Siis mõned päevad liivapressi ja paar vihma, ja kruus peale. Kruusa tuleb küll kaugelt vedada, kuid pole viga, autojuhid on teedest otseselt huvitatud, tulevad kaasa, ja mis neil teha, kui mina, esimees, käsin. Siis kakskümmend sentimeetrit kruusa, ja ongi tee valmis.

Esmalt ikkagi tee keskusest meie külla sellesama maja eest läbi. Ja kuhu vähegi saab, puud kahele poole teed, talgute korras, brigaadide viisi. Kõigeks selleks kuluks pool aastat, selle ajaga õpiksin inimesi tundma, teid kindlasti ja üksikuid põlde ja alles siis võtaksin juhtimise tõeliselt üle. *(Vaatab magavat naist, ei ärata teda,*

läheb trepist üles, jääb oma ukse juurde seisma ja jätkab.)

Ja siis, endises mõisas, nüüd Aleks Viikmani ja looduskaitse poolt restaureeritud häärberis, mõisapargis ja selle juurde kuuluva veskijärve kaldal on käimas kevadpidu. Sirelite õitsemise aeg, erakordselt soe ja selge päev. Peokülalisi, nii sõpru kui tuttavaid, töökaaslasi ja sugulasi on tulnud lähedalt ja kaugelt. Ja mina nende seas. Ning juba ma kõnnin mööda pärnaalleed Maastremäelt maantee poole, minu kõrval Aleksi noorem tütar pikas valges kleidis. Hiljem jalutame temaga kõikjal, küll pargis, heinamaal, teeme tiiru ümber veskijärve, istume tammil. Tüdruk aina räägib, pärib, täpsustab. Ja kui pärast õhtusööki meeskülalised lakas asemeid teevad, ütlen mina, trotsi täis, et ei taha magada, tahan peretütrega jalutada. Ta ootabki mind mõisahoone peasissekäigu ees, ikka samas valges kleidis, sall õlgadel. Ja jälle jalutame esmalt mööda pärnaalleed mäelt alla suure maantee poole, tema ees, ainult tõsisem kui päeval. On sirelite õitsemisaeg, tulemas soe öö. Tüdruk räägib mõisnik von Adelbergist, veidrikust kõhnast boheemlasest, kes ühel tormisel sügisöõl ennast üles poos, just siis, kui mõisaaidad vilja täis, rahaasjad joones. Ma ei taha tuju rikkuda, ütleb tüdruk, kuid ma pean teile von Adelbergist rääkima. On see tõsi või legend, aga mina olen selle müstika saatel üles kasvanud. — Räägi aga, räägi, minu tuju ei riku enam keegi ega miski. Tahaksin sinult ainult midagi küsida. Tahaksin sinult küsida, kus sa õpid? — Põllumajanduskoolis, vastab tüdruk, kleenuke Maastremäelt. *(Poeg läheb oma tuppa.)*

Kaheksas pilt

(Jälle lõpetatakse ümmarguse laua taga söömist. Külla on tulnud äi.)

ISA *(poja isa)*: Jah, selle laua peal on sind ristitud, mu poeg.
POEG: Hea laud . . . ümmargune laud.
ÄI: Ega laual viga pole, harva kui linnas veel sellist lauda näed.

POEG: Selle laua peal oli mu väikese õe kirst . . . *(Paus.)* Venna kirst ka . . . väikevend.
ISA: Ära tuleta neid aegu meelde. *(Tõuseb. Emale.)* Puhkame veidi pärast sööki, eks hiljem aja juttu . . .
EMA: Võib ka. *(Isa ja ema lähevad ära.)*
POEG *(vilet proovides)*: Ka mul on aeg veidi mõtiskleda. *(Läheb oma tuppa.)*
(Jäävad Elviira, kes nagu alati istub omaette, ja äi tütrega.)
NAINE *(lauda koristades, ta peab lauda väga korralikult koristama)*: Nii me siis elame, päevast päeva, juba teine kuu . . .
ÄI: Oled siin nagu oma inimene?
NAINE: Peaaegu . . .
ÄI *(kahtlustavalt)*: Või ei ole ka?
NAINE: Ei, ikka nagu oma inimene.
ÄI: Mul on küll tunne, et ta *(osutab ärklitoale)* tegutseb üksi . . . Või usaldab ta sind?
NAINE: Me oleme ikkagi nende majas . . . me ei tohi ehk nii küüniliselt arutleda. Oleks, et ema ka siin, siis veel.
ÄI: Mõtled sa oma ema?
NAINE: Jah, temal jätkuks sellistel kordadel ikka kriitikameelt.
ÄI: Sa oled tema jaoks nagu statist . . . Ta pöördub sinu poole, sina vastad, aga kui jälgida, ega ta su vastust nii väga ootagi, ta teab juba, mida sa vastad. Ta võiks sama hästi ka üksi rääkida . . .
NAINE: Vahel on tõesti nii, kui tühjast asjast räägitakse, aga kui ta unistab, siis olen ma talle vajalik. Ta ise ütles nii. Ma võin kasvõi magada või millegi muuga tegelda, kuid ma pidavat tema juures viibima, samas toas, muidu ei saavat ta unistada.
ÄI: Kummaline mees . . .
NAINE: Minu jaoks on ta ikkagi väikene poiss, kes kraamikoorma otsas kodust linna sõidab . . . Vaatab üksisilmi tagasi küla poole, nägu vanamehelikult kindlameelne ja karm . . . Ja selliseks ta jääbki.
ÄI *(vahele)*: Vile kaelas.
NAINE: Vile kaelas . . . See ei sega mind ja ka teised on vilega juba harjunud. Ta oskab selliseid asju kiiresti teistele omaseks teha. Mul on ikka veel temasse usku . . .
ÄI: Mis sa sellega öelda tahad?
NAINE: Ta tuleb linna tagasi. Jah, ta kaevas siia küll

ilmatu suure tiigi, ajas otseteele isegi kraavid sisse, kuid ma usun, et ta jätab kõik selle ja tuleb tagasi... Me ei tohi ainult kiirustada.
ÄI: Mina ei usu.
NAINE: Kui ei usu, siis ütle talle seda näkku, ära seljataga räägi. Ta tunneb nagunii, mida sa mõtled. Pane tähele, ta veel ütleb sulle seda.
ÄI: Eks me näe.
NAINE: Paari päeva eest, neljapäeva õhtul vist, jalutasime küla vahel. Kõndisime triangulatsioonitorni juurde, ta ronis paar redelivahet isegi üles, ütles, et tiik olevat hästi näha, tulgu ka mina vaatama. Ma muidugi ei läinud. Ta ei tahtnud siis enam alla tulla. Tegi seal põikpuul mitu suitsu, laulis isegi...
ÄI: See kõik on tore...
NAINE: Tore või mitte, aga kui ta lõpuks alla tuli ja me koju hakkasime tulema, siis rääkis ta nukralt, mis tundega ta tornist meie talu ja tiigi peale vaatas. Tal hakanud maast kahju, ta ütles, et tiik tundus talle nagu suur narmasservadega haav keset küla... üksik, mittevajalik. Ma arvan, et sellise tundega ta talve tulekul siit ka lahkub. Vaat kui sajab esimene lumi, siis mõjub see mustendav tiigisuu veelgi ängistavamalt...
ÄI: Sa fantaseerid ise juurde, loodad, et nii just läheks. Ära ta ajutistele meeleoludele nii suurt kaalu anna. Ta ei ole tundeinimene...
NAINE: On küll tundeinimene, ja milline veel.
ÄI: Hea küll... Mis ta seal kambris teeb? Kuulsin, et keegi ei tohtivat sinna minna.
NAINE: Lori. Kõik võivad minna, kui teda parajasti toas pole. Mis ta teeb, ei tea enam. Algul ma ikka arvasin, teadsin, et ta õpib ladina keelt ja kreeka keelt ka, kuid ma pole ta suust ühtegi võõrkeelset sõna kuulnud, ei ta tsiteeri ega loe ladinakeelseid monolooge, kuigi koht *(osutab rõdule poja toa ukse ees)* on selleks nagu loodud.
ÄI: Aga võib-olla ta ei õpigi ladina keelt?
NAINE: Võib-olla, ja ikkagi ma loodan, et ta tuleb linna tagasi. Ta ei hooli sellest, et keegi teda ka linnas ei salli. Enne maaletulekut kutsus ta paljusid oma sõpru ja tuttavaid meile siia külla, kuid keegi pole tulnud...

Sina oled ainukene inimene, ja seda ka rohkem minu pärast.
ÄI: Pole tal siis poolehoidjaid?
NAINE: See on pikk lugu... Ta programmid pole ka linnas teistele vastuvõetavad...
ÄI: Jah, ta rääkis sellest mulle. Mulle tundus ta jutt arukas.
NAINE: Ühel õhtul ütles isa talle näkku, et jätku ta küla rahule. Sellisel külal, nagu see siin, olevat oma elu, omad seadused, ja varem või hiljem selguvat, et kõik läheb õiget rada, siin olevat lootusetu midagi kunstlikult tagant aidata.
ÄI: On kolhoos jõukas?
NAINE: Küllaltki... siinne pere on eluga väga rahul. Eks sa näe ise paremini, kuidas elatakse, millestki ju puudust ei ole.
ÄI: Ega ta ennast prohvetiks pea?
NAINE: Oh ei, ta kannatab pigem alaväärsuskompleksi all.
ÄI *(elutargalt)*: Lõppude lõpuks on see ju üks ja sama.
(Poeg ilmub uksele.)
POEG: Isa ja tütar vestlevad?... Ei istu pärast sööki miski asi. *(Tuleb trepist alla, teeb suitsu, pakub ka äiale).*
ÄI: Miks sa oma vanematega läbi ei saa, mida sa neile ette heidad?
POEG *(justkui oleks nii otsekohest küsimust oodanud)*: Kõike.
ÄI: Siiski? Neil on korras majapidamine, tipp-topp. Värvitud, kuskil ei logise, ei vedele midagi. Naabritel on maja hoopis käest ära.
POEG: Ja siiski pole mu vanematel, naabritest rääkimata, ilutunnet. See, et aiaposte kolme erineva värviga värvitakse, solgutatakse, ei tähenda veel, et neil kõik korras oleks. Vaata veidi kaugemale, üle tee, seal on juba võsa, võiks aga park olla... mitu tiiki võiks nii suure küla peale olla. Nemad aga räägivad mulle, et kaeva jah, upub veel mõni ära, siis sinu süü. Nagunii upub mõni ja nagunii süüdistatakse siis mind, nii see juba kord on. Muide, iga veekoguga vist?
NAINE: Minu arvates võiks olla terve tiikide rida kuni metsani.
POEG *(tõsiselt)*: Nii palju poleks vaja... Piisaks kahest

omavahel ühendatud tiigist, kokku kolmkümmend, nelikümmend meetrit. Aga vanamees ei taha tiigist kuuldagi... keegi ei taha tiiki, kardavad olematute laste pärast.
ÄI: Miks siis isa tiigi vastu on? Kas talle pole tiiki vaja?
POEG: Seda peaksid tema käest küsima. Huvitav küll, mis ta sulle vastaks.
ÄI *(ilmse poolehoiuga)*: Tiik kulub alati ära, igale külale on tiiki vaja... Kasvõi tuletõrje pärast — puhkeb tulekahi, siis lombist ei piisa.
POEG *(võidukalt)*: Mis ma kogu aeg räägin... Ma hakkasin ka tuletõrjeõppusi läbi viima... midagi kursuste taolist. Harjutused käivad, ainult osavõtjaid on vähe...
NAINE: Räägi siis juba rootsi sputnikust ka...
POEG *(vihaselt)*: Ei räägi, see on nali. *(Äiale.)* Sulle ei taha ma midagi üleliigset rääkida. Sa oled siin vähe aega, sa pead meie elust võrdlemisi õige ülevaate saama. Kahju, et ämm ei tulnud, ta oleks mu ürituse kohta midagi hinnangulist öelnud... Ma ütlesin kohe Maimule, et tulevad su vanemad, midagi ikka ütlevad, niisama ära ei lähe.
ÄI: Ämm oli kange tulema, kuid eile tundis ennast halvasti, vererõhk vist on tõusnud... ei tahtnud mindki lasta.
NAINE: Hea, et tulid, ta tõepoolest ootas teid mõlemaid.
ÄI: Oled sa isale oma ettevõtmistest rahulikult rääkinud? Teda veennud?
POEG: Ja kuidas veel... Seda poleks ehk vajagi, sest ta on taibukas, eriti kui miski minu plaanides teda ennast riivab, tema majapidamist. Mis aga teisele poole teed, sellest ei tasu rääkidagi, ta läheb lihtsalt oma tuppa.
ÄI: Ehk pole su plaanid reaalsed? Sa soovid liiga pilju?
POEG: Sugugi mitte. Ma pole veel korralikult unistama hakanudki. Kui tiik päris valmis saab, laiendan parki ka veel naabri karjamaale, põhimõtteline nõusolek on juba olemas. Naaber käib tiiki vaatamas, aga ta pole labidatäitki mulda visanud. Ei, ainult vaatab, muigab, ajab ebasiirast lööpi suust välja ja läheb minema. Selge, et ma siis trotsi täis lähen.
NAINE: Ta rühmab üksi, ja see tundubki siin külas veidrana. Just küla keskel, oleks kuskil metsa ääres, poleks midagi. Ta kaevab tiiki ka kõige kibedamal koristus-

perioodil. Kõik teevad midagi kasulikku, pärast tööd käivad veel kiiruga seenel või marjul... saavad midagi, tema räägib neile ainult tiigist.
ÄI: Minu arvates pole sul isale ja emale midagi ette heita, nemad su kaevamisi ei takista.
POEG *(plahvatades)*: Mu isa on ebaaus. Tal on kuuris terve vabrik... jah, ta ajab kuuris õunu ja marju läbi, tal on suur mahlapress...
ÄI *(vaatab naise poole, see noogutab)*: Mis selles siis halba on?
POEG: Ta võtab selle eest raha, kuus kopikat liitri pealt, see on aga ebaseaduslik... Terve endine vald käib siia kokku, isegi linnast on paar autokoormat õunu toodud. Ta laseb masinast kõik sodi läbi, mis ainult mahla välja ajab.
ÄI: Kuhu need maainimesed siis minema peaksid? See on nii omakasupüüdmatu.
POEG: See ei ole ametlik. Isa ei maksa tulumaksu. Eelmisel laupäeval sai ta kakskümmend kolm rubla. Mõistad? See on suur raha. Ma kavatsen isa peale kaevata. *(Häält tõstes.)* Teha ettekande miilitsale ja...
ÄI: Kellele veel?
POEG: Mul oli plaanis veel kellelegi kaevata, aga ma unustasin ära, kes see oli. *(Mõtleb.)*
NAINE *(heatahtliku irooniaga)*: Tuleta meelde, kellele?
POEG: Ära naera... ära mõtle ega loodagi, et ma nalja teen. Mul on ettekanne... või kaebuse projekt juba valmis...
ÄI: See oleks küll arutu tegu.
POEG: Ah nii. Ka sina õigustad isa, ka sina ei ole minuga avameelne. Ma tahaksin näha, kuidas miilitsad ja maksuametnikud... Vaat maksuametisse kavatsesin veel kaevata. Kuidas nad kohale sõidavad ja asja uurima hakkavad. Ma ise oleksin sel ajal muidugi siin, kohapeal. Meid kõiki kuulatakse üle... kõiki, kes isa teenuseid on kasutanud. Tehakse akt, võib-olla antakse asi isegi kohtusse. Kõik võib juhtuda, aga ma ei saa teisiti, ma pean ta avalikult üles andma.
NAINE *(äiale)*: Ära usu, ta veiderdab. Nagunii ei kirjuta ta ettekannet.
ÄI: Kes teab, ehk kirjutab, siis tulevad suured ebameeldivused. Ei, ta võib kirjutada küll.
POEG: Muidugi kirjutan. Ma tahan näha, mismoodi siis

isasse suhtutakse, kas temast ikka veel lugu peetakse...

NAINE *(salvavalt)*: Sa tahad, et sinust rohkem lugu peetaks. Ära usu, isa. Ta tahtis ka tuletõrjeõppusi regulaarseks muuta, kuid see ei võtnud vedu. Ta on suur veiderdaja, kõik teavad seda, ainult teie emaga ei tea. Tal on kaks vilet, vilistab kõikjal, vahel kutsub ka mind vilega kui koera...

ÄI: Kuidas ta Elviiraga läbi saab?

(Piinlik paus.)

NAINE *(vaatab korraks mehe poole)*: Imelik küll, aga teda ta hoiab. Karjub vahel ta peale, kuid see mõjub demonstratiivselt.

POEG: Näed, äi, ikkagi karjun. Mis sest, et demonstratiivselt mõjub, ma ikkagi teen midagi südamest ja siiralt. Ja ega see karjumine kõigile demonstratiivselt mõjugi. Ma olen kindel, et ka siin külas on inimesi, kes mind vargsi imetlevad, kes hea meelega tuleksid minuga koos tiiki kaevama, kuid mingi salaliit hoiab neid tagasi. Ei saa ju olla, et nii suures külas ei taha keegi tiiki kaevata... Mullatöö on juba selline, et tõmbab igaühte ligi... Nii on ka tuletõrjeõppustega. Isegi vanad mehed on tulnud vaatama, mis me seal kõnnumaal teeme. *(Omaette.)* Tuletõrjeharjutused, need olid mu poisikesepõlve ilusamad elamused. *(Äiale.)* Oled sa näinud, kuidas vesi märklaua paberi purustab? Ei ole. Ka Maimu pole seda näinud, aga mina olen nende õppuste keskel ja võistluste keskel üles kasvanud, ainult et siis olin ma liiga noor, mind ei lastud kaasa lüüa. Nüüd, kus ma tahaksin ise eestvedajaks olla, tembeldatakse mind veidrikuks... Ma ei hooli sellest, sest katsugu keegi öelda, takistada... et tuletõrjeõppusi ei ole soovitav, ei ole vaja läbi viia... katsugu keegi nende üle ironiseerida...

ÄI *(katkestab)*: Võin ma su üritustest ämmale rääkida?

POEG: Sa pead rääkima... Neist peavad ka linnainimesed kuulda saama...

Üheksas pilt

(Sama tuba. Oktoober. Perekond on ärevuses, kuna Elviira on raskesti haige. Toas on isa, ema ja poeg. Elviira on viidud üles, poja tuppa, kust aeg-ajalt kostab oigamist, sonimist.)

POEG: Elviira sonib mõne päeva jooksul rohkem, kui ta terve elu jooksul on rääkinud...

(Paus, keegi ei ütle midagi. Isa väldib teiste pilku, poja poole seljaga. Keegi kolmest on ikka püsti ja käib mööda tuba.)

POEG *(otsustavalt)*: Kauem ei saa enam venitada. *(Emale.)* Ütle talle, ema, et ta kohe arsti kutsuks.

EMA: Mis see arstki siin enam teha saab... Kui jumalast antud, et ta surema peab, siis...

POEG: Me ei tohi seda varjata. Tuleb hiljem nagunii ilmsiks, et olime peahaava varjanud, siis on süü mitmekordne. Ei, mina kauem sellega ei lepi.

ISA *(rahulikult, võib-olla teeseldud rahuga)*: Kes sandi surma vastu huvi tunneb? Mõnigi külas ohkab kergendusega...

POEG: Kui te arsti ei kutsu, sõidan linna ja toon taksoga kirurgi kohale.

EMA: Ootame homseni, kui ikka mingit muutust ei teki, siis kutsume kiirabi.

POEG: Kiirabi vana haava juurde... Ei, peab spetsialisti kutsuma.

ISA: Aga siis mitteametlikult... nii, et seda kuskilt paberitest läbi ei kanta...

POEG: Nii ei saa... Ükski arst pole selliseks tehinguks võimeline.

ISA: Küll on... Ära sina selle pärast muretse.

POEG *(vihaselt)*: Te ootate Elviira surma. Ajasite küla peal jutu laiali, et hull on haigeks jäänud, ja tahate ta niisama, ilma sekeldusteta maha matta. Ma ei ole sellega nõus. Ma annan teid nagunii üles... Siis kaevatakse laip välja ja tehakse surmajärgne kohtumeditsiiniline ekspertiis...

EMA: Kui hirmus. Nii kaugele ei tohi me asja lasta.

POEG: Ta sureb nagunii... niipalju ma meditsiinist juba tean.

ISA: Oleks võinud rohkem teada, poleks midagi juhtunud.
POEG: Millest rohkem, mida?
ISA: Kõigest . . .
POEG: Olen siis mina süüdi, et sa oma õe maha lõid? Lihase õe vastu tõstsid sa käe . . . häbematu piiblirüvetaja. *(Paus.)*
EMA: Mis see sinu asi on. Sina pole siin poolt aastatki elanud. Meie oleme teda nelikümmend aastat kannatanud. Toitnud, riideid pesnud — kõik teinud. Sa oled teda aastas paar päeva näinud . . .
ISA: Mis siis viga haletseda . . . Vaat et imetleda koguni.
POEG: Jälk oled, isa. Kurjategija.
ISA: Pea suu. See on veel minu maja ja mina vastutan selle eest, mis siin toimus või toimuma saab.
POEG: Eks me näe. Ma ütlen viimast korda: kui te õhtuks arsti ei kutsu, kaeban homme hommikul teie mõlema peale prokuratuuri . . . Teid võetakse vastutusele, mõlemaid. *(Emale.)* Sind ka.
EMA: Täna on viies päev, ehk ta paraneb veel?
POEG: Mis ta paraneb, kui ta teadvuselegi ei ole tulnud. Maimu on kõik ööd ta juures istunud, ta pole silmigi avanud . . .
ISA: Ehk peaks ta sauna viima?
POEG: Ja pärast tiiki kastma. Ehk tahate veel laipa uputada . . . Hoiduge sellest kõlvatust mõttest . . . Nad lahkavad isegi uppunu . . . Just siis te vahele jäätegi, sest iga uppunu lahatakse.
EMA: Sa suhtud meisse nagu mõrtsukatesse, ja oma naise oled sa ka meie vastu üles kihutanud . . . Sa oled kogu meie elu ära rikkunud.
POEG: Te pole elu elanudki, see oli midagi muud, mis te siin tegite. Kõik oli võlts, isegi pisiasjades ei saanud te ilma valeta läbi. Mäletad, ema, kui ma sinult kord küsisin, kord pühapäeva õhtul, kus isa on, siis sa vastasid, et sõitis linna. Tegelikult magas ta küünis, oli purjus. Miks sa, ema, seda minu eest varjasid?
EMA: Ma ei pea sulle aru andma. Kes sa õige oled? Mõni kohtu-uurija või?
POEG: Uurija tuleb omal ajal. Ma annan teid üles, kui te täna arsti ei kutsu.
ISA: Mis sa enam ootad, jookse.
(Poeg lahkub ust paugutades vasakule.)

ISA: Metsaline, hull . . . Ta võib kõike teha. Ta on mind need kolm kuud iga päev ainult teotanud. Miks ma küll säärase värdja sigitasin? Miks ei ole ta selline nagu kõik teised . . . Osvald või Jaanus . . . Miks ta kunagi minuga viisakalt ei räägi?
EMA: Tea, et ta ei räägi kellegagi viisakalt. Ta vist üldse ei käi inimestega läbi. Miks ta muidu koju sõitis . . . Viidase Olga rääkis, et teda olevat linnast välja aetud või mõista antud, et parem oleks, kui ta maal elaks . . .
ISA: Kuulujutte ära usu ega levita. Seda ma ei usu. *(Paus.)* Seda ma ei teadnudki, miks sa mulle kohe ei rääkinud?
EMA: Ega minagi teadnud. Kord ta naine mainis midagi kahtlast, ütles kogemata vist, et teda keegi ei sallivat.
ISA: Eks katsugu ta miilitsasse kaevata. Kes teda seal tõsiselt võtab. Teda ei võeta enam kuskil tõsiselt, või mis sina arvad?
EMA: Ega sina pojast paremini mõtle kui tema sinust. Miks te küll läbi ei saa? Miks te terve elu ainult kisute?
ISA: Tema norib. Minupärast võiks ta siin elada, oma elu lõpuni. Ta uhkus aga ei luba muidu kui mind kogu aeg solvata. Elagu ka oma elu nii ära nagu mina . . . ilma tülideta, siis tulgu õpetama ja . . . ähvardama.
EMA: Pidi ta ka Elviira peksmise päeval kodus olema . . . just sel päeval toas konutama . . . Õnnetu päev.
ISA: Ta muud ei teegi, kui tossutab, või vahib lakke, või ajab vilet suust välja. *(Sülitab.)* Ehk pole ta enam ammu normaalne? Said sa aru, mis ta nende tuletõrjeõppustega mõista tahtis anda? Vilistab, ajab ka nüüd küla jalule . . .
EMA: Jah, ta võib ka täna vilega küla kokku ajada. Ta võib naabri Osvaldi meile kutsuda, Elviirat talle näidata, see räägib teistele, ja nii see jutt lähebki.
ISA: Seda peab kartma, vaevalt et ta ise miilitsasse või prokuratuuri julgeb minna . . . kirjutada.
EMA: Ta võib prokuratuuri salakirja saata, ilma allkirjata. Kirjutada ta ju oskab, kirjutab nii usutavalt, et tulevad kasvõi igaks juhuks kontrollima, või selliseid asju siis vähe on olnud.
ISA: Karda siis jumalat, siis tuleb tõtt rääkida, ei saa ma siis süüd enam enda kaela võtta. Kuule, aga kui me talle endale ära ütleksime, et mitte mina, vaid sina Elviirat lõid . . . Räägiks talle, kuidas asi tegelikult oli,

ehk ei hakka ta siis vahele segama... Sinust on tal kahju.
EMA: Mul on tunne, et ta juba teab seda. Ta suhtub viimastel päevadel minusse eriti hästi, hoolitsevalt... vahel vaatab ta mulle nii nukralt otsa, vaata et pisarad silmis. Ma loodan, et ta ainult ähvardab meid, ei lähe kuhugi kaebama.
ISA: Temast võib kõike uskuda.
EMA: Ära nii ka räägi, ta on ikkagi su poeg.
ISA: Värdjas sihuke, mis poeg ta mulle on. Iga lakkekrants linnatänavalt on mulle sama hästi poeg.
EMA: Sinul oleks küll kõige vähem karta, sest kui asi tulebki välja, ükskõik kuidas, tunnistan ma ise üles... Karistagu nad ikka süüdlast, muidu ei saa ma selle hullu pärast elu lõpuni rahu... Niigi näen ma teda kogu aeg silmade ees, magan või olen ma üleval... Tal on nii hale nägu.
(Tuleb poeg, sonis ja vihmakuues.)
POEG: Noh, olete otsustanud, kokku leppinud? *(Vaatab ainiti ema otsa, nagu loodaks ta ülestunnistust.)*
ISA: Lähed välja?
EMA: Kuhu sa lähed?
POEG: Ärge kartke... Lähen vaatan, ehk saan mõne seene... sügisseene... Seenekastme isu tekkis järsku. Ma võtaksin ka su püssi kaasa, kus ta sul on?
ISA: Püss on aidas.
POEG: Võib-olla jään ma kauemaks, pimedani, siis teadke, et arst peab selleks ajaks käinud olema, muidu sõidan veel täna õhtul linna ja kaeban teie peale... siis juba igal pool.
ISA *(rahulikult)*: Hakka juba minema... Mis sa piinad meid, kas sul emast kahju ei ole?
POEG: Mul on teist mõlemast kahju... Väga kahju. Nii ühtemoodi kahju, nagu te ühtemoodi Elviira mõrvas süüdlasteks saate. Varem või hiljem oleks see ikka juhtunud, jumal tänatud, et meie just sel ajal siin sattusime olema.
ISA: Välja mu majast! Ja mõtle, enne kui sa jälle üle läve astud... Noh, kohe.
POEG: Ma lähen, ma lähen... Ma olengi juba läinud, ärge siis ka nii läbematult. *(Emale, kes nutab.)* Ütle ka Maimule, et läksin metsa seenele, et tekkis seenekastme isu. *(Tuleb ema juurde ja silitab ta pead.)* Ära siis Maimut

unusta... hakkab veel minu pärast ka muretsema. *(Isale.)* Ole meheks, vanamees. Mine ja anna ennast ise üles, karistus tuleb kergem, mõtle rohkem naiste peale.
ISA: Ära mind sellistes asjades õpeta.
POEG *(lävelt)*: Hirmus... Sa oleksid kõike seda nagu juba varem üle elanud... mitu korda...
ISA: Kes teab, võib-olla olengi... Hakka urgitsema, hakka koplis maad kaevama, kaeva kase alt, ehk leiad konte.
POEG: Seda tehakse nagunii, ilma minu pealekaebamiseta. Seda peab tegema... Kui juba, siis lõplikult. *(Lahkub.)*

Kümnes pilt

(Sama päeva hilisõhtu. Elviira oigab valjemini. Uks ta tuppa on avatud. Isa loeb piiblit. Maimu istub diivanil, aeg-ajalt jookseb üles Elviirat vaatama. Väljas sajab. Oodatakse poega metsast koju.)

EMA: Ta peaks nüüd kohe tulema...
NAINE: Ta peaks juba kodus olema... Üle tunni on möödas, kui pimedaks läks.
ISA: Eks ta tule mööda Rehe sihti, tal mets tuttav ja siht lai, ei tema eksi...
EMA: Siiski võiksid saapad jalga tõmmata ja talle vastu minna. Läks ta nii imeliku näoga, ei olnudki enam nii vihane...
NAINE: Küll ta tuleb, ta varemgi öösiti metsas hulkunud... isegi öösel jahti pidanud...
EMA: Elviiral peaks vist lappi vahetama, ja vett ka, see on soojaks läinud. Ehk lähed sina, Maimu?
(Maimu läheb trepist üles, askeldab Elviira juures, karjatab siis ootamatult.)
EMA: Mis juhtus? *(Jookseb ka üles.)*
NAINE *(tuleb uksele)*: Tal on silmad lahti...
EMA: Noh näete, mis ma rääkisin, ta tuli mõistusele. *(Isale.)* Tule sina ka vaatama!
ISA: Mis mina seal teha oskan... eks vaadake ise... Ehk tahab ta süüa? *(Isa jääb üksi, loeb.)*
EMA *(ukselt)*: Küsis juua... Püüdis sidet kõrva juurest lahti kiskuda...
ISA: Tal tuleks käed kinni siduda... ja jalad ka... Hak-

kab veel rabelema, teeb endale rohkem haiget, ta ei tohi peadki tõsta...

EMA: Tuleks ta juba koju, aitaks meid ometi!

NAINE *(ukselt)*: Tahtis ennast külje peale keerata.

ISA *(ohates ja vastumeelselt tõustes ning treppi mööda üles minnes)*: Mis ma räägisin... mis ma räägisin... *(Koputatakse tasa, keegi ei kuule, kõik on üleval Elviiraga ametis. Koputatakse veel kord, ja et ka siis keegi ei lähe avama, sisenevad kaks võõrast meest, vaatavad ringi, näevad, et kedagi ei ole, lähevad tagasi ja kannavad sisse poja laiba.)*

Lõpp

SISUKORD

Lugu 5
Sina 29
Tundmatusse linna 73
Ei tea kust tulnu 75
Pimedad ja kurdid taldrikud . . . 78
Kunstniku trahvikviitungid . . . 82
Manöövrid 86
Hommik 96
Epigooni kodune ball 98
Kellega veedad sa jaaniöö? 100
Alevisse 102
Tundmatusse linna 105
Ralli 109
Pžebotš 114
Retsensioon 117
Näitleja 119
Mees, kes ei mahu kivile 161
Suvekool 189

Вайно Вахинг
АКТЕР
Рассказы и пьесы
На эстонском языке
Оформление: Э. Валдов
Таллин, изд-во «Ээсти раамат»

Toimetaja M. Ojamaa
Kunstiline toimetaja M. Vannas-Orupõld
Tehniline toimetaja S. Kohu
Korrektorid E. Toots ja R. Arendi

Laduda antud 30. III 1976. Trükkida antud 30. IX 1976. Trükipaber nr. 1, 84×108/32 — Ligatne Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 7,125. Tingtrükipoognaid 11,97. Arvestuspoognaid 11,21. Trükiarv 24 000. MB-07673. «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 1726. H. Heidemanni nim. Trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III.

Hind 58 kop,